

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Edvinas Ubis

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS
IR VOKIEČIŲ ORDINO (PRŪSIJOS) PASIENIO MIKROREGIONO
KULTŪRINĖS SĄVEIKOS XIII–XVII A.
(ARCHEOLOGIJOS DUOMENIMIS)**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, istorijos kryptis (05H)

Klaipėda, 2019

Mokslo daktaro disertacija rengta 2014–2019 metais Klaipėdos universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui ir Klaipėdos universitetui Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 17 d. įsakymu Nr. V-574 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas

doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija, 05H)

Turinys

ĮVADAS	5
Istoriografijos apžvalga	10
Šaltiniai ir jų informatyvumo ribos	13
Arealas ir laikotarpis	17
Teorinė prieiga	22
I. ISTORINIS IR ARCHEOLOGINIS KONTEKSTAS XII–XIII A. PIRMOJOJE PUSĖJE	25
1.1. XII–XIII a. situacija vakarų baltų gyvenamoje teritorijoje	25
1.2. Vietinių gyventojų ankstyvieji kontaktai su Ordino riteriais (istoriniai duomenys)	34
II. VOKIEČIŲ (LIVONIJOS) ORDINO IR VIETINIŲ GYVENTOJŲ SĄVEIKOS VIDURAMŽIAIS	39
2.1. Archeologiniai duomenys	40
2.1.1. Vietinių gyventojų kasdienybę atskleidžiantys archeologiniai duomenys	40
2.1.2. Vokiečių ordino gyvenviečių kasdienybę atskleidžiantys archeologiniai duomenys	42
2.2. Vietinių gyventojų ir Vokiečių ordino valstybės naujakurių sąveikos	47
2.2.1. Viduramžių Žardės ir Klaipėdos keraminių indų palyginamoji analizė	53
2.2.2. Papuošalai ir drabužių aksesuarai – naujakrikštų bendruomenės Klaipėdoje identifikavimo šaltinis	60
2.3. Kultūrinių sąveikų viduramžių LDK ir Vokiečių ordino pasienyje tyrimo apibendrinimas	67
III. KINTANTI GEOPOLITINĖ PADĖTIS LYGU KINTANTI KASDIENYBĖ IR SĄVEIKŲ POBŪDIS LDK BEI PRŪSIJOS PASIENIO MIKROREGIONE	69
3.1. Archeologiniai duomenys	70
3.1.1. LDK miestų ir miestelių archeologiniai duomenys	70
3.1.2. Prūsijos miestų ir miestelių archeologiniai duomenys	79
3.2. Besiformuojantis miestų bei miestelių tinklas ir jų jungtys XVI–XVII amžiais	83
3.3. Prūsijos hercogystė tarp Vakarų Europos ir Abiejų Tautų Respublikos: naujų kultūrinių sąveikų užsimezgimo, plėtotės ir krizės etapai	94
3.4. Kultūrinių sąveikų pobūdis Prūsijos rytinio pasienio miesteliuose ir kaimuose	104
3.5. Vakarų LDK miestų ir miestelių kultūrinės sąveikos tarp valstybės centrų ir kaimyninių valstybių miestų: kontaktai, jų kryptys ir naujovių taikymas	106

3.6. Kultūrinių sąveikų LKD ir Prūsijos pasienio regione ankstyvaisiais naujaisiais laikais apibendrinimas	117
IŠVADOS	121
SANTRUMPOS	127
LITERATŪROS SĄRAŠAS	129
PRIEDAI	157

Įvadas

Prūsijos¹ ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau LDK) pasienio mikroregionas yra sulaukęs didelio tyrėjų dėmesio dėl čia nuo viduramžių iki XX a. vykusių nuolatinių transformacijų. Ypač didelis dėmesys regionui teko XX a. pirmojoje pusėje, kai Lietuvos ir Vokietijos istorikai bandė pagrįsti teises į šią teritoriją (ypač suaktualinta Klaipėdos krašto problema). Archeologiniu požiūriu kraštas irgi sulaukė didelio dėmesio, nes XX a. pradžioje žinomi ir surinkti duomenys buvo nuolat sisteminami ir išskirta geležies amžiaus Mėmelio kultūra, kuri vėliau buvo pervadinta Vakarų Lietuvos pilkapių su akmenų vainikais kultūra arba kuršių bei kitų genčių žemėmis. Vis dėlto istorinių laikų archeologijos tyrimai XX a. pirmojoje pusėje ir viduryje nevykdyti. Duomenys apie vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų miestus pradėti kaupti tik XX a. 7–8-uoju dešimtmečiais. Archeologiniai tyrimai dabartinių Lietuvos miestų teritorijose sudaro didžiausią dalį per metus atliekamų lauko tyrimų², tačiau jų metu surinktų duomenų įtraukimas į mokslinę apyvartą lieka mažas.

¹ Pasirinktas pavadinimas yra sąlyginis, nes tyrimo medžiaga iš Prūsijos pusės apima tik dalį egzistavusio pasienio arealo, kurio dalis susijusi su Klaipėdos kraštu (suformuotu XX a.), kuris politiškai buvo priklausomas: 1252–1328 m. Livonijos ordinas; 1328–1525 m. Vokiečių ordinas; 1525–1701 m. Prūsijos hercogystė.

² Pavyzdžiui, 2016 m. iš 519 vykdytų tyrimų 358 (69 %) buvo atlikti miestuose ar miesteliuose, o likusieji piliakalniuose, gyvenvietėse, kapinynuose, Antrojo pasaulinio karo objektuose ar kitur. Apskaičiuota remiantis duomenimis: 2016 m. išduoti leidimai arche-

Kaip pirmą bandymą susisteminti šiuos duomenis galima išskirti 1993 m. J. Genio darbą, kuriame bandyta apibendrinti tuo metu turimus duomenis apie čia buvusias X–XIII a. gyvenvietes (protomiestus) ir XV–XVII a. miestus bei miestelius, kažkodėl neįtraukiant Klaipėdos ir Palangos³. Tad šiuo metu gyvenviečių ar miestų, buvusių skirtingos priklausomybės arealuose, archeologinė medžiaga mažai lyginta. Toks lyginimas leidžia nustatyti specifinius bendruomenių bruožus, kurie savo ruožtu leidžia jas priskirti kultūriniais arealams.

Daugiausia dėmesio sulaukė Klaipėdos archeologinė medžiaga, kuriai pastaruoju metu buvo skirtos trys disertacijos⁴, o kur dar 2002 m. išleista V. Žulkaus monografija, analizuojanti Klaipėdos archeologiją bei istoriją⁵, ir keletas dešimčių ar net šimtų straipsnių, nagrinėjančių įvairaus pobūdžio klausimus. Tad Klaipėdos archeologiniai duomenys, kuriais remiantis tirti įvairūs miesto bendruomenės ar bendresni archeologiniai aspektai, yra sulaukę nemažai mokslininkų dėmesio. Tačiau toks intensyvus vieno miesto duomenų nagrinėjimas ir aktualizavimas kelia naujus iššūkius. Viena vertus, paskirų miestų tyrimai ir bandymas nagrinėti jų bendruomenių atskirus kultūrinius elementus Baltijos jūros regiono kontekste neleidžia atsakyti į klausimą apie šios bendruomenės santykį su vakarinėje LDK dalyje buvusiomis miestų bendruomenėmis ir ar šio miesto bendruomenėje vykusios kultūrų sąveika buvo išskirtinė pasienio mikroregiono ir Baltijos jūros regiono kontekste. Kita vertus, toks tyrimų koncentravimas ties Klaipėdos miestu neleidžia įvertinti, kokią poveikį LDK vakaruose buvusių miestų bendruomenėms turėjo Klaipėdos bei kitų Prūsijos miestų, kaip ir viso Baltijos regiono miestų, bendruomenės bei kontaktai su jomis. Ir atvirkščiai, kokią įtaką darė LDK miestų bendruomenės ir kontaktai su jomis Prūsijos miestų gyventojams.

Darbo naujumas. LDK ir Prūsijoje buvusių gyvenviečių ir miestų archeologinė medžiaga yra ganėtinai gausi. Muziejuose bei archyvuose yra saugomos tyrimų ataskaitos ir ne vienas tūkstantis radinių, kurie neįtraukti į mokslinę apyvartą. Šių archeologinių duomenų (pastatų, keramikos, numizmatikos ir kt.) analizė bei jos suteikiama informacija apie aptariamojo regiono raidą ir čia vykusią kultūrų sąveiką nesulaukė archeologų dėmesio. Dažniausiai nagrinėjamos atskiros radinių grupės, paskirų miestų raida (Klaipėdos, Palangos, Kretingos) ar kt. Tačiau šiame kontekste

ologiniams tyrimams. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 541–557.

³ GENYS, J. *Miestai Vakarų Lietuvoje XI–XVII a. (archeologijos duomenimis)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1993.

⁴ BRAZAUSKAS, M. *Kultūriniai sluoksniai kaip šaltinis Klaipėdos XVI–XVIII a. infrastruktūros ir urbanistikos raidos tyrimui*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2011; NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų koklininkystė Klaipėdoje: tarp inovacijos ir kultūrinės tradicijos*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2016; ŽIGEUS, I. *Stiklo dirbiniai ir jų naudojimo kultūra Klaipėdoje Baltijos jūros regiono kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2018.

⁵ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: miestas ir pilis, archeologija ir istorija*. Kaunas, 2002.

lieka neaiškūs kultūrinių sąveikų procesai, vykę netoliese gyvavusių gyvenviečių ar miestų, buvusių vienoje ar kitoje valstybėje, bendruomenėse. Be to, būtina įvertinti šias sąveikas mikroregiono ir viso Baltijos jūros regiono kontekste, tai leistų gauti naujų žinių apie to laiko Prūsijos ir LDK miestų sociumus bei jų kultūrinius saitus. Taigi pasirinktas tyrimo objektas yra naujas Lietuvos istoriografijos kontekste, jo tyrimas potencialiai gali padėti (ar nors pabandyti) išspręsti šiuo metu istoriografijoje iškilusius galvosūkius. Pagrindiniu tokiu galvosūkiu čia laikytinas klausimas, susijęs su to meto bendruomenėmis, kurios istoriografijoje dažniausiai vaizduojamos kaip homogeniški dariniai, tačiau šiame tyrime laikomasi nuomonės, kad toks vaizdinys gali būti stipriai paveiktas nacionalizmo idėjų sklaidos. Be to, surinkti duomenys yra vertinami archeologijos moksle paskutiniais dviem dešimtmečiais besivystančių europeizacijos, globalizacijos teorijų kontekste, kas leidžia įvertinti kultūrinės sąveikos procesus platesniame regione.

Darbo reikšmė ir aktualumas. Atliktas tyrimas gali suteikti žinių apie LDK ir Prūsijos pasienio regione vykusią gyvenviečių tinklo plėtrą ir miestų bei miestelių kultūrinius elementus vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Šiame darbe surinkta ir susisteminta didelė artefaktų duomenų bazė ir jos analizės pagrindu formuluojamos tyrimo teritorijoje egzistavusių kultūrų sąveikos tendencijos bei pateikiamas jų vertinimas konkrečioje erdvėje ir konkrečiu laikotarpiu. Tai taip pat leidžia archeologiniu požiūriu įvertinti kultūrų sąveikos pobūdį, europeizacijos ir globalizacijos procesus aptariamajame regione.

Tyrimo teritorinės ir chronologinės ribos. Šio darbo teritorinės ribos yra apibrėžiamos dabartine Vakarų Lietuvos teritorija, kuri nors iš dalies sutampa su istoriniu Prūsijos ir LDK pasieniu. Čia atsisakoma tiesinio teritorijos atskyrimo modelio ir remiamasi erdvine bei socialine pasienio suvoktimi, kurios atramos tašku tampa ne delimitacinių procesų nulemta siena, o kontaktai, vykę tarp dviejų skirtingoje politinėje priklausomybėje atsidūrusių bendruomenių⁶. Iš dalies tokia samprata pinasi su užnugario (angl. ir vok. *Hinterland*) apibrėžtimi, tačiau pastaroji dažniausiai yra vartojama vieno miesto (ypač uostų) įtakai tyrinėti. Tad šiame darbe šios sąvokos atsisakoma, nes manoma, kad šiuo atveju *pasienis* yra tinkamesnis terminas. *Pasienio* sąvoka leidžia akcentuoti bendruomenėse vykusią kultūrų sąveiką, o ne vieno centro dominavimą. Kitas dalykas yra tai, kiek geografiškai nuo sienos yra nutolusi tokia teritorija. Tradiciškai konkreiti teritorija nėra apibrėžiama, nes poveikis tarp skirtingų pasienio bendruomenių gali būti vertinamas skirtingu lygmeniu. Vis dėlto šiame darbe tolimiausias nuo sienos nutolęs taškas yra apie 50–60 kilometrų atstumu. Vertinant kontekstinę informaciją, ypač viduramžiais, tokios tikslios geografinės aprėpties šiame darbe nebūtinai griežtai laikomasi. Pasirinktas tiriamasis laikotarpis yra XIII–

⁶ Plačiau: NEWMAN, D. Boundaries, Borders, and Barriers: Changing Geographic on Territorial Lines. In *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. Ed. by M. ALBERT, D. JACOBSON, Y. LAPID. Minneapolis, London, 2001, pp. 137–159.

XVII a. Toks pasirinkimas motyvuojamas keletu argumentų. Pradžios tašku laikomas laikotarpis, kuriuo į regioną atsikėlę ordinaai pradėjo kurti savo pilis ir miestus bei tvirtinti savo įtaką regione, ir Lietuvos valstybės susiformavimo laikotarpis. Šie geopolitiniai pokyčiai regione lėmė naujos epochos pradžią. Visi šie procesai aptariamajame regione sutampa su istorinio laikotarpio pradžia. Viena vertus, tyrimo chronologinės pabaigos ribą lemia archeologinės medžiagos specifiskumas ir dar iki XXI a. pradžios Lietuvos archeologijoje egzistavęs cenzas, kurio pagrindu XVIII a. datuojama medžiaga nebuvo griežtai renkama ir fiksuojama. Kita vertus, XVII a. antrojoje pusėje po LDK kilusių karų ir kitų stichijų prasidėję procesai keitė miestų ir miestelių socialinio poveikslą, o ir Prūsijos karalystės susidarymas 1701 m. turėjo įtakos buvusiems sąveikos procesams ir jų reguliavimui pasienyje.

Tyrimo **objektas** – Prūsijos ir LDK pasienio bendruomenių kultūrinės sąveikos XIII a. viduryje – XVII amžiuje. Kadangi pasirinkti šaltiniai yra archeologiniai ir daugiausia duomenų turima iš svarbesnių to meto gyvenviečių bei miestų, tai nagrinėjama svarbesnėse gyvenvietėse ir miestuose vykusio kultūrų sąveika. Juose įvairūs kontaktai tarp skirtingų bendruomenių buvo gerokai intensyvesni negu kaimo bendruomenėse, apie kurias šiuo metu turimi archeologiniai duomenys yra per daug fragmentiški ir netinkami apibendrinti. Nauji archeologiniai duomenys kaupiami nenutrūkstamai, vykdant archeologinius tyrimus, tad tų duomenų įtraukimas į mokslinę apyvartą leidžia gerokai išsamiau aptarti procesus, vykusius mikrolygmenyje, tuo tarpu rašytiniai šaltiniai daugiausia atskleidžia makrolygmenį, kuriame nurodomi teisiniai (savivaldos normos) ar tarpusavio žmonių ginčai (teismų bylos) ir kiti bendresni istoriniai duomenys, palyginti mažai reprezentuojantys kasdienio gyvenimo elementus.

Šios **disertacijos tikslas** – nustatyti Prūsijos ir LDK pasienio mikroregione vykusias kultūrinės sąveikas ir jų pobūdį, pasitelkiant archeologinių tyrimų metu surinktus duomenis. Tikslui įgyvendinti išsikelti šie uždaviniai:

- a) išanalizuoti ir įvertinti viduramžių laikotarpiui priskirtose gyvenvietėse aptiktą archeologinę medžiagą bei ją susisteminti;
- b) atlikus viduramžių archeologinės medžiagos analizę, įvertinti jos duomenis viduramžių istoriniame kontekste ir jos pagrindu nustatyti galimą kultūrų sąveiką tarp naujakurių bei vietinių gyventojų;
- c) išanalizuoti bei įvertinti ankstyvųjų naujųjų laikų Prūsijos ir LDK pasienyje egzistavusiuose miestuose bei miesteliuose aptiktą archeologinę medžiagą ir ją susisteminti;
- d) įvairiais aspektais išnagrinėti LDK ir Prūsijos pasienio mikroregiono miestus, nustatyti jų erdvėse vykusius kultūrinius kontaktus, sąveiką ir jos paplitimą bei intensyvumą.

Darbo metodai. LDK ir Prūsijos pasienio mikroregiono miestų archeologinių tyrimų medžiaga reikalauja tipologiškai įvertinti artefaktus, kas iki šiol nėra atlik-

ta arba įvertinta tik nedidelė tyrimų medžiagos dalis. Esant dideliame radinių kiekiui (per 1 000 vnt.), pagal Vakarų Europoje taikomas normas buvo atliekama grupinė radinių tipų analizė, kuri reikalauja mažiau laiko sąnaudų negu individuali radinių analizė⁷. Tokios tipologinės analizės užtenka siekiamam tikslui įgyvendinti – bendrosioms tendencijoms nustatyti ir kultūrų sąveikoms atskleisti. Tad nors pastaruoju metu tipologinis metodas dažnai sulaukia kritikos, vis dėlto šiame darbe sutinkama su M. Sørensen nuomone, kad, nepaisant visko, tipologija išlieka fundamentaliu archeologijos disciplinos tyrimo metodu. Vis dažniau taikomi gamtamoksliniai tyrimai kol kas neleidžia pakeisti nuo XX a. pradžios archeologijoje įsitvirtinusios pagrindinės chronologinės sistemos, o dažnu atveju gamtamokslinių tyrimų metodais gauti rezultatai tik patikslina esamą sistemą, o ne ją griauja⁸. Kadangi radinių analizė buvo vykdoma pasitelkiant vizualinius tyrimo metodus, subjektyvumui sumažinti buvo naudojamos spalvų skalės (pvz., *Munsell*), kas ypač svarbu, kadangi didžiąją dalį šiame darbe nagrinėjamų dirbinių sudaro keraminiai indai ar jų fragmentai. Be to, tyrime naudojama didžiojoje Vakarų Europos dalyje taikoma keraminių indų klasifikavimo sistema, kurios pagrindą sudaro vizualinės savybės – dažnai jos yra svarbus veiksnys nustatant gamybos vietą ir kitus stilistinius ypatumus.

Šios disertacijos pagrindine metodologine tyrimo prieiga laikytinas komparatyvizmas. Atskirų radinių grupių iš skirtingų gyvenviečių, miestų ar miestelių įvertinimas kiekybine bei kokybine prasme atskleidžia gyventojų materialinės buities pokyčius konkrečioje erdvėje ir laike. Darbo prieduose šie duomenys pateikiami diagramose. Toki vizualizacijos pasirinkimą lemia skirtingas medžiagos kiekis ir reprezentatyvumo lygmuo. Esant tokiems nevienareikšmiams duomenims, būtent toks pateikimas yra rekomenduojamas metodinėje literatūroje, nes tokiu būdu aiškiai yra vizualizuojamos skirtingo reprezentatyvumo kolekcijos⁹. Surinkti ir susisteminti duomenys leido analizuoti atskirų gyvenviečių bendruomenių panašumus, skirtumus ir šio regiono bendruomenėse vykusią kultūrų sąveiką. Taip lyginant archeologinius artefaktus ir struktūras, buvo imtasi aptiktoje archeologinėje medžiagoje rasti indikatorius, leidžiančius atskleisti mikroregione praeityje vykusius kontaktus ir jų nulemtus inovacijų pritaikymo atvejus bei kultūrų sąveikos tendencijas atskirose bendruomenėse. Tai yra artefaktai šiame darbe yra vertinami kaip tam tikra medija, atspindinti kultūrų sąveiką.

Pasirinkta metodologinė prieiga atskleidžia vyraujančius pagrindinius archeologijos mokslo metodus, kurie yra nusistovėję tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Taigi šiuo atžvilgiu čia pateikiama disertacija tęsia įprastą archeologijos mokslo tradiciją. Arti-

⁷ ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. *Pottery in Archaeology*. New York, 2010, pp. 57–61.

⁸ SØRENSEN, M. L. S. „Paradigm Lost“ – on the State of Typology within Archaeological Theory. In *Paradigm Found. Archaeological Theory: Present, Past and Future*. Ed. by K. KRISTIANSEN, L. ŠMEJDA, J. TUREK. Oxford, Philadelphia, 2015, pp. 93.

⁹ BISHOP, G. Statistical Modeling for Ceramic Analysis. In *The Oxford Handbook of Archaeological Ceramic Analysis*. Ed. by A. HUNT. Oxford, 2017, pp. 60–62.

miausia aptariamai temai būtų istorijos disciplina. Šiame tyrime yra naudojami jau publikuoti istoriniai tyrimai ir nedidelis kiekis publikuotų šaltinių, nes esant sukauptai tokiai didžiulei materialųjų artefaktų kolekcijai, per disertacijai parengti skirtą laiką nesiekta apimti visos su tiriamuoju objektu susijusios medžiagos.

Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, sudaryta iš trijų skyrių, ir išvados. Disertacijoje suformuluoti šie ginamieji teiginiai:

- Livonijos ir Vokiečių ordino naujakuriai, atsikėlę į Klaipėdą, čia pritaikė viduramžių Vakarų Europai būdingą gyvenseną ir kultūrinius elementus.
- Į aptariamąjį regioną atsikėlus Livonijos ordinui ir dabartinės Lietuvos vakarinėje dalyje pradėjus kurtis administracinei bei socialinei struktūrai, dalis vietinių gyventojų buvo įtraukti į naujos valstybės socialinę sandarą.
- Dalį Klaipėdos gyventojų viduramžiais sudarė vietinės kilmės gyventojai, kas lėmė aktyvius kontaktus tarp vietinių ir naujakurių.
- Ankstyvaisiais naujaisiais laikais Prūsijos miestuose (Klaipėdoje) ir kai kuriose kaimų įstaigose (pvz., karčemose) buvo pritaikytos stalo tradicijos, tapачios egzistavusioms Vakarų ir Vidurio Europos miestuose.
- Dalyje LDK miestų pritaikytos technologinės naujovės ir kultūrinės praktikos buvo būdingos Vakarų Europos miesto bendruomenėms, kas vertinama kaip kultūrinių sąveikų su Baltijos jūros regiono miestais įrodymas.
- Aptariamojo laikotarpio pabaigoje – XVI–XVII a. pirmojoje pusėje – egzistavę komunikacijos tinklai stipriai regresavo, ir kultūrinių sąveikų intensyvumas tarp Prūsijos ir LDK miestų tapo nebe toks ryškus.

Istoriografijos apžvalga

Temos ištirtumas. Darbo objektas yra naujas Lietuvos archeologijoje, taigi analizuojant esamą istoriografinį kontekstą tenka nagrinėti aptariamojo regiono atskirų gyvenviečių ir miestų tyrimus (išskyrus Vakarų Lietuvos ir Panemunės miestų tyrimų atvejus). Gerokai daugiau aktualių tyrimų ir tyrimo priečių būdų randama Vakarų Europos istoriografijoje. Šio poskyrio pagrindinis uždavinys – išryškinti tiek Lietuvos, tiek užsienio istoriografijoje susiformavusias idėines kryptis, kurios vienaip ar kitaip yra aktualios šiam tyrimui, taip pat pateikti kai kurių krypčių vertinimą ir galimą ideologinį atspalvį.

Lietuvos archeologinėse ir istorinėse publikacijose apie aptariamojo laikotarpio miestų ar miestelių raidą aptinkama įvairių krypčių darbų, susijusių su dabartinėje Vakarų Lietuvos teritorijoje egzistavusiomis gyvenvietėmis. Pavyzdžiui, 1966 m. pasirodęs A. Raulinaičio straipsnis buvo bene pirmasis sovietmečiu¹⁰, kuriame vėl

¹⁰ RAULINAITIS, A. Klaipėdos senamiesčio architektūra ir įtvirtinimai. *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1966, t. 3, p. 341–357.

bandyta nagrinėti Klaipėdos miesto raidą nuo pat jo įsikūrimo. Šis darbas yra aiškus konstruktyvistinio stiliaus pavyzdys. Kadangi darbe yra konstruojama Klaipėdos miesto praeitis nuo pirmojo mūsų eros tūkstantmečio, tam pagrįsti realiai neturima faktų. Tai buvo nulemta tuo metu buvusios politinės situacijos Lietuvoje. Tuo metu pastebima bandymų palaikyti dar tarpukariu suformuluotus teiginius, kuriais siekta paneigti šių miestų kilmės „vokiškasias“ teorijas ir antagonizmo pagrindu kurti istorijos supratimą. Tokia dominuojanti linija pastebima visoje buvusioje sovietinėje erdvėje, kai miestuose buvo bandoma rasti ar palaikyti jau sukurtas teorijas apie vietinių gyventojų gyvenviečių elementus XII–XIII a. įkurtų miestų vietose¹¹. Antagonistinis požiūris į LDK¹² bei Vokiečių ordino santykius pastebimas ir Lietuvos medievistikos istorikų darbuose, kuriuose jie dažnai ignoruoja duomenis apie kuršių ar kitų gentinių junginių bendradarbiavimą su ordinais. Šiuose darbuose neretai šios anomalijos ignoruojamos, išryškinant baltų genčių karinius žygius į ordiną, o ne bendradarbiavimo aspektus. Taigi šiuo atveju sovietmečio istoriografijoje kultūrų sąveikos klausimas nebuvo aktualus.

Kitas požiūris yra išsakytas 2002 m. išleistoje V. Žulkaus monografijoje *Viduramžių Klaipėda: miestas ir pilis, archeologija ir istorija*. Jau įvade autorius atsisako daugelio istorikų vystomo antagonistinio požiūrio į Vokiečių ordino ir LDK politinę bei ekonominę istoriją¹³. Lietuvos istorikų darbuose dažniausiai yra išskiriamas baltų genčių siekis sunaikinti Ordino pilį Klaipėdoje, o skaitant minėtą monografiją pastebima, kad autoriui pavyko išvengti šios tendencijos. Aptardamas kuršių pilies egzistavimo galimybę Klaipėdoje, autorius, remdamasis rastais artefaktais¹⁴, potencialiai priskiriamiems kuršiškai gamybos tradicijai, išsako nuomonę, kad skirtingų kultūrinių identitetų bendruomenės galėjo koegzistuoti vienu metu. Vertinant tai, V. Žulkaus darbą ir jame išsakytas mintis galima laikyti naujos idėjinės linijos plėtotės pradžia.

Atskirai galima paminėti J. Genio disertaciją, kurios turinys yra artimiausias disertacijos temai. Autorius nagrinėjo miestų ir miestelių raidą Vakarų Lietuvoje XI–XVII a.¹⁵ Šio tyrimo autorius vertino kiekvieną gyvenvietę atskirai, aprašydamas ir nagrinėdamas tuo metu turimus rašytinius bei archeologinius duomenis. Tačiau bendro gyvenviečių tinklo ir jas veikusių išorės veiksnių neanalizavo. Čia pateikiamos disertacijos kontekste šis darbas bus kaip tam tikra duomenų bazė. Labai panašiai vertintinas L. Kvizikevičiaus darbas apie Panemunės miestelius¹⁶. Jame taip pat su-

¹¹ GAIMSTER, D. A Parallel History: the Archaeology of Hanseatic Urban Culture in the Baltic c. 1200–1600. *World Archaeology*, 2005, vol. 37 (3), p. 411.

¹² Į LDK teritorinį arealą dažnai įtraukiamos ir baltų gentys, kurios nebūtinai įėjo į naujai besikuriančios valstybės sąrangą.

¹³ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*, p. 7.

¹⁴ Ibid., p. 17–18.

¹⁵ GENYS, J. *Miestai Vakarų Lietuvoje...*

¹⁶ KVIZIKEVIČIUS, L. *Žemaitijos kunigaikštystės Panemunės miestų ir miestelių raida*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.

sisteminti tuo metu turėti istoriniai ir archeologiniai duomenys. Tiesa, archeologiniai duomenys daugiausia naudoti kaip nusakantys miestų plėtrą, t. y. kaip kiekybiniai, o ne kokybiniai rodmenys.

Vakarų Europoje paskutinius du dešimtmečius istorinės archeologijos srityje vystoma Hanzos miestų kultūros paradigma. Šios teorijos autoriumi reikėtų laikyti D. Gaimsterį. Autoriaus publikacijose yra išsakoma idėja, kad vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų laikotarpiu Hanzos organizacijos vienijama pirklių bendruomenė suformavo miestietiškos gyvensenos modelį, kuris gali būti nagrinėjamas remiantis materialiąja kultūra¹⁷. Pasak autoriaus, tokios kultūros pagrindiniais elementais archeologinėje medžiagoje yra laikomi „vokiečių“ akmenų masės dirbiniai kartu su pastatais laiptuotais stogo kraigais, kokliais ir majolikos dirbiniais. Ši teorija sulaukė V. Immoneno kritikos. Jis savo poziciją argumentuoja tuo, kad negalima D. Gaimsterio teorijos taikyti kaip savaime suprantamos¹⁸. Pasak jo, Hanzos kultūra nėra tik artefaktų priskyrimas „hanzietiškai“ kultūrai. V. Immonenas teigia, kad ši sąvoka apibrėžia daugybę veiksnių, tokių kaip gamybos vieta, atgabenimo keliai, konkurencija, naudojimo formos ir netgi naudotojo socialinė padėtis bei identitetas. Vis dėlto, nepaisant išsakytos kritikos, autorius pripažįsta, kad Hanzos miestietiškos kultūros koncepcija yra vertingas įrankis, vertinant kolonizacijos, asignavimo ir pritaikymo procesus. Trečiasis svarbus aspektas, vystantis aptariamąją koncepciją, yra N. Mehler. Autorė savo publikacijose palaiko Hanzos miestietiškos kultūros idėją ir ją taiko tyrinėdama Šiaurės Atlanto regioną¹⁹. Atsižvelgdama į V. Immoneno išsakytą kritiką, autorė analizuoja importuotų radinių grupes, jų atsiradimo kelią, naudojimą ir kitus aspektus. Diskusiją apie Hanzos kultūros koncepciją pratęsė U. Mülleris²⁰. Jis aptardamas mokslinėje literatūroje vykstančią diskusiją išsako nuomonę, kad archeologijoje Hanzos kultūros koncepcija yra naudotina, tačiau ji turi būti suvokiama ne kaip homogeniškas darinys, o kaip pliuralistinis. Autoriaus nuomone, dažnu atveju tai, kas archeologijoje įvardijama kaip Hanzos kultūra, yra tik miestietiškos

¹⁷ GAIMSTER, D. A Parallel History..., pp. 408–410; GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic Market c. 1200–1600: an Archaeology of the Hanze. *Fennoscandia Archaeologica*, 1999, vol. XVI, pp. 59–62.

¹⁸ IMMONEN, V. Defining a Culture: the Meaning of Hanseatic in Medieval Turku. *Antiquity*, 2007, vol. 81, pp. 720–732.

¹⁹ MEHLER, N. The Perception and Interpretation of Hanseatic Material Culture in the North Atlantic: Problems and Suggestions. *Journal of the North Atlantic*, 2009–2011, spec. vol. 1: Archaeologies of the Early Modern North Atlantic, pp. 89–108; MEHLER, N. Hanse Archaeology. In *Encyclopedia of Global Archaeology*. New York, 2014, pp. 3209–3219; MEHLER, N. Globalization, Immigration, and Transformation: Thoughts from a European Perspective. *Historical Archaeology*, 2013, vol. 47, no. 1, pp. 38–49.

²⁰ MÜLLER, U. Hanse und Archäologie. Von einem Konstrukt zur Vielfalt kultureller Praxen. In *Hansegeschichte als Regionalgeschichte. Kieler Werkstücke*. Bd. 37. Hrsg. von O. AUGÉ. Frankfurt am Main, 2013, S. 133–172.

(urbanistinės) kultūros dalis. Būtent todėl U. Mülleris mano, kad archeologijos tyrimo objektas turėtų būti miestietiškos kultūros perdavimo mechanizmai, pritaikymas ir transformavimas, o ne Hanzos lyga, prie kurios studijų archeologija gali prisidėti, tirdama šios organizacijos įtaką įvairiems regionams²¹.

Visus aukščiau išvardytus darbus galima priskirti Hanzos miestietiškos kultūros koncepcijai. Ši koncepcija šios disertacijos tyrime taikoma ją adaptuojant tyrimo teritorijoje egzistavusioms bendruomenėms. Tačiau tyrime stengiamasi pritaikyti šią koncepciją ne tiesiogiai, bet atsižvelgiant į išsakytą kritiką.

Šio tyrimo kontekste būtent miestietiškos koncepcijos plėtotojai ir tyrėjai yra laikomi autoritetais. Šioje disertacijoje neketinama tęsti Lietuvoje (ne)susiformavusios tyrimų krypties. Tai yra lemiamą to, kad pasirinktas objektas iš esmės iki šiol Lietuvos archeologijos istoriografijoje nėra tirtas, todėl nusistovėjusios tyrimų krypties nėra.

Šaltiniai ir jų informatyvumo ribos

Lietuvos archeologijoje, o tiksliau – archeologiniuose lauko tyrimuose, surinktų duomenų reikšmė neturi būti pervertinama, bet kartu negalima nuvertinti jų galimo indėlio į tam tikrų praeities pažinimo problemų sprendimus ar jų paieškas. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad archeologija yra atskira disciplina, kuri stipriai praplečia žinias ir kuria savitą naratyvą apie praeitį. Tai lemia šios disciplinos šaltinio pobūdis, kardinaliai besiskiriantis nuo rašytinių šaltinių. Archeologija turi ir taikomąjį paveldosauginį aspektą, kuris dažnai pinasi su moksliskąja šios disciplinos puse. Ši dviejų aspektų sanklota neretai atneša ne tik tokius pozityvius dalykus kaip vis didėjanti duomenų bazė, bet ir kelia iššūkius bandant suvaldyti aptariamus duomenis. Tad šiame skyriuje norėtųsi akcentuoti keletą šio tyrimo metu iškilusių problemų, susijusių su archeologinių tyrimų duomenų informatyvumo, aprėpties ir patikimumo klausimais. Čia archeologiniai duomenys aptariami išskiriant juos į dvi chronologines grupes, skirtinas: a) vėlyviesiems viduramžiams; b) ankstyviesiems naujesiems laikams. Šie laikotarpiai sutampa su archeologinių duomenų specifika ir tam tikrais lūžio taškais, kurie yra pastebimi tiek bendresniuose procesuose, tiek artefaktuose.

Didžiausią tyrinėtą viduramžių objektų grupę sudaro gyvenvietės su piliakalniais. Tyrimui buvo pasirinkti visi regione žinomi piliakalniai ir gyvenvietės. Tuo siekta išvengti išankstinių nuostatų, kurios galėtų paveikti tyrimą. Taigi iš viso buvo nagrinėjami 138 piliakalniai ar piliavietės su gyvenvietėmis, kurie buvo atrinkti remiantis iki 2005 m. publikuotais duomenimis (žr. 2 pav.)²². Šie piliakalniai ir gyvenvietės tyrimų gausa nepasižymi. Iš 138 piliakalnių su gyvenvietėmis visiškai archeologiškai

²¹ Ibid., S. 153.

²² ZABIELA, G.; BAUBONIS, Z. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. T. I–III. Vilnius, 2005.

nepažinti išlieka 66. Tirtiems archeologiniams paminklams priskiriamos 107 archeologinių tyrimų ataskaitos ir straipsniai leidinyje *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Šių tyrimų medžiaga saugoma Lietuvos nacionaliniame, Mažosios Lietuvos istorijos, Šilutės, Gargždų, Kretingos, Jurbarko ir kituose muziejuose. Tad tyrimų medžiaga yra išskaidyta, o kai kuriais atvejais ir neprieinama.

Viduramžių objektų archeologiniuose tyrimuose pagrindinis dėmesys dažniausiai kreiptas į piliakalnių ir jų fortifikacijos raidos ypatumus. Tačiau dažniausiai piliakalnis yra tik viena iš visos gyvenvietės sudėtinių dalių, jame buvo vykdoma tik tam tikra veikla²³. Tai ypač pasakytina diskutuojant apie vėlyvojo geležies amžiaus ir viduramžių (XIII–XV a.) objektus. Tuo tarpu kitos sudėtinės gyvenvietės dalys, pvz., papėdė ar kitas funkcijas atlikusios erdvės, išlieka labai fragmentiškai tyrinėtos, o dažnai ir išvis archeologiškai nepažintos. Todėl medžiagos reprezentatyvumas yra sąlyginai mažas.

Kita problema yra keraminių indų, kurie šio tyrimo kontekste sudarė didžiąją archeologinės medžiagos dalį, ištirtumo lygmuo. Vėlyvojo geležies amžiaus ir viduramžių keraminių indų tyrimai vis dar yra sulaukę nepakankamai dėmesio. Iki šiol nėra susisteminta ir sudaryta aiški keraminių indų klasifikacija turimos medžiagos pagrindu. Dabartinės Vakarų Lietuvos teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų metu rasta keramika vis dar nėra sulaukusi savo tyrėjų, tad didžioji dalis medžiagos nėra nei aptarta, nei publikuota. Ir toliau išskirtinis išlieka prieš 21 metus Palangos gyvenviečių keraminių dirbinių tyrimas²⁴. Savaimė suprantama, kad nuo to laiko daug kas pasikeitė ir šis darbas ne visada padeda rasti atsakymus į dabar kylančius klausimus. Bene plačiausios apimties Imbarės archeologinių tyrimų medžiaga, surinkta 1968–1992 m., lieka netyrinėta ir nepublikuota. Dabartinės Rytų Lietuvos tyrimų padėtis yra daug geresnė, nes šios teritorijos gyvenviečių tyrimus (didelis dėmesys skiriamas keraminiams dirbiniams) aktyviai atlieka R. Vengalis. Jo darbuose galima rasti aiškią keraminių dirbinių klasifikaciją²⁵, kurios problemos aptariamos tyrinėjant gyvenvietes ir su jomis susijusias mokslines problemas.

Kita su tyrimu susijusi aplinkybė yra nenusistovėjusi terminologija aprašant keraminius indus. Ši apibrėžties problema jau aptarta anksčiau²⁶. Tačiau aiškių apibrėžčių ir kriterijų nevartojimas ataskaitose ir publikacijose apsunkina šio tyrimo medžiagos analizę. Dėl ataskaitų vertinimo reikėtų dar aptarti ir Lietuvos archeologijoje įsivyravusią radinių aprašymo, o ne analizės metodiką. Toks prieigos būdas iš esmės verčia tyrėją iš naujo konstruoti radinių sąrašą ir iš naujo vertinti kiekvieną radinį, kas lemia dideles tyrimo laiko sąnaudas. Tokiu atveju kyla natūralus klausimas, kam ir koku

²³ VENGALIS, R. *Rytų Lietuvos gyvenvietės I–XII a.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2009, l. 154–156; ZABIELA, G. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius, 1995, p. 54–55.

²⁴ ŽULKUS, V. *Palangos viduramžių gyvenvietės* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. VI). Klaipėda, 1997.

²⁵ VENGALIS, R. *Rytų Lietuvos gyvenvietės...*

²⁶ Ibid., l. 65.

tikslu archeologinių tyrimų ataskaitose yra konstruojamas radinių sąrašas? Vis dėlto plačiau šio klausimo čia nebediskutuosime.

Visiškai kitokio pobūdžio yra kita problema, išskylanti vykdant šį ar panašaus pobūdžio tyrimus. Tai yra tyrėjų ir plačiąja prasme archeologijos srityje dirbančiųjų asmenų išankstinės nuostatos. Čia turima galvoje išankstinės nuostatos, kurios lemia tam tikrų radinių, šiuo atveju keraminių indų fragmentų, tikslingą atranką pagal individualias tyrėjų žinias, nuostatas ir kt. Šio tyrimo atveju pastebėta viena aktuali tarp archeologų egzistuojanti nuostata, kad vėlyvojo geležies amžiaus ir viduramžių sluoksniuose neturi būti žiestos keramikos ir kad ji buvo gaminta bei naudota tik XVI–XX a. Toks požiūris yra grįstas evoliucionistinėmis idėjomis ir daugiausia tyrėjų lauko tyrimų patirtimi Vilniaus pilių ir miesto teritorijose, Kernavės ir kituose vėlesnio laikotarpio (XVI–XVIII a.) miesteliuose, kurių medžiagą tyrinėjant tikrai tokia nuostata peršasi. Tad vykdant atranką, kai kuriais atvejais viename kontekste rasti radiniai yra atskiriami ir interpretuojami kaip postdepozitinių veiksnių padariniai. Fiksuota atvejų, kai tokie žiesti keraminiai indai atskiriami ir saugomi skirtinguose muziejų fonduose, o kai kuriais atvejais šie artefaktai galėjo būti nefiksuoti ar radinių selekcijos metu identifikuoti kaip „išimaisiusi“ medžiaga ir tyrimų ataskaitose neaprašyti.

Išnagrinėjus į tyrimo teritoriją patekusių ankstyvųjų naujųjų laikų miestų bei miestelių archeologines ataskaitas, iš viso buvo atrinktos 99 tyrimų ataskaitos. Žinoma, ne visi šių tyrimų metu rasti radiniai buvo įtraukti į aptariamojo tyrimo bazę. Šiame darbe analizuojami aptikti radiniai datuoti XVI–XVIII a. pradžios laikotarpiu²⁷. Dažnu atveju tikslios chronologijos nustatymas išliko problemiškas dėl mažo medžiagos kompleksiškumo, tačiau didžiosios dalies tyrimų medžiagos chronologija buvo kvestionuojama įvertinus importuotų indų datavimą, kuris yra sąlyginai patikimesnis. Tokiu būdu įvertinus atrinktą archeologiniuose tyrimuose surinktą medžiagą, į šios disertacijos tyrimo bazę, aprėpiančią ankstyvųjų naujųjų laikų laikotarpį, buvo įtraukta 31 491 vnt. keraminių indų ar jų fragmentų, 3 822 vnt. koklių ar jų fragmentų, 195 vnt. pypkių ar jų fragmentų bei 270 monetų. Šie skaičiai parodo, kad tyrimo bazę didžiąja dalimi sudaro keraminių indų ir jų fragmentų analizės duomenys, o kiti duomenys tik papildoma tyrimą.

Kaip vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu, taip ir ankstyvųjų naujųjų laikų medžiagos atveju norėtusi atkreipti dėmesį į ataskaitas ir tyrimo medžiagą nagrinėjant iškilusias problemas. Visų pirma atkreiptinas dėmesys į pačių ataskaitų formą arba turinį. V. Žulkus Lietuvos archeologiją dar 2004 m. buvo įvardijęs kaip „nekoarcheologiją“²⁸. Toks įvardijimas iki šiol yra aktualus, nes pažvelgus į ataskaitas, rengtas XX a. 9–10-uoju dešimtmečiais, kai buvo pradėtas formalizuoti keraminių ar masinių dirbinių aprašymas, keraminiai dirbiniai tapo antriniu objektu ataskaitose ir gerokai didesnis dėmesys

²⁷ Kai kuriais atvejais radiniai, datuojami XVIII a. pradžia, galimai buvo įtraukti į tyrimą, nes dažniausiai jų neįmanoma tipologiniu metodu atskirti nuo naudotų XVII a. pabaigoje.

²⁸ ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius, 2004, p. 148.

buvo skiriamas kitokiems artefaktams. Tai lėmė situaciją, kai prie individulių dirbinių daugeliu atvejų buvo priskiriami tik metaliniai dirbiniai. Tai atliepia jau XX a. viduryje pradėjusią klostytis kapinynų tyrimų tradiciją, o tiksliau – šios tradicijos suformuotų normų perkėlimą į miestų tyrimų ataskaitas. Toks metalinių dirbinių išskirtinumas ir detalesnės informacijos pateikimas tyrimų ataskaitose lėmė tai, kad po to pastebėta analogiška situacija ir publikacijose, kur pagrindinis dėmesys koncentruojamas į metalinių dirbinių aprašymą ir analizę, o didžiausią radinių dalį sudarę keraminiai indai aptariami tik labai fragmentiškai ir lakoniškai. Kita vertus, šis formalizavimas palengvino ataskaitų rengimą ir įtvirtino keramikos aprašymą, kurio pagrindinis tikslas yra aprašyti dydį, formą, masės ir glazūros spalvą bei dekorą elementus. Tačiau tai dažnu atveju daro asmenys, neturintys reikiamų žinių ir patirties, tad ir pateikta ataskaitose informacija turi būti vertinama atsargiai. Keraminių dirbinių analizės trūkumas lėmė ir kitas problemas. Viena iš svarbesnių yra kultūrinio sluoksnio chronologijos nustatymas. Galima pastebėti, kad mažesniuose miesteliuose detaliųjų archeologinių tyrimų kiekis yra pernelyg mažas, nes dauguma archeologinių tyrimų metu aptiktų kultūrinių sluoksnių datuojami XIX–XX a. ar geriausiu atveju XVIII a. pabaiga. Toks datavimas dažnu atveju grindžiamas tyrėjo nuojauta ir stratigrafija, o ne įvairių analizių duomenimis. Kadangi absoliučią daugumą radinių sudaro keraminiai indai ir jų fragmentai, tad jų analizės nebuvimas apsunkina objektyvesnį datavimą. Tai ypač pasakytina apie situacijas, kai neaptinkama monetų, koklių ar kitokių sąlyginai tiksliau datuojamų dirbinių. Šio tyrimo kontekste galima išvardyti keletą tyrimų, kurių metu pateiktas datavimas visiškai neatitinka šio tyrimo atliktos analizės metu gautų duomenų. Vis dėlto į konkrečių pavyzdžių analizę čia nesikoncentruojama, nes manoma, kad dažniausiai tai yra ne asmenybių, o sisteminė problema.

Visi šie klausimai tik atskleidžia archeologinės medžiagos teikiamos informacijos sudėtingumą ir ribotumą. Tai taip pat parodo, kad šiame tyrime aptariama medžiaga nebuvo rinkta ir tirta sistemiškai, o archeologinių tyrimų metu aptikta medžiaga nebūtinai atsako į visus šiame tyrime keliamus klausimus. Kita vertus, visa medžiaga gali būti vertinama kaip daugiau ar mažiau lygiavertė, nes surinkta chaotiškai, t. y. laikantis (nesilaikant) bendros metodikos. Vis dėlto nepaisant išvardytų problemų, archeologinių artefaktų sisteminis tyrimas išlieka nepamainomu šaltiniu aptariant galimus Vokiečių ordino ir vietinių gyventojų sąveikos faktus ir jų pobūdį bei ankstyvųjų naujųjų laikų miestų ir miestelių bendruomenių kultūrų sąveiką mikroregiono bei viso Baltijos jūros regiono kontekste.

Arealas ir laikotarpis

Archeologijos disciplinos tyrime svarbiausi ir dažniausiai aktualizuojami išlieka du aspektai: a) teritorija; b) laikotarpis. Antruoju aspektu reikia įvardyti viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų chronologines apibrėžtis. Pirmojo aspekto atveju jau disertacijos pavadinime yra minimas LDK ir Prūsijos pasienio mikroregiono apibūdinimas. Vis dėlto šiam tyrimui yra būtinas detalesnis šių apibrėžčių aptarimas, kuris leistų aiškiai suvokti, kas ir kuo laikoma šiame darbe.

1. Laikotarpis

Tyrimo chronologinė apimtis reikalauja apibrėžti dvi vartojamas sąvokas. Pirmoji būtų *viduramžių* chronologinė sąvoka. Ji Lietuvos istoriografijoje nėra vienareikšmiškai vertinama. Lietuvos archeologijoje vyrausias viduramžių laikotarpio sampratas yra detaliai aptaręs A. Kuncevičius²⁹, tad nėra priežasties čia plačiau aptarinėti šios problematikos. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad šis tyrimas apima dvi valstybes, kurių specifika yra skirtinga. Vokiečių ordino valstybė (vėliau Prūsija) šiuo atveju yra Vakarų Europos kultūrinės erdvės dalis, o LDK – labai specifinis regionas, kuriame istoriniai ir kultūriniai procesai yra susiję tiek su Rytų, tiek su Vakarų Europos kultūriniais impulsais. Nepaisant to, darbe laikomasi tradicinės Lietuvos archeologijos viduramžių laikotarpio sampratos, pagal kurią chronologinėmis ribomis yra laikomos XIII a. vidurys – XVI a. pradžia. Tiesa, šių chronologinių ribų dažnai nepaisoma archeologų darbuose, kurių pavadinime nurodomi viduramžiai³⁰, bet nemažą dėstymo dalį sudaro ankstyviesiems naujesiems laikams skirtina archeologinės medžiagos analizė ir interpretacija. Viduramžių chronologinės ribos, apibrėžtos XIII–XVI a. pradžios laikotarpiu, Vokiečių ordino valstybės atveju laikytinos tinkamomis. Tik chronologinių ribų pradžią, matyt, tektų nukelti į maždaug 1200 m., kai Dauguvos upės žiotyse buvo įkurdinta vakarų europiečių kolonija ir įsteigtas Kalavijuočių ordinas. Tuo tarpu viduramžių epochos pabaiga reiktų laikyti 1525 m., kai Vokiečių ordino valdomos Prūsijos žemės buvo sekuliarizuotos ir suformuota Prūsijos hercogystė, kurios oficialia religija tampa protestantizmas. Be to, šios transformacijos sutampa su XVI a. pradžios Renesanso kultūros ir Reformacijos idėjų sklaida aptariamajame regione. Šių idėjų sklaida iš esmės keitė ar nors iš dalies darė įtaką kultūrinei raiškai abiejose valstybėse, tad viduramžių pabaigos riba įvardijus XVI a. pradžią neiškyla priešprieša. Tokios viduramžių chronologinės aprėpties pasirinkimas sutampa ir su Vakarų bei Šiaurės Europos regionus tyrinėjančių istorikų bei archeologų visuotinai vartojama vėlyvųjų viduramžių sąvoka³¹. *Brandžiųjų*

²⁹ KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos viduramžių archeologija*. Vilnius, 2005, p. 11–19.

³⁰ KUNCEVIČIUS, A. Op. cit.; ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*; BERTAŠIUS, M. *Dingęs miestas. Viduramžių Kaunas archeologinių tyrimų duomenimis*. Kaunas, 2013.

³¹ O'KEEFE, T. Medieval. In *Encyclopedia of Archaeology*. Vol. 2. Ed. by D. M. PEARS-

viduramžių sąvoka šiame darbe nevartojama, nors jų pabaiga sutampa su 1200–1300 m. laikotarpiu. Šios sąvokos įvedimas šiuo atveju sukeltų tik daugiau sumaišties dėl įvairiuose regionuose susiklosčiusių skirtingų tradicijų³². Tad šiame darbe vartojama Vakarų Europoje įsitvirtinusi *vėlyvųjų viduramžių* samprata. Tiesa, ją truputi koreguojant ir apibrėžiant 1200–1525 m. laikotarpiu.

Ankstyvųjų naujųjų laikų archeologijos chronologinė samprata yra sąlyginai naujas konstruktas, kuris istoriografijoje paplito po Antrojo pasaulinio karo pabaigos³³. Vis dėlto šio konstrukto apibrėžčių ir sampratų istoriografijoje galima rasti ne vieną³⁴. Lietuvos archeologijoje yra sutarta, kad ankstyvieji naujieji (dažniausiai įvardijami kaip tiesiog naujieji) laikai prasideda XVI a. pirmojoje pusėje³⁵. Toks ankstyvųjų naujųjų laikų pradžios taško pasirinkimas sutampa ir su regione egzistuojančia dominuojančia pozicija³⁶. Visuotinai yra sutarta, kad laikotarpio pradžia Šiaurės Europoje siejama su Reformacija ir Renesanso epochos idėjų sklaida. Vis dėlto laikotarpis dažniausiai siejamas su nuolatine kasdienybės elementų kaita ir naujų technologinių bei kultūrinių inovacijų pritaikymu platesnėse visuomenės grupėse, o ne su „modernia“ visuomene³⁷. Tačiau šiame darbe nagrinėjamas ne visas šis laikotarpis, o tik dalis jo, o tai nulemta tiriamojo šaltinio pobūdžio ir specifinių regioninių aplinkybių. Tyrimas užbaigiamas XVII a., o XVIII a. nėra nagrinėjamas. Tad ir vartojant *ankstyvųjų naujųjų laikų* sąvoką, omenyje turimas laikotarpis, apimantis 1500–1700 m.

2. Pasienio arealas ir jo samprata

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Prūsijos pasienio regiono formavimasis gali būti apibrėžiamas kaip sudėtingas procesas, kuriame sąveikavo daugelis veiksnių. Vienas iš tokių veiksnių buvo sienos sampratos bei fizinio pavidalo formavimas ar formavimasis. Kitas veiksnys – geopolitinės padėties kaita regione. Abu šie veiksniai

AL. Elsevier, 2007, pp. 1240–1249.

³² CARVER, M. Scope and Agenda. In *The Archaeology of Medieval Europe*. Vol. 2: *Twelfth to Sixteenth Centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLĀPŠTĒ. Aarhus, 2011, p. 17.

³³ DEWALD, J. Preface. In *Europe 1450 to 1789. Encyclopedia of Early Modern World*. Ed. by J. DEWALD. New York, 2004, pp. XXVII–XXVIII.

³⁴ KIAUPIENĖ, J. Epochos apibūdinimas ir periodizacija. In *Lietuvos istorija. Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. T. 5. Ats. red. J. KIAUPIENĖ. Vilnius, 2013, p. 23–25.

³⁵ KUNCEVIČIUS, A. Op. cit., p. 18.

³⁶ FOKT, K.; KLĪR, T.; TAKÁCS, M. Central–Eastern Europe: Historical Archaeology. In *Encyclopedia of Global Archaeology*. Ed. by C. SMITH. New York, 2014, p. 1262; KING, C. Post-medieval Archaeology (Europe). In *Encyclopedia of Global Archaeology*. Ed. by C. SMITH. New York, 2014, pp. 6066–6074.

³⁷ GOLDSTONE, J. The Problem of the „Early Modern“ World. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1998, vol. 41, no. 3, pp. 249–284.

yra atskiri, bet tarpusavyje glaudžiai susiję procesai. LDK sienų klausimas paskutiniu metu sulaukė nemažai tyrėjų dėmesio. Turbūt reikėtų išskirti T. Čelkio ir L. Bucevičiūtės darbus. Juose buvo nuosekliai išdėstytos LDK sienų raidos ir sampratos analizės, kuriose nemažai dėmesio skirta vakarinei sienai. Tuo tarpu tyrimai apie čia gyvenusias bendruomenes ir jų tarpusavio santykius vykdyti tik fragmentiškai.

Dažniausiai **sienos** terminas apibrėžiamas kaip *linija, skirianti gretimų valstybių teritorijas, du administracinius vienetus, dviejų būdingų regionų fizinius fenomenus ar žmonių grupes*³⁸. Taigi šis terminas dažniausiai yra suvokiamas politine prasme. Tokio griežto suvokimo pavyzdžiais galima laikyti E. Gudavičiaus ir Vokietijos istoriografijoje egzistuojančias skirtingas sienų vaizdavimo tradicijas (žr. 3 pav.)³⁹. Šis skirtingas vaizdavimas nėra atsitiktinis ir žymi dvi skirtingas pozicijas. Griežtu linijinės teritorijų atskirties sampratos pritaikymu galima laikyti ir T. Baranausko straipsnyje konstruojamas Klaipėdos krašto ribų apibrėžtis⁴⁰. Tačiau sienos linijos reikšmė ir fizinis pavidalas susiformavo tikrai ne pradinėje aptariamojo laikotarpio fazėje. Be to, reikia nepamiršti, kad egzistuoja ir socialinės ribos, kurios gali sutapti arba nesutapti su politinėmis sienomis. Būtent ši mintis įgalina kelti klausimą, kiek politinės sienos leido ar trukdė sąveikauti dviem skirtingoms bendruomenėms, kurios gyveno skirtinguose arealuose, kurie buvo patekę į skirtingas politines priklausomybes.

Nors *sienos* termino apibrėžimo atveju yra sutariama, bet **pasienio** sąvokos apibrėžimai yra skirtingi. Viena aišku, kad pasienis (angl. *borderland*) yra tiesiogiai susijęs su sienos egzistavimu. Pats paprasčiausias *pasienio* apibrėžimas būtų žemė ar teritorija aplink sieną, kuri tiesiogiai susijusi su pasienio funkciniais ir kitais procesais. Vis dėlto pasienis skirtingų mokslų yra skirtingai traktuojamas. Viena vertus, pasienis vertinamas kaip tam tikra erdvė, apimanti valstybės sienos arealą. Kita vertus, pasienis suvokiamas kaip sociogeografinė erdvė, kuriai būdingi specifiniai socialiniai procesai⁴¹.

Visai kitoks yra kitas *pasienio* ar *paribio* (angl. *frontier*) sąvokos apibrėžimas. Nors šis terminas kai kurių autorių darbuose yra vartojamas sinonimiškai prieš tai aptartajai sampratai⁴², tačiau vis dėlto jis labiau vartotinas fenomenui, egzistavusiam

³⁸ ČELKIS, T. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*. Vilnius, 2014, p. 124.

³⁹ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 2001, priedas: žemėlapis „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XIII amžiuje / XV amžiaus viduryje“; Putzger *Historischer Weltatlas*. Hrsg. von W. LEISERING. Berlin, 1997, S. 52.

⁴⁰ BARANAUSKAS, T. Klaipėdos kraštas: geografinė aprėptis ir susiformavimo istorija. In *Klaipėdos (Memel) kraštas: nuo ištakų iki XVIII amžiaus*. Sud. A. BLIUJENĖ. Klaipėda, 2018, p. 15–30.

⁴¹ BUCEVIČIŪTĖ, L. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XV–XVI a. Valstybės erdvės ir jos sienų samprata*. Vilnius, 2015, p. 47–48.

⁴² NAUM, M. Re-emerging Frontiers: Postcolonial Theory and Historical Archaeology of the Borderlands. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 2010, vol. 17, issue 2, pp. 101–102.

tarp dviejų valstybių periferinių zonų, apibrėžti. Kai kurioje mokslinėje literatūroje yra linkstama *paribį* traktuoti kaip tarp valstybių žemių periferijų esančią žemę, t. y. kaip niekieno žemę⁴³. Šiam fenomenui nėra būtina griežtai nusistovėjusi siena. Be to, tokiose teritorijose vykę procesai, nors ir turėdami daug panašumų, yra sunkiai sutalpinami į scheminius modelius, tinkančius daugumai atvejų, o tai moksliniu požiūriu čia gyvenusias bendruomenes daro labai plačią problematiką apimančiu tyrimo objektu⁴⁴. Iš viso to matyti, kad valstybė šiame darbe nėra suvokiama kaip griežtai sienų apribota teritorija, t. y. disertacijoje nesivadovaujama XIX a. susiformavusia tautinės valstybės ir griežtų jos ribų samprata, o laikoma, kad paribio teritorijos yra atviros zonos ar arealai, kurie tik susaistyti įvairaus pobūdžio susitarimais ir įsipareigojimais valdovui⁴⁵.

2.1. Vokiečių ordino bei LDK sienos ir sampratos kaita XIV–XVI a.

Viduramžiais sienos nebuvo suvokiamos kaip griežtos linijos, ribojančios teritorijas ir įtvirtinančios politinį dominavimą. Tai nereiškia, kad siena nebuvo svarbi, tačiau ji nebuvo konkreti, nužymėta konkrečiais žymenimis ir kontroliuojama. LDK ir Vokiečių ordino siena viduramžiais reiškė tam tikrą kontaktų zoną tarp užkariautų ir planuojamų užkariauti žemių⁴⁶. Galima pabrėžti, kad tik XVI–XVII a. sienų konceptas įgavo tikrąją arba artimą dabartiniam suvokimui svarbą. Šiuo laikotarpiu sienos įgavo tikslesnius kontūrus ir linijas.

XIII a. ties vakarine LDK siena, o tiksliau – Žemaitijos kunigaikštystė, buvo susidurta su Livonijos ordinu. Apskritai Vokiečių ordinas jau XIII a. viduryje gerai žinojo grėsmę iš lietuvių ir žemaičių pusės, tad ir jų teritorinė organizacija bei naujų tvirtovių statymas dažnai buvo susieti su šia grėsme⁴⁷. Ordino valstybė buvo viena iš Europos valstybių, ankstyviausiai plėtojusių savo teritorinę organizaciją, todėl LDK ir Vokiečių ordino vakarinė siena pradiniam etape buvo formuojama vienpusiškai. Tai puikiai parodo Klaipėdos miestui priskirtų teritorijų ar Klaipėdos pilies sričiai Kretingos pilies srities žemių priskyrimo dokumentai⁴⁸. Juose yra išvardytos žemės, priskirtos

⁴³ BUCEVIČIŪTĖ, L. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė...*, p. 49; STEINGRABER, A. *Region of Divisions, Region of Connections – Border Theory and the Archaeology of the Anglo-Scottish border, 1066–1400*. York, 2014, p. 8.

⁴⁴ JANECEK, A. *Frontiers and Borderlands in Medieval Europe. Introductory Remarks. Quaestiones Medii Aevi Novae. Frontiers and Borderlands*, 2011, vol. 16, pp. 5–14.

⁴⁵ Plačiau: MURA, A. National Finitude and the Paranoid Style of the One. *Contemporary Political Theory*, 2016, vol. 15, issue 1, pp. 71–73.

⁴⁶ BUCEVIČIŪTĖ, L. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė...*, p. 37.

⁴⁷ URBAN, W. The Prussian-Lithuanian Frontier of 1242. *Lituanus. Lithuanian Journal of Arts and Sciences*, 1975, vol. 21, issue 4, pp. 5–18.

⁴⁸ ZEMBRICKIS, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. T. I. Klaipėda, 2002, p. 35–37.

vienam ar kitam administraciniam vienetui. Jokie tarpvalstybiniai susitarimai nebuvo pasirašomi (iš dalies tai paaiškinama tuo, kad, pagal Mindaugo ir Ordino susitarimą, Žemaitija atiteko Vokiečių ordino įtakos sferai, ir kažin ar apskritai LDK buvo susiformavusi valstybės teritorijos ir jos ribų samprata). Be to, teritorijos ribos aprašomos išvardijant tokius natūralius riboženklis kaip upės, grioviai, miškai, kalvos ir kt. Tai gi naudoti natūralūs žymenys. Tokie žymenys gali būti traktuojami kaip buvusių ar esamų gentinių teritorinių darinių sistemos naudojimas ar įtraukimas į naujai kuriamą teritorinės organizacijos sistemą⁴⁹.

Aiškesnės ribojančios zonos tarp Vokiečių ordino ir LDK pradėjo formuotis Gedimino valdymo laikotarpiu. Tai rodo įvairios taikos ir prekybos sutartys tarp abiejų subjektų. Šiuose dokumentuose vartojamos tokios sąvokos kaip *mūsų sienos*, *laikina siena*, *taikos ruožas*⁵⁰. Pastarasis buvo nusakomas juridiniais priklausiniais, tačiau neminama linijinė siena. Tai gi tuo laikotarpiu siena tarp Vokiečių ordino ir LDK buvo labiau *frontier* pobūdžio. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Ordinui atsikrausčius į LDK paribius vietinė diduomenė neturėjo aiškios valstybinės erdvės ar sienų sampratos, tačiau būtent Vokiečių ordino veikla ir teritorinės organizacijos mechanizmai galėjo ir turėjo įtakos LDK valstybinės erdvės sampratos formavimuisi. Šios sutartys atskleidžia pirminį LDK diduomenės valstybinės erdvės sampratos formavimosi etapą.

Nuolatos buvo derinamos įvairios pozicijos, taigi LDK derybininkai privalėjo išsąmoninti Ordino atstovų taikomas tarpvalstybinių santykių ir diplomatijos normas⁵¹. Tai aiškiai rodo jau vėlesnių sutarčių tarp Vokiečių ordino ir LDK turinys. Pavyzdžiui, Dubysos sutartyje aiškiai nubrėžiama vakarinė LDK ir Ordino siena palei Dubysos upę.

Tarpvalstybinės sienos susiformavimo laikotarpiu reikėtų laikyti XIV a. pabaigą. To puikus pavyzdys būtų Salyno taikos sutartis, kurioje sureguliuojama siena, labai panaši į linijinę. Tai jau rodo, kad LDK didikai ar derybininkai suvokė delimitacinių procesų svarbą⁵². Beje, reikia pabrėžti, kad siena šiuo atveju buvo apibrėžiama ne tik gamtiniais objektais, bet ir dažnai minimais dirbtiniais ženklais. Lemtingi nustatant Vokiečių ordino ir LDK tarpvalstybinę sieną buvo Melno taikos sutarties nutarimai. Jie ne tik nubrėžė esminius LDK ir Ordino valstybės vakarinės sienos kontūrus, bet ir įvairiais argumentais bandė pagrįsti konkrečios sienos formą. Būtent šią sieną ir jos sudarymo procesą galima laikyti aiškesnės valstybinės erdvės įforminimu Žemaitijoje, kuri nuo šiol buvo aiškiai suvokiama kaip LDK sudedamoji dalis⁵³.

Po Melno taikos siena nuolat buvo tikslinama, tačiau esminiai kontūrai nebuvo keičiami. Šis nuolatinis tikslinimas dažniausiai yra siejamas su vidinės kolonizacijos

⁴⁹ ČELKIS, T. Op. cit., p. 130.

⁵⁰ Ibid., p. 132.

⁵¹ BUCEVIČIŪTĖ, L. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė...*, p. 49.

⁵² ČELKIS, T. Op. cit., p. 133–134.

⁵³ BUCEVIČIŪTĖ, L. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė...*, p. 205–207; ČELKIS, T. Op. cit., p. 135–136.

procesais, kai apgyvendinant pasienio zoną tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės kildavo nesutarimų dėl tikslų privačios ar individualios žemės ribų. Būtent šių ginčų metu būdavo iš naujo žymima siena, ji tikslinama bei vykdomi kiti delimitaciniai darbai.

Teorinė prieiga

Šiame skyriuje nesiekama pateikti konkrečios teorinės prieigos, tačiau būtina aptarti teorinį kontekstą. Tai leis tiksliau suvokti tyrime taikomą argumentaciją ir interpretaciją. Be to, jau disertacijos pavadinime vartojama *kultūros* sąvoka, kurią išsamiau paaiškinti šio darbo kontekste yra būtina. Diskusijos dėl šios sąvokos reikšmės ir vartojimo aptarimas turbūt gali apimti atskirą disertaciją, tad čia pateikiamos apibrėžtys nepretenduoja į visų susijusių diskusijų ir požiūrių aptarimą bei nesiekama paaiškinti su tuo susijusias problemas. Šio poskyrio pagrindinis uždavinys yra apibrėžti pagrindines sąvokas, jų reikšmes ir teorinius pagrindus, kuriais remiamasi šiame darbe.

Kaip minėta, pagrindinė darbe vartojama sąvoka yra *kultūra*. Jos apibrėžimų istoriografijoje galima surasti ne vieną dešimtį. JAV antropologai kultūrą suvokia kaip bendrą visuomeniškai įgytą gyvenimo būdą, kuris yra būdingas tam tikrai žmonių grupei ir apima panašios mąstysenos, elgesio normas. Apskritai darbe yra remiamasi modifikuota F. Boaso veikaluose išsakyta kultūros samprata⁵⁴. Šio autoriaus nuomone, kultūra yra mentalinių ir fizinių reakcijų visuma, lemianti individo, kaip tam tikros socialinės grupės nario, elgesį. Palyginus su ankstesne sąvokos prasme, F. Boasas ir jo pasekėjai suprato kultūrą kaip pluralistinę ir reliatyvistinę. Jie matė bendrąją kultūrą kaip susidarančią iš daugelio skirtingų kultūrų⁵⁵, tuo iš esmės kritikuodami evoliucionistinę kultūros sampratą.

Minimos kultūros apibrėžties vartojimas šiame darbe nurodo, kad čia remiamasi istorinės kultūrinės teorijos prieiga, tačiau atsikant jai XX a. pritaikytų nacionalistinių ar rasistinių nuostatų, kai pagrindiniu tyrimo aspektu būdavo pasirenkamas etniškumo nustatymas, remiantis archeologiniais radiniais. Čia taikoma B. G. Triggerio išsakyta pozicija, kuria teigiama, kad ši teorinė prieiga įgalina archeologus nustatyti materialiosios kultūros „tikrąsias“ kismo tendencijas archeologinės medžiagos pagrindu ir suteikia galimybę jas analizuoti tam tikroje teritorijoje bei laike⁵⁶. Taip pat darbe nemažai idėjų, kurios atliepia pastaraisiais dešimtmečiais archeologijoje plėtojamas tarpininkavimo (angl. *Agency*) ir materialinės kultūros idėjinės kryptis⁵⁷. Supaprastinus galima teigti, kad šiame darbe archeologiniai duomenys vertinami kaip medijos ar rodmenys, kurie, tiriant archeologiniais metodais, suprantami kaip bendruomenės specifinio kultūrinio identiteto dėmenys.

⁵⁴ Pavyzdžiui: BOAS, F. *Race, Language and Culture*. New York, 1940.

⁵⁵ BALTALI, S. Culture Contact, Cultural Integration and Difference: a Case from Northern Mesopotamia. *Stanford Journal of Archaeology*, 2007, vol. 5, p. 4.

⁵⁶ TRIGGER, B. G. *A history of archaeological thought*. Cambridge, 2010, pp. 312–313.

⁵⁷ RENFREW, C.; BAHN, P. *Archaeology: theories, methods and practice*. London, 2008, p. 499.

Toks pasirinkimas yra lemiamas keleto veiksnių. Visų pirma gyvenviečių ir miestų archeologinės medžiagos sistemingas analizavimas ir publikavimas Lietuvoje vyksta pernelyg fragmentiškai arba kai kuriais atvejais išvis nevyksta. Tokia situacija lemia menką surinktų duomenų įtraukimą į mokslinę apyvartą. Tai savo ruožtu kelia iššūkius ir problemas, pvz., tam tikrų bendruomenių egzistavimo klausimas viduramžiais ar ankstyvųjų naujųjų laikų miestų bendruomenių priklausymas ir priskyrimas vienam ar kitam kultūriniam arealui. Tad pasirinkta prieiga leidžia tirti kismo procesą, kurio nustatymas leidžia iškelti generalizuotas tendencijas ir nustatyti jų kitimo prielaidas bei galimas priežastis socialinėse grupėse. Tai savo ruožtu įgalina fiksuoti tam tikrus procesus, vykusius šiose bendruomenėse. Antra priežastimi laikytinas pastaraisiais dešimtmečiais panašia prieiga besivadovaujančių Baltijos jūros regiono bendruomenių tyrimų pagausėjimas. Tarp tokių darbų autorių visų pirma norėtusi išskirti jau minėtą D. Gaimsterį, kuris savo darbuose *kultūros* terminą taiko Baltijos jūros regiono XIII–XVI a. miestų gyventojams ir identifikuoja specifinius artefaktus bei jų grupes kaip bendruomenių priklausymo tam tikram kultūriniam arealui rodmenis. Šio autoriaus teorija sulaukė tiek plėtotojų, tiek ir kritikų, o tai įgalina šį įrankį taikyti ir disertacijoje. Kultūrinės istorijos prieigai ir teorijos praktiniam taikymui pastaruoju metu daug dėmesio skiria M. Roslundas ir M. Naum. Šie autoriai plėtoja istorinės-kultūrinės teorijos bei tarpininkavimo prieigą, nagrinėdami IX–XII a. socialinius ir kultūrinius pokyčius. Pavyzdžiui, M. Roslundas kultūrinės inovacijos, tokias kaip naujo technologinio tipo keramikos pasirodymas, laiko archeologijos tyrimų objektu, kurį galima tyrinėti remiantis archeologinės medžiagos kontrastingumo principu⁵⁸. Tai yra archeologinė medžiaga leidžia nustatyti tam tikros technologijos pasirodymo ir pritaikymo laiką, vietą bei visuotinį išplitimą, kas savo ruožtu padeda nustatyti „miestietiškojo“ ar „kaimietiškojo“ identiteto kismą. Kaip pavyzdį jis pateikia IX–XII a. buvusią vergų socialinę grupę, kurios inkorporavimas į kitas teritorijas ir įsiliejimas į čia egzistavusias bendruomenes galėjo turėti įtakoti keramikos technologijų perėmimui bei plėtrai Baltijos jūros regiono gyvenvietėse. Labai panašią tyrimo prieigą taiko ir M. Naum, kuri savo darbuose bando parodyti, kaip Danijos teritorijoje gyvenusios bendruomenės galėjo perimti keramikos gamybos technologijas iš vakarų slavų genčių⁵⁹.

⁵⁸ ROSLUND, M. Transcending Borders – Social Identity as a Factor in the Middle Ages and in Medieval Archaeology. In *Archaeology of Medieval Towns in the Baltic and North Sea Area*. Ed. by N. ENGBERG, A. NØRGAARD JØRGENSEN, J. KIEFFER-OLSEN, P. K. MADSEN, C. RADTKE. Copenhagen, 2009, pp. 181–190; ROSLUND, M. Bringing “the Periphery” into Focus: Social Interaction between Baltic Finns and the Svear in the Viking Age and Crusade Period (c. 800 to 1200). In *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond. Communicators and Communication*. Ed. by J. CALMER, I. GUSTIN, M. ROSLUND. Leiden, Boston, 2017, pp. 168–204.

⁵⁹ NAUM, M. Difficult Middles, Hybridity and Ambivalence of a Medieval Frontier: the Cultural Landscape of Lolland and Falster (Denmark). *Journal of Medieval History*, 2012, vol. 38, no. 1, pp. 56–75; NAUM, M. Re-emerging frontiers...

Šiame tyrime taip pat laikomasi nuomonės, kad keraminių indų technologijos ar importuotų indų pritaikymas turėjo būti nulemtas įvairių kontaktų su aplinkinėmis bendruomenėmis ar konkrečiomis socialinėmis grupėmis. Šio darbo tyrimas yra koncentruotas į artefaktus, todėl taikoma materialiosios kultūros prieiga. Materialinės kultūros studijos apima tyrimų lauką, kuriame nagrinėjama archeologinių radinių visuma per kultūrinių sąveikų prizmę. Ši prieiga susideda iš įvairių artefaktų, kurie daugiausia aptinkami archeologinių tyrimų ataskaitose ar publikacijose, Studijų. Materialinės kultūros tyrimų tikslas – suvokti ir paaiškinti, kaip objektai veikė tam tikrų individų grupių elgseną, tradicijas, požiūrį⁶⁰. Taigi šioje disertacijoje archeologiniai radiniai interpretuojami ir suvokiami kaip aktyvusis socialinių ir kultūrinių ryšių elementas, kuris veikė individų elgesį ir atskleidžia jų gyvenseną⁶¹.

Vis dėlto reikia pabrėžti, kad archeologinių tyrimų metu aptinkami radiniai sudaro tik nedidelę materialinės kultūros dalį. Tad pagal turimą šaltinių bazę analizuojami radiniai yra susiję su asmenine reprezentacija (pypkės, papuošalai), stalo kultūra (keraminiai ir stikliniai indai bei stalo įrankiai), šildymo sistemomis ir monetarine politika. Šie radiniai leidžia identifikuoti objektų kopijavimo ar skeumorfų⁶² pasirodymą, kultūrinius priėmimo, atmetimo procesus ir socialinius skirtingų individų grupių ryšius. Keraminiai indai yra viena chronologiškai jautriausių ir patikimiausių šaltinių, nustatant ekonominius, kultūrinius bei socialinius elgsenos elementus⁶³.

Šiame darbe remiamasi dar XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje istorinės kultūrinės archeologijos bei pastaraisiais dešimtmečiais besivystančios tarpininkavimo teorinės krypties apibrėžtomis sampratomis, jas modifikuojant ir pritaikant būtent šio regiono realijoms aptariamuoju laikotarpiu.

⁶⁰ BEAUDRY, M.; MEHLER, N. The Material Culture of the Modern World. *Post-medieval Archaeology*, 2016, vol. 50, no. 1, pp. 108–120.

⁶¹ ROESDAHL, E.; VERHAEGHE, F. Material Culture – Artefacts and Daily Life. In *The Archaeology of Medieval Europe*. Vol. 2: *Twelfth to Sixteenth Centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLÁPŠTĚ. Aarhus, 2011, pp. 189–227.

⁶² Skeumorfai – objektas ar elementas, kuris imituoja iš kitos medžiagos pagamintą objektą.

⁶³ GAIMSTER, D. An Embarrassment of Riches? Post-medieval Archaeology in Northern and Central Europe. In *International Handbook of Historical Archaeology*. Ed. by T. MAJEWSKI, D. GAIMSTER. New York, 2009, pp. 525–547.

I.

Istorinis ir archeologinis kontekstas XII–XIII a. pirmojoje pusėje

XIII amžius Pietryčių Baltijos jūros regione žymi dviejų epochų sandūros laikotarpį. Šiame amžiuje į Pietryčių Baltijos regioną atsikelia du ordinaai, o Mindaugas iškyla kaip suvienytos Lietuvos valdovas. Naujai susikūrusios politinės struktūros regione pradėjo aktyviai veikti. Pakitusios sąlygos darė įtaką čia egzistavusių bendruomenių gyvenimui, susiklosčiusiems ryšiams ir kt. Šioje disertacijoje yra svarbu atsižvelgti į tai, kad XII–XIII a. gentinių bendruomenių gyvenimas visiškai skyrėsi nuo XIII a. atsikrausčiusių ordinų santvarkos ir plėtojamą sociokultūrinę struktūrą. Kita vertus, Lietuvos valstybėje vykę konsolidacijos procesai taip pat lėmė skirtingą valstybinį ir socialinį modelį, kuris nebūtinai atitiko viduramžių Europos visuomenės luominę struktūrą.

Tad šiame skyriuje aptarsime, kokia situacija klostėsi XII–XIII a. dabartinės Vakarų Lietuvos teritorijoje, kokios bendruomenės čia gyveno ir kaip aukščiau minėtų valstybinių darinių įtaka reikėsi tyrimo erdvėje.

1.1. XII–XIII a. situacija vakarų baltų gyvenamoje teritorijoje

Lietuvos archeologijoje yra susidariusi dviprasmiška situacija ieškant informacijos ir susijusių tyrimų, kuriuose nagrinėjamos XII–XIII a. laikotarpiu LDK ir Vokiečių ordino pasienio regione vykusios transformacijos. Viena vertus, vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpio tyrimai yra sąlyginai platūs ir išsamūs. Kita vertus, XIII a. (kaip

ir XIV a.) vietinių gyvenviečių ir apskritai daugumos problemų, susijusių su šiuo laikotarpiu, aptarimas yra menkas. Tai, matyt, yra sąlygota keleto dalykų: a) materialinė kultūra, egzistavusi XII a. ir XIII–XIV a. yra labai panaši arba identiška; b) egzistuoja nuostata, kad XIII a. antrojoje pusėje vietinės bendruomenės kai kuriose teritorijose nusilpo ar net sunyko; c) viduramžių archeologijos (XIII–XIV a.) objektų stygiaus problema. Šie trys dalykai yra tarpusavyje susiję, tad šiame skyriuje šie amžiai bus aptariami kartu juos apibendrinant. Mat dabartinė situacija aptariamojo laikotarpio Lietuvos archeologijos tyrimų srityje neleidžia tiksliau apibūdinti objektų ir jų priskirti tam tikram laikotarpiui, konkrečiai atskiriant XII a. ir XIII a. (ir net XIII a. pirmąją pusę nuo XIII a. antrosios pusės), kas šio tyrimo kontekste yra ypač aktualu. Tad tenka aptarti XII–XIII a. egzistavusias bendruomenes gana apibendrintai.

XII–XIII a. dabartinėje Vakarų Lietuvos teritorijoje buvo susiformavęs įvairių gyvenviečių tinklas, kurį sudarė agrarinės ir neagrarinės gyvenvietės. Nagrinėjant agrarinių gyvenviečių struktūrą, išskiriami kaimai, laukai ir kiemai⁶⁴. Laukuose egzistavo pavienės sodybos, kurios galėjo būti išsidėsčiusios gana dideliame plote. Tokių XII–XIII a. sodybų pavyzdžiai buvo tirti Palangoje, kur buvo aptikta sudegusių pastatų su inventoriumi⁶⁵. Kita kategorija – kaimai – apibūdinama kaip bendruomenės gyvenvietės, kurias sudarė keletas netoli viena nuo kitos išsidėsčiusių sodybų. Kaimą dažniausiai supdavo dirbami laukai. Tuo tarpu kiemą sudarė 5–8 šeimos su jiems priklausančiais pastatais. Manoma, kad kiemai galėjo būti pirminė alodo nuosavybės forma⁶⁶. Plačiai žinomi tyrimai, kuriuose teigiama, kad dabartinėje Vakarų Lietuvos teritorijoje XI–XIII a. galėjo egzistuoti ir neagrarinio tipo gyvenviečių. Vis dėlto pripažįstama, kad tokios gyvenvietės patyrė nuosmukį dar iki XII a.⁶⁷ Gal išimtis būtų Palangos gyvenvietės atvejis, nes čia fiksuojami radiniai, liudijantys kultūrinius ryšius su Skandinavija iki XIII a.⁶⁸ Panašių gyvenviečių tinklo regresijos tendencijų išvengiama visame regione, kur buvę centrai silpsta nutrūkus ar susilpnėjus prekybiniais ryšiams, kurie buvo susiformavę vikingų epochoje tarp Skandinavijos ir Rusios⁶⁹.

Manoma, kad dabartinės Lietuvos vakarinėje dalyje XII–XIII a. pradžioje turėjo būti susiformavę centrai, atlikdavę politinę ir administracinę funkcijas⁷⁰. Šie centrai

⁶⁴ ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologija*. T. IV: *Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis*. Klaipėda, 2013, p. 38–44.

⁶⁵ KRANIAUSKAS, R. Kuršių gyvenvietės Palangos dvaro sodybos teritorijoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 2011, p. 45–60.

⁶⁶ ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros...*, p. 80–93; ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologijos...*, p. 41–42.

⁶⁷ ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologijos...*, p. 52–54.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 59–72.

⁶⁹ MÄGI, M. Viking Age and Early Medieval Eastern Baltic between the West and the East. In *Taxes, Tributes and Tributary Lands in the Making of the Scandinavian Kingdoms in the Middle Ages*. Ed. by S. IMSEN. Trondheim, 2011, pp. 189–229.

⁷⁰ ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologijos...*, p. 212–224.

dažnai įvardijami kaip amatininkystės ir prekybos vietos bei siejami su kitomis neagrarinėmis veiklomis. Vis dėlto tokių centrų tyrimai nėra detalūs, tad dažnai jų vertinimas kaip neagrarinių gyvenviečių gali būti nepatikimas. Šiam teiginiui iliustruoti puikiai tinka Įpilties gyvenvietės tyrimo pavyzdys, kuris parodė, kad čia egzistavusi gyvenvietė buvo agrarinio pobūdžio, nors iki tol istoriografijoje manyta, kad tai buvęs svarbus centras su neagrarinėmis funkcijomis⁷¹. Be to, galios centrai galėjo dažnai kisti, o nesant detalesnių tyrimų piliakalniuose ir gyvenvietėse bei tikslesnio datavimo, sunku nustatyti, ar tikrai vienas ar kitas centras egzistavo visą aptariamąjį laikotarpį ar tik trumpą epizodą. Vis dėlto tikėtina, kad tokie galios centrai aptariamajame regione egzistuoti galėjo. Prie tokių centrų reikėtų priskirti Kretingos-Andulių, Eketės, Negarbos, Žardės-Laistų, Imbarės, Apuolės, Gandingos ir kitus archeologinius kompleksus. Tačiau kiekvienas jų dar turi būti sistemaiškai ir kompleksiškai tiriamas, kad galima būtų tai galutinai patvirtinti arba paneigti.

Nepaisant visų išsakytų abejonių, tam tikrų centrinių gyvenviečių egzistavimą netiesiogiai liudija ir visuomenės struktūros stratifikacija. XI–XIII a. kapinynų tyrimų duomenys rodo, kad tuometėse kuršių bendruomenėse buvo išsikristalizavusios turtingųjų, vidutinių ir varguomenės socialinės kategorijos⁷². Turtingųjų kategorijai priskiriami didikai ir kariai; vidutinių kategorijai – prekybininkai, žemdirbiai; varguomenei – nelaisvieji ir vergai⁷³. Kad būta ir kitų sluoksnių atstovų, rodo ir tai, jog kuršiai 1170–1220 m. dažnai vykdavo plėšikiškus žygius laivais į danų ir švedų kraštus⁷⁴. Tai savo ruožtu liudija, kad pajūrio gyvenvietėse buvo vystoma laivadirbystė. Papildomai šį teiginį patvirtina archeologinių tyrimų metu aptinkamos laivinės kniedės. Amatininkų sluoksnio formavimasi rodo ir vietiniai gaminiai (papuošalai ir drabužių aksesuarai), kurių pagaminimas reikalavo specifinių žinių bei įgūdžių.

Kaip matome, būsimame Vokiečių ordino ir Lietuvos pasienio regione XII–XIII a. buvo susiformavęs gyvenviečių tinklas, kuris, tiesa, buvo regresavęs jau XII a., su centrais ir smulkiais teritoriniais vienetais. Rašytiniuose šaltiniuose minėtų gyvenviečių sukartografavimas parodė, kad XIII a. antrojoje pusėje minėtos gyvenvietės ir

⁷¹ STANČIKAITĖ, M.; ŠINKŪNAS, P.; RISBERG, J.; ŠEIRIENĖ, V.; BLAŽAUSKAS, N.; JAROCKIS, R.; KARLSSON, S.; MILLER, U. Human Activity and the Environment during the Late Iron Age and Middle Ages at the Impiltis Archaeological Site, NW Lithuania. *Quaternary International*, 2009, no. 203 (1–2), pp. 74–90.

⁷² ŽULKUS, V.; KLIMKA, L. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais*. Vilnius, 1989, p. 29.

⁷³ Ibid., p. 29–35; ŽULKUS, V. Senieji kuršiai. *Baltų archeologija*, 1995, nr. 4 (7), p. 2–6.

⁷⁴ ŽULKUS, V. Settlements and Piracy on the Eastern Shore of the Baltic Sea: the Middle Ages to Modern Times. *Archaeologia Baltica*, 2012, vol. 16, pp. 61–64; BARANAUSKAS, T. Saxo grammaticus on the Balts. In *Saxo and the Baltic region*. Ed. by T. NYBERG. Odense, 2004, pp. 7–79; MICKEVIČIUS, A. Kuršiai Sakso Gramatiko duomenimis. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. NIKŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 162–165.

jų išsidėstymas erdvėje yra gana tolygus (žr. 1 pav.). Kita vertus, pažymėtina, kad iki XIII a. teritorija, istoriografijoje dažnai įvardijama Lamatos pavadinimu, buvo apleista arba labai netankiai apgyventa, nes nė vienas archeologinių vietovių paminėjimas čia nefiksuotas (žr. 1 pav.). Matyt, čia vyko ankstyvesni procesai, kurie lėmė apgyvenimo kaitą. Nors, kita vertus, V. Žulkus stabilų gyvenviečių tinklą šiame regione teigia buvus ir XIII–XIV a.⁷⁵ R. Tučas, nagrinėdamas apgyvenimo tendencijas dabartinės Lietuvos teritorijoje, yra pažymėjęs galimą apgyvenimo regresą XII a. antrojoje pusėje – XIII a. pirmojoje pusėje⁷⁶. Gyventojų mažėjimo arba stagnacijos tendenciją XIII–XV a. yra nustatęs ir Š. Jatautis⁷⁷. Tačiau pastarasis tyrimas nelygina tyrimo rezultatų tarp skirtingų vietų ir objektų, tad sunku pasakyti, kokios tendencijos vyravo skirtinguose dabartinės Lietuvos teritorijoje buvusiuose regionuose (o ir duomenų imtis labai nepatikima). Tad daugelio tyrėjų nuomone, XII–XIII a. bendruomenės dabartinės Vakarų Lietuvos teritorijoje buvo nusilpusios palyginus su IX–XI a. situacija.

Kad ir kaip būtų, šioje vietoje reikia priminti dar 1967 m. išsakytą V. Urbanavičiaus nuomonę, kad Lietuvos archeologijoje XIII–XIV a. laikotarpis praktiškai yra dingęs, o kai kurie paminklai, jo manymu, buvo netiksliai datuoti, artefaktus priskiriant XI–XII a., o ne XIII–XIV a. laikotarpiui⁷⁸. Be to, šis autorius suformulavo, kad XIII–XIV a. ir XIV a. pabaigą – XVI a. skiria laidojimo papročiai. Šiam teiginiui pagrįsti autorius ėmėsi nagrinėti archeologinę senkapių medžiagą. Pagoniškajam LDK etapui jis priskiria degintinius kapus, o krikščioniškajam LDK istorijos etapui – griautinius⁷⁹. Apžvelgus kai kurių senkapių datavimo principus, galima pastebėti, kad daugelio tyrimų patikimiausiu datavimo indikatoriumi išlieka monetos, tad jų chronologijos patikimumu netenka abejoti. Vis dėlto kai kuriais atvejais, kai nėra aptinkama monetų, pagrindiniu chronologijos nustatymo pagalbininku tampa mirusiųjų deginimo paprotys⁸⁰. Pats autorius pripažįsta, kad deginimo paprotys turbūt nebuves visuotinis XIII–XIV a., o ir randami artefaktai chronologiniu požiūriu beveik nesiskiria nuo randamų XV–XVI a. objektuose⁸¹. Tyrimo teritorijoje galimai egzistavusio griautinio laidojimo

⁷⁵ ŽULKUS, V.; KLIMKA, L. *Lietuvos pajūrio...*, p. 24.

⁷⁶ TUČAS, R. *Lietuvos teritorijos apgyvendinimo raida I–XII a.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2012, l. 101.

⁷⁷ JATAUTIS, Š. *Lietuvos paleodemografija (remiantis osteologiniais duomenimis)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2018, l. 234.

⁷⁸ УРБАНАВИЧЮС, В. *Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV–XVII вв. (по данным исследований могильников)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Вильнюс, 1967.

⁷⁹ URBANAVIČIUS, V. *Lietuvių pagonybė ir jos reliktai XIII–XVI a.* Humanitarinių mokslų srities archeologijos krypties habil. daktaro disertacijos tezės. Vilnius, 1993, l. 9, 21.

⁸⁰ URBANAVIČIUS, V. Šlapgirio kaimo (Kelmės raj.) senkapis. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija*, 1967, t. 1 (23), p. 51–67.

⁸¹ URBANAVIČIUS, V. *Lietuvių pagonybė...*, l. 9.

pavyzdys galėtų būti Švėkšnos dvare aptikti radiniai ir duobės⁸². Čia buvo aptiktos dvi duobės, buvo orientuotos rytų–vakarų kryptimi ir pagal formą identifiikuotos kaip kapų duobės. Be to, aplinkoje aptikta žalvarinės vytinės antkaklės ir įvijos fragmentų. Tyrimų autoriaus nuomone, radiniai ir kapai gali būti datuojami XIV–XV a. Kad viduramžiais dabartinės Švėkšnos teritorijoje vienokia ar kitokia veikla vykdyta, liudija ir vėlesnių tyrimų metu aptiktas XIV a. arba leto strėlės antgalis⁸³. Šis radinys tik patvirtina dvarvietėje aptiktų artefaktų ir struktūrų datavimą. Dar trumpai norėtųsi aptarti Jakštaičių-Meškių kapinyno tyrinėjimų duomenis⁸⁴. Šis kapinynas tikriausiai pagrįstai siejamas su Bubių gyvenvietės bendruomene⁸⁵. Be to, kai kuriuose kapuose rasti radiniai yra identiški Bubių gyvenvietėje ir piliakalnyje rastiesiems, kurie datuojami XIII–XIV a.⁸⁶ Kapinyno tyrimų metu aptikti kai kurie degintiniai ir griautiniai kapai priskiriami XIII a. žiemgaliams. Reikia pažymėti, kad čia verta aptarti ir Jakštaičių kapinyno tyrimus⁸⁷. Čia buvo aptikta 215 žmonių kapų, iš kurių tik 12-oje rasta monetų. Kapai buvo suskirstyti į dvi chronologines grupes: a) XV–XVI a. pradžia; b) XVI a. vidurys – antroji pusė. Antrosios grupės chronologijos nustatymas atrodo patikimas, bet pirmosios grupės datavimas yra paremtas tik nedeginimo papročio egzistavimu, kuris tiesiogiai siejamas su Lietuvos krikštu. Vis dėlto ir pats autorius jau išvadose pateikia datavimą, apimančią ir XIV a.⁸⁸, tad tai tik patvirtina, kad dalis kapų gali priklausyti ir ankstesniam laikotarpiui. Jeigu tai būtų patvirtinta atskiru tyrimu, tai paaiškėtų, kad šio krašto bendruomenė čia nuolatos ar su tam tikrais trumpais pertrūkiais gyveno nuo VIII iki XVII a.

Tokiu atveju netgi galima kelti klausimą, ar monetų nebuvimas kapuose kai kuriais atvejais nerodo jų ankstesnio datavimo? Be abejo, į šį klausimą šiuo metu sunku atsakyti, o tai ir nėra šios disertacijos tyrimo objektas. Bet šio tyrimo kontekste reikia turėti mintyje galimus archeologinių duomenų netikslumus. Panašios pastabos yra išsakytos ir anksčiau, tačiau ši problema iki šiol nesulaukė deramo dėmesio⁸⁹. Šios

⁸² ŽULKUS, V. *Švėkšnos dvaras Šilutės rajone. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1028; p. 15–17, 35, 41, 50.

⁸³ BRAČIULIS, V. *Archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai ir archeologiniai žvalgymai Gėdminaičių gatvėje, Švėkšnos mstl., Šilutės r. 2008 metais*. Klaipėda, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5013.

⁸⁴ VASILIAUSKAS, E. XII–XIII a. žiemgalių laidojimai. *Lietuvos archeologija*, 2001, t. 21, p. 335–354.

⁸⁵ JAROCKIS, R. Bubių piliakalnis – Dubysos pilis. *Baltų archeologija*, 1994, nr. 2, p. 15.

⁸⁶ NORVILAITĖ, N.; DAKANIS, B. Bubių piliakalnis. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 52–58.

⁸⁷ URBANAVIČIUS, V. Jakštaičių senkapis. *Lietuvos archeologija*, 1979, t. 1, p. 122–151.

⁸⁸ Ibid., p. 151.

⁸⁹ LUCHTANAS, A.; VĖLIUS, G. Laidosena Lietuvoje XIII–XIV a. In *Vidurio Lietuvos archeologija: etnokultūriniai ryšiai*. Sud. A. ASTRAUSKAS, M. BERTAŠIUS. Vilnius, 1996, p. 80–88; JAROCKIS, R. *Urbanizacijos raida Žiemgaloje 11–16 a. Centras, periferija ir valdžia*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, l. 48–52.

įžvalgos ypač aktualios kalbant apie paribio teritorijas, kurių politinis statusas ir kultūrų sąveika galėjo skirtis nuo LDK centrinėje dalyje vykusiuju procesų. Tad vien pateikti pavyzdžiai rodo, kad apgyvenimo tankumas ir pobūdis XIII–XV a. išlieka tyrimų objektu ir diskutuotina tema.

Apibendrinant reikia pripažinti, kad dauguma artefaktų, randamų XII–XV a. kapuose, tipologiškai yra labai panašūs ir tiksliau chronologiškai nedatuotini. Tai savo ruožtu reiškia, kad Lietuvos istoriografijoje yra nusistovėjęs chronologinis skirstymas, kuriuo degintiniai kapai mechaniškai priskiriami XIII–XIV a., o griautiniai kapai – XIV a. pabaigos ir vėlesniam laikotarpiui. Toks datavimas, jei nėra kitų svarių argumentų, turėtų būti laikomas nepatikimu. Šią problemą yra pažymėję ir kiti tyrėjai⁹⁰.

Šiame kontekste dar reikia paminėti, kad Lietuvos archeologijos srityje labai mažai žinoma apie XIII–XV a. gyvenvietes. Ši teiginį puikiai iliustruoja apibendrinamasis veikalas *Lietuvos viduramžių archeologija*, kuriame išskiriami penki miestai (Vilnius, Kaunas, Trakai, Kernavė ir Kėdainiai), o skyriaus, apibendrinančio kaimiškojo tipo gyvenvietes, nerandama⁹¹. A. Juknevičius, pirmą kartą pabandęs apibendrinti esamą kaimo archeologijos situaciją Lietuvoje, suregistravo tik 18 kaimiškų vietovių, kuriose vykdyti archeologiniai tyrimai ir kurios priskiriamos XVI–XVII a.⁹² Iš dalies apgyvenimo tankumo ir pobūdžio spragas padeda užpildyti naujų XIII–XIV a. priskiriamų objektų identifikavimas⁹³, tačiau tai tik maža dalis, kuri kol kas negali padėti susidaryti bendresnio vaizdo. Pavienių atvejų yra žinoma, kad gyvenvietės galėjo egzistuoti XIII–XV a. Tai rodytų, jog ir šalia Imbarės 1983 m. pastebėtos spėjamų XIV–XVI a. pastatų liekanos siejamos su čia buvusiu kaimu⁹⁴. Taigi kol kas XIII–XV a. objektų retumas greičiausiai yra archeologijos disciplinos taikomų tyrimo metodų trūkumas, o ne praeities vaizdinio mažiau ar daugiau tikslus atspindys. Matyt, čia išryškėja ir Lietuvos archeologinio žemėlapių informatyvumo problema, kurią jau yra aptaręs R. Vengalis⁹⁵.

Kita vertus, yra ir objektyvių aplinkybių, kurios galėjo paveikti apgyvenimo tankį atskirose teritorijose. Be nuolatinų karinių žygių grėsmės, apgyvenimo tankumą ir socialinių pokyčių raidą turėjo lemti bendresnio pobūdžio procesai, pvz., naujakurių atsikėlimo į Ordino valdomos Klaipėdos apylinkes ir apskritai visą Kuršą mastas. Vi-

⁹⁰ KURILA, L. Gedimino Petrausko daktaro disertacija „Laidosena viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys“. *Lietuvos archeologija*, 2017, t. 43, p. 247–252.

⁹¹ KUNCEVIČIUS, A. Op. cit.

⁹² JUKNEVIČIUS, A. Village Sites, a Forgotten Archaeological Heritage. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVICIŪTĖ. Vilnius, 2016, pp. 410–417.

⁹³ PETRAUSKAS, G. *Laidosena viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017.

⁹⁴ DAUGUDIS, V. Imbarės archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai. In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 62.

⁹⁵ VENGALIS, R. Lietuvos archeologinio žemėlapių reprezentatyvumas. *Lietuvos archeologija*, 2015, t. 41, p. 81–110.

soje Šiaurės Europoje vykę urbanizacijos procesai turbūt neaplenkė ir čia aptariamo regiono. Pažymėtina, kad XIII a. visoje Europoje yra stebimas naujai kuriamų miestų pikas, o XIV a. šis skaičius stipriai smunka ir stabilizuojasi⁹⁶. Tai aiškinama tiek demografinė, tiek socialine krize. Naujų miestų augimo tendencija XIII a. pastebima ir LDK bei kaimyninėse šalyse, tuo tarpu XIV a. šis procesas susilpnėja⁹⁷. Kitas iš reiškinių, lėmusių apgyvenimo kaitą, būtų gyventojų migracijos, kurios vyko ne tik iš Kuršo į LDK⁹⁸, bet ir iš LDK ar Žemaitijos į Vokiečių ordino valdomas teritorijas⁹⁹. Manoma, kad migracija taip pat galėjo paveikti apgyvenimo tankumą viename ar kitame regione. Pavyzdžiui, Kuršų kapinynas ir netoliese buvęs kaimas siejamas su kuršių migrantais – tai rodytų archeologinių tyrimų metu rastų drabužių, aksesuarų ir įkapių panašumas¹⁰⁰. Žinoma, šis panašumas XIII–XIV a. kontekste turi būti vertinamas atsargiai dėl materialinės kultūros supanašėjimo visame regione. Kita vertus, antropologiniai mirusiųjų palaikų tyrimai atskleidė, kad šių gyventojų genofondas yra įvairialypis ir būdingas žemaičiams, šiaurės bei pietų Kuršo gyventojams¹⁰¹. Vis dėlto savęs identifikavimą su viena ar kita etnine grupe kažin ar lėmė genai (genų fondo susiformavimas sudėtingas ir ilgas procesas), tad antropologiniai duomenys nepatvirtina ir nepaneigia galimybės, kad ši bendruomenė ar nors dalis jos atvyko iš Kuršo. Kita vertus, žinomas ne vienas atvejis, kai Ordinas pagal sutartis savo valdomose žemėse apgyvendindavo žemaičius pagal atskirus susitarimus¹⁰². Iš vėlesnių laikų turima žinių, kad apie 1400 m. žemaičių didikai (*Gergute* ir *Gnethe*) su 82 lydinčiais asmenimis persikėlė gyventi į Klaipėdą ar jos apylinkes¹⁰³. Pateikti pavyzdžiai rodo, kad migracijų procesas buvo abipusis ir lemiamas įvairių priežasčių.

Kitos apgyvenimo kaitos priežastys gali būti susijusios su stichijomis. Viena iš tokių viduramžių Europoje buvo maras, kuris, naujausiais duomenimis, 1347–1352 m. galėjo nusižeminti apie 1/2 visų Europos gyventojų gyvybių¹⁰⁴. Ši epidemija Livoniją ir Klaipėdą pasiekė

⁹⁶ ANDERSON, H. The Development of Medieval Towns. In *The Archaeology of Medieval Europe*. Vol. 2: *Twelfth to Sixteenth Centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLÁPŠTĚ. Aarhus, 2011, pp. 370–375.

⁹⁷ VALIONIENĖ, O. *Vilniaus erdvinė struktūra viduramžiais*. Daktaro disertacija. Klaipėda, Vilnius, 2015, l. 92.

⁹⁸ ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros...*, p. 205.

⁹⁹ NIKŽENTAITIS, A. Žemaitija XIII–XV a. pirmojoje pusėje. In *Žemaitijos istorija*. Red. A. NIKŽENTAITIS. Vilnius, 1997, p. 61, 83–84.

¹⁰⁰ GEDMINIENĖ, S.; VALATKIENĖ, L. Ar gyveno kuršiai Kuršuose? In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 45–51.

¹⁰¹ ČESNYS, G.; MITRAITĖ, E.; BIRKAUSKAITĖ, I. Kuršų žmonės: kuršiai ar žemaičiai? In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 51–53.

¹⁰² URBAN, W. *Kryžiaus karas Žemaitijoje*. Vilnius, 2005, p. 98.

¹⁰³ BIRŽIŠKA, V. Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. (iš *Wegeberichtų*). *Praeitis*, 1930, t. 1, p. 1–63.

¹⁰⁴ BELICH, J. The Black Death and the Spread of Europe. In *The Prospect of Global History*. Ed. by J. BELICH, J. DARWIN, M. FRENZ, C. WICKHAM. Oxford, 2016, pp. 93–107.

apie 1350 m.¹⁰⁵ Be Klaipėdos, maras tais pačiais metais ar netrukus fiksuotas ir Aizputėje, Kuldygoje¹⁰⁶, taigi netrukus apėmė svarbesnius centrus, iš kurių potencialiai galėjo plisti į smulkesnes gyvenvietes. Rašytiniuose šaltiniuose – Livonijos kronikoje – užsimenama, kad Livonijoje 1351 m. didelė dalis gyventojų tais metais mirė¹⁰⁷. Taip pat kronikoje matyti žinių apie 1350–1354 m. laikotarpį trūkumas, nors įvairi prieš tai buvusio ir vėlesnio laikotarpio informacija apima beveik kiekvienus metus. Toks kronikoje pateikiamos informacijos stygius gali žymėti tuo metu įsivyravusį chaosą, kas buvo būdinga kitoms maro paliestoms teritorijoms, kur pirmieji maro metai dažnai įvardijami kaip šoko būsenos laikotarpis. Nors nėra duomenų, kaip ši epidemija reišėsi LDK, tačiau ligos protrūkio ir čia kol kas nereikėtų atmesti. Manoma, kad žmoniškųjų išteklių trūkumas keitė tiek Vokiečių ordino, tiek LDK elgseną žygiuose, kai kaip grobis buvo išsivedamos ne tik moterys su vaikais, bet ir vyrai¹⁰⁸, tuo tarpu ankstesniu laikotarpiu vyrai dažniausiai būdavo nužudomi. Toks pokytis galėjo būti nulemtas žmogiškųjų išteklių trūkumo. Neatmestina, kad šis abipusis elgsenos pokytis galėtų būti vertinamas kaip vienas iš maro padarinių.

Atsižvelgiant į viską, kas pasakyta aukščiau, reikia konstatuoti, kad dar prieš ordinams atsikraustant į Pietryčių Baltijos jūros regioną, dabartinės Lietuvos vakarinėje dalyje buvo susiformavęs gana vientisas gyvenviečių tinklas, kurį sudarė centrai su juos supančiais kaimais. Vis dėlto archeologinių duomenų apie smulkesnių gyvenviečių struktūrą ir tarpusavio ryšius, o tuo labiau apie šių gyvenviečių gyventojų kasdienį gyvenimą, praktiškai neturime. Tikslią šių gyvenviečių hierarchiją ir tarpusavio ryšius XIII a. viduryje sunku nusakyti. Suprimityvinus galima manyti, kad šiose gyvenvietėse gyveno žmonės, kurių pagrindinė veikla buvo žemės ūkis, tačiau kai kuriuose centruose jau matomi amatininkų, prekybininkų bei diduomenės ir karių socialiniai dariniai.

Bene pagrindiniu XII–XIII a. aptariamajame regione egzistavusių bendruomenių kultūriniu bruožu yra įvardijami tikėjimai ar apeigos, kurių tradicijos daugiausia atsekamos laidojimo paminkluose. Kaip minėta, V. Žulkus Lietuvos archeologiją yra įvardijęs kaip „nekroarcheologiją“¹⁰⁹. Tad duomenų apie laidojimo tradicijas yra surinkta gana daug, nors kita vertus, nė vienas kapinynas nėra galutinai ištirtas. Vis dėlto tyrimai rodo, kad XII–XIII a. sandūroje Kurše deginimo paprotys buvo vyraujantis. V. Žulkus šio papročio įsigalėjimą Kurše sieja ne tik su tikėjimų kaita, bet ir su socialiniais visuomenės pokyčiais – karinės draugijos susiformavimu¹¹⁰. Kita vertus, keraminių indų ar jų fra-

¹⁰⁵ ELERTAS, D. Juodoji mirtis ir komunikacija: Klaipėda, 1350 metai. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 39.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Hermanas iš Vartbergės. Livonijos kronika. In *Livonijos kronikos*. Red. ir vert. J. JURGINIS. Vilnius, 1991, p. 184.

¹⁰⁸ NORKUS, Z. *An Unproclaimed Empire: The Grand Duchy of Lithuania*. London, New York, 2018, p. 191.

¹⁰⁹ ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros...*, p. 148.

¹¹⁰ ŽULKUS, V. Tikėjimų kaita pagoniškuose baltuose. Kuršiai. *Sociologija, mintis ir veiksmai*, 2001, nr. 1–2 (7), p. 2–19.

gmentų dėjimas kremuotuose palaidojimuose yra vertinamas kaip tiesioginis ankstyvesniuose kuršių kapų inventoriuose randamų miniatiūrinių indelių pakaitalas¹¹¹, kas rodytų tiesioginę laidojimo tradicijų tąsą. Tad, matyt, vietinės bendruomenės šiuo laikotarpiu patyrė gana dideles transformacijas, tačiau išlaikė dalį anksčiau puoselėtų tradicijų.

Kitas klausimas yra susijęs su tuo, kaip šios bendruomenės transformavosi Livonijos ordinui čia įkūrus Klaipėdą ir pradėjus kurti naujos valstybės socialinę bei kultūrinę struktūrą aptariamajame teritorijoje. Šioje vietoje yra vertingos M. Ščavinsko pateiktos įžvalgos apie teritorinės struktūros ir administravimo kaitą. Šis autorius teigia, kad Kurše, vykdant dalybas tarp Ordino ir vyskupo, yra užfiksuotos trys teritorinės struktūros (*terra, villa* ir *castellatura*), kurios, jo nuomone, buvo naujai kuriamos teritorinės administracinės sistemos dalis, kuri savo ruožtu lėmė leninės visuomeninės santvarkos pradžią aptariamajame krašte¹¹². Vis dėlto autorius, pripažindamas, kad kai kurios sąvokos nurodė bendruomenės teritorinius vienetus, iki galo nepaaiškina, iki kada ši bendruomeninė nuosavybė išliko ir kaip tokie vienetai buvo transformuoti bei įtraukti į vietinę administracinę sistemą. Žinoma, reikia sutikti, kad dabartiniame tyrimų ir turimų duomenų kontekste galbūt tikslesnio vaizdo ir neįmanoma nubrėžti.

Vis dėlto manoma, kad Ordinas, naudodamasis vietinių didikų pagalba, galėjo siekti kurti administracinius centrus vietinių gyvenviečių pagrindu, bet jau keičiant prieš tai egzistavusią tvarką. Tai, matyt, liudija ir 1323 m. minimos naujakrikštų pilys¹¹³. Šios pilys veikiausiai atitinka *castellatura* terminu minimus administracinius centrus, kurie buvo įkurti Vokiečių ordinui steigiant naują valstybės administracinę santvarką¹¹⁴. Didžioji gyventojų dalis turėjo gyventi mažesnėse gyvenvietėse (kaimuose ar kt.). Istoriniai duomenys rodo, kad aptariamajame regione kaimai ir kitokio pobūdžio gyvenamosios vietos išliko ir XIII–XIV a.¹¹⁵ Tačiau nei jų tankio, nei detalesnių duomenų apie gyventojų kasdienį gyvenimą šiuo metu nežinoma. Be to, visoje Livonijoje pastebimas kaimų skaidymasis į vienkiemius¹¹⁶, kas nuolatinį plėšikiškų žygių pavojaus akivaizdoje atrodo gana racionalus procesas. Analogiškas procesas, matyt, vyko visame regione. Šių pavienių sodybų pažinimas archeologiniais metodais šiuo metu išlieka nulinis.

¹¹¹ BLIUJENĖ, A. Pottery in Curonian Cremation Burials. Some Aspects of Interaction across the Baltic Sea in the Late Viking Age and Early Medieval Period. In *Interarchaeologia 1. Culture and Material Culture (BASE)*. Ed. by V. LANG. Tartu, Riga, Vilnius, 2005, pp. 147–165.

¹¹² ŠČAVINSKAS, M. Ankstyvieji socialiniai, politiniai, kultūriniai ir mentaliniai visuomenės pokyčiai Baltijos regiono rytinėje pakrantėje. In *Vertybių transformacijos: Baltijos regiono rytinė pakrantė XIII–XVIII amžiais*. Sud. S. C. ROWELL. Klaipėda, 2015, p. 21–28.

¹¹³ PETRAS DUSBURGIETIS. *Prūsijos žemės kronika*. Sud. R. BATŪRA. Vilnius, 1985, p. 275.

¹¹⁴ ŠČAVINSKAS, M. Ankstyvieji socialiniai..., p. 26–27.

¹¹⁵ ŽULKUS, V. Kuršių kaimai XI–XV a. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 135–151.

¹¹⁶ ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros...*, p. 203.

1.2. Vietinių gyventojų ankstyvieji kontaktai su Ordino riteriais (istoriniai duomenys)

Dvi datos – 1202 m. ir 1230 m. – žymi dviejų naujų galios centrų atsiradimą regione: a) Kristaus karių ordinas; b) Vokiečių ordinas. Prie jų dar galima pridėti ir besiformuojančią Lietuvos valstybę, kurios konsolidacijos procesą vainikavo 1253 m. įvykęs Mindaugo karūnavimas. Šių centrų susikūrimas lėmė kintančią realybę čia egzistavusių gentinių struktūrų, kurios vienaip ar kitaip turėjo reaguoti į naują jėgų pusiausvyrą regione.

Dar XI a. pabaigoje vakarų baltų gentys jau turėjo sąlyčio taškų su Vakarų Europos krikščioniškąja kultūra, ką liudija minėtas bažnyčios egzistavimas Kurše¹¹⁷. XII a. prasidėjusios krikščioniškosios misijos pagreitį įgavo XII a. antrojoje pusėje – XIII a. ir tapo svarbia baltų genčių christianizacijos dalimi. Dar XII a. pabaigoje prasidėjusi vokiškoji kolonizacija Dauguvos upės žiotyse lėmė besimezgančius kontaktus tarp vietinių bendruomenių ir atvykėlių. Šie kontaktai reiškėsi įvairiomis formomis: kariniais konfliktais, susitarimais dėl bendradarbiavimo ir įvairių santykių formų bei kt. Jau 1201 m., tik įsikūrus Rygai, kuršiai ir lietuviai sudarė taikos sutartis (žinomi ir pirmieji prekybininkai Rygoje iš Lietuvos)¹¹⁸. Ordinas, įsitvirtindamas Dauguvos regione, siekė aktyviai įtraukti vietinius gyventojus į savo vykdomą veiklą ir socialinę valstybės struktūrą. Tokį teiginį patvirtina duomenys apie latgalius ir lyvius, kurie aktyviai dalyvavo kovose su dabartinėje Estijos teritorijoje buvusiais gentiniais junginiais¹¹⁹. 1217 m. prasidėjo sukilimas Estijoje, kurį visų pirma išprovokavo dideli mokesčiai ir prievolės¹²⁰. Numalšinus sukilimą, Danijos karalystėje įsivyravus krizei ir laimėjus svarbius mūšius, Kalavijuočių ordinas 1224–1225 m. įsitvirtinimo ne tik dabartinės Estijos teritorijoje, bet ir sutvirtino įtaką Kurše bei Žiemgaloje¹²¹.

Tiesa, jau 1228 m. kuršiai su žiemgaliais sugriovė Daugavgrįvos vienuolyną¹²². Reikia manyti, kad šio antpuolio tikslas buvo grobis, o ne vienoks ar kitoks geopolitinis motyvas. Vis dėlto manoma, kad šis išpuolis galėjo lemti padidėjusį Livonijos dėmesį Kuršui. Tad jau kitais metais po Ordino surengto žygio į Kuršą šis kraštas pagal sudarytas sutartis (1229–1330 m.) buvo perduotas vyskupo atskaitomybėn¹²³. Šie

¹¹⁷ ŠČAVINSKAS, M. *Kryžius ir kalavijas. Krikščioniškųjų misijų sklaida Baltijos jūros regione X–XIII amžiais*. Vilnius, 2012, p. 127–129.

¹¹⁸ BARONAS, D. Geopolitinė situacija ir jos pokyčiai. In *Lietuvos istorija XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. T. 3. Red. J. KIAUPIENĖ. Vilnius, 2011, p. 173.

¹¹⁹ Ibid., p. 182.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989, p. 28–29; BARONAS, D. Geopolitinė situacija..., p. 183.

¹²² GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje...*, p. 40.

¹²³ *Kuršo aktai. Acta Curoniae*. Red. T. BARANAUSKAS. Pasvalys, Joniškis, 2017, p. 12–22; GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje...*, p. 40.

susitarimai žymi ir kuršių didikų krikštą, ką patvirtina kuršių belaisvių, kaip sutarties garanto, buvimas Rygoje¹²⁴. Tolesnis žingsnis, kuriant Ordinui priklausančią administracinę, socialinę ir kultūrinę arealą, buvo vyskupijos įsteigimas, kas Kurše ir buvo padaryta 1234 m.¹²⁵ Vis dėlto Kalavijuočių ordino įtakos plėtra buvo nutraukta po 1236 m. pralaimėto Saulės mūšio.

Kuršo įtraukimo į Livonijos valstybės sandarą nauju etapu reikėtų laikyti XIII a. 5-ąjį dešimtmetį, kai 1245 m. buvo išrūpinta imperatoriaus Frydricho II aukso bulė, legitimuojanti Kuršo pajungimą, ir Lione sudarytas susitarimas dėl Kuršo dalybų (2/3 ordinui, 1/3 vyskupui)¹²⁶. Ordino galimybes įsitvirtinti visame Kurše sustiprino ir susidariusi nauja geopolitinė situacija po Mindaugo krikšto bei karūnavimo Lietuvos karaliumi. Dar 1242 m. Livonijos ordinas, siekdamas įsitvirtinti Kurše, pradėjo Kuldygos pilies statybos darbus, o jau 1252 m. kartu su vyskupu inicijavo ir Klaipėdos, kuriai numatomas Kuršo centro vaidmuo, kūrimą¹²⁷. Kronikose minima, kad dar 1242–1245 m. kuršiai buvo krikštyti aplink Kuldygą ir dalis jau 1244 m. dalyvavo Livonijos rengtame žygyje prieš Mindaugą¹²⁸. Tačiau jau 1245–1246 m. kuršiai vėl atsimetė nuo krikščionybės, bet surengus kryžiaus žygį netrukus didikų sueigos vėl sutiko krikštytis¹²⁹. Visos šios krikšto akcijos liudija, kad kuršių krikštijimas vyko pradedant nuo didikų. Kita vertus, nėra duomenų apie totalų karinį jų priešinimąsi. Taigi tai tik patvirtina, kad vietinių genčių reakcija į naujų Livonijos ordino centrų steigimą buvo sąlyginai pasyvi. Tam stiprią įtaką darė Ordino karinė persvara ir sudarytos sutartys su vietiniais didikais. Be to, kuršių gentims buvo kilusi žemaičių grėsmė, kuriai atremti Livonijos ordinas tapo potencialiu partneriu¹³⁰. Bekuriant Klaipėdos apylinkių admi-

¹²⁴ KALJUSAAR, K. The Lives of Hostages and their Influence on the Conversation and Acculturation of Livonia and Prussia during the Baltic Crusades in the 13th Century. In *The Emerging Christian Community in the Eastern Baltic* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Ed. by M. ŠČAVINSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, p. 24.

¹²⁵ GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje...*, p. 41.

¹²⁶ JÄHNIG, B. Sakralinės topografijos vystymasis Klaipėdoje viduramžiais ir naujųjų amžių pradžioje. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. NIKŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 17, 20; *Kuršo aktai...*, p. 37–42.

¹²⁷ BARANOV, A. Die Frühzeit des Deutschen Ordens in Livland und die Eroberung Kurlands. Ein peripheres Tätigkeitsfeld? In *Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages*. Ed. by M. THUMSER, A. SELART. Köln, 2017, pp. 315–345; ARNOLD, U. Edmundas Vertas, Vokiečių Ordino vienuolis ir Kuršo vyskupas. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. NIKŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 169–170; *Kuršo aktai...*, p. 93–94.

¹²⁸ *The Livonian Rhymed Chronicle*. Ed. and transl. by J. C. SMITH, W. L. URBAN. Bloomington, 1977, p. 66.

¹²⁹ Ibid., p. 5.

¹³⁰ ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros...*, p. 204.

nistracinę sistemą, susitarimai buvo sudaryti su vietiniais *Velthune, Reygin, Saweyden* ir *Twertiken*, numatant jiems teises į Kretingos pilies apygardos žemes¹³¹. Greičiausiai tokios sutartys buvo sudarytos ir su tokių gyvenviečių kaip Žardė-Laistai, Poys ar kt. didikais.

Jau tik pradėjus statyti, naujai kuriamą Klaipėdą (1253–1254 m.) puolė sembai, tačiau jiems jos užimti nepavyko, o netrukus buvo surengtas atsakomasis žygis, prie kurio prisidėjo ir iš vietinių gyventojų sudaryti būriai¹³². Tad gana sėkmingai, nors iš dalies su vietinių palaikymu, Ordinui pavyko įsitvirtinti visame Kurše. Šiame kontekste vertinga tampa informacija, pateikiama „Pasaulio aprašyme“, kur kitoms gentims dažniausiai taikomas *pagonių* terminas, tuo tarpu kuršiams tai netaikoma¹³³. Kad vietinių palaikymas buvo svarbus, rodo ir tai, kad jie sudarė didžiąją dalį Klaipėdos gynėjų per sembų antpuolį¹³⁴. Taip pat kuršiai būdavo įtraukiami į žygius prieš žiemgalius ar kitas gentis¹³⁵.

1256–1257 m. sandūroje įvyko Livonijos ordino kariuomenės susidūrimas su žemaičiais, po kurio buvo susitarta dėl dvejų metų taikos, bet žemaičiai jau 1258 m. (Skuodo mūšis) ir vėliau tęsė savo žygius į Kuršą¹³⁶. Vienas toks žygis 1260 m. baigėsi Durbės mūšiu, kur žemaičiai vėl sumušė Ordino kariuomenę. Šis mūšis lėmė nors dalies kuršių sukilimą. Tuo pačiu metu prasidėjo ir prūsų sukilimas, tad Vokiečių ordino situacija buvo kebli tiek Prūsijoje, tiek Livonijoje. Vis dėlto pamažu sukilimas buvo numalšintas. Sukilimo numalšinimo pradžią Pietų Kurše žymėjo Gruobinio, Kretingos ir Įpilties pilių užėmimas 1263 m., o galutinai Kurše Ordinas įsitvirtina iki 1267 m.¹³⁷ 1274–1277 m. Ordinas galutinai įsitvirtina Prūsijoje, Žiemgaloje, Sūduvoje ir Skalvoje. Nurimus sukilimui, buvo toliau plėtojama socialinė ir administracinė krašto struktūra. *Eiliuotojoje Livonijos kronikoje* 1279 m. Kuršas matomas kaip integrali Livonijos teritorijos dalis¹³⁸. Kita vertus, E. Gudavičius teigia, kad XIV a. pirmojoje pusėje žemaičiams nors laikinai buvo pavykę įsitvirtinti iki pat Palangos¹³⁹. Tačiau reikia manyti, kad toks įsitvirtinimas, jeigu jis buvo, negalėjo tęstis ilgai, nes

¹³¹ ZEMBRICKIS, J. Op. cit., p. 37–38.

¹³² GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje...*, p. 112–116; *The Livonian Rhymed...*, p. 84.

¹³³ Pasaulio aprašymas. In *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Ats. red. A. DUBONIS. Vilnius, 2005, p. 87.

¹³⁴ *The Livonian rhymed...*, p. 58.

¹³⁵ Ibid., p. 55, 68.

¹³⁶ GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje...*, p. 120; VAIVADA, V. Dėl Žemaitijos višiuomenės transformacijų XIII amžiuje. In *1260 metų Durbės mūšis: šaltiniai ir istoriniai tyrimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXII). Sud. V. VAIVADA. Klaipėda, 2011, p. 65.

¹³⁷ Ibid., p. 145, 181.

¹³⁸ *The Livonian rhymed...*, p. 141.

¹³⁹ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija...*, p. 76.

pačios Žemaitijos ir jos diduomenės padėtis XIV a. buvo kebli dėl nuolatinių Ordino žygių grėsmės.

Įsitvirtinus Kurše, tolesnės Ordino plėtros kryptis turėjo būti Žemaitija, kurią Mindaugas dovanojimo aktais perdavė Vokiečių ordino valstybei. Vis dėlto Žemaitijos karinis potencialas buvęs gerokai didesnis, o ir socialinė struktūra bei ryšiai su Lietuvos valstybe, matyt, buvę kitokio pobūdžio. Vokiečių ordinas bandė įsitvirtinti Žemaitijoje, ir nors iš dalies tai buvo pavykę padaryti XIII a. paskutiniame dešimtmetyje¹⁴⁰. Tą tik patvirtina žemaičių dalyvavimas žygiuose, nukreiptuose prieš LDK¹⁴¹. XIV a. pradžioje žemaičių gynyba prieš Vokiečių ordino žygius buvo sąlyginai sėkminga. Vis dėlto 1329 m. kryžiaus žygio metu ir 1336 m. susidūrimų metu patirti nuostoliai lėmė sąlyginį Vokiečių ordino įsitvirtinimą Žemaitijoje¹⁴². Galutinai įsitvirtinti Žemaitijoje Ordinui taip ir nepavyko, ką pripažįsta dauguma tyrėjų, nors, kita vertus, naujų socialinių bendradarbiavimo ir sugyvenimo formų yra pastebima¹⁴³. Žinoma, kad čia gyvenę žmonės XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje mokėjo mokesčius¹⁴⁴, o tai reiškia, kad teritorija buvo administruojama Ordino.

Rašytiniuose šaltiniuose pateikiamos žinios apie Kurše vykusią sąveikų pobūdį XIII a. leidžia išskirti bent tris laikotarpius, kurių specifika turėjusi būti savita. Pirmuoju laikotarpiu reikėtų laikyti 1224–1236 m., kai susiformavo pirmieji kontaktai ir santykiai tarp vietinių bei Ordino atstovų, vyko pirmoji krikšto akcija bei įsteigiama vyskupija. Antruoju sąveikos laikotarpiu reikėtų laikyti 1242–1260 m., kai pradėdami kurti Ordino centrai Kurše ir vietiniai gyventojai pradeda sudaryti būrius, kurie padeda ginti pilis ir miestus bei prisideda prie rengiamų žygių. Po sukilimo numalšinimo, 1267–1323 m., disertacijoje aptariamoje pietinėje Kuršo dalyje turėjo susidaryti sąlygos vietinių ir naujakurių kultūrinėms sąveikoms, kurios buvo nulemtos naujai kuriamos sociokultūrinės valstybės struktūros. Vis dėlto iš istorinių šaltinių apie vietinių gyventojų įtraukimą į šios valstybės struktūras mažai kas žinoma. Visiškai kitoks buvo Žemaitijos statusas, kurios įtraukimas į Ordino valstybę taip ir nebuvo įgyvendintas. Tiesa, tiek priešpriešos, tiek ir bendradarbiavimo bei sąlyčio taškų apraiškų rašytiniuose šaltiniuose pastebima.

¹⁴⁰ NIKŽENTAITIS, A. Op. cit., p. 94; GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija...*, p. 76.

¹⁴¹ PETRAS DUSBURGIETIS. *Prūsijos...*, p. 186–188.

¹⁴² NIKŽENTAITIS, A. Op. cit., p. 95–96.

¹⁴³ DUBONIS, A. Teritorija. In *XIII a. – 1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų. Lietuvos istorija*, t. 3. Red. A. DUBONIS. Vilnius, 2011, p. 52–53.

¹⁴⁴ WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets*. Bd. 1–2. Marburg an der Lahn, 1969, S. 109–110.

II.

Vokiečių (Livonijos) ordino ir vietinių gyventojų sąveikos viduramžiais

Lietuvos istoriografijoje dominuoja nuomonė, kad Ordinui atsikrausčius į dabartinės Lietuvos vakarinę dalį netrukus iš aplinkinių gyvenviečių dėl nuolatinių karų pasitraukė didžioji dalis vietinių gyventojų¹⁴⁵. Ši nuostata iš esmės buvo perimta iš Vokietijos istoriografijos, kurioje nurodoma, kad XIII a. (ir vėliau) ši teritorija tapusi tuščia ir tik tada į ją įžengė Ordinas¹⁴⁶. Šiame skyriuje siekiama pakeisti istoriografijoje nubrėžtą vaizdinį. To siekiant bus nagrinėjama archeologinė medžiaga, skiriant pagrindinį dėmesį keraminių dirbinių analizei, kuri savo ruožtu įgalina atskleisti galimas Ordino ir vietinių gyventojų bendruomenių sąveikas viduramžiais. Taip pat atskirai aptariami XIII–XV a. datuoti drabužių aksesuarai, papuošalai ir kiti radiniai, rasti viduramžių Klaipėdos archeologinių tyrimų metu. Šie artefaktai galimai yra susiję su vietinių gyventojų veikla ar ryšiais su Vokiečių ordino valstybės centrais.

Šioje dalyje pagrindinis dėmesys yra sutelktas į XIII–XIV a. pradžioje dabartinėje Vakarų Lietuvoje įvykusius reikšmingus pokyčius. Šie pokyčiai buvo bendraregioniniai ir tiesiogiai susiję su ordinų atsikraustymu į Pietryčių ir Rytų Baltijos jūros regi-

¹⁴⁵ ZINKEVIČIUS, Z. Kitų baltų genčių įsiliejimas į lietuvių tautybę. Substrato reikšmė lietuvių tarmių formavimuisi. In *Lietuvių etnogenezė*. Red. R. VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ. Vilnius, 1987, p. 216–217; ŽULKUS, V.; KLIMKA, L. *Lietuvos pajūrio...*, p. 4, 7.

¹⁴⁶ MORTENSEN, G. *Beiträge zu den Nationalitäten- und Siedlungsverhältnisse von Pr. Litauen*. Berlin, 1927; KARGE, P. *Die Litauerfrage in Altpreussen in geschichtlicher Beleuchtung*. Königsberg, 1925.

oną. Pakitusi geopolitinė padėtis iš esmės pradėjo keisti socialinį poveikslą dabartinės Vakarų Lietuvos teritorijoje, kaip ir platesniame tuomečiame regione.

Tyrimui pasirinkta dabartinės Vakarų Lietuvos teritorija. Ši teritorija apima viduramžių arealą, buvusį tarp Vokiečių ordino ir LDK (Žemaitijos). Į jį patenka tokios gyvenvietės ar miestai kaip Klaipėda, Palanga, Žardė, Veliuona, Medvėgalis ir kt. Nagrinėjami archeologinių tyrimų metu surinktų kolekcijų turinys ir analizės duomenys lyginami tarpusavyje. Šios disertacijos dalies pagrindinis tyrimo uždavinys – identifikuoti artefaktus, kurie sąveikavimo tarp Ordino ir vietinių bendruomenių proceso metu galimai pateko į vieną ar kitą gyvenvietę, ir šių duomenų pagrindu pateikti įvertinimą bei galimas interpretacijas. Analizė parodė, kad „vokiško“ stiliaus keraminių indų buvo rasta vietinių gyvenvietėse, o vietinės apžiestos keramikos sąlyginai gausiai aptinkama viduramžių Klaipėdos kultūriniuose sluoksniuose.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad technologiniu požiūriu vietinių gyventojų ir naujai besikuriančios Ordino valstybės bendruomenės šiuo laikotarpiu buvo visiškai skirtingos, taigi nagrinėjamos dvi skirtingos technologinės „kultūros“, kurias reprezentuoja ktonišų gyvenviečių tyrimų metu aptikti archeologiniai artefaktai.

Šiame skyriuje pristatoma vėlyvųjų viduramžių laikotarpiui skirtinų archeologinių duomenų analizė ir šios analizės duomenų interpretavimo galimybės kaip tam tikros sąveikos, adaptacijos, atmetimo ar tiesiog asignavimo proceso įrodymas.

2.1. Archeologiniai duomenys

2.1.1. Vietinių gyventojų kasdienybę atskleidžiantys archeologiniai duomenys

Tyrimui buvo pasirinkti visi regione žinomi piliakalniai ir gyvenvietės, kurie dažnai datuojami plačiu laikotarpiu, apimančiu I tūkstantm. po Kr. ir II tūkstantm. pradžią. Taip siekta išvengti išankstinių nuostatų, kurios galimai paveiktų tyrimą. Taigi iš viso buvo nagrinėjami 138 piliakalniai ar piliavietės su gyvenvietėmis, kurios buvo atrinktos remiantis iki 2005 m. publikuotais duomenimis¹⁴⁷ (žr. 2 pav.). Žinoma ne visi iš jų yra tirti. Iš 138 piliakalnių su gyvenvietėmis visiškai archeologiškai nepažinti išlieka 66. Tirtiems archeologiniams paminklams priskiriamos 107 archeologinių tyrimų ataskaitos ir straipsniai leidinyje *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Šių tyrimų medžiaga saugoma Lietuvos nacionaliniame, Mažosios Lietuvos istorijos, Šilutės, Gargždų, Kretingos, Jurbarko ir kituose muziejuose. Tad tyrimų medžiaga yra išskaidyta, o kai kuriais atvejais ir neprieinama.

¹⁴⁷ ZABIELA, G.; BAUBONIS, Z. *Lietuvos piliakalniai...*

Taigi atlikus vizualinę radinių apžiūrą ir juos identifikavus, buvo nustatyta, kad apžiestos keramikos buvo aptikta 43 gyvenviečių ar piliakalnių viršutiniuose sluoksniuose (žr. 4 pav.: 4–7). Vien šių radinių aptikimas rodo, kad šios gyvenvietės buvo apgyventos XI–XIII (XIV) a.¹⁴⁸ Tačiau nesant aiškesnės šios keramikos grupės klasifikacijos (o gal ji ir neįmanoma), negalima tiksliau nustatyti, ar šie radiniai gali būti priskirti XIII–XIV a. Todėl apžiestos keramikos radimo faktas dar neįrodo šių vietų buvus apgyventų viduramžiais. Šį neaiškumą nors iš dalies padeda išsklaidyti rašytiniuose šaltiniuose randami gyvenviečių paminėjimai, kuriuos kartografavus tapo aišku, kad to meto gyvenviečių tinklas buvęs gana vientisas (žr. 1 pav.). Be to, aiškiais duomenimis, liudijančiais, kad minėtu laikotarpiu pastarosios gyvenvietės egzistavo, reikėtų laikyti archeologinėje medžiagoje randamus žiestus indus (žr. 4 pav.: 1–3). Šie artefaktai išsiskiria iš keramikos dirbinių visumos tuo, kad jų masė yra vientisa ir vienos spalvos, paviršius lygus ir glotnus, kai kuriuose fragmentuose matomos su žiedimu susijusios linijos, o indų sienelės žymiai plonesnės palyginus su apžiestais keraminiais indais. Šio tipo keramikos radiniai rodo galimai vieną ar kitą gyvenvietę aptariamuoju laikotarpiu buvus.

Apibendrinant atliktą piliakalnių ir gyvenviečių archeologinių tyrimų metu surinktų radinių vizualinę analizę galima teigti, kad šešiuose piliakalniuose ar šalia jų buvusiose gyvenvietėse, kurios priskiriamos vietiniams gyventojams, buvo rasta žiestų keraminių indų fragmentų. Tuo tarpu apžiestų keraminių indų fragmentų rasta dviejose piliavietėse ar šalia jų buvusiose gyvenvietėse, kuriose buvo įsikūrusios Ordinui priklausiusios pilys ir gyvenvietės.

Kitas archeologinis šaltinis, atskleidžiantis vietinių gyventojų kasdienybės procesus ir galimas sąveikas su Ordino valstybės pilių ir miestų bendruomenėmis, yra viduramžių senkapių tyrimai. Iš jų galima išskirti į šio darbo aptariamą teritoriją patenkančius tirtus laidojimo paminklus: Kuršų, Palangos, Šiaulių ir Varnių. Palangos senkapis buvo įkurtas Naglio kalnelyje¹⁴⁹. Jis tyrinėtas ir tyrimų autoriaus datuotas XV–XVI a.¹⁵⁰ Čia ankstyviausiuose griautiniuose kapuose buvo aptiktas didelis kiekis drabužių aksesuarų ir įkapių. Analogiškas kapinynas tyrinėtas Kuršų kaime, kur matoma kaita nuo degintinių laidojimo tradicijų iki griautinių¹⁵¹. Čia rasti du apardyti degintiniai kapai ir didelis kiekis radinių iš suardytų tokio pat tipo kapų. Geriau buvo išlikę griautiniai kapai, kurių iš viso atidengta 54. Akivaizdus griautinių ir degintinių

¹⁴⁸ Apžiestos keramikos pasirodymas regione datuojamas X a. pabaiga – XI a. pradžia. Plačiau: ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologija...*, p. 103–107.

¹⁴⁹ ŽULKUS, V. *Naglio kalno Palangoje archeologiniai kasinėjimai 1978 m. Ataskaita*. Klaipėda, 1978. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 656.

¹⁵⁰ ŽULKUS, V. Naglio kalno archeologiniai tyrinėjimai. *Kraštotyra*, 1981, t. 12, p. 63–72; ŽULKUS, V. Die Kuren im 13.–15. Jahrhundert. In *Prußen, Kuren und Masuren. Drei Beiträge zur Landeskunde Ostpreußens*. Hrsg. von V. ŽULKUS, H. TIMMANN, W. TIMMANN. Hamburg, Weissenburg, 1991, S. 15–29.

¹⁵¹ VALATKIENĖ, L. Kuršų kapinynas. *Lietuvos archeologija*, 1995, t. 11, p. 214–243.

kapų inventoriaus panašumas suponuoja mintį, kad laidojimo paminklas tos pačios bendruomenės buvo naudotas sąlyginai ilgą laikotarpį (XIII–XV a.). Kita šiam tyrimui aktuali laidojimo paminklų grupė buvo aptikta Šiaulių miesto teritorijoje. Pirminis kapinynas buvo aptiktas dar 1937–1938 m. buvusio Lepšių kaimo teritorijoje, o antrasis tirtas 1954 m. buvusioje Komunarų gatvėje¹⁵². Čia šalia žmonių griaučių aptikta nemažai drabužių aksesuarų ir įkapių, kurios datuotos XIV–XVI a. Dar vienas aktualus kapinynas buvo tirtas Varniuose¹⁵³, kur buvo aptikta krikščioniškų kapų ir galimai degintinių kapų žymių, kuriuose randama ne tik drabužių aksesuarų, bet ir įkapių, kurios, pasak tyrimų vadovo, dėtos remiantis senosiomis tradicijomis. Šios kapinės datuotos XIV–XVII / XVIII a.

Aptariant šiuos duomenis, reikia pažymėti, kad XIII–XIV a. datuoti kapai dažniausiai buvo degintiniai, o XIV a. pabaigos – XV a. – griautiniai. Vis dėlto toks datavimas, jei kapų inventoriuje nėra chronologiškai patikimesnių radinių (pvz., monetų), yra sąlygotas idėjos, kad LDK priėmus krikštą keitėsi laidojimo tradicijos, ir tai lėmė laipsnišką perėjimą nuo deginimo tradicijos prie griautinio laidojimo. Šią idėją iš esmės grindžia naujausi tyrimai¹⁵⁴, tačiau dažnai, nesant patikimų duomenų datavimui nustatyti, negalima atmesti griautinių kapų egzistavimo galimybės XIII–XIV a. LDK teritorijoje, ypač kai yra žinomi tokie laidojimo paminklai kaip Kriveikiškiai Kernavėje¹⁵⁵, *Civitas Rutenica* Bokštų g. Vilniuje¹⁵⁶ ar Verkiuose¹⁵⁷.

Aukščiau aptartų laidojimo paminklų tyrimų informacija suteikia archeologinį kontekstą, kuris įgalina vertinti Klaipėdos piliavietėje rastus radinius ir ieškoti panašumų bei galimų sąveikų LDK ir Vokiečių ordino pasienio mikroregione. Tai savo ruožtu atveria naujas galimybes vertinti procesus, vykusius viduramžiais aptariamajame regione, kuriame sąveikavo dvi skirtingos bendruomenės. Šiuos duomenys papildė ir keraminių indų duomenys iš vietinių gyvenviečių, kurie liudija kontaktus tarp šios ir Ordino bendruomenių.

2.1.2. Vokiečių ordino gyvenviečių kasdienybę atskleidžiantys archeologiniai duomenys

Dabartinėje Lietuvos teritorijoje yra žinoma keletas XIII–XIV a. gyvenviečių ar pilių, kurios priskiriamos Vokiečių ordinui. Tačiau tik mažuma iš jų yra tyrinėta ar

¹⁵² NAUDUŽAS, J. Šiaulių miesto archeologiniai paminklai. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1959, t. 2, p. 177–187.

¹⁵³ GENIENĖ, Z.; GENYS, J. *Varnių kunigų seminarija*. Vilnius, 1999, p. 16–25.

¹⁵⁴ PETRAUSKAS, G. Op. cit.

¹⁵⁵ VĖLIUS, G. *Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje*. Vilnius, 2005.

¹⁵⁶ JONAITIS, R. *Civitas Rutenica Vilniuje XIII–XV a.* Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013, l. 48–69.

¹⁵⁷ ŽUKOVSKIS, R. Senkapis Verkių dvaro sodybos teritorijoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 171–180.

cheologiniais metodais. Šiuo metu dabartinės Lietuvos teritorijoje yra lokalizuoti šeši tokie objektai: Klaipėda, Ventė, Kalnėnai, Skirsnemunė, Veliuonos „pilaitės“ ir Seredžiaus „polocėliai“. Iš jų archeologiniais metodais tirti trys: Klaipėdos piliavietė, Veliuonos II piliakalnis ir Seredžiaus II piliakalnis. Prie duomenų apie ordino gyventojų kasdienybę reikėtų pridėti ir penkis tirtus kapinynus, kurių tyrimų medžiaga yra skelbta. Žemiau šiame skyriuje aptariami šių archeologinių tyrimų duomenys, pateikiant platesnį medžiagos apibūdinimą ir vertinimą.

Bene svarbiausiu objektu šioje grupėje laikytina Klaipėda. Teritorija, dažnai įvardijama paveldosauginiu terminu *Klaipėdos piliavietė*, žymi viduramžių Klaipėdos archeologinę vietovę. Šis objektas dėl to, kad yra dabartinio miesto sudėtyje ir sulaukė savivaldos dėmesio, siekiant atkurti buvusią pilį, yra ilgiausiai ir plačiausiai tirta vieta iš šiame skyriuje aptariamosios grupės. Archeologiniai tyrimai su pertrūkiais čia vykdomi nuo 1968 m. iki šiol. Vis dėlto daugiausia informacijos aptariamai temai suteikia tyrimai, vykdyti 2014 ir 2016 m. Tad čia šių tyrimų duomenims yra skiriama daugiausia dėmesio.

2014 m. tyrimų metu buvo aptiktas kol kas didžiausias kiekis radinių Klaipėdos piliavietės archeologinių tyrimų istorijoje¹⁵⁸. Artefaktų kolekciją sudarė: keraminių indų fragmentai (per 3 800 vnt.), žvejybiniai kabliukai (per 800 vnt.), laivų apkalai (per 500 vnt.), tinklų pasvarai (per 460 vnt.), arbaletų strėlių antgaliai (per 200 vnt.), peiliai ir jų fragmentai (per 200 vnt.), odos ir tekstilės dirbinių fragmentai (per 200 vnt.), segės ar jų fragmentai (70 vnt.), sagtys (67 vnt.), spynos (48 vnt.) ir raktai (28 vnt.), ginklai, buities ir laisvalaikio įrankiai ar jų elementai bei papuošalai. Dauguma artefaktų, sprendžiant pagal chronologiškai geriau datuojamus radinius, priklauso XIII a. antrosios pusės – XVI a. pradžios laikotarpiui. Tad naujai sukaupiti duomenys ne tik papildė ankstesnių tyrimų metu sukaupą viduramžių archeologinių radinių kolekciją, bet ir iš esmės keičia jos pagrindu formuotą supratimą. Pagrindinis kolekcijos trūkumas yra tai, kad iš esmės ji neturi kontekstinės informacijos. Tai yra radiniai, datuojami XIII a., randami kartu su artefaktais, skirtiniais XIV–XVI a. Taip atsitiko, nes ankstesniu laikotarpiu datuoti radiniai čia pateko su žemėmis, kurios buvo kasamos iš vietos, kurioje buvo susidaręs XIII–XV a. kultūrinis sluoksnis. Šios žemės buvo panaudotos XV a. gynybiniam pilies grioviui užpilti ir XVI–XVII a. kurtinos sampilui suformuoti. Vis dėlto, nepaisant šio trūkumo, surinktos kolekcijos gausa ir įvairialypiškumas iš esmės atveria naujas galimybes viduramžių Klaipėdos praeities vaizdinui atskleisti, o šio darbo kontekste svarbiausia – archeologinėje medžiagoje

¹⁵⁸ ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies (10303) 2014 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–10. Vilnius, 2016. Saugoma: KU BRIAI bibliotekoje; ZABIELA, G.; ABROMAVIČIUS, E.; KRANIAUSKAS, R.; URBONAITĖ-UBĖ, M.; UBIS, E. Klaipėdos pilies rytinės kurtinos vietos tyrimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*. Vilnius, 2015, p. 210–217.

ieškoti kultūrinę sąveiką tarp Ordino ir vietinių gyventojų liudijančių artefaktų bei kitos kontekstinės informacijos.

Visiškai kitoks yra 2016 m. Klaipėdos piliavietės archeologinių tyrimų medžiagos pobūdis ir informatyvumas¹⁵⁹. Čia pirmą kartą plačiau buvo tirtas vietomis geriau ar blogiau išlikęs viduramžiams skirtas nesunaikintas kultūrinis sluoksnis. Iš viso šių tyrimų metu buvo aptikta šešių užstatymo horizontų žymės. Pirmieji trys užstatymo horizontai priskiriami XV a. pradžios – XVI a. pradžios laikotarpiui. Čia daugiausia aptikta greičiausiai karkasinių pastatų grindų liekanų ar kitų smulkių konstrukcinių dalių. Šią informaciją reikėtų papildyti 2010 m. tyrimų duomenimis, nes keletu metrų šiauriau pastaraisiais tyrimų metais buvo aptikta XV a. antrosios pusės – XVI a. pradžios medinis grindinys ir prie jo prišlietų pastatų fragmentai, kurie rodo čia egzistavus tankų užstatymą¹⁶⁰. Čia, be raudonos molio masės, pilkos molio masės, akmens masės keraminių indų, buvo aptikta osteologinės medžiagos, vinių ir kitų neaiškios paskirties geležinių dirbinių. XIV–XV a. ribos užstatymą čia žymėjo molio aslos ir lentų žymės, kurios priklausė čia stovėjusiam pastatui. Šio pastato vietoje ir jo aplinkoje buvo aptikta raudonos molio masės, pilkos molio masės ir akmens masės indų fragmentų, gyvūnų kaulų bei keletas smulkių geležinių dirbinių.

XIV a. pirmosios pusės pastatas buvo išlikęs daug geriau. Jį žymėjo perdegusio molio juostos, kurios buvo buvusių sienų vietoje, ir lentų ar molio aslos žymės grindų vietoje. Vykdamas archeologinius lauko tyrimus, aptiktas arbaletos strėlės antgalis, geležinis apkalas, žiastos ir apžiestos pilkos masės ir akmens masės keramikos fragmentų.

Geriausiai išlikęs ir su gausiausiu kiekiu radinių buvo apatinis užstatymo horizontas, datuotas XIII a. antrąja puse – XIV a. pradžia. Šiam horizontui priskirtos tokios struktūros kaip įgilintas pastatas (gal pusrūsis) su šalia buvusiu šuliniu bei medine platforma, ant kurios ir šalia statyti pastatai. Tai Klaipėdoje ankstyviausios archeologiškai aptiktos struktūros, kurios tiesiogiai siejamos su pilies ir miesto formavimosi pradžia. Tiriant jas ar jų aplinką, aptikta gausi artefaktų kolekcija, kurią sudarė: keraminiai indai (proto akmens masės, glazūruotos raudonos masės bei apžiestos ir žiastos pilkos masės), galastuvai, odos dirbiniai (avalynės dalys, peilių makštys, diržų elementai), statinės dangtis, gintaro kabutis, langų stiklo fragmentas, peiliai, pentinas, gyvulių ir žuvų kaulai bei kt.

Apibendrinus radinių ir konstrukcijų kontekstus, reikia pažymėti, kad dauguma keraminių indų ir kitų tyrimui aktualių artefaktų, kurie buvo aptikti vykdant viduram-

¹⁵⁹ ZABIELA, G.; KRANIAUSKAS, R.; UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. Klaipėdos pilies šiaurinė kurtina. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 183–193.

¹⁶⁰ ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies 2010 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–4. Klaipėda, 2013. Saugoma: KU BRIAI bibliotekoje; ZABIELA, G.; BUKANTAITĖ, V.; ČESNA, Ž.; KRANIAUSKAS, R.; ABROMAVIČIUS, E.; UBIS, E. Klaipėdos piliavietės pietinė dalis ir kurtinos. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 2011, p. 199–210.

žių Klaipėdos archeologinius tyrimus, aptikta suardytuose ar vėlyvesniuose sluoksniuose. Tad aptariamasis medžiagos, kuri būtų susieta su konkrečiu objektu ir kompleksu, nėra daug. Bene reprezentatyviausias yra ankstyviausias laikotarpis, XIII a. antroji pusė – XIV a. pradžia, kuriam daugiausia ir skirsime dėmesio šiame skyriuje. Tuo tarpu XIV–XV a. medžiagos reprezentatyvumas yra sąlyginai mažas.

Visiškai kitoks šaltinis Ordino valstybės kasdienybės vaizdinui rekonstruoti yra palei Nemuną buvusių pilių archeologinių tyrimų medžiaga. Čia lokalizuotos tokios Ordino pilys (gyvenvietės?) kaip Kalnėnai (*Georgenburg*), Seredžius II (*Dubysenburg*), Skirsnemunė (*Kristmemel*), Veliuona II (neaiškus tikrasis vardas). Tai vadina mojo *moto* tipo įtvirtinimai, kurie būdingi Vokiečių ordino naujai įkuriamoms pilims ar gyvenvietėms aptariamajame areale¹⁶¹. Visos jos buvo įrengtos ir naudotos XIV–XV a. pradžioje. Archeologiškai iš jų pažintos yra dvi. Pirmoji būtų Dubysenburgo piliavietė. Ši pilis buvo statyta XV a. pradžioje, siekiant plėsti Vokiečių ordino valstybės įtaką tiek ties Nemunu, tiek platesniame Žemaitijos regione. Apie gana dideles Ordino investicijas sužinome iš rašytinių šaltinių¹⁶². Pilis buvo tyrinėta 2002 m. (ištirta 10 m²)¹⁶³, tačiau kadangi čia XVII a. buvo įkurdinta dvarvietė, tai aptikti kultūriniai sluoksniai buvo permaišyti, o surinkta archeologinė medžiaga, regis, turėtų būti skiriama plačiam laikotarpiui. Čia rasta nemažai žiestos pilkos molio masės keramikos fragmentų, tačiau pasakyti, ar jie tikrai priklauso viduramžių laikotarpiui, lieka sudėtinga. Ypač situaciją komplikuoja tai, kad LDK miesteliuose analogiškos arba labai artimos technologijos indai gaminti XVI–XVII a., tad tikslus šių radinių priskyrimas vienam ar kitam laikotarpiui kol kas lieka neįmanomas. Tuo tarpu Veliunos II pilies vieta buvo tyrinėta 1965 m. A. Tautavičiaus¹⁶⁴. Dalis šio paminklo jau tuomet buvo sunaikinta Nemunui nuplovus dalį pylimų ir kitų įtvirtinimų. Vis dėlto tiriant dvi kalveles buvo surinkta nemažai vertingos informacijos: aptiktos įtvirtinimų struktūros, surinkta sąlyginai didelė ginklų ir buities įrankių kolekcija¹⁶⁵. Šių tyrimų pagrindu buvo atlikta Veliunos „pilaičių“ rekonstrukcija, kurioje išryškinti pagrindiniai struktūriniai elementai (žr. 5 pav.). Čia aptikti ir registruoti keraminiai indai visi buvo žies-

¹⁶¹ ZABIELA, G. Nuo medinės pilies prie mūrinės pilies (motai Europoje ir Lietuvoje). In *Lietuvos pilių archeologija*. Red. J. GENYS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 2001, p. 11–41.

¹⁶² ALMONAITIS, V., DAUNORIENĖ, J. Vokiečių ordino Dubysos pilis: jos vieta, statyba, kasdienybė ir žlugimas. In *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje*. Red. V. ALMONAITIS. Kaunas, 2013, p. 206–243.

¹⁶³ KVIKIEVIČIUS, L. Tyrimai Seredžiaus senamiestyje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2003, p. 208–211.

¹⁶⁴ TAUTAVIČIUS, A. *Veliunos pilaičių, Jurbarko raj., 1965 m. kasinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1965. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 224.

¹⁶⁵ TAUTAVIČIUS, A. *Veliunos pilaičių...*; TAUTAVIČIUS, A. Kryžiuočiai ties Veliuona. *Mokslas ir gyvenimas*, 1965, nr. 10, p. 29–31; TAUTAVIČIUS, A. Seniausia praeitis. In *Veliuona (Jurbarko rajonas)*. Red. V. GIRININKIENĖ. Kaunas, 2001, p. 63–77.

ti. Apibendrinus šiuos archeologinius duomenis galima teigti, kad jie suteikia žinių apie XIV a. vykčius procesus palei Nemuną.

Visai kitą paminklų grupę sudaro viduramžių kapinynų tyrimų medžiaga. Laidojimo paminklai, kurie neabejotinai būtų datuojami minėtu laikotarpiu, žinomi šeši. Šių tyrimų medžiaga yra skelbta. Bene žinomiausias iš šių paminklų yra *Stangenwalde* (dabartinėje Kaliningrado srityje, Kuršių nerijoje). Šis laidojimo paminklas buvo tirtas dar XIX a. antrojoje pusėje, dalis medžiagos buvo skelbta¹⁶⁶. Tačiau medžiaga buvo išblaškyta dar Antrojo pasaulinio karo metais ir tik neseniai iš naujo atrasta bei sutvarkius išlikusią dalį visa publikuota¹⁶⁷. Čia buvo ištirti mažiausiai 38 kapai ir surinkti pavieniai radiniai. Rasta griautinių kapų su gausiomis įkapėmis, pagal kurias šis paminklas datuotas XIII–XV a. Kitas svarbus paminklas *Unterplehnen* (dabartinėje Lenkijoje, Równina Dolna) yra analogiškas vėlyvųjų viduramžių laidojimo paminklas. Beje, čia šalia egzistavo Ordino *moto* tipo pilis ir fiksuota šalia buvusi gyvenvietė¹⁶⁸. Šiame kapinyne aptikta iki 240 kapų, tačiau spėjama, kad galėjo būti ir iki 500. Tyrimų metu rasta ir ankstyvesnių kapų, skirtinų bronzos amžiui ir vėlyvajam geležies amžiui. Tyrimų medžiaga Antrojo pasaulinio karo metu vėlgi buvo išsklaidyta. Tik neseniai Vokietijos mokslininkams pavyko dalį radinių, saugomų Berlyno Prūsijos kultūros paveldo slaptajame valstybės archyve, priskirti *Unterplehnen* archeologiniams

¹⁶⁶ SCHIEFFERDECKER, P. Der Begräbnisplatz bei Stangenwalde. *Schriften der königlichen physikalisch-ökonomischer Gessellschaft zu Königsberg*, 1871, Bd. 12, S. 42–56; ENGEL, C. Zur Vorgeschichte der Kurischen Nehrung. In *Mannus, Zeitschrift für Vorgesichte*. Bd. VIII. Leipzig, 1931, S. 111–120; ENGEL, C. *Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes*. Memel, 1931, S. 40–41; KULIKAUSKAS, P. Seniausieji Kuršių Neringos gyventojai. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1959, t. 2, p. 72–85.

¹⁶⁷ BIERMANN, F.; HERGHELIU, C.; VOIGT, H.; BENTZ, M.; BLUM, O. Das Gräberfeld des 13. bis 15. Jahrhunderts von Stangenwalde bei Rossitten auf der Kurischen Nehrung: Auswertung der Materialien im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (ehemals Königsberg / Ostpreußen). *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 2011, Bd. 43, S. 215–345; ŠIROUCHOV, R. Kuršių nerijos ankstyvųjų viduramžių archeologiniai paminklai. Kuršių ir Prūsų kontaktų zonos klausimas. *Res Humanitariae*, 2014, t. XV, p. 115–143.

¹⁶⁸ GOßLER, N.; JAHN, CH. Der spätmittelalterliche Komplex (Burg und Gräberfeld) von Unterplehnen, Kr. Rastenburg (Równina Dolna, pow. Kętrzyński) im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (ehemals Königsberg / Ostpreußen). *Pruthenia*, 2012, t. VII, S. 191–213; GOßLER, N.; JAHN, CH. Die archäologischen Untersuchungen am spätmittelalterlichen Gräberfeld und am Burgwall von Unterplehnen, Kr. Rastenburg (Równina Dolna, pow. Kętrzyński) zwischen 1827 und 1940 – Ein Rekonstruktionsversuch anhand der Materialien im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (chem. Königsberg / Ostpreußen). *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 2013, Bd. 45, S. 217–278; GOßLER, N.; JAHN, CH. Zur materiellen Kultur der Prußen während der Ordenszeit im 14. / 15. Jahrhundert: das archäologische Fallbeispiel Burg und Gräberfeld Unterplehnen, Kr. Rastenburg (Równina Dolna, pow. Kętrzyński). *Preußenland*, 2013, Bd. 4, S. 23–55; ODOJ, R. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w miejscowości Równina Dolna pow. Kętrzyn. *Wiadomości Archeologiczne*, 1958, t. 23, z. 2, s. 117–154.

tyrimams. Iš viso 60 objektų buvo identifikuoti kaip priklausantys vėlyviesiems viduramžiams – Vokiečių ordino valstybės egzistavimo laikotarpiui. Jie vėlgi pažymėjo baltiškos stiliškos įkapėmis, tad kapai siejami su vietinės kilmės gyventojais.

Kiti du laidojimo paminklai, sietini su Ordino valstybėje egzistavusiomis gyvenvietėmis, yra Vėluva (vok. *Alt-Welhu*) ir Girdava (vok. *Gerdauden*) (abu dabartinėje Kaliningrado srityje). Pirmosios atveju buvo ištirti 372 kapai su įkapėmis ir drabužių aksesuarais, datuotinais XIII–XVII a.¹⁶⁹ Iš jų nemaža kapų dalis skirtina XIII–XIV a. laikotarpiui. Čia šalia XIII a. vėlgi buvo įsikūrusi Ordino tvirtovė. Antrasis paminklas buvo tyrinėtas dar XIX a. pabaigoje¹⁷⁰. Tyrimų metu buvo atidengti 57 griautiniai kapai, kuriuose aptikta daug baltiškajam arealui būdingų papuošalų ir Vokiečių ordino valstybės bendruomenėms būdingų artefaktų. Šis kapinynas buvo išsidėstęs šalia Ordino pilies ir datuotas XIII–XV a.

Šiame skyriuje aptarti archeologiniai tyrimai viduramžių kapinėse priskiriami Vokiečių ordino valstybei, tačiau šie duomenys reprezentuoja XIII–XV a. egzistavusias bendruomenes, sudarytas iš vietinės kilmės gyventojų. Šios bendruomenės turėjo užimti tam tikrą socialinę padėtį naujai besikuriančios valstybės struktūroje. Pagal laidojimo pobūdį yra akivaizdu, kad visuose šiame skyriuje aptartuose paminkluose buvo laidoti vietinės kilmės žmonės, tačiau griautinis palaidojimo būdas čia buvo dominuojantis. Tokios aplinkybės kaip paminklų vieta šalia Ordino pilių ir užuominos rašytiniuose šaltiniuose nurodo, kad tai buvę naujakrikštai, kurie buvo įtraukti į naujai kuriamos Ordino valstybės sociokultūrinę struktūrą. Nors visi aptarti paminklai yra nutolę nuo šiame darbe aptariamo regiono, vis dėlto jie tinka kaip kontekstinė bei lyginamoji medžiaga, kurią įvertinus galima daug patikimiau interpretuoti Klaipėdos radinius ir kitais atvejais.

2.2. Vietinių gyventojų ir Vokiečių ordino naujakurių sąveikos

LDK ir Ordino pasienio mikroregionas viduramžiais buvo specifinė erdvė. Jos specifiškumas buvo nulemtas nutolimo nuo šių darinių centrinės dalies. Tad tokiose nutolusiose erdvėse buvo įmanomi įvairūs komunikacijos ir sąveikavimo procesai, kurių pobūdis galėjo skirtis nuo vykusiųjų centruose. Atsekti ir analizuoti šiuos procesus nėra paprasta dėl daugelio priežasčių. Čia pristatyti archeologiniai duomenys nėra lygiareikšmiai. Gerokai daugiau informacijos turima apie Vokiečių ordino gy-

¹⁶⁹ KULAKOV, V.; VALUEV, A. Veluva (Alt-Wehlau), ein heidnischer Friedhof im christlichen Nadrauen. In *Eurasia Antiqua: Zeitschrift für Archäologie Eurasiens*. Bd 2. Hrsg. von V. PH. von ZABERN. Mainz. 1996, S. 493–498; БАЛУЕВ, А. Итоги изучения грунтового могильника Альт–Велая. In *Проблемы Балтийской археологии. Калининград*. Калининград, 2003, с. 104–116.

¹⁷⁰ HENNIG, A. Das Gräberfeld bei Gerdauden. *Zeitschrift für Ethnologie*, 1879, Bd. 11, S. 303–323.

venvietes, gynybines struktūras ir laidojimo paminklus. Tuo tarpu apie vietinių gyventojų (ypač apie labiau nuo miestų ar pilių nutolusių bendruomenių) kasdienybę, laidojimo papročius ar kitas sferas turimi duomenys yra fragmentiški. Tad pateikti visuminį vaizdą, remiantis archeologiniais duomenimis, yra problemiška. Taigi vienokia ar kitokia statistinė tyrimo prieiga netenka prasmės. Esant tokiai tyrimo šaltinių situacijai, tyrimo metu teko remtis keleto dirbinių rūšių, kurios potencialiai rodytų abiejų bendruomenių kontaktus, analize. Tuo tikslu išnagrinėjus prieinamus duomenis ir įvertinus jų informatyvumą, buvo pasirinktos dvi artefaktų grupės: a) keraminiai indai ir jų fragmentai; b) aprangos aksesuarai ir įkapės (senkapių archeologinė medžiaga). Šie artefaktai čia yra suvokiami kaip tam tikro sąveikavimo proceso įrodymas; t. y. kontakto veiksmas, kurio metu vieni ar kiti archeologiniai radiniai, būdingi vienai bendruomenei, pateko į kitos bendruomenės rankas. Archeologinis kontekstas (struktūros, visi kiti artefaktai ir kt.) padeda nustatyti vyravusią situaciją ir praplėsti bei pagrįsti pateikiamas interpretacijas.

Pirmoji artefaktų grupė – keraminiai indai, kaip jau ne kartą buvo minėta, yra dažniausias archeologinis radinys aptariamuoju laikotarpiu. Šių radinių grupės teikiama informacija tampa pagrindu, vertinant galimas sąveikas, kurios turėjo įtakos čia gyvenusių bendruomenių kasdienio gyvenimo pokyčiams. Tyrime kaip pagrindinės keraminių indų grupės išskiriamos: a) apžiestoji keramika; b) žiestoji keramika. Norėtusi pabrėžti, kad Lietuvos istoriografijoje nėra susiformavusių aiškių šių keramikos grupių apibrėžčių, priimtų visuotinai. Taigi trumpai reikia apibrėžti ir paaiškinti sąvokas. Šiame darbe apžiestais indais laikomi tokie gaminiai, kurie formuojami rankomis, o vėliau apdailinami ar užbaigiami ant stovylo. Tokią apibrėžtį yra pasiūlęs R. Vengalis¹⁷¹. Ją kaip tikslią ir vartotiną yra pripažinę kiti tyrėjai¹⁷². Tačiau dažnai ir naujausiose publikacijose nėra vartojama aiški apibrėžtis ir apžiesti keraminiai indai įvardijami kaip žiesti ar ankstyvieji žiesti. Manoma, kad apžiestoji keramika dabartinės Lietuvos teritorijoje pradėta gaminti ir naudoti X a. pabaigoje – XI a. Tuo tarpu žiestais laikomi ant žiedžio (mechaninės jėgos sukamo) rato iš vieno molio gabalo pagaminti indai, molį išcentruojant, praplečiant ir ištempiant sieneles. Tokios ar labai panašios apibrėžties savo tyrimuose laikosi daugelis keramikos tyrėjų: G. Vaitkevičius, J. Poškienė ir R. Vengalis¹⁷³. Naujausių tyrimų duomenys liudija, kad vikingų laikotarpiu žiestoji keramika buvo žinoma ir naudota Prūsijoje gyvenusių gentinių

¹⁷¹ VENGALIS, R. Rytų Lietuvos keramika VIII–XII a. *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 33, p. 50–51.

¹⁷² ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologija...*, p. 104.

¹⁷³ VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė keramika (14–17 a.)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1999, l. 38; VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija XIV–XVII a. Vilniuje. In *Miestų praeitis I*. Red. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2004, p. 213–214; POŠKIENĖ, J. Senujų Trakų XIV a. keramika. *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*. 1996, p. 21–22; VENGALIS, R. Rytų Lietuvos keramika..., p. 50–51.

junginių bendruomenių, tačiau ji buvo importuota¹⁷⁴. Šie artefaktai vizualiai skiriasi nuo žiestos pilkos masės keramikos, kuri pradėta intensyviai gaminti „vokiškuose“ miestuose apie 1200 m.¹⁷⁵ Būtent, šios technologijos ir stiliaus keraminiai indai yra dažniausias radinys Vokiečių ordino miestuose, pilyse ar kitokio pobūdžio gyvenvietėse¹⁷⁶. Panašių technologinių indų gamyba LDK atveju, o tiksliau – čia buvusiuose miestuose, žinoma tik nuo XV a. pabaigos ar net XVI a., ką rodo keraminių indų tyrimų rezultatai Vilniaus atveju¹⁷⁷.

Taigi išnagrinėjus archeologinę medžiagą ir ją kartografavus, buvo išskirtos trys koncentracijos (žr. 6 pav.), kuriose išryškėjo archeologinė medžiaga, liudijanti tam tikrus kontaktus tarp Ordino ir vietinių gyventojų. Tad toliau yra aptariamos šios trys sritys ir platesnis šių kontaktų istorinis kontekstas.

Pirmoji koncentracija sąlyginai įvardyta kaip Livonijos ordino įtakos zona. Nagrinėjant Kretingos ir Klaipėdos rajonuose esamų vėlyvojo geležies amžiaus gyvenviečių ir piliakalnių archeologinių tyrimų medžiagą, buvo identifikuoti du ar trys objektai (Eketė, Žardė, Laistai?), kuriuose aptikta žiestų keraminių indų fragmentų. Panašu, kad šie radiniai šiuose objektuose galėjo būti naudojami XIII a. antrojoje pusėje – XIV a. pradžioje, nes gilesniuose (ankstyvesniuose) sluoksniuose analogiškų radinių neaptikta, o vėlesniu laikotarpiu neturima rašytinių duomenų apie jų egzistavimą¹⁷⁸. Eketės atveju žiestų indų fragmentų buvo rasta suartame kultūriniame sluoksnyje kartu su apžiestąja bei lipdytąja keramika ir kitais radiniais¹⁷⁹. Laistų tyrimo atveju šio darbo autoriui nebuvo galimybės patikrinti archeologinių tyrinėjimų metu surinktos medžiagos, tad teko remtis istoriografijoje ir ataskaitoje pateiktomis žiniomis. Čia V. Žulkus teigė, kad tyrimų metu buvo aptikta ordinui būdingos keramikos¹⁸⁰.

¹⁷⁴ PILO, L. The Pottery. In *Things from the Town. Artefacts and Inhabitants in Viking-age Kaupang*. Ed. by D. SKRE. Aarhus, 2011, pp. 281–304.

¹⁷⁵ DRENKHAHN, U. *Die Lübecker Keramikchronologie vom 12. bis zum 16. Jahrhundert*. Rahden, 2015; LÜDTKE, H. Grauware des 12. bis 15. Jahrhunderts. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuroppe*. Bd. 1: Text. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Neumünster, 2001, S. 83–173.

¹⁷⁶ PLUSKOWSKI, A. *The Archaeology of the Prussian Crusade. Holy War and Colonization*. London, New York, 2013, pp. 105–109.

¹⁷⁷ VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 213–214.

¹⁷⁸ Rašytinių duomenų, datuotinių XIV a. antrąja puse – XV a., jau turima sąlyginai daugiau, tad mažai tikėtina, kad juose nebūtų minimos šios gyvenvietės, jeigu jose būtų buvusi vykdoma intensyvi veikla.

¹⁷⁹ MERKEVIČIUS, A. *Eketės piliakalnio ir gyvenvietės, Sendvario apyl., Klaipėdos raj., 1972 m. kasinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1972. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 329; MERKEVIČIUS, A., Eketės (Klaipėdos raj.) piliakalnio tyrinėjimai 1972 m. In *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972–1973 metais*. Vilnius, 1974, p. 15–19.

¹⁸⁰ ŽULKUS, V. *Laistų piliakalnio (Klaipėdos raj.) gyvenvietės 1982 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1047; ŽULKUS, V. Laistų gyvenvietės žvalgomieji kasinėjimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984–1985*

Žemaitijos žemėje žiestų indų identifiikuota Medvėgalyje, Šatrijoje ir Pagrybyje. Tačiau jų radimo kontekstas lieka kompliktuotas, nes didžioji dalis radinių aptikta suardytuose kultūriniuose sluoksniuose, o tai neleidžia patikimai datuoti šių artefaktų. Tad ši galimų kontaktų erdvė išskiriama sąlyginai. Vis dėlto šios erdvės išskyrimą paremia rašytiniai šaltiniai, kuriuose teigiama, kad Žemaitijos (pvz., Medvėgalio) diduomenė derėjosi su Vokiečių ordinu dėl įvairių aspektų. Kad LDK, o turbūt ir Žemaitijos, atstovai turėdavo įvairių bendradarbiavimo formų, rodo rašytinių šaltinių tyrimai¹⁸¹. Dar 1253–1254 m. Mindaugas atsisakė pretenzijų į Žemaitijos žemes ir pripažino Vokiečių ordino teisę į jas¹⁸². Nors paskiau žemaičių priklausomybės klausimas išlieka neaiškus, vis dėlto manoma, kad XIII a. antroje pusėje jų santykiai su Ordinu buvo glaudūs ir turėję bendradarbiavimo apraiškų¹⁸³. Be to, 1329 m. Medininkų žemės centras Medvėgalis buvo apgultas Ordino kariuomenės, o šios žemės gyventojams pasidavus, netrukus jie buvo apkrikštyti¹⁸⁴. Nors nuo krikščionybės jie netrukus atsimetė, tačiau tai akivaizdžiai liudija tiesioginius kontaktus, kurie galėjo lemti vienokius ar kitokius kultūrinius mainus tarp dviejų bendruomenių. Greičiausiai žemaičių žemėms sąlyginė Ordino įtaka išliko iki XV a. pradžios¹⁸⁵.

Paskutinė artefaktų radaviečių koncentracija, vadovaujantis surinktais duomenimis, buvo išskirta ties Nemuno upe ir įvardyta kaip Vokiečių ordino įtakos zona. Visų pirma atkreiptinas dėmesys į Ordino valstybės pilių koncentraciją šioje vietoje. Kaip minėta, čia lokalizuotos tokios pilys ar gyvenvietės kaip Kalnėnai (*Georgenburg*), Seredžius II (*Dubysenburg*), Skirsnemunė (*Christmemel*), Veliuona II (nežinomas istorinis pavadinimas). Iš šių paminklų patikimos archeologinės medžiagos rasta tik Veliunos pilaitėse. Čia aptikti keraminiai indai visi buvo žiesti. Dauguma jų buvo pilkos molio masės, būdingi ne tik Ordino valstybės miestams, bet ir platesniam regionui, apimančiam Hanzos sąjungos bei Šv. Romos imperijos miestų erdvę. Dar viena keraminių indų kolekcija buvo surinkta į rytus nuo Veliunos piliakalnio (vadinamo Gedimino kalnu)¹⁸⁶. Šios kolekcijos pagrindą sudaro pilkos molio masės žiestų indų

metais. Vilnius, 1986; ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*; JANUSKAITĖ, D. Piliakalniai – didingos praeities liudininkai. *Durys*, 2017, nr. 2 (38), p. 4–11.

¹⁸¹ BARONAS, D. Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sukuryje. *Lituanistica*, 2010, t. 56, nr. 1–4 (79–82), p. 2–18; MAŽEIKI, R. Prekyba ir taika mirties zonoje: prekybinės taikos sutartys tarp kryžiuočių ir lietuvių XIV a. *Lietuvių katalikų Mokslo akademijos suvažiavimų darbai*, 1993, t. 14, p. 105–117.

¹⁸² GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje...*, p. 105–106.

¹⁸³ NIKŽENTAITIS, A. Op. cit., p. 82–83.

¹⁸⁴ PETRAS DUSBURGIETIS. *Prūsijos žemės...*, p. 252; VYGANDAS MARBURGIETIS. *Naujoji Prūsijos kronika*. Red. K. GUDMANTAS. Vilnius, 1999, p. 49–50.

¹⁸⁵ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija...*, p. 225.

¹⁸⁶ IVANAUSKAS, T. *Veliunos senojo miesto vietos (13009), Jurbarko r. sav., Veliunos mstl., Nemuno g. 5, 2011 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 2012. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.

fragmentai. Tačiau dalis rinkinio yra proto- ar beveik akmens masės indų fragmentai, leidžiantys kolekciją priskirti XIV a. pirmajai pusei. Tačiau kokia čia veikla buvo vykdoma, lieka neatsakytas klausimas, nes čia neaptikta jokių užstatymo reliktų ar kitokių objektų, leidžiančių nustatyti tikslesnę vykdytą veiklą. Sprendžiant iš to, kad abiem atvejais¹⁸⁷ nerasta vietinės gamybos indų fragmentų, galima teigti, jog šios erdvės nebuvo naudojamos bendradarbiaujant su vietiniais. Veliuonos ir kitų gyvenviečių prie Nemuno koncentracijos atvejis rodo, jog Vokiečių ordinas siekė apsaugoti Nemuno kelią, įsitvirtindamas abiejose jo pusėse, kad galėtų kontroliuoti laivybą. Čia vykusią laivybą rodo aptikti metaliniai apkalai, dar žinomi kaip klampės. Lietuvos teritorijoje, be Veliuonos, jie identifiukuoti kol kas tik viduramžių Klaipėdos tyrimų medžiagoje. Tiek dabartinės Lietuvos, tiek Lenkijos teritorijoje šių artefaktų dažniausiai aptinkama prie vandens telkinių¹⁸⁸, o tai ir rodo jų pagrindinę funkciją. Apie Vokiečių ordino naudojamus laivus upėse užsimenama ir kronikose. Pavyzdžiui, fiksuotas laivų naudojimas Kristmemelio pilies statybos metu¹⁸⁹. Šių pilių įrengimas dešiniajame Nemuno krante rodo Ordino valstybės siekį įsitvirtinti palei Nemuną ir tik patvirtina norą užtikrinti komunikacijos kelius bei plėsti savo įtaką Kauno link. Ar šiuose centruose nevyko įvairūs kontaktai tarp vietinių gyventojų ir Ordino valstybės bendruomenių? Archeologiniai duomenys nepatvirtina tokių kontaktų buvimo, tačiau patys duomenys byloja apie Ordino piliis, o ne apie šalia buvusias papilio gyvenvietes ar miestelius, kuriuose šie kasdienio gyvenimo reiškiniai atsekami dažniau. Vis dėlto nežinoma, ar tokios gyvenvietės šalia minėtų Vokiečių ordino pilių buvo įkurtos. Ordino kronikose randame tik vieną užuominą, kad 1315 m. lietuviai apgulė Kristmemelio pilį ir papilį¹⁹⁰, kas leidžia spėti, kad tokios gyvenvietės šalia minėtų gynybinių įtvirtinimų nors bent kai kuriais atvejais egzistavo. Tačiau daugiau informacijos apie jas šiuo metu neturima. Kad Ordino valstybės naujakurių ir vietinių sąveikavimas teritorijose palei Nemuną galėjo vykti, iš dalies liudija kitas atvejis. Tai Šereitlaukio archeologinių tyrimų metu surinkti artefaktai¹⁹¹. Čia archeologinių tyrimų metu įvairiuose įgilintuose objektuose kartu su apžiestąja keramika buvo aptiktas sąlyginai nemažas kiekis žiestų indų fragmentų, kurie būdingi Ordino valstybės pilių ir miestų archeologinei medžiagai. Toks kiekis žiestosios keramikos ūkinėse duobėse ar buvusių pastatų vietose stebina ir liudija sąlyginai intensyvius kontaktus tarp naujakurių ir vietinių gyventojų bendruomenių šiose teritorijose. Tai taip pat rodo, kad Vokiečių ordinas, bandydamas įsitvirtinti palei jiems reikalingą Nemuno vandens komunikacinę arteriją, ne tik sta-

¹⁸⁷ 2011 m. tyrimų medžiagos nepavyko gyvai peržiūrėti Jurbarko muziejui nereaguojant į užklausas dėl apsilankymo.

¹⁸⁸ OSSOWSKI, W. *Przemiany w szkodnictwie rzeczonym w Polsce*. Gdańsk, 2010.

¹⁸⁹ PETRAS DUSBURGIETIS. *Prūsijos žemės...*, p. 207.

¹⁹⁰ Ibid., p. 210.

¹⁹¹ ZALPŪGIENĖ, A. *Šereitlaukio piliakalnio, Pagėgių sav., 2008 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–2. Vilnius, 2013. Saugoma: LNM.

tėsi čia naujus įtvirtinimus, siekdamas apsaugoti svarbų laivybos kelią, bet ir bandė – bent Šereitlaukio atveju – įtraukti vietinius gyventojus į valstybės socialinę struktūrą. Kokiais būdais buvo bendradarbiaujama šiuo konkrečiu atveju, sunku pasakyti, bet neatmestinos prekybos ar bendradarbiavimo kitais aspektais galimybės.

Visos aukščiau išskirtos ir aptartos zonos yra arti Ordino valstybės pilių ar miestų. Galbūt kiek tolėliau nuo centrų buvo sąlyginai išskirta Žemaitijos zona. Tad kyla klausimas, kiek toli erdvinio aspektu galėjo siekti Ordino ir vietinių sąveika? Ar tolimesnių gyvenviečių bendruomenės sąveikavo su Ordino valstybės atstovais? Archeologinių duomenų apie tai stinga. Galbūt keletas radinių iš laidojimo paminklų (pvz., Kuršų kapinyne rasta segė su lotynišku užrašu *Ave Maria*) ir teikia užuominų apie tokių kontaktų egzistavimą. Apskritai nors Vokiečių ordinas ir konfrontavo su LDK, vis dėlto prekybiniai ir kitokio pobūdžio kontaktai tarp abiejų pusių mezgėsi. Vilniaus archeologinėje medžiagoje randama importuotų akmens masės indų, priskiriamų XIII a. antrajai pusei – XV a.¹⁹², o tai rodo, kad šie kontaktai tęsėsi visą viduramžių laikotarpį. Pavienių iš Vakarų Europos importuotos keramikos pavyzdžių žinoma Trakuose ir Kernavėje. Čia dar galima paminėti, kad XIV a. pirmojoje pusėje Vilniuje kūrėsi katalikų bendruomenė¹⁹³, nors yra išsakyta nuomonių, kad šis procesas Vilniuje galėjo prasidėti dar XIII a. pabaigoje¹⁹⁴. Kad ir kaip būtų, vokiečių buvimą valdovo dvare tikrai patvirtina kiti tyrimai¹⁹⁵, įrodantys, kad tiesioginės sąveikos vykusios XIV a. Kiek tos sąveikos galėjusios egzistuoti ne LDK valdovo dvare, o tarp Žemaitijos didikų ir žmonių, susijusių su Ordino valstybe, labai sunku atsakyti, tačiau tai tikrai neatmestina. Nes žinoma, kad kai kuriais laikotarpiais (1294–1300, 1329, 1383, 1390 m.) žemaičiai bendradarbiavo su Ordinu ir netgi dalyvavo žygiuose prieš LDK¹⁹⁶. Tad ryšiai tarp žemaičių didikų ir Ordino riterių turėjo būti, o tie ryšiai galėjo lemti ir kultūrinės sąveikas. Kiek tai veikė kasdienį gyvenimą, lieka ateities tyrimų problema, kurios sprendimų paieškai reikia papildomų archeologinių tyrimų ir jų medžiagos analizės.

¹⁹² URBONAITĖ-UBĖ, M. Stoneware from the 14th to the 17th centuries found in archaeological excavations in Vilnius. *Archaeologia Baltica*, 2018, vol. 25, pp. 191–202.

¹⁹³ JURGINIS, J.; MERKYS, V.; TAUTAVIČIUS, A. *Vilniaus miesto istorija (nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos)*. Vilnius, 1968, p. 27, 35–36; KAPLŪNAITĖ, I. *Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI amžiaus pradžioje*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2015, l. 39–40.

¹⁹⁴ VAITKEVIČIUS, G. Vilniaus tapsmas. In *Miestų praeitis 2*. Sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2010; KAPLŪNAITĖ, I. Op. cit., l. 41.

¹⁹⁵ BARONAS, D. Lietuvių ir vokiečių..., p. 10; PETRAUSKAS, R. Tarp riteriško mobilumo ir indigenato: svetimšaliai riteriai Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare XV a. pirmoje pusėje. In *Krikščionių visuomenės raidos atodangos LDK vakarinėje dalyje ir Prūsijoje: nuo užuomazgos iki brandos*. Sud. M. ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 183–193.

¹⁹⁶ PETRAS DUSBURGIETIS. *Prūsijos žemės...*, p. 186–188, 253; VYGANDAS MARBURGIETIS. *Naujoji Prūsijos...*, p. 49–51, 286, 310.

Išskirtos trys zonos atskleidžia visiškai skirtingas situacijas dėl vietos ir laiko aplinkybių. Livonijos įtakos zonoje, aplink Klaipėdą, rasti žiestų indų fragmentai yra įrodymas tiesioginių kontaktų tarp dviejų skirtingų žmonių grupių, vienai galimai dominuojant. Šie kontaktai vyko XIII a. viduryje – XIV a. pradžioje. Žemaitijos atveju minėti radiniai vertintini kaip tam tikrų derybinių ar prekybinių ryšių įrodymas XIV a., kai Žemaitija sutarčių pagrindu buvo perduota Vokiečių ordino įtakos sferai, tačiau vis dėlto išliko savarankiška jėga, komunikavusi su Ordinu kaip savarankiškas darinys. Vokiečių ordino prūsiškosios dalies įtakos zona vertintina kaip tiesioginės konfrontacijos padarinys ir bandymo įtvirtinti strateginius Ordino siekius vieta, kurioje vyko tiesioginė konfrontacija tarp LDK ir Ordino valstybės. Tačiau ir joje būta bandymų įtraukti vietinius gyventojus į Vokiečių ordino kuriamos valstybės administracinę ir kultūrinę erdvę.

2.2.1. Viduramžių Žardės ir Klaipėdos keraminių indų lyginamoji analizė

Šiek tiek plačiau aptartina sąlyginai įvardyta Livonijos įtakos zona, kurioje archeologiniai duomenys yra detalesni. Čia daugiausia dėmesio skiriama dviem objektams – Žardei ir Klaipėdai. Aptariant šių objektų archeologinių radinių analizę, bandoma parodyti galimas sąveikas ir bendros praeities sąlyčio taškus. Kol kas archeologinėje literatūroje šiuos sąlyčio taškus atrasti sunku. Tai lemia keletas aplinkybių. Pirmoji gali būti įvardyta kaip medžiagos, liudijančios vieno objekto ryšius su aplinkinėmis bendruomenėmis, trūkumas. Tokios aplinkybės suformuoja situaciją, kai tyrėjai nemėgina jungti ir sintetinti konkretaus objekto medžiagos tyrimo su aplinkinių objektų tyrimų duomenimis. Taip parengtos publikacijos apie Klaipėdą, Žardę, Palangą ar Kretingą. Šiuose darbuose randama mažai informacijos, kas šias gyvenvietes jungdavo, skirdavo, kokios galimos sąveikos ir ryšiai egzistavo tarp greta toje pačioje erdvėje ir tuo pačiu laiku buvusių gyvenamųjų vietų bei jų gyventojų.

Klaipėdos pilis buvo įkurta 1252 m., pastačius laikiną medinę pilį. Jau kitais metais buvo pastatyta mūrinė pilis. Žinoma, kad 1254 m. papilio miestui buvo siūlyta suteikti miesto teises, tačiau jos, matyt, buvo suteiktos tik apie 1258 m.¹⁹⁷ Klaipėdą buvo siekta paversti regioniniu centru, čia įkuriant katedrą su vyskupo kapitula. Kad planai neliko tik planais, rodo tai, kad Klaipėdoje greičiausiai buvo įkurta monetų kalykla. Tą pagrindžia Estijoje ir Latvijoje pastaraisiais metais aptikti brakteatai, manoma, kaldinti būtent Klaipėdoje¹⁹⁸. Tačiau pačioje Klaipėdoje kol kas tokių monetų

¹⁹⁷ SAFRONOVAS, V. Klaipėdos vietinio valdymo sistema: istorinių tyrimų būklė, problemos ir perspektyvos. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVII). Sud. S. POČYTĖ, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, p. 17.

¹⁹⁸ LEIMUS, I. Monetary history of medieval Courland: some speculations. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2013, nr. 89, p. 37–59.

neidentifikuota¹⁹⁹, tad ir klausimas lieka ne iki galo atsakytas. Klaipėdoje stiprėjančią bendruomenę XIII a. antrojoje pusėje ir XIV a. pradžioje turbūt liudija ir klaipėdiečių ar su Klaipėda susijusių asmenų paminėjimai kituose miestuose bei užuominos apie klaipėdiečių prekybinius ryšius su kitais miestais²⁰⁰. Vis dėlto šie siekiai paversti Klaipėdą stipriu vietos centru žlugo XIII a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje, kai katedra buvo iškelta iš Klaipėdos ir kai Klaipėda perduota Prūsiskajai ordino daliai. Šie istoriniai duomenys nors iš dalies leidžia apibūdinti Klaipėdos viziją, egzistavusią XIII a. antrojoje pusėje. Archeologine prasme viduramžių Klaipėda tampa vis geriau pažįstama. Viduramžių pilies ir miesto archeologinių radinių kolekcijoje senesnių tyrimų medžiagoje randama nemažai radinių, skirtingų XIII a. antrajai pusei – XIV a. pradžiai, tačiau dauguma jų buvo rasta vėlyvesniuose kultūriniuose sluoksniuose, o tai apsunkino jų interpretaciją. 2016 m. vykdytų archeologinių tyrimų metu buvo aptiktas XIII a. antrosios pusės – XIV a. pradžios pusiau įgilintas pastatas su greta buvusiu šuliniu ir medinė platforma su pastatų liekanomis. Juose, be kitų radinių, aptikta nemažai keraminių indų ir jų fragmentų²⁰¹. Taigi pastarųjų metų tyrimai leido kai kuriuos ankstesnių tyrimų metu rastus artefaktus susieti su konkretesniu laikotarpiu ir archeologiniu kontekstu. Šie nauji duomenys įgalina kalbėti jau apie viduramžių Klaipėdą ne tik kaip apie pilį, bet ir kaip apie miestą.

Žardės gyvenvietė buvo vienas svarbiausių centrų, egzistavusių aptariamajame regione IX–XIII a. Manoma, kad gyvenvietę sudarė piliakalnis ir papėdės gyvenvietės su sąlyginai tankiu užstatymu²⁰². Viena vertus, jos klestėjimas datuotinas X–XI a., kai vikingų laikais susiformavę ryšiai tarp Skandinavijos ir Baltijos jūros rytinės pakrantės lėmė gyvenviečių plėtrą ir materialinės kultūros plėtotę. Kita vertus, kaip Žardė atrodė XIII a., sunku pasakyti. Galima numanyti, kad ji buvo vietinės reikšmės gyvenvietė, kurioje veiklos buvo plėtojamos pagal tuometinius poreikius ir galimybes. Diskusijų nekyla, ar Žardės gyvenvietė egzistavo XIII a. viduryje, šalia įsteigus Klaipėdos pilį su miestu. Kad vietinė bendruomenė egzistavo ir XIII a. antrojoje pusėje, neprieštarauja ir laidojimo paminklų tyrimų duomenys²⁰³. Žinoma, kad kuršių diduo-

¹⁹⁹ REMECAS, E. Находки курляндских монет в Клайпеде. In *Between Klaipėda and Turku: decennary volume of the Association of Baltic Numismatists* (Numismatica Baltica, t. 1). Ed. by I. LEIMUS. Tallinn, 2016, pp. 17–18.

²⁰⁰ WILLOWEIT, G. Op. cit., S. 92, 136.

²⁰¹ ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies (10303) 2016 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–6. Klaipėda, Vilnius, 2017; ZABIELA, G.; KRANIAUSKAS, R.; UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. Klaipėdos pilies šiaurinė kurtina..., p. 183–193.

²⁰² GENYS, J. Protomiestų tipo gyvenvietės Vakarų Lietuvoje. In *Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse*. Red. A. GIRININKAS. Vilnius, 1994, p. 80–88; GENYS, J. Žardė: a Medieval Curonian Trade and Craft Center. In *Archaeological Investigations in Independent Lithuania 1990–2010*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2012, pp. 44–49.

²⁰³ PETRAUSKAS, G. Op. cit., p. 193.

menė bendradarbiavo su Ordinu, tačiau konkretesnis Žardės gyvenvietės vaidmuo lieka neaiškus. Kita vertus, neturima jokių žinių apie vietinių gyventojų pasipriešinimą įrengiant Klaipėdos pilį ar vėlesnius konfliktus su aplinkiniais. Kaip minėta, V. Žulkus yra išsakęs nuomonę, kad šalia Žardės buvusiam Laistų piliakalnyje Ordinas galėjo būti įkūręs savo medinę pilį, tačiau detalesnių tyrimų šiuo klausimu nėra. Teiginį, kad Ordinas bendradarbiavo ir kad jam buvo pavaldžios vietinės bendruomenės, sustiprina žinios, jog 1323 m., lietuviams užpuolus kraštą, kartu su Klaipėda buvo sudegintos trys aplinkinės naujakrikštų pilys²⁰⁴. Archeologiniai tyrimai leidžia datuoti Žardės kompleksą ir ankstesniais laikais, tačiau čia pagrindinis dėmesys bus skiriamas vėlyviausiai gyvenvietės egzistavimo fazei, t. y. Vakarinei gyvenvietei ir jos archeologiniams tyrimams. Būtent vėlyviausiuose Žardės Vakarinės gyvenvietės sluoksniuose aptiktoje archeologinėje medžiagoje buvo identifikuoti tam tikri keraminių indų fragmentai, kurie padeda atskleisti kultūrinės sąveikas, vykusias Livonijos ordinui įkūrus Klaipėdos pilį su miestu.

Tad archeologiniai tyrimai ir jų metu surinkta medžiaga gali padėti atskleisti ne tik kontaktus tarp vietinių ir naujai atsikėlusių Vokiečių ordino bendruomenės narių, bet ir jų pobūdį bei kismą konkrečioje erdvėje ir laike. Klaipėdos piliavietės archeologiniai tyrimai vykdomi ilgą laikotarpį (1968–2016 m.), jų metu surinkta gausi keraminių indų ir jų fragmentų kolekcija. Tuo tarpu Žardės Vakarinės gyvenvietės tyrimai, vadovaujami J. Genio, buvo vykdyti su pertrūkiais 1990–2000 m.²⁰⁵ Jų metu surinkta keraminių indų kolekcija yra ženkliai mažesnė, todėl kiekybinė lyginamoji analizė nėra prasminga. Šiam tyrimui aktualių keraminių indų dalis yra dar mažesnė, nes tik dalis šių artefaktų gali būti priskirti XIII–XIV a. pradžios laikotarpiui. Nepaisant tiriamosios medžiagos sąlyginai mažo kiekio, tyrimo metu pavyko išskirti keletą keraminių indų grupių, kurios turėtų būti siejamos su Ordino pilyje ir mieste įsikūrusia bendruomene bei vietinių gyventojų gamybos tradicijų dirbiniais.

Tiek vietinių, tiek naujakurių bendruomenių gyvenviečių tyrimų metu aptinkamoje medžiagoje galima išskirti dominuojančias keraminių indų grupes. Kaip matyti iš

²⁰⁴ PETRAS DUSBURGIETIS. *Prūsijos žemės...*, p. 217.

²⁰⁵ GENYS, J. *8 gyvenamo rajono Klaipėdoje (Žardės piliakalnio gyvenviečių) žvalgomųjų archeologinių kasinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1990. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1764; GENYS, J. *8 gyv. rajonas Klaipėdoje, Žardės piliakalnio gyvenvietė. Archeologinių tyrimų ataskaita, 1991 m.* Klaipėda, 1991. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1902; GENYS, J. *Žardės piliakalnio gyvenvietė, Klaipėdos raj., archeologinių tyrimų ataskaita, 1993 m.* Klaipėda, 1993. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2190; GENYS, J. *1994 metų Žardės gyvenvietės, Klaipėdos raj., archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1994. Saugoma: LIIR F. 1, b. 2632; GENYS, J. *Žardės gyvenvietės (Klaipėdos raj.) žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. 1996 m.* Klaipėda, 1996. Saugoma: LIIR F. 1, b. 2734; GENYS, J. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Žardės (Klaipėdos raj.) gyvenvietėje ataskaita 1999 m.* Klaipėda, 1999. Saugoma: LIIR F. 1, b. 3476; GENYS, J. *Žardės gyvenvietės (Klaipėdos m.) 2000 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2000. Saugoma: LIIR F. 1, b. 3652.

pateiktų duomenų, tiek Žardės, tiek Klaipėdos atveju tokios dominuojančios keraminių indų grupės irgi egzistavo (žr. 9, 10 pav.). Didžiausią dalį sudarantys indai yra būdingi tokių kultūrinių arealų bendruomenėms. Vietiniai gyventojai kasdienybėje daugiausia naudojo lipdytus ir apžiestus indus, o Klaipėdos pilies ir miesto gyventojai – žiestus pilkos masės bei įvairiuose Vakarų Europos gamybos centruose pagamintus ir čia atgabentus indus. Pastarosios vietos atveju iki 2016 m. buvo aptikta sąlyginai mažai vietinės keramikos gamybos tradicijai skirtinų indų. Vis dėlto situacija gerokai pasikeitė aptiktus gerai išlikusį XIII–XIV a. kultūrinį sluoksnį. Šiame sluoksnyje aptikta santykinai daug apžiestos keramikos fragmentų, kurie čia sudarė apie 19 % keramikos (žr. 11 pav.). Toks kiekis stebina, nes akivaizdu, kad Klaipėdos pilyje ir mieste kaip stalo indai dažniausiai buvo naudojami akmens masės ar viduramžių glazūruoti indai. Klaipėda šiuo atveju nėra išskirtinė, nes panašios tendencijos stebimos ir Vokiečių ordino mieste Alt Wartenburge. Čia archeologinių tyrimų metu surinkti duomenys apima sąlyginai trumpą laikotarpį – 1320–1354 m., nes tais metais Kęstučio ir Algirdo vadovaujama kariuomenė užėmė ir sudegino miestą, kuris šioje vietoje nebeatsikūrė²⁰⁶. Tad čia surinkti duomenys apie keraminius indus, vertinant archeologiniu požiūriu, atskleidžia trumpą laikotarpį, kuris yra artimas čia aptariamai medžiagai. Archeologinių tyrimų metu surinkta medžiaga rodo, kad Alt Wartenburge, kaip ir Klaipėdoje, dominuoja pilkos molio masės indai, šalia kurių kaip stalo indai dažnai naudoti raudonos masės glazūruoti ir akmens masės indai. Tačiau dažnas radinys yra ir vietinės gamybos tradicijos apžiestieji indai, kurie siejami su vietinėmis prūsų bendruomenėmis²⁰⁷. Tiek šio miesto, tiek Klaipėdos atveju vietinės tradicijos indų tiksli funkcinė paskirtis lieka neaiški. Kadangi buvo aptikta daugiausia puodų fragmentų, galima numanyti, kad šie keraminiai gaminiai buvo naudoti kaip talpos, ir tai žymi prekių gabenimą ar maisto tiekimą Klaipėdoje įsikūrusiai Ordino bendruomenei. Jeigu sutiktumėme su tokia interpretacija, tokia realija galėtų leisti samprotauti, kad Ordinas ne tik siekė užkariauti žemes aplink Klaipėdą, bet ir apkrikštyti vietinius gyventojus bei juos įtraukti į kuriamą sociokultūrinę valstybės sistemą. Tokiai minčiai paremti papildomos informacijos suteikia ir tai, kad krašto gyventojams buvo įkurta ar nors bandoma įkurti bažnyčia²⁰⁸ ir kad XIV a. pradžioje Lietuvos kariuomenė

²⁰⁶ BIERMANN, F.; HERRMANN, CH.; KOPERKIEWICZ, A. Alt-Wartenburg / Barczewko na Warmii. Początki miasta średniowiecznego i jego fortyfikacje. In *Godziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje* (Archaeologia Hereditas, t. 7). Red. Z. KOBYLŃSKI. Warszawa, 2016, s. 49–70.

²⁰⁷ BIERMANN, F.; HERRMANN, CH.; KOPERKIEWICZ, A. Alt-Wartenburg / Barczewko Interdisziplinäre Erforschung einer spätmittelalterlichen Stadtwüstung im Ermland (Nordostpolen). *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 2016, Bd. 44, S. 136–137, 142.

²⁰⁸ 1258 m. minima Šv. Mikalojaus bažnyčia, kuri turėjo būti skirta krašto gyventojams. Vis dėlto vėlesniuose dokumentuose iki XVI a. Klaipėdoje minima tik viena bažnyčia, kuri pagrįstai laikoma miesto bažnyčia ir kuriai, matyt, buvusios pavestos pareigos rūpintis ir krašto religiniais reikalais. Plačiau: JÄHNIG, B. Sakralinės topografijos vystymasis Klai-

buvo užpuolusi naujakrikštų gyvenvietes. Kita vertus, gali būti, kad minėtuosius indus naudojo vietiniai, kurie gyveno papilyje. Kad Livonijos ordino pilyse ir miestuose gyveno vietiniai, rodo duomenys, jog Ordino riterių aplinkoje (pvz., Rygoje) gyveno vietinių didikų sūnūs, kurie buvo sutarčių tarp Ordino ir vietinių didikų garantas²⁰⁹. Be to, Vokiečių ordino naujakuriai, atsikraustę į naujas žemes, turėjo prisitaikyti prie juos supusių realijų. Tą vėlgi gali liudyti Klaipėdos pilyje ir mieste aptikta apžiestoji keramika bei papuošalai, siejami su vietiniais gyventojais. Su senaisiais gyventojais reikėjo bendradarbiauti dėl vienokių ar kitokių priežasčių. Viena iš jų galėjo būti ta, kad atvykus ir dar nesukūrus ūkio, kuris tenkintų naujos gyvenvietės poreikius, reikėjo tam tikrų medžiagų, kurias greičiausiu būdu galėjo suteikti vietiniai. Šiuo atveju keraminiai indai galėjo būti naudojami kaip tara. Be to, iš rašytinių šaltinių žinoma, kad žygiuose į Žemaitiją Ordino karius dažnai lydėdavo vietiniai gyventojai, nurodydavę galimus kelius, galimas stovyklavietes ar suteikdavę žygiuose reikalingų kitų žinių apie aktualius vietinio kraštovaizdžio ypatumus²¹⁰. Taigi buvo reikalingi ne tik tam tikri produktai ar medžiagos, bet ir vietinių gyventojų žinios. Taip pat vietiniai kartais sudarydavo dalį kariuomenės. Visa tai rodo, kad sąveikos tarp dviejų bendruomenių galėjo ir vyko įvairiais būdais.

Žardės gyvenvietės atveju dominuojantys buityje buvo lipdyti arba apžiesti keraminiai indai. Šiam tyrimui aktualiausia yra kita grupė. Tai žiesti pilkos molio masės indai, istoriografijoje dar žinomi Ordino keramikos, „vokiškosios“ keramikos, žiestos redukcinėje aplinkoje degtos keramikos apibūdinimais²¹¹. Šie indai buvo aptikti išskirtinai tik viršutiniuose Žardės gyvenvietės sluoksniuose, kurie buvo paveikti vėlesnės ūkinės veiklos, bei I užstatymo horizonte, kuris tyrimo vadovo ir kitų autorių datuotas X–XIV a. Vis dėlto tikslesnis datavimas nebuvo pateiktas, nes radioanglies tyrimų metodu gauti rezultatai, pasak tyrimų vadovo, nurodė klaidingas datas, apimančias XIII–XVII a. laikotarpį²¹², kurios, pasak autoriaus, pakito dėl mėginių užterštumo ar kitų subjektyvių veiksnių. Vis dėlto įdėmiau pažvelgus į rastus dirbinius, tuo galima suabejoti.

Archeologinių tyrimų vadovo išsakyti argumentai neįrodo, kad visos radioanglies metodu gautos datos yra neteisingos. Paskutinėje savo publikacijoje šias datas J. Genys jau naudoja neišsakydamas abejonių jomis²¹³. Be to, tiriant gyvenvietę, aptikta

pėdoje viduramžiais ir naujųjų amžių pradžioje. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. NIK-ŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 17–30.

²⁰⁹ KALJUSAAR, K. Op. cit., pp. 23–46.

²¹⁰ BARONAS, D. Lietuvių ir vokiečių..., p. 11–12.

²¹¹ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėdos...*, p. 21; BERTAŠIUS, M. Op. cit., p. 67; ir kt.

²¹² GENYS, J. *Žardės gyvenvietės (Klaipėdos m.) 2000 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2000, l. 15–16; GENYS, J. *Žardės gyvenvietė*. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*. Vilnius, 2001, p. 28–30.

²¹³ GENYS, J. *Žardė: a Medieval Curonian...*, pp. 44–49.

plokštelinė kryžinė segė dažniausiai laikoma XI–XIII a. datuotinu artefaktu²¹⁴. Kad tokios segės gali būti datuojamos ir vėlesniu laikotarpiu, rodo tai, kad analogiškas radinys buvo rastas XV a. datuotame moters kape Varniuose²¹⁵. Tokių artefaktų galimą vėlyvesnį datavimą patvirtina stilistiškai panašių segių radimas Livonijos ordino teritorijoje aptiktuose viduramžių senkapiuose, kuriuose aptikti kapai siejami su vendais²¹⁶. Artimo potipio segė aptikta ir Klaipėdos piliavietės archeologinių tyrimų metu. Kiti aptikti radiniai – pasaginės segės pastorintais galais ir segės zoomorfiniais galais – yra plačiu chronologiniu laikotarpiu (X–XV a.) datuojami artefaktai. Turint omenyje aukščiau išvardytas aplinkybės, laboratorijos pateikta radioanglies tyrimų metodu gauta data 1340 ± 50 m. išlieka reali ir suderinama su kitų radinių chronologija, tad šiuo metu laikytina patikimiausiu ir tiksliausiu chronologiniu atspirties tašku. Taip pat tokiam datavimui neprieštarauja šiame darbe pristatomos keraminių indų analizės duomenys.

Ankstyvesniuose sluoksniuose nebuvo aptikta žiestos pilkos molio masės indų fragmentų. Be to, aplinkinių regionų keramikos tyrimai rodo, kad žiesti keraminiai indai vietinių bendruomenių buvo pradėti gaminti tik XV–XVI a.²¹⁷ Tad šis kontekstas liudija, kad Žardės atveju tokie indai turėtų būti siejami su Ordino atsikraustymu į kraštą ir su Klaipėdos pilies su miestu išikūrimu bei jos bendruomenės veikla aptariamajame regione ir jos kontaktais su vietiniais gyventojais. Be to, kadangi ankstyvesniuose sluoksniuose nebuvo aptikta žiestos pilkos masės keramikos, tai manoma, kad šio tipo radiniai turėtų būti siejami su XIII a. antrosios pusės – XIV a. pirmosios pusės Žardės gyvenvietė ir jos bendruomene. Šio tipo artefaktai sudarė iki 18 % visų rastų keraminių indų fragmentų (pagal vnt. skaičių) (žr. 10 pav.). Ši skaitinė išraiška gali būti ir mažesnė, nes kai kurie rasti fragmentai, nepavykus jų įvertinti vizualiai, priskirti žiestiems indams tik vertinant ataskaitoje pateiktą aprašymą. Kaip šie indai atsirado šioje gyvenvietėje? Yra žinoma, kad Ordinas galėjo siekti įsitvirtinti aplinkinėse užimtų žemių gyvenvietėse. Vis dėlto šiam teiginiui pagrįsti archeologinėje medžiagoje trūksta kitų rūšių keramikos, t. y. protoakmens masės ar glazūruotos viduramžių keramikos, kuri randama Klaipėdos pilies ar kitų Ordino gyvenviečių atveju. Be to, dominuojanti keramikos rūšis išliko lipdytoji ir apžiestoji keramika. Tad atsižvelgus į bendrą kontekstą reikia manyti, kad šiuos radinius praeityje naudojo vietiniai gyven-

²¹⁴ VASILIAUSKAS, E. *Žiemgala XII a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. Kultūriniai procesai*. Daktaro disertacija. Klaipėda, Vilnius, 2008, l. 81; BRĪVKALNE, E. Tērvetas saktas. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1974, t. 11, l. 134–135; ŠIROUCHOV, R. *Prūsų ir kuršių kontaktai XI–XIII a. pradžioje archeologijos duomenimis*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2012, l. 33–34.

²¹⁵ GENYS, J. Varnių senkapiai. In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 68–69, 74.

²¹⁶ MUIŽNIEKS, V. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc archeoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga, 2015, l. 186–188.

²¹⁷ VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija..., p. 199, 204, 210.

tojai. Kad jie jų negamino, šiuo metu nekylo abejonių, nes nebuvo susiformavusi tam tinkama erdvė ir amatininkų sluoksnis su reikiamomis žiniomis. Taigi atsižvelgiant į išsakytus argumentus, galima teigti, kad vietiniai gyventojai jų galėjo įsigyti prekybos ar kitokių kontaktų būdu. Įdomus yra pilkos molio masės indų fragmentų radimo kontekstas. Didžioji dalis nesuardytuose sluoksniuose rastų šio tipo indų buvo aptikta židiniuose ar šalia jų. Toks radimo kontekstas gali rodyti jų naudojimo būdą: kadangi šie indai buvo atsparūs karščiui, tai jie galėjo būti naudoti maisto gamybai. Šie indai dažniausiai buvo naudojami maistui ruošti bei saugoti ir Ordino pilių bei miestų bendruomenių narių. Vis dėlto toks tiesioginis palyginimas gali būti ir klaidingas. Kita galimybė, kad šie gaminiai, patekę į kitokią kultūrinę aplinką, buvo panaudoti kitai paskirčiai, tačiau to radimo aplinkybės nebuvo. Apie žiedimo technologijos perėmimą turbūt kalbos negali būti, nes apie tai neturima duomenų, ir tai lieka mažai tikėtina. Ypač atsižvelgus, kad LDK atveju profesionali puodininkystė susiformavo tik priėjus krikštą ir sustiprėjus miestams (visų pirma Vilniui ir Kaunui), kur tik XV–XVI a. sandūroje tokie gaminiai pradėti gaminti masiškai. Galbūt kaip vėlesnių kontaktų padarinys gali būti traktuojamas viduramžių Klaipėdoje naudoto indo fragmentas, rastas archeologinių tyrimų metu (žr. 12 pav.). Jis yra vietinės indų gamybos tradicijos stiliaus, tačiau, sprendžiant iš vidinės pusės, turėtų būti skiriamas žiestiems (?) indams. Tačiau šio artefakto aptikimo kontekstas neleidžia jo tiksliau datuoti, o sprendžiant iš technologinių savybių ir analogų jis liudija jau vėlesnius – XV–XVI a. – kontaktus.

Kitas dalykas yra tai, kad, nepaisant to, jog vietiniai gyventojai turėjo galimybių įsigyti stalo indų (akmens masės ir kt.), būdingų kolonistų bendruomenėms, tačiau jų Žardės gyvenvietėje nebuvo aptikta. Tai rodo, kad vietiniams šie indai nebuvo reikalingi, nes jie buvo elementas Vakarų Europos miestams būdingos stalo kultūros, kurios jie nepažinojo ir turbūt neturėjo didelės reikmės pažinti. Žardė šiuo atveju nebūtų kažkoks išskirtinis atvejis, nes skirtingose vietose (Naugardas²¹⁸, Suomija²¹⁹, Talinas²²⁰) panašiose realijose yra atsekamos analogiškos situacijos. Toks atsisakymas tam tikrų nepažintos kultūros elementų žymi savitos kultūros išsaugojimą arba kitaip tariant, buvusios gyvenamosios tradicijos tęsą. Kita vertus, Ordino bendruomenėms būdingų Vakarų Europos gamybos tradicijos indų radiniai Žardės atveju rodo, kad vietinių bendruomenė iš dalies taikėsi ar buvo priversta taikytis prie pasikeitusių realijų regione ir artimoje kaimynystėje.

²¹⁸ GAIMSTER, D. R. Pottery Imported from the West: Reception and Resistance. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. New York, 2006, pp. 135–144.

²¹⁹ IMMONEN, V. Op. cit., pp. 720–732.

²²⁰ NAUM, M. Multi-ethnicity and Material Exchanges in Late Medieval Tallinn. *European Journal of Archaeology*, 2014, vol. 17 (4), pp. 656–677.

2.2.2. Papuošalai ir drabužių aksesuarai – naujakrikštų bendruomenės Klaipėdoje identifikavimo šaltinis?

Kaip antroji galimas sąveikas liudijanti artefaktų grupė buvo pasirinkti papuošalai ir drabužių aksesuarai. Ypatingas dėmesys čia skiriamas 2014 m. tyrimų metu surinktai kolekcijai. Ši kolekcija sudaryta iš Vakarų Europai ir vietiniam regionui būdingų artefaktų. Kadangi buvo surinkta tikrai nemažai papuošalų, drabužių aksesuarų, ginklų ir kitų radinių, tai iš karto sukėlė tam tikras mintis ir diskusijas. Jau tyrimų metu šis artefaktų kiekis stebino, ir buvo iškeltos dvi hipotezės, kad šie radiniai čia galėjo patekti iš suardytų kapų (dr. G. Zabelos nuomonė) arba kaip daiktai, cirkuliuavę Vokiečių ordino pilyje ir šalia egzistavusiame mieste (E. Ubio nuomonė). Siekiant pagrįsti arba paneigti kažkurią nuomonę, buvo nuspręsta palyginti surinktą archeologinę medžiagą su jau minėtų Stangenwaldės kapinyno kapų artefaktais bei įvertinti analizės duomenis platesniame kontekste. Tad toliau išsamiau aptariami radinių tipai, jų analogijų erdvinis paplitimas, chronologija ir viso komplekso panašumas bei skirtumai lyginant su kitų skelbtų tyrimų rezultatais.

Pirmoji radinių grupė būtų lokio nago pakabučiai (amuletai), kurių Klaipėdoje buvo aptikti 2 vnt. Šis radinys gana dažnas vėlyvojo geležies amžiaus ir viduramžių kapuose. Jų aptikta Vokiečių ordino (Stangenwalde, Unterplehnen, Korallen-Berge ir kt.), LDK (deginginiame kape Obeliuose, griautiniuose kapuose Palangoje, Patumšaliuose, Užgiriuose ir kt.), Livonijos ordino teritorijose buvusiuose kapinyuose (Darvedžiuose ir kt.).²²¹ Gyvenvietėse tai labai retas radinys. Žinomi tik pavieniai atvejai Kernavės Pajautos slėnyje ir Šeimyniškių piliakalnyje. Kaip matyti iš publikuotų duomenų, dažniausiai šio tipo pakabučių randama griautiniuose kapuose, datuojamuose XIV a. antrąja puse – XV a. Tiesa, 2014 m. tyrimų medžiagoje dominavo apskritimo formos pakabučiai (rasta 13 vnt.), kurie labiau sietini su Vakarų Europos kultūriniu arealu ir dažnai aptinkami Livonijos archeologinių tyrimų medžiagoje.²²²

Kita artefaktų grupė aptariamojoje kolekcijoje yra antkaklės. Aptariamų tyrimų medžiagoje identifikuoti dviejų antkaklių fragmentai. Trečiasis artefaktas tik sąlyginai priskiriamas antkaklėms. Neaiškūs jų tipai, nes neišliko jų galai, pagal kuriuos jos ir yra skirstomos. Šis papuošalas dažnai aptinkamas Vokiečių ordino (Stangenwalde, Unterplehnen, Korallen-Berge, Vėluvoje ir kt.), LDK deginginiuose (XIII–XIV a.) ir griautiniuose (XIV a. pabaiga – XV a.) laidojimo paminkluose, o Livonijoje žinoma tik pavienių atvejų.²²³

²²¹ SVETIKAS, E. XIV a. pabaigos – XV a. amuletai iš apkaustyto lokio nago Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir kaimyniniuose kraštuose. *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 34, p. 171–210.

²²² SVARĀNE, D. 13.–15. gadsimta Rīgas alvas piekariņi. In *Senā Rīga Pētījumi pilsētas arheoloģija un vēsturē*. Red. I. OSE. Rīga, 2015, l. 128–149.

²²³ SVETIKAS, E. XV a. antkaklės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Lietuvos archeologija*, 2007, t. 30, p. 97–120; PETRAUSKAS, G. Op. cit., l. 128–129.

Bene didžiausią papuošalų grupę sudaro segės. Iš viso pavyko identifikuoti ir priskirti vienam ar kitam tipui 49 seges (rasta daugiau fragmentų, bet jų nepavyko tiksliai identifikuoti). 20 iš jų yra pasaginės, kurios pagal galus suskirstytos į potipius: a) cilindriniais galais – 4 vnt.; b) keturkampiais galais – 2 vnt.; c) daugiakampiais galais – 2 vnt.; d) zoomorfiniais galais – 7 vnt.; platėjančiais galais – 2 vnt. Visos šios segės yra datuojamos plačiu laikotarpiu (X–XV a.) ir paplitusios visame regione. Jų gausiai randama viduramžių Vokiečių ordino, Livonijos ir LDK teritorijose egzistavusiose laidojimo vietose²²⁴. Tiesa, šios laidojimo vietos siejamos su vietinės kilmės gyventojais. Kitą segių grupę sudaro žiedinės segės. Jos buvo naudojamos ne tik kaip segės, bet ir kaip sagtys, ką rodo jų padėtis kapuose iš analogiškų Prūsijos kapinynų. Jų iš viso identifikuota 29-ios. Jos suskirstytos į potipius: a) apvalios lietos (dažnai – dekoruotos) – 6 vnt.; b) su lotyniškais įspaudais ar krikščioniškais ženklais – 4 vnt.; c) stilizuotos šešiakampės – 6 vnt.; d) apskritos skardinės – 6 (?) vnt.; e) profiliuotos rozetės stiliaus – 3 vnt.; f) žvaigždinės ir apvalios su keturiomis ataugomis – 1 vnt. Pirmieji du išskirti žiedinių segių potipiai yra būdingi Vakarų Europos arealui ir dažniausiai priskiriami XIII–XV a. laikotarpiui²²⁵. Tokio potipio segės yra dažnas radinys prūsiskojoje ir livoniškojoje Ordino teritorijose, tačiau LDK teritorijoje yra retas radinys (viena rasta Palangoje, bet jos priklausomybė to meto LDK diskutuotina)²²⁶. Panašus dėsningumas stebimas ir tyrinėjant stilizuotų šešiakampių segių / sagčių paplitimą regione²²⁷. Viduramžių Klaipėdos tyrimų metu 2014 m. surinktoje medžiagoje buvo išskirti 6 apvalių skardinių segių fragmentai. Tai atlikta tik sąlyginai, nes fragmentai yra blogos būklės, tad šio potipio išskyrimas išlieka sąlyginis, o patys artefaktai gali priklausyti ir kitiems dirbiniams. Apskritų skardinių segių dažniausiai yra aptinkama XIII–XV a. LDK teritorijoje buvusiose kapinėse, o Vokiečių ir Livonijos ordinų teritorijose tokių radinių kiekis yra gerokai mažesnis²²⁸. Dar du tipai – profiliuotos rozetės formos ir žvaigždinės segės – yra vėlgi siejami su Vakarų Europos kultūros tradicija ir datuojami XIV–XVI a. ar dar platesniu laikotarpiu²²⁹. Manoma, kad šios segės galė-

²²⁴ PETRAUSKAS, G. Op. cit., I. 137–139; SVETIKAS, E. *Krikščioniškasis bestiariumas XIII–XV a. Lietuvos kultūroje. Omega segės zoomorfiniais galais*. T. 1, 2. Vilnius, 2014.

²²⁵ BIERMANN, F.; HERGHELIU, C.; VOIGT, H.; BENTZ, M.; BLUM, O. Das Gräberfeld des 13. bis 15. ..., S. 257.

²²⁶ ŽULKUS, V. Naglio kalno..., p. 63–72; ŽULKUS, V. Die Kuren im 13.–15. ..., S. 23–24.

²²⁷ SVETIKAS, E. Latin Christianization in the Orthodox Christian Grand Duchy of Lithuania in Late 14th and 15th Centuries: a Puzzle of Historical Facts and Archaeological Data. In *Rome, Constantinople and Newly-converted Europe. Archaeological and Historical Evidence*. Ed. by M. SALAMON, et al. Kraków, Leipzig, Rzeszów, Warszawa, 2012, p. 680.

²²⁸ PETRAUSKAS, G. Op. cit., I. 141–142.

²²⁹ SVETIKAS, E. Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis. In *Iš baltų kultūros istorijos*. Vyr. red. V. KAZAKEVIČIUS. Vilnius, 2000, p. 173–187; SVETIKAS, E. Šešiakampės žvaigždinės segės LDK ir jų analogijos Šv. Romos imperijoje. *Lituanistika*, 2003, nr. 3, p. 23–41.

jusios turėti ir simbolinę krikščionišką reikšmę²³⁰, bet tai diskutuotinas aspektas. Gali būti, kad kai kurios šių segių / sagčių variacijos būdingos tik LDK priskiriamams paminklams²³¹. Paskutinis žiedinių segių potipis yra apskritos segės su ataugomis, tarsi sudarančiomis stačiakampio siluetą. Viena tokia segė buvo aptikta aptariamuosiuose viduramžių Klaipėdos archeologiniuose tyrimuose. Jos yra dažnesnis radinys Vokiečių ar Livonijos ordinų teritorijose. Tuo tarpu LDK žinoma tik pora radimo atvejų, kurie fiksuoti Kuršų laidojimo paminklo bei Žagarės senkapio archeologinių tyrimų medžiagoje²³². Atkreiptinas dėmesys, kad abi radavietės yra pasienio teritorijose.

Kita gausi artefaktų grupė, aptikta aptariamųjų archeologinių tyrimų metu, buvo žiedai. Jų čia aptikta 40: a) juostinių – 22; b) pastorinta priekine dalimi su pynimo (vijimo) imitavimu – 11; c) inkrustuoti – 6; d) įvijinis – 1. Kaip matome, didžiausią dalį sudaro juostiniai žiedai, kurių dalis yra įvairiai dekoruoti. Prie šių žiedų grupės priskirti ir paplatintu priekiu, kurie dar kartais įvardijami kaip signetiniai. Jų čia rasta iš viso 7 vnt. Juostiniai ir paplatintu priekiu žiedai yra dažnas radinys Lietuvos senkapiuose²³³. Taip pat nemažai tokių žiedų aptikta Žemutinės pilies teritorijoje²³⁴. Tokie radiniai yra įprasti ir Livonijos bei Vokiečių ordino teritorijose²³⁵. Jų datavimas platus ir atitinka XIII–XV a. ar vėlesnį laikotarpį²³⁶. Žiedai pastorinta priekine dalimi, imituojančia vijimą, sudarė antrą didžiausią rastų žiedų grupę. Iš viso jų rasta 11 vnt. Tokių žiedų dažnai aptinkama LDK teritorijoje, Vokiečių ir Livonijos ordinų teritorijose tirtose laidojimo vietose²³⁷. Apibendrinant aukščiau aptartus žiedus galima pastebėti, kad visi jie turbūt skirtini XIII–XV a. laikotarpiui, o jų tipų gausumas ir paplitimo teritorija liudija, kad tokie dirbiniai naudoti įvairiose kultūrinėse terpėse. Kiek kitaip, matyt, reikia vertinti paskutinę žiedų grupę – inkrustuotus žiedus (6 vnt.). Šie žiedai yra Vakarų Europos kultūrinei tradicijai būdingi atributai. LDK teritorijoje gerokai daugiau jų randama sluoksniuose, datuojamuose XV a. ar vėlesniu laikotarpiu, o tai

²³⁰ Ibid.

²³¹ SVETIKAS, E. *Latin Christianization...*, pp. 681–682.

²³² VALATKIENĖ, L. Op. cit., p. 218–219; JUŠKAITIS, V. *Žagarės senjojo miesto vietos (30333), Jonišio r. sav., 2011 m. detaliųjų archeologinių tyrimų, žvalgomųjų tyrimų ir žvalgymų ataskaita. I dalis*. Jurbarkas, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3249; l. 135; JUŠKAITIS, V. *Žagarės senjojo miesto vietos (30333), Jonišio r. sav., 2011 m. detaliųjų archeologinių tyrimų, žvalgomųjų tyrimų ir žvalgymų ataskaita. II dalis*. Jurbarkas, 2011, Saugoma: KPC 39-1-3250; l. 92.

²³³ SVETIKAS, E. *Monetos ir žiedai XIV–XVII a. kapuose. Tipologija ir chronologija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1995.

²³⁴ VALATKEVIČIENĖ, R. XIV–XVII a. žiedai Vilniaus žemutinėje pilyje. *Lietuvos pilys*, 2005, t. 1, p. 38–45.

²³⁵ MUIŽNIEKS, V. *Bėru tradicijas...*, l. 155–158.

²³⁶ PETRAUSKAS, G. Op. cit., l. 148–149.

²³⁷ Ibid., l. 145–148; VALATKEVIČIENĖ, R. Op. cit., p. 40; MUIŽNIEKS, V. *Bėru tradicijas...*, l. 156.

siejama su didėjančia krikščionybės įtaka²³⁸ ir turbūt su platesniu LDK visuomenės įsiliejimu į Europos kultūrinę erdvę bei tam tikrų inovacijų taikymu.

Šio tipologinio ekskurso toliau tęsti neverta, nes iš aukščiau pateikto sąlyginai lakoniško tipologinio radinių aptarimo matyti, kad 2014 m. rasta papuošalų bei drabužių aksesuarų kolekcija ir jos turinys yra būdingas XIII–XV a. laikotarpiu datuojamoms radinių kolekcijoms iš Livonijos, Vokiečių ordino ir LDK laidojimo paminklų. Aptariamąją Klaipėdos kolekcijoje buvo aptikta ir kitų viduramžių laidojimo paminklams būdingų atributų: žvangučių, apyrankių, sagčių, diržų apkalų, ginklų, svastyklių dalių, peilių geležčių ir kriaunų, apžiestų keraminių indų fragmentų, verpstukų, skiltuvų, galastuvų, karoliukų, akmeninių tinklo pasvarų ir kt. Apskritai vertinant visą radinių komplekso sudėtį pažymėtina, kad jis kompleksiskumu atitinka kapinynų radinių kolekcijas. Tad reikia sugrįžti prie išsikeltos klausimo, ką žymi rasti dirbiniai – suardytą laidojimo paminklą ar daiktus, cirkuliavusius viduramžių Klaipėdos pilyje ir mieste? Tokio kiekio ir taip gerai išlikusių radinių komplekso iš gyvenviečių archeologinių tyrimų nežinoma. Tad pats kolekcijos turinys leidžia palaikyti hipotezę, kad čia surinkta medžiaga yra iš šalia pilies buvusio viduramžių laidojimo paminklo. Šiam teiginiui pagrįsti papildomai buvo parengtas kolekcijos turinio palyginimas su Stangenwaldės kapinyno kapų archeologine medžiaga (žr. 14 pav.). Atlikus lyginamąją analizę buvo pastebėtas akivaizdus santykinis radinių dažnio panašumas tarp dviejų kolekcijų. Abi šios kolekcijos dėl įvairių priežasčių yra išlikusios fragmentiškai. Atliktos lyginamosios analizės rezultatai atskleidė, kad pasaginių segių proporcijos Stangenwaldėje ir Klaipėdoje atitinkamai yra: cilindriniais galais – 22 ir 20 %; keturkampiais galais – 15 ir 10 %; daugiakampiais galais – 15 ir 10 %; aguoniniais galais 6 ir 15 %; zoomorfiniais galais – 31 ir 35 %; platėjančiais galais – 8 ir 8 %. Taigi matome, kad radinių proporcijos daugeliu atvejų yra labai panašios arba net identiškos.

Visų kitų radinių proporcijos su nedidelėmis išlygomis irgi išlaiko tą pačią tendenciją. Apskritai visas kolekcijos kompleksiskumas taip pat panašus. Tad pats turinys akivaizdžiai implikuoja, kad 2014 m. Klaipėdos piliavietės tyrimų metu surinktų papuošalų ir drabužių aksesuarų kolekcija liudija šalia Klaipėdos pilies egzistavus kapines, kuriose buvo laidojami vietinės kilmės gyventojai. Kad tai buvo vietinės kilmės gyventojai, liudija didžiosios dalies aptartų radinių stilistika ir tradicija mirusiajam į kapą dėti daiktus, kas to laiko Vakarų Europos miestuose ir jų bendruomenės kapinėse nefiksuoja²³⁹. Yra ir papildomų duomenų, leidžiančių teigti, kad tokios kapinės čia egzistavusios. Dar 2010 m. tyrimų metu šiaurinės kurtinos pylimo sluoksnyje (kurio morfologija identiška čia aptiktam žemiui) buvo aptikta žmonių kaulų, kurių dalis buvo „pažaliavę“, t. y. paveikti žalvarinių dirbinių – mirusiojo drabužių aksesuarų ar

²³⁸ SVETIKAS, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a. T. 1–2*. Vilnius, 2009, p. 342–359.

²³⁹ BIERMANN, F.; HERRMANN, CH.; KOPERKIEWICZ, A. *Alt-Wartenburg / Barczewko Interdisziplinäre...*, S. 133–134.

papuošalų. 2016 m. taip pat identiškame kontekste buvo aptikta žmonių kaulų, šalia kurių dar rasti ir du žiedai su vijimą imituojančia priekine dalimi. Šie žiedai yra identiški rastiesiems 2014 m. tyrimų metu ar Stangenwaldės kapinyne. Suardytas kapinės liudija ir pavieniai žmonių kaulai, galimai iš viduramžių Klaipėdos kapinių. Tokių kaulų aptikta aptariamųjų ir ankstyvesnių tyrimų metu (žr. 15 pav.). Visos šios aplinkybės tik patvirtina teiginį apie viduramžiais egzistavusias kapines, kurios vėlesnių procesų metu buvo sunaikintos.

Kokiu laiku šios kapinės galėjusios egzistuoti? Tai yra kitas svarbus klausimas. Viena vertus, kai kurių radinių datavimas yra gana platus, apimantis X–XV a. laikotarpį. Kita vertus, atskiri dirbinių tipai, tokie kaip pinti žiedai pastorintu priekiu, žvaigždinės segės ar D bei lyros formos sagtys, dažniausiai priskiriami XIV (XIII?) – XVI a. Žinoma, Klaipėdos atveju į kolekciją galėjo patekti ir daiktų ne iš kapinių teritorijos, tad šis datavimas yra tik sąlyginis. Vis dėlto vertinant visą radinių kompleksą ir turint omenyje analogiškus Stangenwaldės ir kitų Vokiečių bei Livonijos ordinų teritorijose buvusių laidojimo paminklų tyrimų duomenis, Klaipėdos radinius reikėtų priskirti XIII–XV a. Kitas svarbus klausimas, kokios bendruomenės tai palikimas ir kas sudarė jos pagrindą. Į šį klausimą atsakymą rasti nėra lengva. Vėlgi galime remtis plačiausiai tirtu ir aptartu Stangenwaldės atveju. Šis paminklas buvo nagrinėtas daugelio autorių, jų vienas iš siekių buvo priskirti palaidotuosius konkrečiai tautinei / etninei grupei. Skirtingi autoriai šias kapines priskyrė kuršiams, venedams, prūsams, skalviams ar lyviams²⁴⁰. Vien tik tokia nuomonių įvairovė rodo, kad tyrinėtojams nepavyksta rasti į vieną ar kitą pusę viską nusveriančių argumentų. Klaipėdoje rastus pirmuosius vietiniams skiriamus radinius V. Žulkus siejo su kuršiais²⁴¹. Turbūt jis iš dalies teisingas, atsižvelgus į Klaipėdos geografinę padėtį. Kita vertus, 1337 m. rašytiniuose šaltiniuose yra minimi prūsų vitingai prie Veliuonos pastatytoje Bajerburgo pilyje²⁴². Po 1365 m. gaisro Klaipėdoje minimi atkeldinti vitingai, kurie apgyvendinti prie marių²⁴³. Tokie pat vitingai 1405 m. minimi Klaipėdos pilyje²⁴⁴. J. Tatoris mano, kad šalia Klaipėdos egzistavo kaimai, vadinti vitėmis, kuriuose gyveno vietiniai gyventojai, besiverbę daugiausia žvejyba. Autorius taip pat mano, kad šių kaimų gyventojai paminėti 1437 m. mokesčių mokėtojų sąrašuose, tačiau jis juos sieja su vietiniais gyventojais, besiverčusiais žvejyba, o ne su atsikėlusiais prūsais²⁴⁵. Apie Klaipėdos apylinkėse gyvenusius kuršius dar užsimenama ir 1402 m.²⁴⁶ Tiesa, reikia turėti omenyje, kad XV a. į Klaipėdos apylinkes buvo atkraustyta nemažai kuršių iš šiaurinės Kuršo dalies. Taigi

²⁴⁰ HENNIG, A. Op. cit., S. 323; ŠIROUCHOV, R. Kuršių nerijos..., p. 119–120.

²⁴¹ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*, p. 17–18.

²⁴² BARONAS, D. Lietuvių ir vokiečių..., p. 9.

²⁴³ ZEMBRICKIS, J. Op. cit., p. 51.

²⁴⁴ TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 38.

²⁴⁵ Ibid., p. 48.

²⁴⁶ ZEMBRICKIS, J. Op. cit., p. 57.

lieka neaišku, kurių bendruomenių nariai buvo laidojami šalia Klaipėdos pilies buvusiose kapinėse. Vis dėlto toks neaiškumas ir gali pasufleruoti atsakymą.

Šioje vietoje norėtusi prisiminti, kad kai kuriais atvejais (pvz., Stangenwalde, Unterplehnen) kapai datuojami laikotarpiu, kuris sutampa su Ordino pilių ar kitų struktūrų įsteigimu ir egzistavimu. Tokiu atveju šios viduramžių kapinės yra tiesiogiai susijusios su Ordino valstybe ir jos konkrečiomis pilimis ar miestais. Kad čia būtų gyvenę pagonys, sunkiai įsivaizduojama vien dėl geografinio artumo Ordino centrams. Tad manytina, kad čia laidoti naujakrikštai, kurių laidojimo tradicijos rodo aiškias sinkretizmo apraiškas. Mirusieji turėjo būti laidoti dažniausiai vakarų kryptimi ir nedeginti bei su kai kuriais aiškiais krikščioniškais atributais. Drabužių aksesuarai, įkapės ir degėsiai (papročiai susiję su ugnies apeigomis) kapuose gali būti traktuojami kaip sinkretizmo apraiškos – tai tokioms naujakrikštų bendruomenėms yra gana įprastas dalykas²⁴⁷. Reikia manyti, kad Klaipėdoje galėjo būti susiklosčiusi analogiška situacija. Iš to matyti, kad Klaipėdoje aptikti radiniai žymi naujakrikštų bendruomenės narių kapines, nes jų turinys atitinka analogiškus paminklus Livonijos ir Vokiečių ordinų teritorijose. Dar galima pažymėti, kad tokių laidojimo vietų randama daugiausia paribio teritorijose (žr. 3 pav.). Šiuo metu tokių laidojimo paminklų, be jau minėtų Unterplehnen, Stangenwaldės, Vėluvos, Girdavos, yra žinoma Siksālos (dabartinė Estija) ir Beżławkių (dabartinė Lenkija) vietovėse²⁴⁸. Šie paminklai yra teritorijoje, kuri dažnai įvardijama kaip dykra ar laukymė. Šiose vietose specifinių bendruomenių kūrimasis buvo nulemtas išskirtinių aplinkybių.

Kas tie naujakrikštai Klaipėdos atveju? Klaipėdos archeologinių tyrimų medžiaga irgi nepadedą nustatyti kažkokio išskirtinumo, kuris leistų nusakyti konkrečią kilmę. Čia rasti radiniai būdingi prūsų, kuršių ir kitoms Pietryčių Baltijos jūros regiono gentinėms grupėms. Klaipėdos atveju aptikta keletas radinių, pvz., kiauraraštis zoomorfinis ar pusmėnulio formos pakabučiai, kurie gali būti čia atsiradę per kontaktus su tolimesniais kraštais. Analogiškų ar tipologiškai artimų pusmėnulio formos pakabučių randama Žiemgaloje ir Kurše, pavienių atvejų žinoma Žemaitijoje²⁴⁹. Zoomorfinių pakabučių aptinkama Žiemgaloje ir LDK²⁵⁰. Analogiškas artefaktas rastas ir Rumšiškėse²⁵¹. Vis dėlto stilistiškai artimiausi analogai daugiausia randami ir siejami su Dauguvos upės baseine egzistavusiomis bendruomenėmis (lyviais) arba dabartinėje Esti-

²⁴⁷ BIERMANN, F.; HERGHELIU, C.; VOIGT, H.; BENTZ, M.; BLUM, O. Das Gräberfeld des 13. bis 15...., S. 280–281.

²⁴⁸ LAUL, S.; VALK, H. *Siksāla: a Community at the Frontiers Iron Age and Medieval*. Tallinn, Tartu, 2007; KOPERKIEWICZ, A. Beżławki cmentarzysko. Przyczynek do badań nad chrystianizacją ziem pruskich. *Pruthenia*, 2011, t. VI, s. 281–301.

²⁴⁹ VASILIAUSKAS, E. *Žiemgala XII a. pabaigoje...*, p. 116–117; VALATKA, V. *Žemaičių žemės tyrinėjimai. Knyga I. Archeologija*. Vilnius, 2004, p. 200.

²⁵⁰ VASILIAUSKAS, E. XII–XIII a. zoomorfiniai pakabučiai..., p. 32–35; VASILIAUSKAS, E. *Žiemgala XII a. pabaigoje...*, p. 99–100.

²⁵¹ URBANAVIČIUS, V. *Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais*. Vilnius, 1970, p. 21, 52.

jos teritorijoje gyvenusiais finougrais²⁵². Tad gali būti, kad šie radiniai žymi atvykėlius iš Dauguvos upės regiono ar tam tikrus ryšius su šiomis bendruomenėmis. Apskritai vertinant visus čia aptariamus artefaktus, reikia pažymėti, kad analogijų aptinkama ne tik ordinų teritorijose, bet ir tokiuose griautiniuose XV a. kapinynuose kaip Šiaulių mieste²⁵³. Tai suponuoja mintį apie viso regiono materialinės kultūros supanašėjimo tendencijas. XIII–XV a. įvykusias materialinės kultūros transformacijas ir supanašėjimą jau yra pažymėję E. Vasiliauskas su V. Muižniekas²⁵⁴.

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į šių radinių aptikimo vietą, kuri yra šalia Ordino valstybės pilies – komtūrijos centro. Tai rodo, kad ši bendruomenė turėjo artimą ryšį su Klaipėda ir apskritai su Ordino valstybe. Ši bendruomenė kūrėsi naujoje vietoje ir, matyt, visiškai kitokiu pagrindu, nei buvo įprasta XII–XIII a. pirmojoje pusėje. Tad ir jos vertinimas turėtų būti siejamas su šiomis aplinkybėmis, o ne ankstesnių laikotarpių realijomis. Tokie duomenys leidžia kelti ir kitą mintį, susijusią su tuo, kad šie radiniai liudija naujų socialinių darinių kūrimąsi naujoje valstybėje. Jų konkretus socialinis statusas archeologiniais duomenimis sunkiai pagrindžiamas. Matyt, jie buvo laisvieji gyventojai, kurie, remiantis įvairiomis užuominomis, galėjo užsiimti medžio apdirbimu, žvejyba, kitais amatais ar žemės ūkiu. Kad miestuose žemesniesiems sluoksniams priklausydavo vietiniai gyventojai, liudija ir istoriniai duomenys²⁵⁵. Tačiau, kita vertus, jie nebuvo vertinami kaip lygiateisiai ir dažnai gyvendavo atskiruose rajonuose ar kvartaluose²⁵⁶. Tad, matyt, ir Klaipėdos atveju galima spėti buvus panašią situaciją. Čia galėjo kurtis prūsai, atkeliavę iš prūsiškosios Ordino dalies, kuršiai, gyvenę aplink Klaipėdą bei iš šiaurinės Kuršo dalies, žemaičiai, perbėgę į Ordino pusę, žygių metu parsivesti belaisviai (dažniausiai moterys) ir atvykėliai iš finougrų gyvenamų vietų ar kitur. Visus šiuos žmones vienijo ne gentiniai ar etniniai ryšiai, o naujakrikšto statusas bei socialinė padėtis. Be to, čia galima pažymėti, kad turbūt teisingas yra S. C. Rowellas, kuris teigia, kad Klaipėdoje egzistavo etniškai mišri bendruomenė, kurios nariai nevadintini lietuviais ar vokiečiais, o visų pirma laikytini klaipėdiečiais²⁵⁷. Šios bendruomenės įvairialypiškumą įrodo ir pateikti archeologiniai duomenys.

²⁵² ZARINA, A. Dažu mąrtiņšalas kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1974, t. 11, l. 242–256; ZARINA, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks 10.–13. gadsimts*. Rīga, 2006, l. 269–274; LAUL, S.; VALK, H. Op. cit., p. 64, 104.

²⁵³ NAUDUŽAS, J. Op. cit., p. 177–187; GENIENĖ, Z.; GENYS, J. Op. cit., p. 16–25.

²⁵⁴ MUIŽNIEKS, V.; VASILIAUSKAS, E. XIII–XIV a. sandūros žiemgalių migrantai šiaurės Kurše ir Žemutiniame Padauguvyje? *Liaudies kultūra*, 2013, nr. 1 (148), p. 31.

²⁵⁵ BOOCKMANN, H. *Vokiečių ordinas. XII jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003, p. 110–111.

²⁵⁶ NAUM, M. Multi-ethnicity...

²⁵⁷ ROWELL, S. C. Aspects of settlement in the Klaipėda district (Memelland) in the late fifteenth and early-sixteenth centuries. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 22, 28.

2.3. Kultūrinių sąveikų viduramžių LDK ir Vokiečių ordino pasienyje tyrimo apibendrinimas

Aukščiau pateikta duomenų sintezė, jos analizė ir interpretacija suteikia žinių apie du kultūrinių sąveikų modelius. Pirmasis grįstas buvusių vietinių bendruomenių įtraukimu į Ordino valstybės socialinę struktūrą. Šios bendruomenės, matyt, daugiau ar mažiau išlaikė savo vidinę santvarką. Tokios bendruomenės egzistavimą liudija Žardės gyvenvietės archeologiniai duomenys. Antruoju atveju buvo kuriamos naujos socialinės grupės šalia Ordino pilių ir miestų, kurios vėlgi atliko tam tikras socialines funkcijas ir turėjo priskirtas prievoles.

Šios socialinės grupės egzistavimą rodo Klaipėdos piliavietės tyrimų metu surinkta baltiškų papuošalų kolekcija, vertintina kaip čia egzistavusių vietinės kilmės gyventojų kapinių įrodymas. Šių radinių pobūdis savaime nusako, kad šalia pilies buvusiose kapinėse laidoti vietinės kilmės gyventojai. Tokių laidojimo vietų Vokiečių ordino valstybėje žinoma ir daugiau, o tai rodo, kad XIII–XV a. buvo kuriami kaimai ar kitokio pobūdžio gyvenvietės, kurių egzistavimo įrodymas ir yra šie laidojimo paminklai. Regis, Klaipėdos ir Unterplehnen atvejai rodo, kad šios gyvenvietės buvusios visiškai šalia Ordino pilių. Čia gyvenę vietiniai gyventojai buvo lojalūs naujai kuriamai valstybei. Toks teiginys grindžiamas aplinkybe, kad šie kapinynai ir, matyt, gyvenvietės egzistavo visiškai šalia Vokiečių ordino pilių, o tai būtų sunkiai paaiškinama, jei šie vietinių bendruomenių nariai nebūtų buvę lojalūs Ordino komturui ar kitam pareigūnui. Kita vertus, Klaipėdos atvejis, kaip ir kiti, rodo, kokios skirtingos buvo šalia viena kitos gyvenusios bendruomenės. Vietinių gyventojų hierarchinė struktūra, matyt, buvo išlikusi, tai rodo skirtingo turtingumo kapai. Ir ši diduomenė buvo įvairiais būdais (vienas iš galimų – belaisvių laidavimas kaip sutarties garanto) išipareigojusi paklusti Ordinui. Už tai buvo toleruojami kai kurie pagoniški ritualai. Dalį tokių papročių atskleidžia laidojimo tradicijos (žinomi iš analogiškų laidojimo vietų) įkapių dėjimo paprotys bei ugnies apeigas liudijantys degėsiai kapų duobėse. Vis dėlto griautinis laidojimo pobūdis rodo, kad šiose vietose vietiniai turėjo atsisakyti su pagonybe siejamo deginimo papročio. Tai vertintina kaip įrodymas, kad jie buvo apkrikštyti, ką papildomai patvirtina kapuose randamos segės / sagtys su akivaizdžiomis krikščioniškomis apraiškomis.

Pirmasis vietinių gyventojų įtraukimo į Ordino valstybės sociokultūrinę struktūrą modelis šio tyrimo erdvėje yra iliustruojamas Žardės gyvenvietės duomenų atveju. Tokia gyvenvietė galėjo netgi turėti savo gynybinius įtvirtinimus, strategiškai reikalingus Klaipėdos gynybai. Be to, vietinių gyvenviečių įtraukimas į naujai formuojamą valdymo tinklą leido vietiniams didikams ne tik išlaikyti statusą, bet ir praturtinti savo turimas galias. Žardės atveju pastebima, kad gyvenvietės užstatymas ir infrastruktūra ne tik nesuprastėjo, bet ir plėtojosi aktyviau nei ankstesniu laikotarpiu. Turbūt XIII a. antroje pusėje – XIV a. pradžioje Žardę reikėtų laikyti liškos tipo gyvenviete – apie tokias gyvenvietes yra užsimenama rašytiniuose šaltiniuose²⁵⁸.

²⁵⁸ BOOCKMANN, H. Op. cit., p. 108.

III.

Kintanti geopolitinė padėtis lygu kintanti kasdienybė ir sąveikų pobūdis LDK bei Prūsijos pasienio mikroregione

XVI a. pradžioje LDK ir Prūsijos pasienio mikroregione vyko esminiai pokyčiai tiek socialine, tiek urbanistine, tiek politine prasmėmis. Visų pirma 1525 m. Vokiečių ordino valstybė buvo transformuota į pasaulietinį valstybinį darinį. Toks pokytis lėmė ne tik savaiminį šios valstybės padėties kismą regione, bet ir santykio su LDK pasikeitimą. Sukūrus Prūsijos hercogystę, ji tapo tiesiogiai priklausoma nuo Lenkijos karalystės, su kuria LDK buvo susaistyta per valdovo institutą. Kitas dalykas buvo viduramžių laikotarpio pabaiga, kuri iš esmės sutampa su šiais geopolitiniais pokyčiais aptariamajame regione. Tuo pačiu laiku aptariamojoje teritorijoje pradeda plisti du esminiai kultūriniai impulsai: protestantizmas ir renesansas. Šių dviejų reiškinių skleidžiamos idėjos iš esmės keitė šio regiono gyventojų kasdienius įpročius ir gyvenimą plačiąja prasme. Kita vertus, geopolitinė situacija ir 1500–1700 m. vykę karai bei maras keitė ne tik kraštovaizdį, bet ir apgyvenimo tankumą, miestų vystymosi tendencijas bei vykusių integracinių procesų evoliuciją.

Esminis šio skyriaus uždavinys yra išanalizuoti, kaip archeologinių tyrimų duomenys atskleidžia vienokius ar kitokius praeityje vykusius procesus ir kaip archeologinių radinių grupės bei jų analizė padeda atskleisti ar papildyti turimas žinias apie kultūrinę sąveiką, vykusią aptariamajame regione.

3.1. Archeologiniai duomenys

3.1.1. LDK miestų ir miestelių archeologiniai duomenys

Šio tyrimo kontekste LDK ir Prūsijos pasienio mikroregiono teritorija apima jau aiškiai apibrėžtą teritoriją, kurią nustatė Melno sutarties sąlygos ir dar XVI a. vykę delimitaciniai procesai. Kitas svarbus veiksnys – pasienio regione prasidėję urbanizaciniai procesai, t. y. miestų ir miestelių tinklo kūrimasis, kuris LDK atveju iš dalies yra susijęs ir su dvarų tinklo formavimusi.

LDK miestai archeologinių tyrimų metodais yra tirti netolygiai ir dažniausiai ne moksliniais, o paveldosaugos tikslais. Tai lemia šio tyrimo kontekste kylančius iššūkius. Pagal archeologinių tyrimų gausą galima išskirti tokius miestelius kaip Palanga, Kretinga, Jurbarkas ir sąlyginai Kražiai, Varniai bei Veliuona. Tačiau gerokai mažiau dėmesio sulaukia tokie miesteliai kaip Rietavas, Seredžius, Skudodas, Švėkšna, Tauragė ir kt. Šiame tyrime operuojama medžiaga iš sąlyginai plačiai tirtų miestų, tokių kaip Kražiai, Jurbarkas ir Palanga, kuriuose atitinkamai ištirti 5 129, 2 232, 1 050 m² plotai²⁵⁹.

Vien skirtinga tyrimų ir archeologinės medžiagos, registruotos archeologinių tyrimų ataskaitose ir saugomos muziejuose, gausa lemia, kad tyrimas negali būti įvairia-
pusis ir aprėpiantis visą susijusių problemų lauką. Tad tyrime pasirinkta koncentruotis į XVI–XVII a. surinktų archeologinių artefaktų kompleksus. Šios analizės duomenys naudojami kaip tyrimo bazė, kurią tiriant lyginamuoju metodu bandoma išskirti tendencijas, atsiskleidžiančias per miestų ir miestelių bendruomenės narių kasdienybėje naudotus indus, monetas, pypkes ir kitus artefaktus.

Pirmiausia galima išskirti **Kražiuose** vykdytus archeologinius tyrimus, kuriems vadovavo A. Lisanka, V. Žulkus, R. Sprainaitis, G. Aleliūnas, T. Poška, L. Deveikytė, M. Michelbertas²⁶⁰. Tyrimų apimtys yra didžiausios, tačiau daugelis jų vykdyti

²⁵⁹ Čia pateiktas tyrimų plotas apima tik tuos archeologinius tyrinėjimus, kuriais operuojama šiame darbe. Tyrinėjimai, kurių metu nerasta aktualių šiam tyrimui artefaktų, čia nefigūruoja.

²⁶⁰ ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologijos tyrinėjimų Kražiuose (Kelmės raj.) 1997 metais ataskaita*. Vilnius, 1997. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2975; DEVEIKYTĖ, L. Kražių kolegijos aplinka. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 357–359; LISANKA, A. *1975 m. būsimųjų Kražių kultūros namų, Kelmės raj., teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1975. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 580; MICHELBERTAS, M. *Kražių senojo miesto vietos (13012), Kražių kolegijos (138) teritorijos, Kelmės r., 2010 m. archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3065; POŠKA, T. *Archeologijos tyrinėjimai Kražių (Kelmės raj.) kolegijos aikštėje 2002 m. ataskaita*. Vilnius, 2002. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3902; POŠKA, T. *Kražių (Kelmės raj.) jėzuitų kolegijos pastato aplinkos archeologijos tyrinėjimai 2003 m. ataskaita*. Vilnius, 2003. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4141; SPRAINAITIS, R. *Buvusi kolegija Kražiuose (Kelmės rajonas). Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. 1988. Saugoma:

Kražių kolegijoje ir jos artimoje aplinkoje, kas suponuoja poziciją, kad ši medžiaga neturi būti vertinama kaip reprezentuojanti visą Kražių miestą ir čia gyvenusią bendruomenę. Tad ši kolekcija labiau vertintina kaip dalies Kražių sociumo, rezidavusio kolegijoje ar artimoje aplinkoje, tam tikras atspindys. Vis dėlto šio tyrimo kontekste minėta medžiaga yra ypač aktuali kaip reprezentuojanti dalies gyventojų kultūrinius požymius. Kita problema yra archeologinių tyrimų metu rastų artefaktų susiejimas su konkretesniu laikotarpiu. Daugelio archeologinių tyrinėjimų atveju šis susiejimas išliko komplikuotas dėl įvairialypių priežasčių, susijusių su tyrimų metodika bei archeologinių sluoksnių specifika. Tad atrinktos medžiagos dalis reprezentuoja XVI–XVII a. situaciją, tačiau į siauresnes chronologines grupes, neturint aiškos ir pagrįstos keraminių indų tipologijos ar kitų svarių argumentų, atsisakoma skirstyti.

Tyrimo metu nustatyta, kad Kražių atveju gyventojai dažniausiai naudojo įvairiomis glazūromis dengtus indus, kurie sudarė apie pusę visų rastų keraminių dirbinių (žr. 45, 46 pav.). Vietinei senųjų tradicijų keramikai galima priskirti pilkos molio masės keramiką, kuri sudarė apie ketvirtadalį visų keraminių indų. Raudonos molio masės neglazūruoti indai taip pat sudarė panašią proporciją. Atskirai reikėtų išskirti su importu siejamas dvi keraminių indų grupes, kurios sudarė apie 6 %. Tai šviesiai pilkos molio masės indai, kurie siejami su dabartinėse Vokietijos ir Lenkijos teritorijose egzistavusiais keramikos gamybos centrais, ir majolikos gaminiai. Atskirai aptarti verta Kražiuose surinktus koklius, kurių dauguma buvo plokštiniai, puošti įvairiais religiniais, siužetiniais ir augaliniais motyvais (žr. 63 pav.). Šių koklių gausa ir santykinai didelis kiekis, palyginus su dubeninių koklių radiniais, rodo, kad reprezentacinė funkcija čia veikusios kolegijos erdvėse buvo išskirtinai svarbi. Šį teiginį tik sustiprina kokliuose naudojamų siužetų gausa. Galima pažymėti, kad pypkės yra retas artefaktas Kražių archeologinėje medžiagoje. Be to, tyrimų metu rastos monetos yra kaldintos tiek LDK, tiek Lenkijoje, tiek Prūsijoje ir Livonijoje (žr. 47 pav.).

Kitas Žemaitijos religinis ir administracinis centras **Varniai** irgi sulaukė sąlyginai didelio archeologų dėmesio. Tyrimui aktualių archeologinių tyrinėjimų metu buvo ištirtas apie 662 m² plotas²⁶¹. Tyrinėjimai buvo daugiausia žvalgomojo pobūdžio, tad

LIIR, f. 1, b. 1572; ŽULKUS, V. *Kaimo ambulatorijos statyba Kražiuose, Kelmės raj. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1984. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1502.

²⁶¹ BALSAS, D. *Varnių senjojo miesto vietos (2535) Telšių r. sav., Varnių m., Birutės ir M. Valančiaus g. 2012 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2012. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; MOCKUS, M. *Varnių senjojo miesto vietos (2535) Vytauto g. ir Dariaus ir Girėno g. 8, Telšių r., Varnių m., 2011 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2013 Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; ŠAPAITĖ, A. *Varnių senjojo miesto, Vytauto g. 4, archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2008 m. ataskaita*. Šiauliai, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5074; KARALIENĖ, D. *Varnių senamiestis (Telšių r.) Daukanto g. nr. 3 / Dariaus ir Girėno g. Archeologinių žvalgomųjų tyrimų 2002 m. ataskaita*. Telšiai, 2002. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3970; ŠAPAITĖ, A. 2002 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų Varniuose, Dariaus ir Girėno, S. Daukanto ir M. Daukšos gatvėse,

surinkta daugiausia tik artefaktų iš paskirų vietų. Be to, nemaža dalis tyrime naudojamų radinių yra iš Varnių senkapio. Tad radiniai neatskleidžia vieno ar kelių objektų, o labiau vertintini tik kaip bendrųjų tendencijų rodmenys. Čia didžiausią keramikos artefaktų dalį sudaro dubeniniai kokliai (žr. 34 pav.)²⁶². Tuo tarpu plokštiniai kokliai sudarė mažąją dalį aptiktų keraminių artefaktų. Iš keraminių indų didžiausią dalį sudarė pilkos molio masės indai. Antroji grupė pagal dažnumą yra keraminiai indai glazūruotais paviršiais. Atskirai reikia paminėti pilkos molio masės indus, kurie išsiskiria savo gamybos technologijomis. Tai žiesti redukciniėje aplinkoje degti indai, kurių paviršiai gludinti arba dekoruoti viduramžių tradicijai būdingais elementais. Čia surinkta sąlyginai didelis kiekis monetų (17 vnt.). Ankstyvosios monetos, skirtinos XV–XVI a. pirmajai pusei, kaldintos išskirtinai LDK Vilniaus kalykloje (žr. 35 pav.). Tuo tarpu vėlesnės kaldintos Rygos, Prūsijos ir Moldovos (klastotės) monetų kalyklose.

Dar viename LDK mieste vyko sąlyginai daug archeologinių tyrimų. **Jurbarko** buvo ištirtas apie 2 232 m² tyrimų plotas²⁶³. Į analizę buvo įtraukti ne tik archeologinių tyrinėjimų miesto teritorijoje metu surinkta medžiaga, bet ir tyrinėjimų, vykusiųjų Jurbarko dvaro vietoje, surinkti artefaktai. Tai atlikta tikslingai, nes tyrimų metu

ataskaita. Šiauliai, 2002. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3941; RAMANAUSKAITĖ-OSTAŠENKOVIENĖ, V. *Varnių miestelio, Telšių raj., 2001 m. žvalgomųjų archeologijos tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2001. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3775; KARALIENĖ, D. *1999 m. Varnių senamiestis (Telšių raj.) archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Telšiai, 1999. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3421; KARALIENĖ, D. *Varnių kapinynas. 1998 m. archeologinių tyrinėjimų pietvakarinėje dalyje ataskaita*. Telšiai, 1998. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3239; VALATKIE-NĖ, L. *Varnių senkapis, Telšių raj. Archeologinių tyrinėjimų pietvakarinėje dalyje 1995 m. ataskaita*. Telšiai, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2520; GENYS, J. *Koncentracijos stovykla Varniuose, Didvyrių g. 6, Telšių raj. Papildomi archeologiniai tyrimai*. Klaipėda, 1986. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1328; GENYS, J. *Buv. Aleksandro bažnyčios Varniuose archeologinių tyrimų ataskaita*. Telšiai, 1981 m. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 841.

²⁶² Didžioji dalis buvo surinkta D. Balso 2012 m. tyrimų metu tiriant vieną šurfą, kas, matyt, liudija, kad tyrimų vieta buvo krosnies ar supiltų koklių atliekų vietoje.

²⁶³ BAUBONIS, Z. *Jurbarko senojo miesto vietos (2814), Jurbarko m., 2011 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. T. I–II. Vilnius, 2011. Saugoma: KPC 39-1-4441–4442; PRANCKĖNAITĖ, E. *Jurbarko senojo miesto (A676) teritorijos (Tauragės apskr., Jurbarko m.) 2007 metų žvalgomųjų archeologijos tyrinėjimų ir archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4948; PRANCKĖNAITĖ, E. *Jurbarko dvaro sodų (143) (Jurbarko miestas) teritorijos 2006 metų archeologinių žvalgomųjų ir archeologinių tyrimų ataskaita*. T. I–II. Vilnius, 2006. Saugoma: KPC 39-1-3478–3479; KVIZIKEVIČIUS, L. *Jurbarko senamiesčio ir Seredžiaus miestelio 2001 m. žvalgomieji archeologijos tyrimai ataskaita*. Vilnius, 2001. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3782; KVIZIKEVIČIUS, L. *Žvalgomieji archeologijos tyrimai Žemutinės Panemunės miesteliuose (Jurbarkas, Seredžius, Veliuona, Zapyškis) 2000 m.* Vilnius, 2000. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3599; KVIZIKEVIČIUS, L. *Archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai Jurbarko ir Veliuonoje 1999 metų tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1999. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3288; ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Jurbarko mieste 1995 m. ataskaita*. Vilnius, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2473.

dvaro vietoje buvo aptiktos keramikos degimo krosnys, kuriose gaminta keramika potencialiai galėjo būti tiekiamą ir į miestą. Tokia prielaida turėtų būti labai tikėtina, nors kol kas neturima tai patvirtinančių duomenų. Susisteminus tyrimų metu rastus radinius, išryškėjo, kad tiek miesto, tiek dvaro atvejais absoliučią jų daugumą sudaro pilkos molio masės indų fragmentai (žr. 26, 27 pav.). Apie ketvirtadalį keraminių indų sudarė raudonos molio masės ir įvairiomis glazūromis dengti indai. Importuotiems indams reikėtų skirti majolikos ir akmens masės gaminius, kurie sietini su Reino regione ir kitur egzistavusiais keramikos gamybos centrais. Tuo tarpu tyrimų metu aptiktos pavienės monetos buvo kaldintos daugiausia LDK ir Lenkijoje. Nemažai pasitaikė monetų, kaldintų Rygoje, pavienių – Livonijoje ar Škotijoje (žr. 28 pav.).

Kitas miestelis, palyginti gerai pažintas archeologiškai, yra **Palanga**²⁶⁴. Čia aktualių šiam darbui tyrimų metu tirtas kiek didesnis nei 1 000 m² plotas. Jų metu surinkta medžiaga datuota XVI–XVII a. Gauti duomenys leidžia išskirti bent du laikotarpius ir juos analizuoti atskirai: a) XVI a. – XVII a. pradžios; b) XVII a. Klasifikavus ke-

²⁶⁴ JAZBUTYTĖ, D. *Palangos senjojo miesto vietos (17139), Palangos miesto istorinės dalies (12613) Palangos m., Vytauto g. 41 2016 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2017. Saugoma: Palangos kurorto muziejuje; ŠMIGELSKAS, R. *Palangos senjojo miesto vietos (17139), Palangos miesto istorinės dalies (12613), Palangos Kurhauzo (1291) teritorijos, Palangos m. sav., Palangos m., Grajų Tiškevičių al., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2015 m. ataskaita*. Vilnius, 2016. Saugoma: Palangos kurorto muziejuje; IVANAUSKAS, T. *Palangos senjojo miesto vietos (17139) ir miesto istorinės dalies (12613) teritorijos, Palangos m. sav., Palangos m., Vytauto g. 92 detaliųjų archeologinių tyrimų ir archeologinių žvalgymų 2015 metais ataskaita*. Klaipėda, 2015. Saugoma: Palangos kurorto muziejuje; IVANAUSKAS, T. *Palangos miesto istorinės dalies (12613) teritorijos, senjojo miesto vietos (17139), Palangos m. sav., Palangos m., Vytauto g. 92 / Vasario 16-osios g. 1, žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita*. Klaipėda, 2015. Saugoma: Palangos kurorto muziejuje; ŠMIGELSKAS, R. *Palangos miesto istorinės dalies (u. k. 12613), Palangos m. sav., Palangos m., Vytauto g. 43, archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita*. Vilnius, 2015. Saugoma: Palangos kurorto muziejuje; ZUBRICKAS, D. *Palangos m. sav., Kretingos g. 26 archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3229; ZUBRICKAS, D. *Palangos senjojo miesto (17139) ir Palangos miesto istorinės dalies (12613), elektros kabelių trasų A. Mickevičiaus, S. Daukanto, Kęstučio, L. Vainelio, Medžiotojų, Ronžės gatvėse ir Meilės alėjoje. Archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3230; KRANIAUSKAS, R. *Palangos senjojo miesto vietos (17139) Vytauto g. 80 / 80A 2010 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3491; BRAZAITIS, D. *Palangos miesto istorinės dalies (U2), sklypo Vytauto g. 27 / 29, Palanga, archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2011. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; PILIČIAUSKIENĖ, G. *Palangoje, sklype Vytauto g. 27 / 29, 2008 m. vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5042; ŽULKUS, V. *Palangos archeologiniai paminklai. 1988 m. žvalgomųjų kasinėjimų duomenys*. Klaipėda, 1988. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1557; GENYS, J. *Palangos m. centrinės dalies žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1024.

ramikos dirbinius, išryškėjo dominuojančios grupės (žr. 37, 38 pav.). Didžiausia grupė yra keraminių indų glazūruotais paviršiais. Antrąją grupę pagal gausumą sudaro raudonos molio masės indų fragmentai. Reikia išskirti gausą šviesiai pilkos molio masės indų, kurie čia sudarė apie dešimtadalį visų keraminių radinių. Šie indai, kaip minėta, gaminti Lenkijos ar kituose Vakarų Europos gamybos centruose. Su Vakarų ar Vidurio Europos centrais reikėtų sieti ir majolikos, akmens masės bei kaolino pypkių gaminius. Su lokale tradicija ir technologija reikėtų tapatinti pilkos molio masės indus, kurie čia sudarė nedidelę dalį. Be to, dubeninių ir plokštinių koklių santykiniai kiekiai gana panašūs. Palangoje aptiktą numizmatinę medžiagą sudarė XVI–XVII a. monetos, kurios daugiausia kaldintos LDK kalyklose (žr. 39 pav.). Vis dėlto monetų įvairovė Palangoje išsiskyrė, nes nemažą dalį sudarė monetos, kaldintos Lenkijoje, Prūsijoje, Livonijoje ir Silezijoje²⁶⁵.

Archeologiniai tyrimai **Kretingoje** atliekami taip pat sąlyginai dažnai, bet daugelis iš jau vykdytų buvo žvalgomojo pobūdžio ir neatnešė daug žinių. Dalyje jų buvo aptikta pavienių radinių, kurie turėtų būti skirtini XVII a. artefaktų grupei²⁶⁶. Nors ir plataus masto, tačiau dideliu kiekiu radinių nepasižymėjo tyrimai, vadovauti G. Pilčiauskienės²⁶⁷. Čia surinkta tik keletas tyrimui aktualių radinių. R. Sprainaičio tyrimai buvusios Kretingos rotušės vietoje irgi nedavė lauktų rezultatų, nes čia aptikti kultūriniai sluoksniai su XVII–XIX a. radiniais yra permaišyti²⁶⁸, tad jų įtraukimas į tyrimą liko problemiškas. Taigi iš esmės didžioji dauguma tyrimui aktualių duomenų surinkta dar XX a. 9-ojo dešimtmečio tyrimų, kuriems vadovavo J. Genys ir R. Sprainaitis, metu²⁶⁹. Likusieji tyrimai suteikia nedidelį kiekį informacijos, kuri tik šiek tiek papildė disertacijoje naudojamą duomenų bazę.

Nepaisant to, keramikos dirbinių klasifikavimas parodė, kad Kretingoje išsiskiria dominuojančios keramikos gaminių grupės (žr. 29 pav.). Didžiausią dalį čia sudarė įvairiomis glazūromis dengti indai ir raudonos molio masės indai. Pilkos molio masės

²⁶⁵ Dalis medžiagos yra publikuota: BALČIUS, M. Pamestinės monetos Kurhauzo aplinkoje Palangoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 475–479.

²⁶⁶ UBIS, E. *Kretingos senjo miesto vietoje (u.k. 12310), sklype adresu Rotušės a. 11A, Kretingoje, 2010 m. vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3066; MASIULIENĖ, I. *Kretingos senjo miesto vietos (A 1821), Rotušės a., Kretingos miestas, archeologinių žvalgomųjų tyrimų 2006 m. ataskaita*. Klaipėda, 2006. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4711; SPRAINAITIS, R. *Birutės g-vė nr.1 Kretingoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2289.

²⁶⁷ PILIČIAUSKIENĖ, G. *Kretingos senjo miesto vietoje (12310), Rotušės a. 11A, 2010 m. vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2116.

²⁶⁸ SPRAINAITIS, R. *Buv. Rotušės vieta Kretingoje. Archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2354; SPRAINAITIS, R. *Buvusios Rotušės vieta Kretingoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1992. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2044.

²⁶⁹ GENYS, J.; SPRAINAITIS, R. *Universalinė parduotuvė Kretingoje. Centrinės aikštės šiaurinėje dalyje vykdytų 1986–1987 m. archeologinių tyrimų ataskaita (rytinė dalis)*. Klaipėda, 1987. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1332.

indai, kurie siejami su lokaline technologine gamybos tradicija, tesudarė dešimtadalį visų keramikos dirbinių. Tarp importuotų gaminių reikia paminėti šviesiai pilkos molio masės, majolikos ir akmens masės indus, kurie siejami su Vakarų Europos ir Lenkijos gamybos centrais. Tiesa, jų aptiktas nedidelis kiekis. Tarp importuotų gaminių reikia paminėti importuotas kaolino molio pypkes. Monetos, aptiktos archeologinių tyrimų metu, buvo kaldintos Rygoje, Prūsijoje, Švedijoje (žr. 30 pav.). Nors aptiktas nedidelis monetų kiekis, bet LDK monetų trūkumas yra išskirtinis. Tad tai turėtų žymėti miesto gyventojų ryšius su kaimyninių kraštų miestais.

Kitas į tyrimą įtrauktas pasienio miestelis yra **Skuodas**. Čia archeologiniai tyrimai pradėti vykdyti tik paskutiniu metu. Vis dėlto jų detalumas sąlyginai menkas, tad analizuojami duomenys turi būti vertinami atsargiai. Čia tyrimai vykdyti keturis kartus, jų metu buvo ištirtas apie 560 m² plotas²⁷⁰. Dalis aptiktų radinių buvo priskirta XVI–XVII a. Išnagrinėjus čia surinktus keraminius artefaktus paaiškėjo, kad čia atsekamos labai panašios tendencijos kaip ir Kretingoje (žr. 31 pav.). Daugumą keraminių artefaktų čia sudaro įvairiomis glazūromis dengtų ir raudonos molio masės indų fragmentai. Pilkos molio masės indų, kaip ir importuotų akmens masės ar majolikos indų bei kaolino pypkių, fragmentai čia sudarė tik labai mažą dalį. Skuode aptiktas monetas pagal kaldinimo vietovę galima suskirstyti į dvi grupes (žr. 32 pav.): a) kaldintas LDK ir Lenkijoje; b) kaldintas Livonijoje.

Gerokai mažiau archeologiškai tirtų miestų ir miestelių grupės aptarimas pradedamas nuo **Rietavo**, nes čia fiksuoti ankstyviausi radiniai. Visi čia vykdyti tyrimai buvo žvalgomojo pobūdžio, jų metu dažniausiai buvo surinkta pavienių XVI–XVII a. artefaktų²⁷¹. Vis dėlto, išanalizavus ataskaitas ir įvertinus muziejuje saugomą medžia-

²⁷⁰ KIULKYS, D. *Skuodo urbanistinės vietovės (u. k. 17108) teritorijoje, Vilniaus g. 1A, Skuodo m., esančio sklypo žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2015 m. ataskaita*. Klaipėda, 2015. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; SONGAILAITĖ, R. *Skuodo miesto istorinės dalies (17108) archeologinių žvalgymų P. Cvirkos–Birutės g. žvalgomųjų archeologinių tyrimų Gedimino–Vytauto g. archeologinių tyrimų Gedimino g. 4 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC39-1-2273; SONGAILAITĖ, R. *Skuodo istorinės miesto dalies (17108), Gedimino g., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2010 m. ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2458; SONGAILAITĖ, R. *Skuodo istorinės miesto dalies (17108), Gedimino, Laisvės, D. Poškos ir Vydūno g. žvalgomųjų archeologijos tyrimų 2010 m. ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2459.

²⁷¹ IVANAUSKAS, T. *Rietavo senjojo miesto vietos (29647) teritorijos, Rietavo m. sav., Žemaitės g., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2016 m. ataskaita*. Klaipėda, 2016. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; VAŠKEVIČIŪTĖ, I. *Rietavo senjojo miesto vietos (A 1830), Plungės g., Rietavo mieste, archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2006 m. ataskaita*. Vilnius, 2006. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4674; SONGAILAITĖ, R. *Rietavo senjojo miesto vieta. Elektros tinklų rekonstrukcija Laisvės aikštėje ir gatvėje. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų 2004 m ataskaita*. Vilnius, 2004. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4401; DAKANIS, B. *2000 m. žvalgomųjų archeologijos tyrimų Rietave, Plungės g. nr. 17, ataskaita*. Vilnius, 2000. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3643.

gą, reikia atskirai aptarti 2007 m. tyrimų rezultatus²⁷². Čia aptiktų keraminių dirbinių kolekcija aiškiai išsiskiria vien dėl kiekio, kadangi tiriant vieną šurfą (4 m²) palei Laukuvos gatvę ir papildomai tiriant nedidelę būsimos tranšėjos dalį buvo surinkta per 1 000 radinių (iš jų registruota apie 700), kuriuos tyrimų vadovai datavo XVII a. nors ir pripažindami, kad tokia keramika LDK miestuose randama sluoksniuose, datuojamuose nuo XIV a. pabaigos²⁷³. Tokiam datavimui reikia prieštarauti, nes didžioji dalis radinių, kaip ir visos kolekcijos kompleksiskumas, rodo, kad šie artefaktai turi būti priskirti XV–XVII a. pradžios laikotarpiui. Dalis keramikos yra analogiška randamai tiek viduramžių Klaipėdos, tiek viduramžių Vilniaus kultūriniuose sluoksniuose. Tokio keramikos komplekso nepavyko aptikti gretimuose miestuose ir miesteliuose, kurių keramikos kolekcijų sudėtis yra visiškai kitokia. Tad tikimybė, kad šis išskirtinumas nulemtas laikotarpio ir jo metu egzistavusių tendencijų, yra realesnė negu viduramžiškos keramikos tradicijos tęsa XVII a. Išanalizavus Rietave aptiktus keraminius dirbinius buvo nustatyta, kad čia dominuoja dvi grupės keraminių indų (žr. 40 pav.): a) pilkos molio masės (viduramžiams būdingos technologijos); b) pilkos ir raudonos masės (vietinės tradicijos). Tuo tarpu indai glazūruotu paviršiumi sudarė apie penktadalį visų keramikos radinių. Prie importuotų indų grupės neabejotinai reikia priskirti majolikos ir Izniko dirbinius bei kaolino pypkes.

Kitas išskirtinas miestas yra Tauragė. Tačiau čia, kaip ir Rietave, archeologiniai tyrimai yra retas dalykas. Vieninteliai archeologiniai duomenys buvo surinkti E. Ivanausko tyrimų metu Tauragės dvare, dar žinomame ir pilies vardu²⁷⁴. Čia pilkos molio masės indai sudarė didžiausią dalį (žr. 43 pav.). Šios indų grupės gamybos technika artimesnė archajiškai tradicijai, susijusiai su lokaliniais ypatumais. Tiesa, dekoruotų indų kiekis, palyginus su Rietavu, yra minimalus. Antrąją grupę pagal sąlyginį dydį sudarė indai glazūruotu paviršiumi. Šių tyrimų metu taip pat registruotas ne vienas importuotas indas, tokiems priskiriami majolikos ir akmens masės dirbiniai. Surinkta išskirtinai didelė kolekcija pypkių. Tiesa, čia aptiktų pilkos molio masės indų technologinės savybės ir formų įvairovė truputį skyrėsi nuo kituose LDK miestuose randamos vietinės tradicijos pilkos molio masės indų. Aptiktų monetų kaldinimo vietos įvairuoja (žr. 44 pav.). Jos pagamintos Prūsijoje, Lenkijoje, Livonijoje, Rusijoje. Taip pat pasitaikė klastočių.

Šalia jau anksčiau aptarto Jurbarko reikia apžvelgti į tyrimą įtrauktus dar tris Panemunės miestelius: Veliuoną, Seredžių ir Skirsnemunę. Pirmojo teritorijoje archeologiniai tyrimai buvo vykdomi sąlyginai dažnai. Tačiau daugelis jų buvo žvalgomojo

²⁷² VAŠKEVIČIŪTĖ, I. *Rietavo senojo miesto vietos (A1830; Rietavo savivaldybė) Plungės g., Oginskių ir Paupio g. bei perėjimo tarp Laukuvos g. ir J. Naujalio g., archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4866.

²⁷³ VAŠKEVIČIŪTĖ, I.; DAKANIS, B. Tyrinėjimai Rietavo mieste. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*. Vilnius, 2008, p. 370–372.

²⁷⁴ IVANAUSKAS, E. *Tauragės dvarvietės 2001 m. žvalgomieji archeologijos tyrimai*. Vilnius, 2001. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3768.

pobūdžio ir nesuteikė daug tyrimui aktualios medžiagos²⁷⁵. Galima išskirti A. Juknevičiaus ir G. Aleliūno tyrimus, kurių metu buvo surinkta gausiausia archeologinių artefaktų kolekcija²⁷⁶. Ši kolekcija, papildyta kitų tyrimų radiniais, tapo tyrimo pagrindu Veliunos atveju. Analizės metu buvo nustatyta, kad didžiąją čia aptiktą keramikos dirbinių dalį sudaro pilkos molio masės indų fragmentai (žr. 36 pav.). Sąlyginai mažą surinktų artefaktų dalį sudarė glazūruoti ir raudonos molio masės indai. Čia pasitaikė importuotų majolikos ir kaolino pypkių dirbinių. Numizmatinę medžiagą Panemunės regione nagrinėjęs L. Kvizikevičius nustatė, kad Veliunoje aptiktos XVI–XVII a. monetos dažniausiai buvo kaldintos LDK ir Lenkijoje, kita dalis – Prūsijoje ir Livonijoje ir mažesnė – Škotijoje²⁷⁷.

Mažiausiai archeologinių tyrimų vyko Seredžiuje ir Skirsnemunėje. Čia tik keletu tyrimų metu buvo surinkta nedidelė artefaktų kolekcija. Seredžiaus atveju tyrimui aktualių tyrimų metu buvo ištirtas apie 62 m² plotas ir surinkta iki 100 vnt. artefaktų, skirtinų XVI–XVII a.²⁷⁸ Iš jų didžiąją dalį sudarė vietinės gamybos tradicijos pilkos

²⁷⁵ IVANAUSKAS, T. *Veliunos senjojo miesto vietos (13009), Jurbarko r. sav., Veliunos mstl., Nemuno g. 5, 2011 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 2012; Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. *Veliunos senjojo miesto vietos (13009), Jurbarko r. sav. (Veliunos sen.), archeologinių tyrinėjimų 2009 m. ataskaita*. Vilnius, 2009. Saugoma: KPC 39-1-2986; ŽALNIERIUS, A. *Veliunos (Jurbarko raj.) senjojo miesto vietos (A694P), sklypo Vytauto g-vė nr. 29, žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Kaunas, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5118; VĖLIUS, G. *Veliunos piliakalnio (A690P) bei Veliunos piliakalnio II su papilium (A691KP) aplinkos, Jurbarko raj., archeologinių tyrinėjimų 2007 m. ataskaita*. Vilnius, 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4986; KVIZIKEVIČIUS, L. *Veliunos senamiesčio 1997 metų archeologiniai žvalgomieji tyrimai, ataskaita*. Vilnius, 1997. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2814; KVIZIKEVIČIUS, L. *Veliunos senamiesčio 1996 metų archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai*. Vilnius, 1996. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2628; ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Veliunos miestelyje (Jurbarko raj.) 1995 metais ataskaita*. Vilnius, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2518.

²⁷⁶ ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Veliunos miestelyje (Jurbarko raj.) 1995 metais ataskaita*. Vilnius, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2518; JUKNEVIČIUS, A. *Veliunos magazino (16625) sklypo, Gedimino g. 17, Jurbarko raj., rytinė dalis. 2012 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Kėdainiai, 2012. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 91494; JUKNEVIČIUS, A. *Veliunos senjojo miesto vietos (13009), Veliunos magazino (16625) aplinkos, Gedimino g. 17, Veliunos mstl., Jurbarko raj., 2011 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Kėdainiai, 2012. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 91050.

²⁷⁷ KVIZIKEVIČIUS, L. *Žemutinės Panemunės regiono miestelių numizmatinė medžiaga. Lietuvos archeologija*, 2001, t. 21, p. 431–450.

²⁷⁸ ABROMAVIČIUS, E. *Seredžiaus senjojo miesto vietos (u. k 16351), Seredžiaus mstl., Jurbarko r. sav., archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2010 m. ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2125; KVIZIKEVIČIUS, L. *Žvalgomieji archeologijos tyrimai Žemutinės Panemunės miesteliuose (Jurbarkas, Seredžius, Veliuna, Zapyškis) 2000 m.* Vilnius, 2000. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3599; ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Seredžiuje (Jurbarko raj.) 1994 m. ataskaita*. Vilnius, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2271.

molio masės indų fragmentai (žr. 48 pav.). Tuo tarpu glazūruoti ir raudonos molio masės indai tesudarė apie ketvirtadalį. Pasitaikė ir majolikos dirbinių. Archeologinių tyrimų Skirsnemunėje metu sukaupta medžiaga dar skurdesnė. Čia buvo aptikta tik pilkos molio masės keraminių indų (žr. 42 pav.)²⁷⁹, kurie tik sąlyginai gali būti priskiriami šiame darbe aptariamam laikotarpiui. Pastarųjų dviejų miestelių teritorijoje yra rastas nemažas kiekis monetų, kurių dauguma kaldinta LDK bei Lenkijoje ir dalis Prūsijoje, Livonijoje, Kurše, Žiemgaloje.

Paskutinis miestas, kurio archeologinių tyrimų duomenys buvo įtraukti į tyrimą, yra Šventoji. Čia didžiausiems ir informatyviausiems tyrimams vadovavo V. Žulkus. Šių archeologinių tyrimų metu buvo ištirtas apie 540 m² plotas²⁸⁰. Surinkta radinių kolekcija atskleidžia sąlyginai trumpą laikotarpį – XVII a. pabaigą – XVIII a. pradžią. Taip pat ši kolekcija rodo vadinamosios specifinės LDK kontekste socialinės grupės – anglų „kolonijos“ gyventojų – kultūrinės orientacijas. Surinkti duomenys liudija, kad čia miestiečiai daugiausia naudojo glazūruotus indus (žr. 33 pav.). Dalį šių indų sudarė importuoti indai, tarp kurių išskirtinos lėkštės iš Veros ir Vėzerio regiono, gertuvė iš Šiaurės Italijos, trikojai indai iš Nyderlandų (?), ąsočiai iš Žemutinės Saksonijos ir kt. (žr. 59 pav.: 1, 2, 7, 8). Tarp importuotų indų dar galima išskirti fajanso lėkštes iš Nyderlandų, akmens masės bokalą iš Anabergo ir kunišką porcelianą (žr. 59 pav.: 3, 5, 6). Taigi importuoti indai užėmė ryškią dalį indų, skirtų maistui serviruoti. Greta keraminių indų galima išskirti dar ir stiklo dirbinius, kurie buvo pagaminti Italijoje, dabartinės Vokietijos teritorijoje bei Nyderlanduose ar Anglijoje²⁸¹. Šie indai buvo skirti gėrimams laikyti ir serviruoti, tad papildė jau minėtų keraminių indų įvairovę. Vietinės gamybos puodai ir puodynės daugiausia naudoti maistui laikyti, gaminti ar kitoms reikmėms. Prie šios funkcinės indų grupės reikėtų priskirti ir raudonos masės neglazūruotus indus. Pilkos molio masės indai čia sudarė labai nedidelę kolekcijos dalį. Išskirti galima plokštinių koklių dominavimą, tačiau kadangi tirtas tik vienas pastatas ir jo aplinka, tai gali būti nulemta pastato funkcinės paskirties. Kita svarbi kolekcijos dalis yra kaolino pyptkių radiniai, kurių dauguma buvo gaminti Gaudos mieste ir datuojami XVII a. pabaiga – XVIII a. pradžia (žr. 60 pav.). Dar galima paminėti, kad čia aptiktos 24 monetos, kurių 3 kaldintos LDK, 4 – Lenkijoje, 4 – Rygoje (Švedija), 10 – Prūsijoje, 2 – Suvienytuosiuose Nyderlanduose, 1 – neidentifikuotoje

²⁷⁹ ABROMAVIČIUS, E. *Skirsnemunės senojo miesto vietos (30342), gatvės atkarpos tarp Nemuno g. 24 ir krašto kelio Nr. 141, Skirsnemunės k., Jurbarko r. sav., archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2010 m. ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2126; ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Skirsnemunėje (Jurbarko raj.) 1995 m. ataskaita*. Vilnius, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2482.

²⁸⁰ ŽULKUS, V. *Šventosios gyvenvietė Palangos m. Archeologinių žvalgomųjų kasinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1985. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1495.

²⁸¹ UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. The English Merchants' Settlement in Šventoji: An Analysis and Interpretation of the Artefacts. In *The Sea and the Coastlands (Archaeologia Baltica, vol. 23)*. Klaipėda, 2016, pp. 218–219.

kalykloje²⁸². Taigi pastebimas išskirtinis Prūsijos monetų kiekis, kas nors bent iš dalies rodo intensyvius čia gyvenusių ryšius su Prūsija.

Apibendrinant aukščiau pateiktą formalią keraminių dirbinių ir kitų aptiktų artefaktų analizę, reikia pažymėti, kad surinkti ir susisteminti duomenys atskleidžia toliau išvardijamas indų naudojimo tendencijas LDK miestuose ir miesteliuose. Matyti, kad aptariamuoju laikotarpiu išsiskiria dvi grupės miestų, kuriuose: a) naudoti daugiausia glazūruoti ir raudonos molio masės indai; b) naudoti daugiausia vietinės gamybos tradicijos pilkos molio masės indai. Pirmajai grupei galima priskirti Palangą, Kretingą, Skudą, Šventąją, Kražius. Antrosios grupei priskirtini Jurbarkas, Varniai, Veliuona, sąlyginai Švėkšna, Seredžius, Skirsnemunė. Kaip atskirą pogrupį reikėtų minėti Tauragę ir Rietavą, kur taip pat dominavo pilkos molio masės indai, tačiau stilistiškai jie skiriasi ir yra būdingesni viduramžių laikotarpiui ar žymi išskirtinius technologinius sprendinius. Vis dėlto archeologiniai duomenys pernelyg fragmentiški, ir nors indų formos primena specifines Vakarų Europos miestų stalo kultūros įtakas, tačiau, atsižvelgus į bendrus technologinius ypatumus, manytina, kad šiuose miestuose fiksuotos tendencijos artimesnės antrajai grupei.

3.1.2. Prūsijos miestų ir miestelių archeologiniai duomenys

Vokiečių ordino valstybės egzistavimas baigėsi 1525 m. jai tapus pasaulietine Prūsijos hercogyste, kuri vasaliniais ryšiais buvo susaistyta su Lenkijos karalyste. Struktūriniai valstybės sąrangos pokyčiai ir bendri regioniniai procesai lėmė urbanistinio tinklo vystymąsi rytinėje valstybės dalyje. Šis vystymasis sutapo su LDK vakarinės teritorijos miestų ir kaimų tinklo kūrimusi. Nors šios valstybės atveju labai ryškaus centro XVI–XVII a. įvardyti negalima, tačiau Prūsijos rytinėje dalyje viso tinklo dominuojančią ašį čia aptariamo tyrimo kontekste užėmė Klaipėdos miestas. Uostamiesčio reikšmė tuometėje rytinėje Prūsijos pasienio dalyje buvo ne tik ekonominė, bet ir kultūrinė bei administracinė.

Archeologinių duomenų rinkimas apie šių miestelių bei miestų urbanistines struktūras ir bendrą socialinį poveikslą prasidėjo kartu su istorinių miestų ar jų dalių regeneravimo idėjų plėtra. Reikia pabrėžti, kad XVI–XVII a. miestų bei miestelių archeologiniai tyrimai prasidėjo ir vyko lygiagrečiu laikotarpiu kaip ir LDK miestų bei miestelių atveju, nes XX a. 8–9-uoju dešimtmečiais tai jau buvo sovietinės Lietuvos integralios dalys, suskirstytos į smulkesnius administracinius vienetus. Vis dėlto nors kuriama sistema tarsi turėjo būti pritaikyta visuotinai, tačiau atskiruose urbanistiniuose objektuose buvo vykdomi skirtingo intensyvumo tyrimai. Gerokai mažiau dėmesio sulaukė mažesnieji buvę Prūsijos miesteliai. Tarp jų paminėtini Šilutė, Priekulė, Rusnė. Kita vertus, Klaipėdoje situacija klostėsi pagal visiškai kitokį scenarijų. Čia su-

²⁸² BALČIUS, M.; IVANAUSKAS, E. Šventosios anglų pirklių kontoros numizmatinė medžiaga. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984–1985 metais*. Vilnius, 1986, p. 91–93.

sikūrus institucijoms, kuruojančioms paveldosaugą ir paveldotvarką, archeologiniai tyrimai sistemingai atliekami nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio. Atskirų tyrimų ataskaitų šiuo metu galima priskaičiuoti keletą šimtų.

Kaip minėta, archeologiniai tyrimai mažesniuose miesteliuose vykdomi tik fragmentiškai. Jų pobūdis dažniausiai yra žvalgomasis, tad ir surinkta medžiaga turi būti vertinama atsargiai, nes tyrimų medžiagos fragmentiškumas gali klaidinti. Šilutės atveju daugumos tyrimų metu nebuvo fiksuoti „vertingi“ archeologiniai sluoksniai ir radiniai. Tad tyrimui naudingos informacijos pavyko aptikti tik keleto archeologinių tyrimų medžiagoje. Šių tyrimų metu buvo ištirtas apie 310 m² plotas²⁸³. Čia didžiąją radinių dalį sudarė įvairiomis glazūromis dengtų ir raudonos molio masės indų fragmentai (žr. 23 pav.). Pasitaikė pavienių importuotų akmens masės ir majolikos indų fragmentų. Prie importinių prekių, aptiktų Šilutėje, reikia priskirti ir kaolino pypkes. Su senąja tradicija siejami pilkos molio masės indų fragmentai čia tesudarė nedidelę dalį.

Nedaug tyrimų vykdyta ir Priekulėje bei Rusnėje. Pirmojo miestelio atveju archeologiniai tyrimai suteikia žinių tik apie bendras tendencijas. Čia tyrimų metu buvo ištirtas sąlyginai nemažas plotas, tačiau šiame tyrime nagrinėjamam laikotarpiui gali būti priskirti tik kai kurie radiniai²⁸⁴. Be to, kad čia gausiausią dalį vėl sudaro glazūruoti indai, dažnai pasitaiko ir pilkos molio masės indų (žr. 24 pav.). Galima pažymėti, kad nors čia aptiktas radinių kiekis nedidelis, tačiau pasitaikė importuotų gaminių (žr. 56 pav.). Juos žymi akmens masės, majolikos ir kaolino pypkių fragmentai. Antruoju atveju šiam darbui aktualių duomenų surinkta Rusnės bažnyčios ir jos aplinkos archeologinių tyrimų metu²⁸⁵. Čia rastas labai mažas keraminių dirbinių kompleksas (žr. 25 pav.: lydinti lentelė), kurį sudarė dubeniniai kokliai, pilkos molio masės, raudonos molio masės ir glazūruoti indai (žr. 55 pav.). Bažnyčioje tirtose laidojimo vietose arba permaišytuose sluoksniuose rasta XVI–XVII a. monetų, kurios daugiausia kaldintos Prūsijoje, Rygoje bei retkarčiais LDK ir Lenkijoje.

²⁸³ GENYS, J. *Sklypo Lietuvininkų g-vėje nr. 55 žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1992. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2061; GENYS, J. *Klaipėdos gt. nr. 1, Šilutėje, archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1991. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1898; ŽULKUS, V. *Šilutės m. senoji dalis. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1983. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1505.

²⁸⁴ PILIČIAUSKIENĖ, G. *Priekulės miesto istorinėje dalyje, Turgaus aikštėje, 2010 m. vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2124; BANYTĖ-ROWELL, R. *Priekulės miesto istorinės dalies (33624), Klaipėdos r., archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2010 metais ataskaita*. T. I–II. Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3090–3091; BANYTĖ-ROWELL, R. *1998 metų žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Priekulės mieste (Klaipėdos r.) būsimų telefoninio ryšio trasų vietoje ataskaita*. Klaipėda, 1998. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3192.

²⁸⁵ SPRAINAITIS, R. *Buvusi Rusnės kirchė, Šilutės raj. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1984. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1256; SPRAINAITIS, R. *Buvusi kirchė Rusnėje, Šilutės raj. Archeologinių tyrimų 1991 m. ataskaita*. Klaipėda, 1992. Saugoma: MLIM, AS 131, g. m. 8019.

Archeologiniai duomenys apie mažuosius Prūsijos miestelius yra negausūs ir tinkami tik bendresnėms tendencijoms, kurių teikiama informacija neturi būti pernelyg sureikšminama, nustatyti. Tuo tarpu Klaipėdos archeologinė medžiaga yra daug gausesnė ir nemažos tyrimų dalies apimtys gana didelės. Į tyrimą nebuvo įtraukta visos Klaipėdos archeologinių tyrimų medžiaga, o tik platesnės apimties atrinktų tyrimų. Visų pirma buvo stengiamasi atrinkti tyrimus, kurių metu buvo tirti stratigrafiškai aiškiai išsiskiriantys sluoksniai, kurie buvo priskirti konkrečiam laikotarpiui. Tarp tokių objektų paminėtini tyrimai Tiltų g. 6 A, Teatro g. 7 bei sklype tarp Tomo, Vežėjų, Didžiosios Vandens ir Pasiuntinių gatvių²⁸⁶. Šie sklypai yra tuometinio Klaipėdos miesto teritorijoje²⁸⁷. Taigi čia surinkti radiniai sietini su miestiečių teises turėjusiais Klaipėdos gyventojais ir jų gyvenamojoje aplinkoje vykdyta veikla. Be to, visuose paminėtuose sklypuose buvo aptikta užstatymo žymių, kurios nurodo čia stovėjus karkasinius ar fachverkinius pastatus. Šių tyrimų metu surinkti radiniai gali būti suskirstyti į du ar tris horizontus, kurie pagal chronologiją skirstomi: a) XVI a. b) XVI a. antroji pusė – XVII a. pradžia; c) XVII a. Tai savo ruožtu leidžia išskirstyti radinius į skirtingus laikotarpius bei nustatyti atskiriems laikotarpiams būdingas tendencijas (žr. 16–19 pav.). Tai atlikus išryškėjo, kad jau XVI a. didžiausią naudotų indų dalį (daugiau kaip pusę) sudarė glazūromis dengti ir raudonos molio masės indai. Tai yra aiškus pokytis, nurodantis, kad XVI a. kuriantis naujam miestui, jame vyko ryškūs, palyginus su viduramžių Klaipėdos miestu, socialiniai ir kultūriniai pokyčiai, kuriuos atskleidžia keraminių indų įvairovės kaita. Pilkos molio masės indų gausa vis dar žymi buvusios keraminių indų gamybos ir naudojimo tradicijos tęsą. Tyrimuose pasitaiko ir neginčijamai importuotų indų, kuriuos žymi akmens masės ir šviesiai pilkos molio masės indų radiniai. Šiuo laikotarpiu dubeniniai ir plokštiniai kokliai taip pat tampa nuolatiniais radiniais archeologiniuose sluoksniuose. XVI a. antrojoje pusėje ir ypač XVII a. šios tendencijos tik sustiprėja (žr. 18, 19 pav.). Dar didesnę dalį naudotų indų sudaro įvairiomis glazūromis dengti indai. Be importuotų

²⁸⁶ SPRAINAITIS, R. *Gyvenamasis namas Teatro g. nr. 7, Klaipėdoje. Archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1043; ŽULKUS, V. *Pergalės g. 6A Klaipėdoje. Papildomų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1025; ŽULKUS, V. *Gyv. namas Klaipėdoje, Pergalės g-vė 6A. Archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1981. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 970; SPRAINAITIS, R. *Sklypo tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita 1993 m.* Klaipėda, 1994. Saugoma: MLIM, AS 18, Pg. m. 7906; LIIR, f. 1, b. 2157; SPRAINAITIS, R. *Sklypas tarp Tomo, Vežėjų, D. Vandens ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje archeologinių tyrimų III etapo ataskaita*. Klaipėda, 1991. Saugoma: MLIM, AS 15, Pg. m. 7903; AS 16, Pg. m. 7904; LIIR, f. 1, b. 1873; ŽULKUS, V. *Sklypas tarp Kastyčio, Mažosios, Galinės, Žaibo g-vių Klaipėdoje. Klaipėdos m. Kultūros paminklų apsaugos inspekcija. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai*. Klaipėda, 1988. Saugoma: MLIM, AS 9, Pg. m. 7897; LIIR, f. 1, b. 1339.

²⁸⁷ XVI–XVII a. Klaipėdos miestas buvo saloje, apytiksliai apribotoje dabartinės Dangės upės ir Didžiosios Vandens gatvės, kurios vietoje tuo metu buvo senoji Dangės vaga.

akmens masės ir šviesiai pilkos ar baltos molio masės indų, jau aptinkama kaolino pypkių bei majolikos gaminių.

Dar didesnė į tyrimą įtrauktų archeologinių duomenų dalis surinkta buvusio Klaipėdos Odų gatvės priemiesčio (vėliau Frydricho miesto) vietoje vykusių archeologinių tyrimų metu. Čia buvo vykdyti didelės apimties tyrimai sklypuose Skerdėjų g. 2, 6, 8, Didžiojoje Vandens g. 2 ir Turgaus a. 12²⁸⁸, kur surinktos bene didžiausios keraminių dirbinių kolekcijos. Šios kolekcijos nemaža dalimi atspindi XVI a. pabaigos – XVII a. laikotarpį. Turgaus a. 12 sklypo tyrimų metu aptiktas apatinis kultūrinio sluoksnio horizontas pagal radinius buvo datuotas XVI a. pabaiga – XVII a. pirmąja puse²⁸⁹. Šiuose sluoksniuose surinkta medžiaga atskleidžia amžių sandūroje naudotų keraminių indų tendencijas (žr. 20, 21 pav.). Pažvelgus į nustatytus sąlyginius kiekius, tampa aišku, kad indų naudojimas priemiestyje atitinka tuometiniame Klaipėdos mieste vyravusias tendencijas. Čia daugiausia archeologiniuose sluoksniuose aptinkama įvairiomis glazūromis dengtų indų, kurie su raudonos molio masės indais sudaro absoliučią daugumą keramikos radinių. Gausiausią importuotų indų dalį sudarė šviesiai pilkos molio masės indai, kurie siejami su keramikos gamybos centrais Lenkijoje bei dabartinėje Vokietijoje. Prie importuotų indų reikia priskirti akmens masės bei majolikos dirbinius iš dabartinių Nyderlandų ir Vokietijos teritorijose egzistavusių gamybos centrų. Tokios pat tendencijos pastebimos nagrinėjant duomenis iš horizonto, datuojamo XVII–XVIII a. pradžia (žr. 22 pav.). Pastaruoju laikotarpiu pastebimas tik majolikos gaminių bei kaolino pypkių radinių kiekio padidėjimas, kuris žymi šių prekių prieinamumo didėjimą ir naudojimo paplitimą tarp didesnės dalies socialinių grupių. Analogiški duomenys atsekami ir Skerdėjų g. 2, 6, 8 bei Didžiosios Vandens g. 2 sklypuose, tad panašu, kad panašios tendencijos turėjo vyrauti visame priemiestyje. Šie duomenys rodo, kad Odų gatvės priemiestyje (vėliau Frydricho mieste) besiformuojantis sociumas bent šiuo aspektu mažai skyrėsi nuo egzistavusiojo mieste.

Atskirai reikėtų aptarti Turgaus a. 12 sklype surinktą numizmatinių radinių kolekciją. Čia buvo aptiktos 74 monetos, iš kurių 50 kaldintos XV a. pabaigoje – XVII a.²⁹⁰

²⁸⁸ SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos su priemiesčiais (27077), Aukštoji / Didžioji Vandens g. 2, archeologinių tyrimų 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC 39-1-2202; SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos (A1704 K), Aukštoji g. / Didžioji Vandens g. 2, archeologinių tyrinėjimų 2010 m. ataskaita*. T. I–II. 2010. Saugoma: KPC 39-1-3053–3054; SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos (A1704), Skerdėjų g. 2, 6, 8, 2007 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. T. I, II. 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4958; UBIS, E. *Detaliųjų archeologinių tyrimų Turgaus aikštėje 12, Klaipėdoje, Klaipėdos senamiestyje (u. k. 16075) masinių radinių sąrašas. Plotas 1–3*. T. 2, 3. Klaipėda, 2015. Saugoma: MLIM.

²⁸⁹ UBIS, E. Turgaus a. 12, 14. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*. Vilnius, 2014, p. 317–325.

²⁹⁰ KIULKYS, D.; UBIS, E. Monetų radiniai, rasti Turgaus a. 12, Klaipėdoje. In *Numizmatika 13–17*. Metraštis 2012–2016. Sud. E. REMECAS. Vilnius, 2017, p. 31–57; KIULKYS, D.;

Šios monetos buvo kaldintos LDK, Lenkijos, Prūsijos, Livonijos, Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės, Švedijos (Ravelio ir Rygos) bei Nyderlandų kalyklose. Šios smulkaus nominalo monetos padeda atskleisti kai kurias pinigų apyvartos tendencijas Klaipėdoje.

Klaipėdoje rastų indų klasifikavimas parodė, kad pagal gamybinius požymius čia nuo pat miesto kūrimosi naujoje vietoje pradžios, XVI a. pirmosios pusės, gyventojai pradėjo puoselėti naują stalo kultūrą, kurią rodo archeologinių tyrimų metu surinkti keraminiai indai. Palyginus surinktų radinių analizės duomenis su viduramžiais išskiriamomis tendencijomis, galima daryti išvadą, kad naujai besikurianti miesto bendruomenė keitė savo įpročius arba jos narių gretas papildė atvykėliai, nes čia daugiausia pradėti naudoti įvairiomis glazūromis dengti ir raudonos molio masės indai, tuo tarpu ankstesniu laikotarpiu būdingiausi keraminiai indai buvo pilkos molio masės. Šie technologiniai skirtumai ir jų kaita ankstyvaisiais naujaisiais laikais žymi ne tik tam tikrų technologijų perėmimą, bet ir Klaipėdos miestiečių kultūrinės sąveikos su Vakarų Europos ir Baltijos jūros regiono miestais. Šių vartojimo tendencijų atitikimas rodo, kad Klaipėdoje kultūrinės naujovės, susijusios su indų naudosena, gana greitai ir sėkmingai įsitvirtino klaipėdiečių kasdieniame gyvenime. Tuo tarpu mažesniųjų miestelių, buvusių netoli Klaipėdos, archeologinė medžiaga atskleidžia kontaktus, kurių metu Klaipėdoje jau įsitvirtinusios naujovės būdavo perduodamos gretimų kaimų ar miestelių bendruomenėms ar nors jų daliai.

3.2. Besiformuojantis miestų bei miestelių tinklas ir jų jungtys XVI–XVII amžiais

Miestų kūrimasis LDK ir Vokiečių ordino žemėse buvo sudėtingas procesas, nulemtas daugelio priežasčių ir aplinkybių. Keičiantis sąlygoms, keitėsi ir urbanizacijos pobūdis. Šiame skyriuje aptariamos miestų kūrimosi prielaidos ir tendencijos tiek LDK, tiek Prūsijos valstybėse. Ankstesniame skyriuje buvo aptarti archeologiniai duomenys ir jų pagrindu miestai suskirstyti į atskiras grupes, o šiame skyriuje apibendrinamos istorinės žinios apie LDK ir Prūsijos miestus bei miestelius. Šį aspektą aptarti disertacijos kontekste yra būtina, nes istoriniai, dažnai ir teisiniai duomenys apie miestus leidžia nustatyti miestų kūrimosi pradžią bei jų bendruomenių statusą ir jas ištikusias negandas, kurios lėmė pastarųjų transformacijas. Šios transformacijos ir įvairūs miestuose vykę prekybiniai kontaktai yra gerai datuojami, o toks jų datavimas ir kontaktų pobūdžio nusakymas rašytiniuose šaltiniuose leidžia tiksliau įvertinti archeologinių duomenų teikiamas žinias.

LDK ir Vokiečių ordino valstybėje naujų gyvenviečių kūrimosi tendencijos sutampa su bendraregioniais procesais. O. Valionienės tyrimas parodė, kad Pietryčių Baltijos jūros

UBIS, E. Les découvertes numismatiques des fouilles de la place Turgus à Klaipėda (Lituanie): quelques remarques sur la circulation monétaire dans une ville frontrière. *Bulletin du Cercle d'Etudes Numismatiques*, 2015, vol. 52 (3), p. 22–33.

regione daugiausia naujų gyvenviečių viduramžiais buvo įkurta XIII a. Tai akivaizdžiai sutampa su naujų gyvenviečių steigimo piku Vidurio Europoje²⁹¹. Vokiečių ordino valdomos teritorijos atveju miestų steigimas buvo tiesiogiai susijęs su valstybinės struktūros įtvirtinimu naujoje teritorijoje, tačiau pasinaudodami šiais siekiais išvien veikdavo pirkkliai bei amatininkai. Toks pat scenarijus XIII–XIV a. matyti ir LDK – šiuo laikotarpiu įkuriamos tokios gyvenvietės kaip Vilnius, Kaunas, Kernavė, Veliuona, Maišiagala, Ukmergė, Krėva, Lyda, Medininkai, Alšėnai, Punia. Tačiau šių centrų steigimasis neturėtų būti vertinamas tik kaip urbanizacijos procesas, nes tai visų pirma buvo galios centrai, kuriuose prekyba ir amatai buvo antrinės reikšmės²⁹². E. Gudavičius jau yra pažymėjęs, kad atskiri raidos momentai yra svarbūs ne tiek lygiu ir pobūdžiu, kiek kaip miesto tipo prievolinės bendruomenės atspindys, t. y. iškalbingi rodikliai yra ne sudėtinga amatų technologija, o sudėtingesnės technologijos platesnis taikymas smulkiems buities reikmenims, ne intensyvi prekyba, o prekybos priartėjimas prie eilinio pirkėjo, ne papilio didumas, o jo urbanistinė ir architektūrinė struktūra, ne gyventojų kiekis papilyje, o jų prievolių pobūdis²⁹³.

LDK krikštas ir Melno taikos pasirašymas sudarė naujas geopolitines, ekonomines ir sociokultūrines sąlygas kurtis ir augti centralizuotoms gyvenvietėms. Tačiau XV a. naujos gyvenvietės nekuriamos²⁹⁴. Kad ir kaip būtų, XIV a. pabaigoje – XV a. dalis viduramžiais įsikūrusių naujų gyvenviečių gavo miesto privilegijas. Tarp tokių miestų pirmiausia paminėtini Vilnius, Trakai, Kaunas, sąlyginai Varniai. Tačiau dauguma anksčiau egzistavusių centrų neteko svarbos, nes išnykus galios centro poreikiui šalia buvusios gyvenvietės susilpnėdavo ar visiškai sunykdavo. O ir nesėkmingi bandymai sukurti savivaldas XV a. viduryje Varniuose ar XVI a. pradžioje Veliuonoje tik patvirtina, kad miestų kūrimas, nesant didesnių ir svarbesnių centrų, tapo sudėtingas ir problemiškas²⁹⁵. Kita vertus, jau XV a. ir XVI a. pirmojoje pusėje išryškėjo urbanistiniai centrai, kurie galimai darė įtaką naujai besivystančiai sistemai šio tyrimo teritorijoje. Tokiais centrais reikėtų laikyti Vilnių, Kauną, iš dalies Trakus ir tik sąlyginai Varnius. Išvardytos aplinkybės rodo, kad LDK valstybės centre viduramžiais vykę urbanistiniai procesai tiesiogiai nepalietė LDK ir Vokiečių ordino valstybių pasienio mikroregiono ir čia neinspiravo naujų gyvenviečių atsiradimo. Vis dėlto šių miestų susidarymas ir stiprėjimas ankstyvaisiais naujaisiais laikais sudarė prielaidas ateities komunikacijai tarp naujai besikuriančių gyvenviečių.

Tuo tarpu Prūsijos rytinėje pasienio dalyje, kuri įtraukta į čia aptariamą tyrimą, nei XV a., nei XVI–XVII a. naujų savivaldžių miestų steigimas ir kūrimasis nevyko²⁹⁶.

²⁹¹ VALIONIENĖ, O. *Vilniaus erdvinė...*, l. 91–92; VALIONIENĖ, O. Kreivosios pilies ištakų problematika. In *Kreivoji pilis: tarpdisciplininių tyrimų atvejis*. Sud. S. SARCEVIČIUS, O. VALIONIENĖ, V. PUGAČIAUSKAS. Vilnius, 2016, p. 125–126, 244–245.

²⁹² GUDAVIČIUS, E. *Miestų atsiradimas Lietuvoje*. Vilnius, 1991, p. 8–9.

²⁹³ Ibid., p. 16.

²⁹⁴ VALIONIENĖ, O. *Vilniaus erdvinė...*, l. 91–92; VALIONIENĖ, O. Kreivosios pilies..., p. 125–126, 244–245.

²⁹⁵ KIAUPA, Z. *Lietuvos miestai*. Kaunas, 2007, p. 9.

²⁹⁶ Tai nereiškia, kad visoje Rytų Prūsijos teritorijoje nebuvo steigiami nauji miestai.

Bet tai nereiškia, kad čia nevyko esminiai urbanistinės sistemos pokyčiai. Klaipėdai buvo suteiktos Liubeko miesto teisės dar apie 1258 m.²⁹⁷ Jos buvo atnaujintos 1365 m.²⁹⁸ Šis atnaujinimas gali būti siejamas su pilies ir miesto sunaikinimu 1360 m., o šios privilegijos atnaujinimas 1444 m. jau turėtų būti siejamas su siekiais plėtoti ar pertvarkyti miestą. Tokių pertvarkų ar bent mėginimų jas vykdyti Klaipėdos atveju būta ir anksčiau, kai 1408 m. į Klaipėdą iš Dancigo buvo atsiųstas lokatorius Lan-kow, kuris, kaip teigiama Johhaneso Posilgės kronikoje, per trejus metus turėjo miestą apmūryti, apkasti ir užbaigti²⁹⁹. Šie bandymai vystyti miestą, regis, iš dalies buvo įgyvendinti, nes 2010 ir 2016 m. archeologinių tyrimų metu atidengtos užstatymo struktūros, skirtinos XV a. antrajai pusei – XVI a. pradžiai, rodo, kad tuo metu šalia pilies egzistavusiame miestelyje buvo gana tankus užstatymas su medinėmis gatvėmis (žr. 7 pav.). Be to, pastebimas šiuo laikotarpiu datuotinių radinių, siejamų su gamybos plėtojimu, gausėjimas. Archeologiniuose sluoksniuose ar kontekstuose, susijusiuose su senuoju miestu, yra aptinkamos liejimo formos, koklių matricos ir kiti radiniai, susiję su gamyba³⁰⁰. Tai pat turima žinių apie Klaipėdoje vykusį prekybos suaktyvėjimą XV a. antrojoje pusėje³⁰¹. Kita vertus, šis miestas ir čia besikūrę miestiečiai tęsė viduramžiškas tradicijas, ką rodo XV a. keraminių indų analizė (žr. 9 pav.). Visiškai nauju miesto formavimo etapu reikėtų laikyti naujai kuriamą miestą dabartinėje Klaipėdos senamiesčio teritorijoje, apribotoje Dangės ir dabartinės Didžiosios Vandens g., kurio kūrėjais vienu iš akstinių tapo ir 1475 m. Kulmo teisių suteikimas³⁰².

Miesto perkėlimas vyko laipsniškai jau XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. Tai patvirtina aptikti pastarajam laikotarpiui priskirti archeologiniai kultūriniai sluoksniai ar jų fragmentai Kurpių gatvės sklype Nr. 4³⁰³, Tiltų gatvės sklypuose Nr. 6A ir 14³⁰⁴, Turgaus

²⁹⁷ SAFRONOVAS, V. Klaipėdos vietinio..., p. 17.

²⁹⁸ ZURKALOWSKI, E. Studien zur Geschichte der Stadt Memel und der Politik des Deutschen Ordens. *Altpreußische Monatsschrift*, 1906, Bd. 43, S. 144–191; ZEMBRICKIS, J. Op. cit., p. 51.

²⁹⁹ POSILGE, J. Von. Chronik des Landes Preussen. In *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. Bd. 3. Hrsg. von T. HIRCH, M. TÖPPEN, E. STREHLKE. Leipzig, 1866, S. 293.

³⁰⁰ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*, p. 129–130. NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių...*, l. 68–70.

³⁰¹ CZAJA, R. Klaipėdos vieta Baltijos jūros prekyboje viduramžiais. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Sud. ir red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 30.

³⁰² SAFRONOVAS, V. Klaipėdos vietinio..., p. 19.

³⁰³ GENYS, J.; ŽULKUS, V. Fachverkinių XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje. *Architektūros paminklai*, 1982, t. 7, p. 51–57; GENYS, J. *Pastato Klaipėdoje Kurpių g. 4 rūšiai. Archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1981. Saugoma: MLIM, AS 73, Pg. m. 7961, l. 10.

³⁰⁴ ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*, p. 55; ŽULKUS, V. *Pergalės g-vė nr. 14 Klaipėdoje. Archeologinė priežiūra ir fiksacija. Užs. Klaipėdos m. butų ūkio v-ba*. Klaipėda, 1983. Saugoma: MLIM, AS 77, Pg. m. 7965, l. 4.

gatvės sklype Nr. 20³⁰⁵, sklype prie Tomo gatvės³⁰⁶. Vis dėlto esminis pokytis įvyko po 1520 m. gaisro ir 1525 m., kai Vokiečių ordino valstybė buvo sekuliarizuota ir sukurta pasaulietinė Prūsijos hercogystė. Jau po šių geopolitinių slinkčių Klaipėdos miestas naujoje vietoje pradeda nepalyginamai greičiau plėtotis, o senasis miestas yra visiškai apleidžiamas ir jo vietą užima naujieji pilies įtvirtinimai. Naujai kuriamame mieste pradedama plėtoti laivų statyba, kuri ankstesniu laikotarpiu buvo minimali³⁰⁷. Tokius duomenis tik patvirtina archeologinių tyrimų metu šalia Dangės (dabartinėje Didžiojoje Vandens g.) aptikti laivų statyklos fragmentai, kurie datuoti XVI a. pradžia³⁰⁸. Tikėtina, kad šioje statykloje buvo pastatytas burlaivis, minimas 1517 m.³⁰⁹ Aktyvėjančią prekybą žymi ir beužsimezgantys prekybiniai ryšiai su Baltijos jūrų uostais³¹⁰.

Miestų vystymuisi svarbi buvo dvarų, kaimų ir žemės ūkio plėtotė. Tyrimai rodo, kad XV a. pabaigoje – XVI a. viduryje sąlyginai sparčiai kuriami nauji kaimai ir didėja jų gyventojų skaičius³¹¹. Tuo metu taip pat vyko nemažos migracijos tiek iš LDK į Vokiečių ordiną, tiek iš Ordino valstybės į Žemaitiją. Didėjant kaimų skaičiui, pradėjo stiprėti ekonominis krašto potencialas. Tai stiprino ne tik Klaipėdą, bet ir sudarė sąlygas rasti naujoms miestietiško tipo ar kitokias funkcijas užtikrinančioms gyvenvietėms ar įstaigoms kaimuose. Jau XVI a. pradžioje–viduryje pirmą kartą paminėtos Šilokarčema ir Verdainė (dabartinė Šilutė), Priekulės bei Rusnės gyvenvietės, kurios įtrauktos į čia aptariamą tyrimą. Šios gyvenvietės nebuvo savivaldūs miestai. Pagrindiniu miestietiško gyvenimo elementu čia tapdavo karčemos. Pavyzdžiui, Šilokarčemoje prekyba vystėsi sąlyginai sparčiai, nes jau 1578 ir 1580 m. Klaipėdos miestiečiai skundėsi dėl neteisėtos prekybos vykdymo šioje gyvenvietėje³¹². Tokie gyvenimiški aspektai parodo, kad XVI a. Prūsijos rytinėje dalyje ne tik susiformuoja gyvenviečių

³⁰⁵ GENYS, J. *Gyv. namas Klaipėdoje, P. Cvirkos g. 20. Archeologinių tyrimų ataskaita. Klaipėdos m. Butų valdyba*. Vilnius, 1983. Saugoma: MLIM, AS 238, Pg. m. 8159, l. 20.

³⁰⁶ SPRAINAITIS, R. *Buvusios Šv. Jono bažnyčios tarp Turgaus ir Pylimo (buv. Pakalnės) g-vių Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų II etapo ataskaita*. Klaipėda, 1996. Saugoma: MLIM, AS 165, Pg. m. 8086, l. 17.

³⁰⁷ ŽUKAS, J. Jūrinių laivų statyba viduramžių Klaipėdoje (1252–1525 m.): prielaidos ir faktai. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipeden-sis. t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 70–83.

³⁰⁸ SPRAINAITIS, R. *Sklypo tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje archeologinių tyrimų ataskaita 1992 m.* Klaipėda, 1993. Saugoma: MLIM, AS 17, Pg. m. 7905; LIIR, f. 1, b. 2039, l. 8.

³⁰⁹ Burlaivių epochos faktai apie Klaipėdoje laivus aptarnavusius amatus. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009, p. 102.

³¹⁰ GROTH, A. Jūrinės prekybos bendrovės ir jų veikla Klaipėdoje XVII amžiuje. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009, p. 87.

³¹¹ ROWELL, S. C. Op. cit., p. 27–28; ELERTAS, D. Prūsijos dvarai Žemaitijos pasienyje 1540 metais. In *Vertybių transformacijos: Baltijos regiono rytinė pakrantė XIII–XVIII am-žiais*. Sud. S. C. ROWELL. Klaipėda, 2015, p. 198–292.

³¹² MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. II knyga. Vilnius, 2007, p. 158.

tinklas, bet ir tarpusavio sąveikų mechanizmai, kurie dažniausiai buvo grįsti privilegijomis ir nusistovėjusiomis teisinėmis normomis.

Tuo tarpu LDK pasienio pusėje miestų ir miestelių tinklo formavimasis prasidėjo XVI a. antrojoje pusėje. Kaip minėta, Varniams suteikti miesto teisės buvo bandymų dar XV a., ir tai sietina su Žemaitijos vyskupystės centro steigimu. Vis dėlto miesto savivaldos įgyvendinimas nepavyko ir tai įvyko tik 1635 m. suteikus miestui Magdeburgo teises³¹³. Nors Žemaitijos (Medininkų) vyskupystės centras Varniuose buvo įsteigtas dar 1417–1421 m., tačiau nepanašu, kad naujai kuriamos gyvenvietės vystymas būtų buvęs spartus ir sėkmingas. Aukščiau aptarti duomenys, surinkti archeologinių tyrimų metu, nerodo, kad čia gyvenusių žmonių praktikuojama gyvensena būtų buvusi artima to meto Vilniaus, Kauno ar Klaipėdos bendruomenėms, o ir XV a. gyvenvietės egzistavimo bei pobūdžio klausimas lieka atviras. Kad šio miesto atveju būtų susikūrusi stipri miestietiška bendruomenė, nerodo ir archeologinių tyrimų metu surinktų keraminių indų analizės duomenys. Po 1637 m. surašymo duomenų daugiau neturima, tad neaišku, kaip vystėsi miestas ar jo socialinė dinamika iki XVII a. vidurio sukrėtimų. Nieko nežinoma, ar čia buvo įsteigta rotušė ir ar jai pastatytas atskiras pastatas. Tad rašytiniai šaltiniai mažai papasakoja apie Varnius ir miesto sociumą šiame darbe aptariamam laikotarpiui.

Kitas savivaldus LDK ir Livonijos pasienyje buvęs miestas yra Skuodas. Ši gyvenvietė pradėjo vystytis kaip dvaras su jais priklausančiais kaimais. Manoma, kad jau besikuriančiame mieste J. Chodkevičiaus iniciatyva 1564–1569 m. buvo pastatyta liuteronų bažnyčia³¹⁴. Chodkevičių giminės atstovai buvo užmezgę glaudžius ryšius su Prūsija ir dalis jų palaikė Reformacijos judėjimą LDK³¹⁵, tad liuteronų bažnyčios įsteigimas vertintinas kaip veiksmas, išreiškiantis palaikymą naujoms kultūrinėms idėjoms. Maža to, jau 1572 m. miestui buvo suteiktos Kulmo teisės³¹⁶. Katalikų bažnyčia buvo pastatyta tik 1614 m. Dviejų konfesijų maldos namų egzistavimas rodo, kad mieste gyveno konfesiniu požiūriu nevienalytė bendruomenė. Panaši situacija klostėsi Kretingos miesto atveju, kur dvaras su aplinkiniais kaimais žinomas nuo XVI a. pirmosios pusės, tačiau miestas J. Chodkevičiaus iniciatyva buvo įkurtas tik XVII a. pradžioje³¹⁷. Dar 1602 m. būsimajame mieste buvo kviečiamas įsikurti Bernardinų vienuolynas. O jau 1609 m. besikuriančiam miestui buvo išrūpintos Mag-

³¹³ Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Kretinga, Skuodas, Šiauliai, Šventoji, Varniai, Veliuona, Viekšniai, Virbalis, Vladislavovas. Vilnius, 1997, p. 162–164; GENIENĖ, Z.; GENYS, J. Op. cit., p. 36.

³¹⁴ ŠMAIŽIENĖ, R. Skuodas – didikų Chodkevičių įkurtas miestas. *Žemaičių žemė*, 2010, nr. 1, p. 7.

³¹⁵ KIRKIENĖ, G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI a.* Vilnius, 2008, p. 167–181.

³¹⁶ Lietuvos magdeburginių <...> Skuodas..., p. 63–77.

³¹⁷ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. I knyga. Vilnius, 2004, p. 294.

deburgo miesto teisės³¹⁸. Panašu, kad miestas vystėsi sėkmingai, nes manoma, kad rotušė čia buvo įsteigta praėjus jau porai metų, o ir netrukus buvo pradėta reglamentuoti Kretingos pirklių veikla prekybos su Karaliaučiumi ir Klaipėda srityje³¹⁹. Jau 1611 m. čia gyveno 57 šeimos, kurių dauguma atsikėlė iš kitų Žemaitijos seniūnijų ar kitų LDK vietovių bei Prūsijos ir Livonijos³²⁰. Šie faktai byloja, kad tiek Skuode, tiek Kretingoje kūrėsi miestietiškos bendruomenės, kurios buvo nevienalytės religijos požiūriu, kas yra būdinga to meto miestams. Be to, šių miestų bendruomenių nariai vykdė veiklą, kuri buvo pastebima ir platesniame regione.

Dar vienas į šios disertacijos tyrimą įtrauktas savivaldus miestas yra Jurbarkas. Čia egzistavusi gyvenvietė XVI a. 5–6-uoju dešimtmečiais buvo pertvarkoma įkuriant muitinę, bažnyčią³²¹. Šio miestelio pertvarka buvo inicijuota LDK valdovo. Vis dėlto Magdeburgo teisės miestui buvo suteiktos tik 1611 m.³²² Lieka neaišku, kodėl vėl šios teisės patvirtintos 1637 m.³²³ Tai gali liudyti tai, kad XVII a., po miesto teisių suteikimo, miesto plėtojimas ir su teisėmis susietų institucijų kūrimas liko neįgyvendintas arba įgyvendintas tik iš dalies. Matyt, tokio teiginio patvirtinimu reikėtų laikyti vėlyvas žinias apie pirmąjį Jurbarko miesto rotušės paminėjimą, žinomą tik nuo 1659 m.³²⁴ Be to, dar 1642 m. valdovo iniciatyva mieste buvo leista apsigyventi žydams³²⁵. Tai irgi netiesiogiai patvirtina, kad Jurbarko mieste nebuvo susiformavusi miestiečių bendruomenė, kuri, gindama savo interesus, būtų priešinusis tokiam žingsniui. Rašytiniai duomenys byloja, kad miesto bendruomenė su būdingais institutais Jurbarko mieste susiformavo tik XVII a. viduryje – antrojoje pusėje, ką simbolizuoja rotušės pastatymas.

Kitas komplikotas miesto bendruomenės ir jai būdingų institutų kūrimosi atvejis pastebimas Veliuonoje. Šiam miesteliui dar 1501–1506 m. buvo suteiktos miesto teisės, kurios dar 1507 m. patvirtinamos³²⁶. Tačiau teisingai yra pastebėjęs E. Rimša, kad Veliunos atveju teisėse numatyti institutai nebuvo įgyvendinti³²⁷. Tad panašu, kad čia miestietiška bendruomenė buvo pradėta kurti tik 1580 m., paskyrus vaitą ir vėl suteikus miesto teises³²⁸. Vis dėlto turimos žinios apie Veliuną XVII a. pirmojoje pusėje

³¹⁸ Lietuvos magdeburginių <...> Kretinga..., p. 10–37.

³¹⁹ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...*, I knyga, p. 296.

³²⁰ KANARSKAS, J. *Kretingos istorijos bruožai*. Kaunas, 2018, p. 73.

³²¹ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* I knyga, p. 164–166.

³²² Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. *Joniškis ir Jurbarkas*. T. I. Vilnius, 1991, p. 227–229.

³²³ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* I knyga, p. 168.

³²⁴ KVIZIKEVIČIUS, L. *Žemaitijos kunigaikštystės...*, p. 194.

³²⁵ Lietuvos magdeburginių <...> *Joniškis ir Jurbarkas...*, p. 235–236.

³²⁶ Lietuvos magdeburginių <...> *Veliuona...*, p. 177–183; BALIULIS, A. Apie Veliunos miesto privilegijas. In *Veliuona*. Vyr. red. V. GIRININKIENĖ. Vilnius, 2001, p. 117–124.

³²⁷ RIMŠA, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*. Vilnius, 1999, p. 556.

³²⁸ Lietuvos magdeburginių <...> *Veliuona...*, p. 184–189.

išlieka kuklios. Tik užsimena apie smukles, kurios daugiausia priklausė klebonui³²⁹. Taigi panašu, kad miestelio savivaldi bendruomenė išliko negausi.

Paskutinis į tyrimą įtrauktas savivaldis miestas yra Šventoji. Šis atvejis yra išskirtinis, nes šiai gyvenvietei miesto teisių suteikimo aplinkybės buvo neįprastos. Visų pirma tai buvo susiję su LDK prekybiniais siekiais Baltijos jūros regione. Tuo tikslu buvo parengtas projektas, kurio pagrindu tapo anglų pirklių įkurdinimas LDK priklausančiame pajūrio ruože prie Šventosios. Idėja Šventojoje įkurti uostą gimė dar 1662 m., tačiau tuo metu taip ir liko neįgyvendinta³³⁰. Vis dėlto ši idėja netrukus vėl buvo prisiminta. Jau 1679 m. anglų pirklių, kuriems atstovavo Ričardas Borynhi, prašymu LDK valdovas suteikia Šventosios naujakuriams atleidimą nuo mokesčių šešeriems metams, leidimą statyti namus, prekiauti ir įrengti uostą. Panašu, kad darbai buvo sėkmingai įgyvendinami ir jau nuo 1680 m. nuolatos iš Europos į Šventosios uostą atplaukdavo anglų laivai su druskos, vyno, plieno ir tabako kroviniais³³¹. Norint paskatinti tolesnį naujojo uosto ir miesto kūrimąsi, 1689 m. Šventajai buvo suteiktos Magdeburgo miesto teisės, kurios 1690 m. dar užtvirtinamos ir papildomos atleidžiant naujakurius nuo mokesčių 40 metų³³². Čia besikūrusi bendruomenė turėjo išsiskirti savo gyvensena, nes nemažą jos dalį turėjo sudaryti anglų pirkliai bei jų laivų įgulnariai, čia įsikūręs aptarnaujantysis personalas ir miestams bei uostams būdingų įvairių sričių amatininkai. Tiesa, nėra visiškai aišku, kam buvo leista įsikurti Šventosios mieste, bet panašu, kad apribojimai buvo taikyti valstiečiams³³³. Naujojo prekybos ir laivybos punkto silpnėjimas prasidėjo dar XVII a. paskutiniais metais, kai LDK įsivyravo vidaus nesantaika, o prasidėjęs Šiaurės karas dar labiau apsunkino situaciją. Vis dėlto archeologinių radinių chronologijos patikslinimas leidžia teigti, kad uostas dar funkcionavo ir XVIII a. pirmajame ketvirtyje³³⁴, tačiau, matyt, mastai buvo mažesni, todėl tai ryškiau ir neatspindima rašytiniuose šaltiniuose.

Kitą į tyrimą įtrauktą LDK miestelių grupę sudaro gyvenvietės, kurioms buvo suteiktos turgaus ar prekymečio teisės: Palanga, Rietavas, Švėksna, Skirsnemunė. Bene įdomiausias šios grupės miestelis yra Palanga. Ankstyvųjų naujųjų laikų Palangos gyvenvietė rašytiniuose šaltiniuose pradėta minėti nuo 1547 m., kai su miesteliu paminima ir vokiečiui priklausiusi karčema³³⁵. Kad Palanga buvo sąlyginai svarbi prekyvietė

³²⁹ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* II knyga, p. 275.

³³⁰ KIAUPA, Z. Šventosios uostas Palangos seniūnijoje. In *Palangos istorija*. Sud. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1999, p. 147; KIAUPA, Z. Šventosios uostas Palangos seniūnijoje. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009, p. 35–36.

³³¹ KIAUPA, Z. Šventosios uostas... [2009], p. 36.

³³² *Lietuvos magdeburginių <...> Veliuona...*, p. 148–157.

³³³ KIAUPA, Z. Šventosios uostas... [2009], p. 38.

³³⁴ UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. Op. cit., p. 220.

³³⁵ KIAUPA, Z. Palanga ir Šventoji – Lietuvos pajūrio miesteliai XVI–XVII a. In *Palangos istorija*. Sud. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1999, p. 126.

jau XVI a., rodo duomenys apie čia besilankančius pirklius iš Gdansko, Elbingo ir Karaliaučiaus³³⁶. Šio miestelio kaip prekyvietės statusas buvo įtvirtintas 1600 m. ir 1639 m. privilegijomis, kurios suteikė Palangai teisę rengti mugės³³⁷. Vis dėlto rašytinių žinių apie XVI–XVII a. Palangos planą ir struktūrą neturima. A. Miškinis yra pateikęs galimą Palangos plano modelį³³⁸. Tačiau paskutinių metų archeologiniai tyrimai verčia koreguoti pateiktas schemas³³⁹. Panašu, kad didžioji dalis Palangos gyventojų sodybų buvo išdėstyta palei dabartinę Vytauto gatvę, kuri, matyt, tuo metu ir buvo pagrindinė miestelio ašis. Taip pat nauji duomenys rodo, kad sodybos buvusios nutošios viena nuo kitos, tad vyravęs užstatymas nebuvo labai tankus.

Nedaug žinoma ir apie kito privilegijuoto miestelio – Rietavo – ankstyvą vystymosi fazę. Tačiau jau nuo XVI a. pirmosios pusės čia fiksuojamas daug karčemų³⁴⁰. Jau 1590 m. miestui buvo suteiktos turgaus teisės, kurios, manoma, įteisino esamą padėtį ir sureguliuavo prekybos būdus³⁴¹. Vėliau miesto gyventojų skaičius tapo stabilus iki XVII a. vidurio sukrėtimų.

Švėkšnos miestelio raida buvusi analogiška. Čia nuo XVI a. pradžios kuriasi gyvenvietė, bet tiek ūkinis, tiek kultūrinis gyvenimas visų pirma sukoncentruotas dvare. Miestelis sąlyginai vėlai gavo prekyvietės teises. Tai nutiko 1664 m., kai buvo nurimę karo veiksmai palietę ir šį miestelį³⁴². Panašu, kad šių privilegijų suteikimas miesteliui buvo dalis LDK bandymų atkurti tvarką ir gerovę po karo nukentėjusiuose miestuose bei miesteliuose³⁴³.

Paskutinis miestelis, skirtinas šiai grupei, yra Skirsnemunė. Šio miestelio pirmasis paminėjimas žinomas dar iš XVI a. pirmosios pusės, čia paminėjus miestelį ir jame buvusias karčemas³⁴⁴. Skirsnemunei turgaus teisė buvo suteikta 1598 m. ir net tris kartus į naujo patvirtinta 1644, 1647 ir 1687 m.³⁴⁵ Toks dažnas privilegijų patvirtinimas turbūt turėtų būti siejamas su siekiais paskatinti miestelio vystymąsi, tačiau kiek tie mėginimai buvo sėkmingi, lieka neaišku.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Lietuvos magdeburginių <...> Šventoji..., p. 137–140.

³³⁸ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* II knyga, p. 23–24.

³³⁹ BRAZAITIS, D. Turtingos sodybos Vytauto gatvėje tyrinėjimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 364–367; ŠMIGELSKAS, R. Vytauto gatvė 43. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*. Vilnius, 2015, p. 354–357; JAZBUTYTĖ, D. Palangos dvarvietė grafų Tiškevičių alėjoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 206–209.

³⁴⁰ STROPUS, S. *Rietavo kraštas 1253–2003. Rietavas*. Vilnius, 2003, p. 15.

³⁴¹ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* II knyga, p. 78.

³⁴² Ibid., p. 227.

³⁴³ MEILUS, E. *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a. (raida, gyvenotojai, amatai, prekyba)*. Vilnius, 1997, p. 25.

³⁴⁴ KVIZIKEVIČIUS, L. *Žemaitijos kunigaikštystės...*, p. 97.

³⁴⁵ MEILUS, E. Op. cit., p. 166.

Kitokią gyvenviečių grupę sudarė neprivilegiuoti LDK vakarinės dalies miestai. Šiame darbe kaip tyrimo objektai yra įtraukti du tokie miestai. Pirmasis būtų Kražiai. Šis miestas buvo vienas iš politinių, administracinių ir religinių centrų Žemaitijoje. Kražiai minimi dar XV a. pirmajame ketvirtyje, tačiau lieka neaišku, kaip tuo metu atrodė gyvenvietė ir kokia buvo jos reikšmė. Kražiai kaip politinis ir administracinis centras buvo patvirtinti 1529 m. Žygimanto senojo įsakymais dėl Žemaitijos seniūnijos teismo rinkimosi mieste, o jau nuo 1566 m. čia rinkosi ir bajorų seimeliai³⁴⁶. Panašu, kad miestelyje nuo XVI a. pirmosios pusės būta nemažai karčemų, rinkdavosi turgus, tačiau miestui nebuvo suteiktos nei turgaus teisės, nei savivalda. Tiesa, jis buvo nuolatos įtraukiamas į nesavivaldžių miestų sąrašus³⁴⁷. Kražių miestovaizdį keitė 1565 m. pradėta statyti pilis (turbūt rūmai), kuri 1607 m. buvo perduota jėzuitams ir rekonstruota į vienuolyną³⁴⁸. 1621 m. buvo pradėta statyti bažnyčia, kuri papildė vienuolyno ir kolegijos kompleksą. Kad šios bažnyčios statybos buvo svarbios jos fundatoriui Jonui Karoliui Chodkevičiui, rodo tai, jog ta proga buvo išleistas ir poezijos rinkinys, kuriame pagrindinis vienuolyno ir bažnyčios rėmėjas šlovinamas kaip dosnus krikščionybės tarnas³⁴⁹. Naujas religinis centras tapo Kražių kultūriniu centru. Vis dėlto apie miestelio vystymąsi XVII a. daug žinių neturima.

Antrasis neprivilegiuotas miestas, įtrauktas į šį tyrimą, yra Tauragė. Šio miestelio įsteigimo pradžia laikomi 1507 m., kai buvo suteikta fundacija bažnyčiai. Tolesnė miestelio raida miglota. Žinoma tik tiek, kad 1653 m. Tauragė buvo įtraukta į neprivilegiuotų LDK miestų sąrašą³⁵⁰. Tais pačiais metais užsimenama apie čia vykusius turgus ir kad mieste kitataučiai sudaro 10–20 % gyventojų³⁵¹. Tačiau žinių apie miesto urbanistinę struktūrą ir detalesnę gyventojų sudėtį nežinoma. Panašu, kad Tauragės miesto vystymasis neturi kardinaliai skirtis nuo aukščiau aptartųjų.

Paskutiniu į tyrimą įtrauktu miesteliu tapo Seredžius, kuris nepateko į jokių LDK miestų ar miestelių sąrašus. Ši gyvenvietė buvo įkurta šalia dvaro XVI a. antrojoje pusėje. Panašu, kad dvaras XVI a. buvo žinomas Mežirečės vardu ir sietinas su Sapiegų veikla šiame krašte³⁵². Įdomu tai, kad gyvenvietėje minimos dvi bažnyčios, skirtos ortodoksams ir katalikams³⁵³. Istoriografijoje yra išsakyta teiginys³⁵⁴, kad miestelis buvo gavęs turgaus ar prekymečio teises 1552–1556 m., tačiau tuo yra suabejojęs

³⁴⁶ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* I knyga, p. 229.

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ MIŠKINIS, A. Kražių urbanistinės raidos iki 1893 m. bruožai. In *Kražiai*. Vyr. red. A. TYLA. Vilnius, Kaunas, 1993, p. 16, 18.

³⁴⁹ LIŠKEVIČIENĖ, J. Kražių bažnyčios statybos pradžia. In *Kražiai amžių sandūroje*. Red. J. GIRDZIJAUSKAS. Vilnius, 2005, p. 33–38.

³⁵⁰ MEILUS, E. Op. cit., p. 170.

³⁵¹ Ibid., p. 47.

³⁵² KVIŽIKIČIUS, L. *Žemaitijos kunigaikštystės...*, p. 107.

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ MEILUS, E. Op. cit., p. 166.

L. Kvizikevičius³⁵⁵. Čia palaikoma šio autoriaus nuomonė, nes iš esmės spartesnis Seredžiaus kūrimasis prasidėjo tik XVI a. paskutiniame ketvirtyje, ką rodo rašytinės žinios.

Visi aukščiau aptarti miestai ir kaimai XVI–XVII a. tapo tam tikromis kontaktų zonomis. Šias gyvenvietes jungė fiziniai keliai, kurie šiame darbe vertinami kaip komunikaciniai tinklai. Remiantis publikuotais planais³⁵⁶, istorinėmis žiniomis³⁵⁷ ar bendromis žiniomis apie miestų komunikacinius kelius, buvo sudarytas LDK ir Prūsijos miestų jungčių planas (žr. 49 pav.). Palyginus šių kelių sistemą su XIV ir XV a. sandūroje egzistavusiąja³⁵⁸, tampa aišku, kad komunikacinė sistema transformavosi neatpažįstamai. Be to, susisteminus ir grafiškai pavaizdavus duomenis, tapo aišku, kad intensyviausiai komunikacija vyko Klaipėdos miesto erdvėse, nes šis uostamiestis turėjo ne tik tiesiogines žemynines jungtis su Kretinga, Palanga, Šilokarčema per Priekulę ir Gargždais, bet ir jūrines jungtis su Livonijos, Prūsijos, Lenkijos, Švedijos ir Danijos, Nyderlandų bei dabartinės Vokietijos teritorijose buvusiais uostais. Taip pat Klaipėda buvo tapusi pašto kelio dalimi, kas padėjo plėtoti kontaktus nuo Maskvos iki Berlyno³⁵⁹. Tokios komunikacijos galimybės Klaipėdos miesto gyventojams suteikė dideles galimybes vystyti veiklas, susijusias su prekyba ar uosto aptarnavimu. Panašias jūrines jungtis (kurios nėra detalizuojamos) turėjo Šventoji, iš kurios laivai fiksuojami ir Klaipėdos muitų knygos³⁶⁰. Palangos komunikacinės jungtys irgi buvo plačios. Čia turima užuominų apie jūrines jungtis, žinomi žemyniniai keliai Kretingos, Šventosios ir Klaipėdos kryptimis. Su uostais keliais buvo susisiekiama ir iš Kretingos. Pastarasis miestas keliais jungėsi ne tik su uostais, bet ir su tokiais aplinkinėmis gyvenvietėmis kaip Darbėnai, Kartena ir kt. Dėl kelių tinklo pobūdžio reikėtų išskirti ir Skuodą. Šis miestas turėjo jungtis ne tik su aplinkinėmis gyvenvietėmis, bet ir su Livonijos pusėje buvusiu Priekule bei per ją su Liepoja.

Likusiųjų miestų komunikacinės jungtys buvusios lokalinio pobūdžio, t. y. keliai jungė tik su aplinkinėmis gyvenvietėmis. Galima pažymėti, kad Tauragė turėjo jungtį ir su Tilže, buvusiu Prūsijos pusėje, tačiau nėra aišku, ar miestas tapo kontaktų centru, ar tik tranzito tašku XVI–XVII a. Atskirai galima aptarti Panemunės miestus, kurių

³⁵⁵ KVIZIKEVIČIUS, L. Seredžius archeologijos šaltinių duomenimis. In *Seredžius*. Vyr. red. V. GIRININKIENĖ. Vilnius, 2003, p. 120.

³⁵⁶ *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*. Ats. red. E. VASILIAUSKAS. Klaipėda, 2013.

³⁵⁷ GROTH, A. *Żegluga i handel morski Kłajpedy w latach 1664–1722. Statystyka obrotu towarowego. Seria Baltoznawcza*. T. III. Gdańsk, 1995.

³⁵⁸ Žr. BIRŽIŠKA, V. Op. cit., p. 8–9 (A. Janulaitienės schema-planas, Kryžiuočių keliai į žemaičius XIV amž.).

³⁵⁹ SAFRONOVAS, V. Klaipėdos miesto istorijos ir jo vieta Europoje (vietoj įvado). In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Sud. ir red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 13–14.

³⁶⁰ GROTH, A. Op. cit., s. 220–249.

jungtys buvo lokalinės, apsiribojusios aplinkinėmis gyvenvietėmis, t. y. visų gyvenviečių pagrindiniu žemyniniu keliu buvo tapęs kelias nuo Jurbarko link Kauno. Galbūt tokį siaurą kelių tinklą lėmė Nemuno kelio reikšmė ir dominavimas komunikacijos srityje. Tačiau šioje vietoje atkreiptinas dėmesys, kad palei Nemuną jau XVII a. viduryje buvo susiformavęs labai tankus įvairių įstaigų ir gyvenviečių tinklas³⁶¹. Šio gyvenviečių tinklo susiformavimas buvo nulemtas komercinių galimybių ir noro turėti nuosavą prieigą prie šio komunikacinio kanalo bei jo kontrolės. Toks išskaidymas nors iš dalies nulėmė Panemunės miestų plėtojimosi galimybes ir reikšmę kaip tik vienos iš daugelio kontaktų erdvės, kas savaime lėmė ir gana nedidelę žemyninių kelių plėtotę. Tad sprendžiant iš šitų duomenų, Panemunės miestai tapo tik tranzito taškais, o ne aktyvių kontaktų erdvėmis.

Aukščiau aptarti duomenys apie miestelius ir jų teisinį statusą leidžia juos suskirstyti į tris grupes. Pirmajai grupei priskiriami savivaldūs miestai, iš kurių į tyrimą įtraukti LDK miestai Jurbarkas, Kretinga, Skuodas, Šventoji, Varniai ir Veliuona bei Prūsijos Klaipėdos miestas. Kitą miestų kategoriją sudarė privilegijuotieji miestai. Šio tyrimo kontekste nagrinėjami LDK teritorijoje buvę Palangos, Rietavo, Švėkšnos, Skirsnemunės miesteliai, kuriems buvo suteiktos minėtos privilegijos. Vis dėlto privilegijų suteikimas nereiškė, kad mieste tos veiklos, kurios buvo numatytos, būtinai buvo vykdomos, nes dažnu atveju jos būdavo suteikiamos siekiant stiprinti miesto ir jos bendruomenės kūrimąsi, bet nebūtinai tai buvo sėkmingai įvykdoma. Trečią specifinę kategoriją sudarė neprivilegijuotieji miestai, kurie būdavo įtraukiami į LDK miestelių sąrašus. Šio tyrimo kontekste nagrinėjami Tauragės ir Kražių atvejai. Paskutinis į tyrimą įtrauktas miestas yra Seredžius, tačiau jis neturėjo jokio išskirtinio teisinio statuso. Istoriografijoje jis dažniausiai įvardijamas kaip miestelis. Jo įtraukimas yra sąlyginis, tačiau padedantis suprasti ir praplėsti tiriamųjų objektų tarpusavio ryšius ir skirtumus. Prūsijos pusėje egzistavusios ir į tyrimą įtrauktos tokios gyvenvietės kaip Šilutė, Priekulė, Rusnė šiame darbe aptariamam laikui laikytinos kaimais, tačiau kai kuriuose jų reiškėsi Vakarų Europos miestų bendruomenėms būdingos kasdienio gyvenimo apraiškos, kurios dažniausiai sietinos su karčemų aplinkoje vykusiais procesais. Šių gyvenviečių įtraukimas į tyrimą taip pat yra sąlyginis, tačiau pasitarnaujantis kaip kontekstinės informacijos suteikėjas, padedantis geriau suvokti XVI–XVII a. vykusius kultūrų sąveikos procesus.

³⁶¹ Žr. Jurbarko–Kauno apylinkių scheminis žemėlapis, 1655 m. RA Utländ proven, nr. 594. In *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*. Ats. red. E. VASILIAUSKAS. Klaipėda, 2013.

3.3. Prūsijos hercogystė tarp Vakarų Europos ir Abiejų Tautų Respublikos: naujų kultūrinių sąveikų užsimezgimo, plėtotės ir krizės etapai

Jau ne kartą buvo minėta, kad 1525 m. simbolizuoja tam tikrą lūžį politinėje Prūsijos istorijoje. Šis politinis lūžis lėmė ir kultūrinių saitų stiprėjimą tarp miestietiš-kų bendruomenių LDK bei Prūsijos pasienio mikroregione. Ankstesniuose skyriuose aptarta, kaip ir koku metu susiformavo miestai ir į kokias teises kategorijas jie skirstytini. Savo ruožtu archeologinių duomenų susistemimas ir analizė atskleidė, kad šie miestai ir miesteliai tarpusavyje skyrėsi ne tik teisiniu požiūriu, bet ir tokiais kasdienio gyvenimo elementais kaip naudojami keraminiai indai, kurie čia suprantami kaip tam tikros gyvensenos ir priklausymo specifiniam kultūriniam arealui žymuo.

Pirmajai teisei grupei yra priskiriami tokie miestai kaip Jurbarkas, Kretinga, Skuodas, Šventoji, Varniai, Veliuona bei Klaipėda. Pastaroji ankstyvaisiais naujaisiais laikais, kaip ir viduramžiais, išliko didžiausiu miestu disertacijoje apibrėžtame regione. Be to, Klaipėda, kaip parodė kelių, jungiančių su kitais miestais ir bendruomenėmis, analizė, buvo labiausiai įvairių kontaktų veikiamą zoną. Į miestą vedė ne tik žemyniniai keliai iš Kretingos, Palangos ir kitų aplinkinių gyvenviečių, bet ir jūriniai keliai iš Baltijos jūros miestų ir uostų. XVI a. yra Klaipėdos augimo amžius. Kaip parodė šiame darbe aptariamas keramikos tyrimas, čia formavosi nauja „moderni“ bendruomenė. Čia jau archeologiniuose sluoksniuose, datuojamuose XVI a. pirmąja puse, dominuoja raudonos molio masės indai (žr. 17 pav.). Po šia sutartine kategorija slepiasi tokie indai kaip bokalai, puodai, puodynės, keptuvės, trikojai, lėkštės ir kt. Tokia indų formų ir jų funkcinių paskirčių gausa liudija naujų stalo indų ir kultūros normų taikymą Klaipėdoje. Vakarų Europos istoriografijoje lyginamosios medžiagos neraskime daug. Vis dėlto pažvelgus į Duisburgo keramikos tyrimą, pastebėsime, kad čia jau nuo XV a. antrosios pusės raudonos molio masės keraminiai ir glazūruoti indai užima dominuojančią poziciją, tačiau dar ryški ir pilkos masės indų dalis³⁶². Tokia pat tendencija pastebima ir Nyderlanduose³⁶³. Tuo tarpu XVI a. Vakarų Europoje pastarosios technologijos keraminiai indai tampa dominuojantys. Panaši situacija klostėsi ir Klaipėdoje. Čia XV a. sluoksniuose ar kontekstuose dominuodavo viduramžiškos technologijos pilkos molio masės indai ir akmens masės dirbiniai (žr. 8 pav.), o jau naujojo miesto vietoje tendencijos pakinta kardinaliai, ir dažniausiai pradėdami naudoti raudonos molio masės bei įvairiomis glazūromis dengti indai. Panašią tendenciją galima išvelgti ir kitų XVI a. kultūriniuose sluoksniuose randamų artefaktų analizės duomenyse. Tai savo ruožtu rodo, jog Klaipėdoje vykęs naujų technologinių ir kultūrinių inovacijų pritaikymas chronologiniu požiūriu buvęs vienalaikis arba labai artimas, lyginant su kitais Baltijos

³⁶² GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, pp. 117–119, 122.

³⁶³ GAWRONSKI, J. *Amsterdam Ceramics. A City History and Archaeological Ceramics Catalogue 1175–2011*. Amsterdam, 2012, pp. 47, 55, 149–154, 162–169.

jūros regiono miestais. Kartu su naujų technologijų keraminių indų pritaikymu, vyko ir klaipėdiečių namų šildymo sistemų pertvarka. Kaip rodo koklių tyrimai, XV a. pabaigoje Europoje išplėtotos koklinių krosnių naujovės jau XVI a. pradžioje neabejotinai yra pritaikomos Klaipėdoje³⁶⁴. Tas pačias tendencijas liudija ir stiklo gaminių analizės duomenys. Stiklinių indų, būdingų Vakarų Europos miestams XVI–XVII a. pirmojoje pusėje, aptinkama ir Klaipėdoje, tačiau nedideliais kiekiais³⁶⁵. Be to, XVI a. susiformavo nauja urbanistinė struktūra, kurią sudarė taisyklingas gatvių tinklas su karkasiniais, fachverkiniais bei pavieniais mūriniais pastatais. Tai liudija, kad Klaipėdos miesto ir miestiečių gyvenamosios transformacijos matomos įvairiose kasdienybės sferose ir buvusios visuotinės arba palietusios didžiąją dalį gyventojų.

Taigi šios indų gamybos naujovės Klaipėdą pasiekė tuo pačiu metu, kai kūrėsi naujasis miestas dabartinio senamiesčio teritorijoje. Greitai augančio miesto bendruomenės didėjimas nemaža dalimi turėjo būti nulemtas imigracijos. Tai iš dalies rodo nuolatinis gyventojų, turinčių miestiečių teises, skaičiaus augimas. XVI a. pradžioje Klaipėdoje registruojami 25 miestiečiai, o 1540 m. – 107, 1553 m. – 126, 1589 m. – 143³⁶⁶. Toks nuolatinis gyventojų skaičiaus augimas kažin ar galėtų būti paaiškinamas tik natūraliu prieaugiu. Tad tai nors iš dalies turėtų būti aiškinama migracijomis ir naujakurių atsikėlimu. Turint omenyje jau aptartą keraminių indų analizę, galima išsakyti teiginį, kad dauguma šių naujakurių turėjo atsikraustyti iš bendruomenių, kuriose stalo tradicijos buvo artimos tuo metu Vakarų Europos miestuose egzistavusioms. Rašytiniai šaltiniai liudija, kad XVI a. viduryje čia apsigyveno 11 naujakurių iš Nyderlandų³⁶⁷, kas rodo dalies naujakurių atsikraustymą iš Vakarų Europos miestų. Nuolatinį naujakurių kūrimąsi ir jų kryptis Klaipėdoje iš dalies gali liudyti vėlesni duomenys apie XVII a. antrosios pusės pirklių gildijos naujus narius. Šiame šaltinyje nurodoma, kad XVII a. antrojoje pusėje registruoti atvykėliai iš Liubeko, Karaliaučiaus, Vestfalijos, Holšteino, Liuneburgo, Rostoko, Aizputės, Kuldygos, Gruobinės, Elbingo, Kolobžego, Paslenko ir kitų miestų; žinomi atvykėliai ir iš Škotijos³⁶⁸. Reikia

³⁶⁴ NABAŽAITĖ, R. Ikireformacinio laikotarpio religiniai siužetai Klaipėdos reljefiniuose kokliuose. *Lietuvos archeologija*, 2014, t. 39, p. 122–125; NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių...*, l. 47–49.

³⁶⁵ ŠIMKUTĖ, I. Glass bottles from the 16th century to the 19th century in the old town of Klaipėda: data from archaeological excavations. In *Settlements and Towns* (Archeologia Baltica, vol. 16). Ed. by G. ZABIELA. Klaipėda, 2011, p. 156, 160; ŠIMKUTĖ, I. Svaigieji gėrimai ir jų importas Klaipėdoje XIII–XIX amžiais. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 56–57; ŽIGEUS, I. Op. cit., l. 122, 126.

³⁶⁶ ZURKALOWSKI, E. Neue Beiträge zur Geschichte der Stadt Memel. In *Altpreußische Monatsschrift*. Bd. 46. Königsberg, 1909, S. 85; ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*, p. 45–46.

³⁶⁷ ŽUKAS, J. *Klaipėdos miesto ir regiono ekonominė istorija XIII–XVI amžiais. Ūkinė raida ikiindustrinėje epochoje*. Klaipėda, 2015, p. 94; WILLOWEIT, G. Op. cit., S. 167.

³⁶⁸ ELERTAS, D. 1642–1822 m. įstojusiųjų į Klaipėdos pirklių gildiją sąrašas: statistika ir ge-

pažymėti, kad dauguma naujakurių buvo iš miestų, kurie susiję su Hanzos sąjunga ar buvusių jos įtakoje. Šios prekybinės sąjungos mažosios bendrovės XVI–XVII a. pritaikė savo veiklą prie kintančių sąlygų ir toliau plėtojo savo įtakų tinklus³⁶⁹. Šių bendrovių veikla neaplenkė ir šiame darbe aptariamo regiono. 1445–1532 m. Kaune veikė Hanzos pirklių kontora, kurioje įsikūrė pirkliai iš Dancigo bei Prūsijos miestų³⁷⁰. Jų prekybos arterija tapo Nemunas, kurio pasiekiamumas nekertant Klaipėdos sunkiai įsivaizduojamas. Nutrūkus šios kontoros veiklai, prekyba Nemunu ir Kaune nesmuko, o tik augo³⁷¹. Apie aktyvią pirklių veiklą Klaipėdoje ir Žemaitijoje XVI a. užsimena ir J. Zembrickis. Jis pateikia šaltiniuose atsispindinčius atvejus ir bandymus šią veiklą reguliuoti³⁷². Tad Klaipėdos atveju naujakuriai turėjo atsikraustyti iš Livonijos, Prūsijos ir kitų Vakarų Europos miestų, o tai inspiravo prekybos augimą, kurį dar labiau skatino bendras ekonominis pakilimas, lemiamas žemės ūkio produkcijos didėjimo tiek krašte, tiek regione. Tuo tarpu kartkartėmis pasirodantys Klaipėdos miestiečių skundai dėl prekybos ar kitokių suvaržymų liudija, kad besiformuojanti miesto bendruomenė gynė savo interesus, kas Klaipėdos atveju gali būti vertinama kaip stiprėjančios savivaldžios miesto bendruomenės egzistavimo įrodymas. Visi šie duomenys šiam tyrimui yra aktualūs, nes rodo, kad aptariamajame regione buvę miestai pateko į bendrą europinį socialinių ir komercinių kontaktų tinklą. Šių kontaktų egzistavimą puikiai iliustruoja duomenys apie Klaipėdą pasiekiančius laivus iš Baltijos jūros regiono, Anglijos ir Prancūzijos uostų (žr. 49 pav.).

Raudonos molio masės indai tapo dominuojantys, o importuoti indai XVI a. (iki XVII a. vidurio) nebuvo dažnas miesto gyventojų kasdienybės elementas. Klaipėdos atveju tokių indų archeologiniuose kultūriniuose sluoksniuose aptinkama retai (žr. 16 pav.). Kita vertus, jų retumui archeologiniuose sluoksniuose galėjo turėti įtakos sąlyginai ilgas naudojimo laikas ir tvirtumas, kas mažino jų patekimo į archeologinius sluoksnius intensyvumą. Vis dėlto atsižvelgus ir į šiuos veiksnius, akivaizdu, kad jų kiekis išlieka mažas. Tad galima daryti išvadą, kad tokie indai gerokai dažniau buvo naudojami mažo skaičiaus Klaipėdos gyventojų, kuriuos reikėtų priskirti labiau pasiturinčiai miesto bendruomenės daliai, nes pastarieji indai buvo brangesni už vietinių puodžių produkciją. Panaši tendencija gali būti atsekama pagal skirtingų rūšių koklių

ografija. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 84–106.

³⁶⁹ PELUS-KAPLAN, M. L. Mobility and Business Enterprise in the Hanseatic World: Trade Networks and Entrepreneurial Techniques (Sixteenth and Seventeenth Centuries). In *The Hanse and Medieval and Early Modern Europe*. Ed. by J. WUBS-MROZEWICZ, S. JENKS. Leiden, Boston, 2013, pp. 239–254.

³⁷⁰ IVINSKIS, Z. *Lietuvos prekyba su prūsais. Pirma dalis iki XVI amžiaus pradžios*. Kaunas, 1934, p. 75–131; BERTAŠIUS, M. Op. cit., p. 136.

³⁷¹ BUCEVIČIŪTĖ, L. Vandens kelias Kaunas–Karaliaučius XV–XVIII a. kartografijoje. *Kauno istorijos metraštis*, 2005, t. 6, p. 68–69.

³⁷² ZEMBRICKIS, J. Op. cit., p. 81–86.

radimo dažnio tendencijas (žr. 17 pav.). Nors ir ne itin gausūs, jų skaičiai nagrinėtuose archeologiniuose sluoksniuose rodo, kad plokštiniai kokliai buvo rečiau naudojami nei dubeniniai. Klaipėdos koklių tyrinėtojai nėra kol kas suaktualinę dubeninių koklių santykio su plokštiniais kokliais problemos ir didžiausią dėmesį skiria įvairiai dekoruotiems plokštiniais kokliams bei juose pateikiamų vaizdinių reikšmėms³⁷³. R. Nabažaitės straipsnyje yra pateikiamas pavyzdys iš sklypo Kurpių g. 3, kuriame buvo aptikta dubeninių koklių krosnies fragmentų³⁷⁴. Namo savininkas, pasak I. Masiulienės, buvo pasiturintis miestietis, galimai vertęsis prekyba³⁷⁵. Šis pavyzdys rodo, kad dubeninių koklių krosnys buvo būdingos ir aukštesnio socialinio statuso miestiečių namuose. Plokštinių koklių krosnys dažniau buvo įrengiamos reprezentacinėse patalpose, kuriose paprastai vykdavo įvairūs renginiai. Tokie reprezentaciniai kambariai žinomi įvairiose Europos vietose išlikusiose pilyse ar dvaruose. Taigi sąlyginė dubeninių koklių gausa gali būti aiškinama tuo, kad tai buvo įprastas namų įrenginys tarp įvairių miesto bendruomenės socialinių grupių šiame darbe aptariamuoju laikotarpiu. Tuo pačiu metu plokštinių koklių kiekis rodo, kad sudėtingesnių konstrukcijų ir išraiškingesni kokliai buvo ne kiekvieno miestiečio namuose, ypač kalbant apie XVI a. paplitusius portretinius ir siužetinius koklius. Tad tiek importuotų indų, tiek išskirtinės stilistikos koklių naudojimo dažnis rodo, kad tik nedidelė miestiečių bendruomenės dalis atkartojė tam tikras stalo manieras, būdingas Baltijos jūros regiono vakarinės dalies miestų pasiturintiems gyventojams, ir pritaikė technologines bei stilistines naujoves savo namų interjerui.

Be to, identifikavus importinius indus, skirtinus XVI–XVII a. pirmajai pusei, galima teigti, kad Klaipėdos miestiečiai naudojos indais, pagamintais tokiuose akmenų masės indų gamybos centruose kaip Kelnas, Frechenas, Raerenas, Zyburgas, Vestervaldas bei majolikos gamybos centruose dabartinėse Nyderlandų, Belgijos teritorijose ir netgi Portugalijoje (žr. 50 pav.; 51 pav.: 1–8). Kad bent daliai klaipėdiečių buvo prieinamos ir įprastos importuotos prekės, rodo tai, jog XVI a. archeologiniuose sluoksniuose aptinkama figūrų sėklų bei kitų egzotiškų vaisių liekanų³⁷⁶. Aktyvėjančią prekybą ir didėjančią įvairialypių prekių pasiūlą Nemuno upės arterijoje bei visame

³⁷³ GENYS, J. Klaipėdos kokliai ir jų gamyba XVI–XVII amžiuje. *Architektūros paminklai*, 1984, t. IX, p. 43–53; NABAŽAITĖ, R. Ikireformacinio laikotarpio..., p. 121–144.

³⁷⁴ NABAŽAITĖ, R. 1542–1678 m. gyvenamojo namo dubeninių koklių krosnis prie Kurpių gatvės Klaipėdoje. *Kultūros paminklai*, 2010, nr. 15, p. 28–37.

³⁷⁵ MASIULIENĖ, I. Klaipėdos senamiesčio šiaurės vakarinės dalies raida XVI–XVII amžiais. *Lietuvos archeologija*, 2009, t. 35, p. 252–254.

³⁷⁶ MASIULIENĖ, I. 16th–17th cen. Klaipėda Town Residents' Lifestyle (by Archaeological, Palaeobotanical, and Zooarchaeological Data of Kurpių Street Plots). *Archaeologia Baltica*, 2009, vol. 12, p. 107; KISIELIENĖ, D.; MASIULIENĖ, I.; DAUGNORA, L.; STANČIKAITĖ, M.; MAŽEIKI, J.; VAIKUTIENĖ, G.; PETROŠIUS, R. History of the Environment and Population of the Old Town of Klaipėda, Western Lithuania: Multidisciplinary Approach to the Last Millennium. *Radiocarbon*, 2012, vol. 54, no. 3, 4, p. 1010.

regione liudija duomenys, esantys XVII a. pradžios muitinių knygos, kuriose registruoti importuoti vaisiai, sūriai, prieskoniai, gėrimai, stikliniai buteliai ir kitos prabangos prekės iš Vakarų Europos³⁷⁷. Panašus ar net didesnis prekių asortimentas turėjo būti gabenamas per Klaipėdos uostą jau XVI a. Toks importinių prekių ir kitų elementų buvimas buityje rodo, kad nors maža Klaipėdos miestiečių dalis bandė atkartoti gyvensenos elementus, būdingus Vakarų ir Vidurio Europos miestų pasiturintiems gyventojams. Tai savo ruožtu galima vertinti kaip šios miestiečių dalies priklausymą Baltijos regiono miestams ir ypač uostams būdingai kultūrinei erdvei. Šioje pastraipoje išvardytos aplinkybės liudija, kad Klaipėdos miestietis pirklys ar kitas pasiturintis asmuo pritaikydavo savo buityje ar kasdieniame gyvenime Vakarų Europai būdingus indus ir su tuo susijusias elgsenos normas.

Visi aukščiau aptarti duomenys liudija, kad Klaipėdos miestiečių bendruomenė buvo užmezgusi intensyvius ryšius su Vakarų Europos miestais. Plėtojant šiuos kontaktus, miestiečių butis buvo praturtinama importiniais indais ir kitomis prekėmis. Šie materialieji artefaktai iš dalies rodo ir kultūrinę praktiką, kurios atitiko to meto Vakarų Europos miestuose egzistavusias tendencijas. Kita vertus, indų gamybos technologijų perėmimas ir platus pritaikymas XVI a. žymi greitą naujovių pritaikymą Klaipėdoje, kas savo ruožtu liudija šios bendruomenės platesnių socialinių grupių priklausymą Baltijos jūros regiono kultūriniam laukui.

Vėlesniu laikotarpiu, XVI a. pabaigoje – XVII a., Klaipėdoje indų naudojimo tendencijos išliko panašios. Šiuo laikotarpiu dažniausiai aptinkami išlieka indai glazūruotais paviršiais, kurie sudaro nuo 55 iki 65 % visų keraminių indų radinių priklausomai nuo konteksto (žr. 18, 19 pav.). Po šia sutartine kategorija slepiasi įvairių formų indai: bokalai, lėkštės, dubenys, trikojai, kepimo loviai ir formos, keptuvės ir kt. Dalis šių indų taip pat yra importuoti. Tą iliustruoja tokie atrinkti pavyzdžiai kaip raudonos masės lėkštė, dekoruota angobu, kuri buvo pagaminta Nyderlandų amatininkų (žr. 51 pav.: 8)³⁷⁸. Akivaizdu, kad šių indų dominavimas rodo, kad dauguma indų šiuo laikotarpiu buvo glazūruoti įvairiomis glazūromis, kas atitinka Vakarų Europos miestuose vyravusias tendencijas³⁷⁹. Šių pokyčių lūžio momentu reikėtų laikyti XVI–XVII a. sandūrą, ką rodo Turgaus a. 12 sklypo tyrimų metu aptikto apatinio horizonto, datuojamo XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia, keramikos rinkinio analizė (žr. 20, 21 pav.). Jau šiuo laikotarpiu stipriai mažėjo neglazūruotų raudonos molio masės indų kiekis, kas aiškinama šios keramikos grupės funkcionalumo ribotumu ir

³⁷⁷ KIAUPIENĖ, J. Nemuno prekybos keliu į Baltijos jūros uostus XVII a. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipeden-sis, t. II). Klaipėda, 1994, p. 41.

³⁷⁸ Tyrimo tikslas nebuvo identifikuoti visų importuotų indų, o tik jų pagrindines grupes, tad atskiras importuotų indų tyrimas stipriai papildytų keraminių indų, atkeliavusių iš kitų miestų, įvairovę.

³⁷⁹ GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology...*, pp. 118–120, 122–123.

kitų keraminių grupių prieinamumo didėjimu. Ši tendencija stiprėja XVII–XVIII a. pradžios archeologiniuose kontekstuose (žr. 22 pav.). Analogiškas reiškinyms fiksuojamas Nyderlandų ar Vokietijos miestų tyrimų atvejais³⁸⁰. Taip pat XVII a. datuotiniuose sluoksniuose pastebimas pilkos molio masės keraminių indų kiekio mažėjimas, kuris žymi šios grupės keraminių dirbinių išnykimą iš klaipėdiečio kasdienio gyvenimo. Importuotų dirbinių grupę, be akmens masės dirbinių iš Vestervaldo ir Valdenburgo gamybos centrų, papildė puošnios fajansinės lėkštės ar dubenys iš dabartinės Nyderlandų ir Belgijos teritorijose buvusių centrų bei tolimesnių kraštų (žr. 51 pav.: 5–10). Tyrimo metu identifikuoti dirbiniai iš Portugalijos, Harlemono, Delftų majolikos gamybos centrų. Taip pat identifikuoti angobu dengtų indų pavyzdžiai iš Veros ir Vėzerio gamybos centrų (žr. 51 pav.: 11–15). Importuotų keraminių gaminių įvairovę papildė kaolino pypkės, kurių pasirodymas Klaipėdoje datuojamas XVII a. pirmąja puse³⁸¹.

Vis dėlto jau skyriaus pradžioje buvo užsiminta apie už keleto dešimčių kilometrų egzistavusias miestietiškas bendruomenes, su kuriomis buvo mezgami kontaktai bei tvirtinami komerciniai, socialiniai ir kultūriniai ryšiai. Daugelis aukščiau aptartų aspektų rodo kultūrinius saitus su Vakarų Europos miestų bendruomenėmis ir jose vyravusiomis tradicijomis. Tad kyla klausimas, ar Klaipėdoje reikėsi tendencijos, kurių pagrindu būtų galima diskutuoti apie kultūrines sąveikas, kylančias iš kontaktų su LDK bei apskritai kitomis aptariamojo regiono valstybėmis. Pavyzdžiui, Lenkija, kurios saitai su LDK tapo ypač glaudūs po Liublino unijos. Papildomos informacijos suteikia M. Strijkovskio veikale fiksuota situacija apie 1580 m., kur sakoma, kad Kurše tuo metu buvo dažnai girdima kuršių ir žemaičių kalbos³⁸². Panaši situacija turėjo būti ir Klaipėdoje bei kitose pasienio teritorijose. Toks aplinkos apibūdinimas tik dar labiau aktualina klausimą apie galimas sąveikas ir kaip jos atsiskleidžia tiriant kitas keraminių indų grupes ar kitus artefaktus. Šiame kontekste reikia išskirti šviesiai pilkos molio masės indus (žr. 51 pav.: 18), kurie Klaipėdos archeologiniuose sluoksniuose, priskiriamuose XVI a., sudaro iki dešimtadalio visų keraminių radinių (žr. 17, 19 pav.). Toks kiekis yra ženklus, tad ryšiai, kuriuos žymi šie indai, buvę gana intensyvūs. Kaip minėta, šie indai yra siejami su Rytų Saksonijos, Šiaurės Bohemijos ir Kelcų keramikos gamybos centrais³⁸³. Nors jie tiesiogiai negali būti susiejami su Lenkija, tačiau manoma, kad didžiausiomis jų platinimo arterijomis XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pirmojoje pusėje tapo Lenkijos teritorijoje įsikūrę uostai, kurie, pasinaudodami Vyslos prekybiniu keliu, per Dancigo

³⁸⁰ Ibid., p. 120.

³⁸¹ SPRAINAITIS, R. XVII–XIX a. olandiško tipo pypkės Klaipėdos kultūriniuose sluoksniuose. In *Vakarų baltų archeologija ir istorija*. Red. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1989, p. 150–157; ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda...*, p. 118–119.

³⁸² STRYKOWSKI, M. *Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszyskiej Rusi*. T. 1–2. Warszawa, 1846, s. 114.

³⁸³ RUSSOW, E. *Import keramika Lääne–Eesti linnades 13.–17. sajandil*. Tallinn, 2006, l. 104–106.

uostą platino šiuos indus Baltijos jūros regiono rytinėje dalyje³⁸⁴. Ant daugumos šių artefaktų neaptinkama su jų naudojimu susijusių žymių, tad manoma, kad šie indai daugiausia buvo naudojami kaip talpos. Tik ant nedidelės dalies indų pastebima aprūkymo ar pridegusios organikos žymių, kurios rodo, kad dalis indų buvo naudojama maistui ruošti ar kitu tikslu. Tačiau toks šių indų naudojimas vertintinas labiau kaip nurodantis antrinę funkciją. Viena iš pagrindinių prekių, kuri buvo gabenama šiuose induose arba kartu su šiais indais, galėjo būti druska, nes XVI–XVII a. Silezijoje esančiose kasyklose buvo vykdoma intensyvi druskos kasyba, iš kurios Lenkijos valdovo pajamos buvo bene didžiausios karalystėje³⁸⁵. Šiuos indus per XVII a. keitė šviesiai pilkos ar baltos molio masės rusva ar žalsva glazūra glazūruoti indai, kurie petelių srityje dažnai dekoruoti rombų ar žvynelių motyvais (žr. 51 pav.: 17). Šių indų aptinkama plačiame regione, manytina, kad jie vėlgi žymi daugiausia prekybą su pietinės Lenkijos regionu. Šių indų gabenimo keliai dažniausiai buvo susiję su druskos importu tiesiogiai arba kaip šios prekybos šalutinis efektas.

Tarp kitų duomenų, liudijančių, kad Klaipėda ekonominiais ir kultūriniais ryšiais buvo susijusi su Abiejų Tautų Respublika (toliau ATR), reikėtų išskirti numizmatinius radinius. Archeologinių tyrimų metu surinkti duomenys rodo, kad XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmajame ketvirtyje Klaipėdoje vyravo LDK, Lenkijoje ir Rygoje (priklausiusioje ATR) kaldintos smulkaus nominalo monetos³⁸⁶. Dar 1529–1530 m. buvo įvykdyta pinigų reforma, kurios tikslas – sudaryti Lenkijos, Karališkosios Prūsijos ir Prūsijos hercogystės bendrą monetarinę sąjungą³⁸⁷. Tuo tarpu prūsiskos monetos XVI a. buvo retos ne tik Klaipėdoje, bet ir LDK ar Lenkijoje³⁸⁸. Vis dėlto LDK ir Lenkijoje Prūsijos monetų pradėjo gausėti XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje³⁸⁹. Toks šių monetų kiekio ir dažnio pokytis LDK turbūt buvo stipriai paveiktas 1580 m. įvykusio krašto prijungimo prie bendros Lenkijos ir Prūsijos monetarinės sistemos³⁹⁰.

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ GARLICKI, A. Salt mines at Bochnia and Wieliczka. *Przegląd geologiczny*, 2008, vol. 56, nr. 8 (1), s. 664; WIEWIÓRKA, J.; DUDEK, K.; CHARKOT, J.; GONERA, M. Natural and Historic Heritage of the Bochnia Salt Mine (South Poland). *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Geologia*, 2008, vol. 54 (1), pp. 44–45.

³⁸⁶ KIULKYS, D.; UBIS, E. Monetų radiniai..., p. 41. NABAŽAITĖ, R. *Klaipėdos senamiesčio Turgaus g. 37 2012–2013 m. archeologinių tyrinėjimų (unikalus kodas: 27077) ataskaita*. T. 9. Klaipėda, 2016, l. 37–38.

³⁸⁷ BALČIUS, M. Lietuvos uostamiesčių piniginių rinkos ypatumai XVI a. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005.

³⁸⁸ REMECAS, E. XVI a. monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje. *Pinigų studijos*, 2002, nr. 2, p. 63–64, 72.

³⁸⁹ REMECAS, E. XVII a. pirmosios pusės monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje. *Pinigų studijos*, 2010, nr. 2, p. 58–59.

³⁹⁰ PASZKIEWICZ, B. *Moneta w dawnym Gdańsku: Badania archeologiczne w latach 1997–2009*. Gdańsk, 2013, s. 325.

Aukščiau išvardyti monetarinės politikos aspektai ir archeologinių tyrimų metu aptinkamų monetų analizė rodo, kad Klaipėda buvo įtraukta į bendrą ATR ir Prūsijos ekonominį lauką. Panašių tendencijų pastebima ir dabartinės Estijos teritorijoje, kur Livonijos žemėse, patekusioje į Lenkijos priklausomybę, o vėliau ATR, pradeda daugėti tiek Lenkijoje, tiek LDK kaldintų monetų³⁹¹. Tad panašių tendencijų pastebima ir kitose teritorijose, patekusiose į ATR įtakos sferą.

Monetos dažniausiai yra laikomos numizmatikos tyrimo objektu, o ankstyvųjų naujųjų laikų archeologijoje dažniausiai naudojamos tik kaip datavimo įrankis. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad jos yra archeologijos tyrimų objektas ir vertinamos ne tik kaip numizmatikos sferos tyrimų objektas, bet ir kaip kultūrinių saitų žymuo. Monetos šiuo atveju gali būti vertinamos keletu aspektų: a) jausenos; b) priklausomumo; c) naudojimo; d) transformacijos³⁹². Pirmųjų dviejų aspektų atveju Klaipėdos monetos turėtų simbolizuoti tai, kad tuo metu aptariamojo miesto gyventojai nors iš dalies jautėsi bendros ekonominės, politinės ir, matyt, kai kuriais aspektais – kultūrinės erdvės nariais. Randamų monetų analizė rodo, kad XVI–XVII a. pirmajame ketvirtyje klaipe diečių kasdienybėje bent jau smulkūs nominalai dažniausiai buvo kaldinti Lenkijoje ar LDK. Kadangi monetose dažniausiai vaizduojami valdovai ir karališkieji simboliai, tiesiogiai asocijuojami su konkrečia valstybe per valdovo asmenį, tad beveik šimtmetį trukęs Lenkijoje ir LDK kaldintų monetų dominavimas Klaipėdoje (kaip ir turbūt Rytų Prūsijoje dalyje) turėjo suformuoti priklausymo bendrai erdvei jausmą. Tiesa, reikia pažymėti, kad Prūsiškų monetų kiekis iki Švedijos valdymo ir iki 1660 m. Rusnėje yra didesnis (žr. 25 pav.). Tai turi būti susiję su tuo, kad kontaktai, vykę Prūsijos kaimuose, buvo ne tokie intensyvūs, tad ir tarp smulkaus nominalo monetų dažniau naudotos vietinės kilmės monetos.

Trečiuoju aspektu laikomas monetų naudojimas, kuris šiuo atveju nebūtinai turi būti susijęs su tiesiogine jų paskirtimi. Tokiu atveju reikėtų laikyti Turgaus a. 12 sklype aptiktą Zigmanto III Vazos (1587–1632 m.) Krokuvoje 1625 m. kaldintą 6 grašių monetą (žr. 53 pav.: 1), kuri buvo transformuota į pakabutį. Jo savininkui ši moneta tapo asmeniniu papuošalu ar amuletu. Viena vertus, toks monetos panaudojimas susijęs su jos medžiagiškumu, t. y. sidabru, kuris dažnai būdavo suvokiamas kaip saugantis nuo ligų ar kitokių negandų. Kita vertus, ant monetos averso ir reverso yra Lenkijos valdovo vaizdinys ir Lenkijos bei LDK herbai, tad tokių simbolių suasmeninimas netapo problemiškas, nes šie simboliai buvo tapę savaime suprantamais kasdienybės elementais. Be to, archeologinių tyrimų metu buvo aptiktas kaustytas lokio nago ar vilko danties amuletas (žr. 53 pav.: 2), kuris pagal radimo kontekstą turėtų būti da-

³⁹¹ KIUDSOO, M. Coins of the Grand Duchy of Lithuania in Estonian Monetary Circulation. In *Tarptautinė numizmatikos konferencija, skirta Lietuvos nacionalinio muziejaus 150-mečiui*. Sud. D. GRIMALAUSKAITĖ. Vilnius, 2010, p. 323–328.

³⁹² KEMMERS, F.; MYRBERG, N. Rethinking Numismatics. The Archaeology of Coins. *Archaeological Dialogues*, 2011, vol. 18 (1), pp. 94–103.

tuojuamas XVII a. pirmąją pusę. Tokie radiniai nėra būdingi miesto bendruomenėms Baltijos jūros regione, tad manoma, kad šie artefaktai sietini su regione egzistavusiomis vietinėmis tradicijomis, kurių tąsa atsekama nuo viduramžių³⁹³. Nedidelis kiekis amuletų, kaip ir apskritai visų aprangos papuošalų, Klaipėdos archeologinėje medžiagoje neleidžia plačiau įvertinti šių radinių paplitimo tarp XVI–XVII a. klaipėdiečių. Vis dėlto ir pavieniai radiniai rodo tam tikrus miesto gyventojų raiškos būdus, kurie kultūriškai yra tiesiogiai susiję su regione egzistavusiomis vietinėmis tradicijomis ar kitomis realijomis.

Toks ATR monetų dominavimas pradėjo silpti XVII a. antrajame ketvirtyje. Šiuo laikotarpiu tarp smulkių nominalų monetų pradeda dominuoti Rygos ir Livonijos šilingai, kaldinti Švedijos valdymo metu. Šiose monetose dažniausiai vaizduojami simboliai, susiję su Švedijos valdovais Gustavu II Adolfu (1611–1632 m.) ir Kristina (1632–1654 m.). Toks staigus pokytis iš dalies buvo nulemtas to, kad Europoje išplieskė Trisdešimtmetis karas. Jo metu siekiant nutraukti karinius veiksmus 1629 m. buvo pasirašyta Altmarko paliaubų sutartis, pagal kurią Livonija ir Klaipėda (1629–1635 m.) atiteko Švedijai. Klaipėdoje buvo įkurdinta švedų kariuomenės įgula. Be to, tuo metu augo pašto kelio, kuris jungė Klaipėdą su Ryga ir kitais Livonijos miestais, reikšmė³⁹⁴. Šios geopolitinės ir ekonominės aplinkybės apibrėžia pagrindinius veiksnius, lėmusius monetų cirkuliacijos pakitimus, kurių metu Švedijos monetos pakeitė ATR monetas. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į Gustavo II Adolfo asmenį ir įvaizdį tuometėje Europoje. Švedijos valstybės tikslas tuo metu buvo ne tik plėsti savo politinę ir ekonominę galią rytiniame Baltijos jūros regione, bet ir su pasitelkus propagandines priemones stiprinti teigiamą įvaizdį to meto visuomenėse. Gustavo II Adolfo kultas tuo metu buvo konstruojamas kaip protestantizmo gynėjas ir didžio karvedžio, bet, nepaisant to, jis buvo laikomas užsieniečiu vokiškai kalbančiuose kraštuose³⁹⁵. Tokiu įvaizdžiu Švedija naudojosi ir stengėsi savo pusėn palenkti kuo daugiau naujai užimtos teritorijos gyventojų. Livonijos ir Klaipėdos atveju toks tikslas sąlyginai buvo lengviau įgyvendinamas, nes didžiąją šių šalių gyventojų dalį sudarė protestantai. Tokiame kontekste ne tik komercinė, bet ir politinė prasmę įgauna švediškų monetų cirkuliacijos įtvirtinimas Klaipėdoje. Net ir švedų įgulai pasitraukus iš Klaipėdos, Rygoje kaldintos švediškų monetos vis dar sudarė žymią dalį cirkuliacijoje buvusių smulkaus nominalo monetų. Be to, pastebima stipri šių monetų įtaka XVII a. vidurio LDK monetarinei sistemai³⁹⁶. Tačiau jau nuo 1635 m. pradeda cirkuliuoti gausesnė prūsiškų monetų dalis. Šių mo-

³⁹³ PETRAUSKAS, G. Op. cit., I. 150–151; SVETIKAS, E. *Lietuvos Didžiosios...*, p. 374–398.

³⁹⁴ SAFRONOVAS, V. Klaipėdos miesto istorijos ir jo vieta Europoje (vietoj įvado). In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Sud. ir red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 13–14.

³⁹⁵ DUBUIS, M. Swedish Intervention and Conduct in the Thirty Years' War. *Grand Valley Journal of History*, 2015, vol. 4, issue 1, p. 19.

³⁹⁶ REMECAS, E. XVII a. pirmosios pusės..., p. 59–60.

netų dominavimas buvo įtvirtintas 1660 m., pasirašius Olivos taikos sutartį, kai buvo įtvirtintas Prūsijos kunigaikštystės valdovo nepriklausomumas nuo kitų dinastijų. Tai įgalino tais pačiais metais uždrausti ATR varinės monetas³⁹⁷. LDK XVII a. antrojoje pusėje tarp smulkių nominalų dominavo Jono Kazimiero šilingų monetos³⁹⁸, kurios buvo retas svečias klaipėdiečio kišenėje, – tai rodo tokių monetų retumas Klaipėdoje ir aplinkiniuose kaimuose. Tuo pačiu metu arba netrukus buvo uždraustos ar visiškai netekusios vertės ir Rygoje kaldintos švediškos smulkaus nominalo monetos. Po 1660 m. Klaipėdoje tarp smulkių nominalų dominuoja Frydricho Vilhelmo (1640–1688 m.) valdymo laikotarpiu kaldintos prūsiškos monetos. Kad vyko monetų cirkuliacijos pokyčiai, iš dalies patvirtina XVIII a. lobiai, kuriuose dominuoja Prūsijoje ar Vakarų Europos vokiškuose kraštuose kaldintos monetos³⁹⁹. Toks staigus pokytis reiškė ne tik politinius, bet ir kultūrinius bei saviidentifikacijos pokyčius. XVII a. antrojoje pusėje Klaipėdos miestiečių buityje pradėjo rasti valdovo kulto apraiškų. Tokią interpretaciją tik patvirtina tai, kad šalia minėtų monetų kasdieniame gyvenime pradeda plisti kokliai su valdovo simbolika ir vaizduojantieji Frydrichą Vilhelmą bei jo žmoną⁴⁰⁰. Visos šios aplinkybės liudija, kad XVII a. antrojoje pusėje pradėjusios plisti absoliutizmo idėjos palietė ir keitė ne tik politinius procesus bei valstybės valdymo būdus, bet ir kasdienio gyvenimo elementus. Tačiau kiek anksčiau išvardytus pokyčius atliepia keraminių indų analizės duomenys, pasakyti sunku, nes neturima konkrečiai XVII a. antrajai pusei skirtinų datuotų archeologinių rinkinių.

Apibendrinus tai, kas pasakyta, aiškėja, kad Lenkijos, o vėliau ATR, kultūriniai impulsai Klaipėdoje reiškėsi ekonominiais, politiniais ir kultūriniais aspektais. Šie ryšiai atsekami importuotoje keramikoje, kuri į Klaipėdą atkeliavo per Lenkijos uostus. Šie keramikos artefaktai atskleidžia tik mažą dalį egzistavusių prekybinių ryšių. Aptariamieji indai buvo tapę kasdienio gyvenimo elementais, o tai liudija, kad nors bent ekonominis ryšys buvo jaučiamas XVI a. antrojoje pusėje ir visą XVII a. Tuo tarpu numizmatinės medžiagos analizė parodė, kad politinis ryšys pamažu virto ir kultūriniu, kai Lenkijoje ir LDK kaldintos monetos ne tik dominavo mažų nominalų cirkuliacijoje, bet ir kai kuriais atvejais būdavo transformuojamos į asmeninius daiktus, o ant jų esanti simbolika buvo priimtina nors pavieniams Klaipėdos miesto gyventojams. Kita vertus, keraminių indų naudosenos panašumas su Vakarų Europoje vyravusiomis keraminių indų tradicijomis atskleidžia glaudžias Klaipėdos – uostamiesčio – gyventojų kultūrinės sąveikas su Vakarų Europa ir šio miesto bendruomenės priklausymą bendresniam Baltijos jūros regiono kultūriniam laukui.

³⁹⁷ PASZKIEWICZ, B. Op. cit., s. 327.

³⁹⁸ REMECAS, E. XVII a. vidurio ir antrosios pusės monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje. *Pinigų studijos*, 2011, nr. 2, p. 63.

³⁹⁹ IVANAUSKAS, E. *Lietuvos pinigų lobiai 1390–1865 metais*. Vilnius, 1995, p. 316, 320.

⁴⁰⁰ NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių...*, I. 115, 124–125.

3.4. Kultūrinių sąveikų pobūdis Prūsijos rytinio pasienio miesteliuose ir kaimuose

Šiame tyrime nagrinėjami ne tik rytiniame Prūsijos pasienyje buvę miestai, bet ir artimiausi miesteliai bei kaimai. Kaip minėta, į tyrimą įtraukta archeologinė medžiaga iš dabartinių Šilutės, Priekulės ir Rusnės. Šios gyvenvietės teisiniu požiūriu laikytinos kaimais. Tad tyrimo kontekste duomenys apie šiose gyvenvietėse vykusius procesus padeda tirti, ar Klaipėdos miestiečių gyvensena skyrėsi, ar šiose gyvenvietėse atliepiamos Klaipėdoje buvusios indų naudosenos tendencijos. Šių duomenų analizė leidžia atsakyti į klausimą, ar miestuose vyravusios kultūrinės praktikos buvo perkeltos į aplinkines kaimiškojo tipo gyvenvietes. Žinoma, duomenys apie šiuos kaimus yra reprezentatyvūs tik iš dalies, tad ir atliekama tik bendrų tendencijų analizė.

Artimiausia Klaipėdai buvo Priekulė. Šios gyvenvietės archeologinių tyrimų metu rastų artefaktų kiekis yra nerepresentatyvus, tačiau vis tiek leidžia pateikti bendras pastabas. Visų pirma galima pažymėti, kad keraminių dirbinių kompleksiskumas ir sąlyginiai santykiai skiriasi nuo Klaipėdoje tuo pat metu egzistavusiųjų (žr. 24 pav.). Čia gerokai didesnę dalį sudaro pilkos molio masės indai. Toks jų paplitimas aiškintinas tuo, kad kaimiškose gyvenvietėse senesnės ar konservatyvesnės indų gamybos tradicijos išsilaikė ilgiau. Panaši tendencija matoma ir Rusnės archeologinėje medžiagoje (žr. 55 pav.). Nepaisant to, čia pastebima, kad žymi dalis Priekulėje naudotų indų buvo glazūruotais paviršiais. Bene įdomiausia grupė yra importuoti keraminiai indai. Čia aptikta akmens masės dirbinių fragmentų iš Vestervaldo ir majolikos gaminių iš įvairių gamybos centrų. Vienas iš majolikos artefaktų skirtinas Harlemono ar Antverpeno puodžių produkcijai (žr. 56 pav.). Chronologiškai jis turėtų būti priskirtas XVI a. pabaigos – XVII a. pirmosios pusės laikotarpiui. Šis radinys buvo aptiktas centrinėje Priekulės dalyje, ties Klaipėdos ir Turgaus g. sankryža, kur, kaip manoma, 1619 m. turėjo būti įsteigta karčema⁴⁰¹. Tad šis artefaktas ir sietinas su šios įstaigos aplinkoje vykusiais procesais. Toks retas importuotas keraminių indų pavyzdys rodo, kad karčemoje buvo pritaikyti stalo kultūros elementai, būdingi Baltijos jūros regiono vakarinės dalies miestų bendruomenėms. Dažni importuotų artefaktų ir miestų stalo tradicijų pritaikymo karčemos atvejai nėra būdingi tik Prūsijos ir LDK pasienio mikroregionui. Miestietiškomis bendruomenėmis būdingų kultūrinių praktikų pritaikymas karčemos laikytinas ir viso Baltijos jūros regiono fenomenu, tai liudija panaši tyrimų medžiaga, aptikta Švedijoje ir Suomijoje⁴⁰². Vis dėlto ir kaimiškose bendruomenėse pastebimos tendencijos, būdingos platesniam regionui. Tai rodo Rusnės gyventojų kapuose aptikti XVI–XVII a. papuošalai ir diržų elementai. Šių diržų gamyba buvo stipriai paveikta

⁴⁰¹ JANKUS, G. *Priekulė – Klaipėdos krašto parapijos ir prekybos centras*. Priekulė, 1990, p. 14.

⁴⁰² SÖDERLIND, U. Examples of the Research Potential at Inns along Coastlines. In *Underwater Archaeology in the Baltic Region* (Archaeologia Baltica, vol. 14). Ed. by A. GIRINKAS. Klaipėda, 2011, pp. 194–204.

Vakarų Europoje egzistavusios mados, o jų kompozicija ir kai kurie elementai stilistiškai yra būdingi analogiškiems radiniams iš dabartinių Latvijos ir Estijos teritorijų⁴⁰³. Tai liudija, kad ir kaimiškų bendruomenių atstovai buvo aktyvūs kultūrinių sąveikų dalyviai, ir tai puikiai atsiskleidavo jų butyje ar ypatingose šventėse.

Kitas kaimiškojo tipo gyvenvietės pavyzdys yra dabartinė Šilutė. Didžioji čia aptariamos archeologinės medžiagos dalis buvo surinkta istorinėje Šilokarčemoje ir gerokai mažesnė kituose kaimuose. Čia indų vartosenos bruožai daug artimesni Klaipėdai, nes archeologinių tyrimų metu daugumą aptiktų indų sudaro raudonos molio masės ir įvairiomis glazūromis dengti indai (žr. 23 pav.). Tai liudija glaudžius sątus su tokio- mis miestietiškomis bendruomenėmis kaip Klaipėdos ir gana platų technologinių bei kultūrinių inovacijų pritaikymą. Atskirai reikėtų pabrėžti, kad čia, kaip ir Klaipėdoje, aptinkami šviesiai pilkos molio masės, majolikos ir akmens masės importuoti indai (žr. 54 pav.: 1–3, 11–13). Nors ir sąlyginai nedidelis šių radinių kiekis rodo, kad dalis Šilokarčemos ir Verdainės gyventojų atkartoję miestietiškas stalo manieras. Tuo tarpu keraminių indų kolekcijos kompleksiskumas yra labai artimas Klaipėdos miesto keraminių indų tyrimo metu nustatytoms tendencijoms. Toks panašumas gali būti nulemtas besiplėtojusių Šilokarčemos ir Verdainės gyventojų kontaktų. Rašytiniuose šaltiniuose yra užuominų apie šioje gyvenvietėje veikusias karčemas, prekybines veiklas ir atvykėlius iš Prūsijos ir Žemaitijos⁴⁰⁴. Tokių veiklų vystymasis, matyt, suformavo komunikacinius tinklus, kuriais buvo perimtos indų naudosenos tradicijos, būdingos Baltijos jūros regiono miestų bendruomenėms.

Apibendrinant Prūsijos rytinio pasienio kaimų archeologinių tyrimų duomenis galima teigti, kad didžiosios dalies jų gyventojų bent tam tikri kultūriniai dėmenys skyrėsi nuo Klaipėdos. Tai liudija indų analizė, kurios rezultatai atskleidžia, kad kaimų (Priekulės, Rusnės) gyventojai dažniausiai naudojo pilkos molio masės indus, pagamintus laikantis senosios tradicijos, nulemtos vietinių aplinkybių. Vis dėlto ir jų teritorijoje veikusiose karčemosose buvo būdingi tie patys indai kaip ir Klaipėdoje. Gerokai kultūriškai artimesnės, kiek leidžia atskleisti archeologiniai duomenys, turėjo būti nemažos dalies Šilokarčemos ir nedidelės dalies Verdainės gyventojų kasdienybėje pasireiškusios kultūrinės praktikos. Šios bendruomenės atstovai ant savo stalo naudojo panašius indus ir, manytina, bandė pritaikyti savo kasdienybėje Vakarų Europoje susiformavusius ir šiame regione pritaikytus kultūrinius elementus. Importuotų indų naudojimas taip pat rodo, kad bent labai maža dalis gyventojų butyje pritaikė platesniam regionui būdingus miestietiškus stalo kultūros elementus. Ši sociumo dalis galbūt laikytina turtingesne arba šie duomenys liudija technologinių ir kultūrinių naujovių taikymą karčemosose.

⁴⁰³ BANYTĖ-ROWELL, R. Europinių ir Rytų Baltijos regionų madų įtakos – moters diržas iš Rusnės senkapio. In *Klaipėdos (Memel) kraštas: nuo ištakų iki XVIII amžiaus*. Sud. A. BLIUJENĖ. Klaipėda, 2018, p. 292–294.

⁴⁰⁴ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* II knyga, p. 158–162.

3.5. Vakarų LDK miestų ir miestelių kultūrinės sąveikos tarp valstybės centrų ir kaimyninių valstybių miestų: kontaktai, jų kryptys ir naujovių taikymas

LDK vakarinės dalies urbanizacija, palyginus su Prūsijos rytine dalimi, prasidėjo vėliau. Tai buvo nulemta buvusių sąlygų ir prielaidų kuriantis urbanizuotoms struktūroms. Visų pirma vienoks ar kitoks gyvenviečių tinklas Rytų Prūsijoje formavosi jau esant Vokiečių ordino valstybei, tad ir tokio miesto kaip Klaipėda transformacijos aiškos jau XVI a. pirmojoje pusėje, nes senosios struktūros tokiems pokyčiams suteikė atramą. Tuo tarpu vakarinėje LDK dalyje miestai ir miesteliai pradėjo formuotis XVI a. ir XVII a. sandūroje. Jų atrama tapdavo ne prieš tai egzistavę miestai ar kitokio pobūdžio gyvenvietės, o dvarai, kurie dažnai turėjo glaudų tiesioginį ryšį su naujai kuriamais miestais. Šie nauji dariniai dažniausiai ne tiesiogiai transformuodavosi į ankstyvųjų naujųjų laikų miestus iš seniau egzistavusių kaimų, o būdavo kuriami naujoje vietoje. Kaip aukščiau aptarta, LDK miestai skyrėsi tiek savo teisiniu statusu, tiek ir juose aptinkamų archeologinių radinių savitumu. Tad šio skyriaus uždavinys yra išanalizuoti, kas gi lėmė tokius skirtumus archeologinėje medžiagoje. Kokios aplinkybės turėjo įtakos konkretiems žmonių sprendimams kasdienybėje skirtingose gyvenvietėse, kokiai kultūrinei erdvei galima priskirti miestų bendruomenes pagal jų naudotus daiktus.

Visų pirma norėtusi grįžti prie Kretingos ir Skuodo miestų archeologinės medžiagos analizės. Abiejuose miestuose raudonos masės ir įvairiomis glazūromis dengti indai sudarė didžiąją dalį keramikos artefaktų (žr. 29, 31 pav.). Tokios indų naudosenos tendencijos rodo panašumą su Klaipėdos ir Vakarų Europos bendruomenėmis. Abu minimi miestai buvo įsteigti J. Chodkevičiaus iniciatyva. Jiems 1572 m. ir 1609 m. buvo suteiktos Kulmo ir Magdeburgo miesto teisės. Jau steigiant miestus šalia jų egzistavo dvarai ir jiems priklausantys kaimai, tačiau miestai būdavo kuriami visiškai naujoje vietoje įkuriant naują gyvenvietę, o ne formuojami prieš tai egzistavusių kaimų pagrindu. Tai rodo archeologinių tyrimų metu sukauptos medžiagos pobūdis ir chronologija. Tad kyla natūralus klausimas, kas tapdavo naujai kuriamų miestų gyventojais. Turbūt didžiąją dalį turėdavo sudaryti vietiniai pirkliai ir amatininkai, tačiau nemažą dalį turėjo sudaryti ir atvykėliai iš kitų LDK bei užsienio miestų. Kad kai kuriuose LDK miestuose buvo pritaikytos Vakarų ir Vidurio Europos identiškos indų gamybos inovacijos, atskleidžia Vilniaus keramikos tyrimų duomenys, kuriais remiantis raudonos masės ir glazūruoti indai XVII a. buvo tapę dominuojančiais⁴⁰⁵. Grįžtant prie Skuodo, E. Meilaus skaičiais, 1623 m. kitakalbiai sudarė 25–35 % gyventojų, kurių didžioji dalis turėjo būti vokiškai kalbantieji⁴⁰⁶. Čia dar 1564–1569 m. buvo įkurta ir evangelikų liuteronų bažnyčia. Kad to meto Žemaitijoje plito kultūrinės idėjos, susijusios su impulsais iš Prūsijos ir

⁴⁰⁵ VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė...*, p. 46.

⁴⁰⁶ MEILUS, E. Op. cit., p. 47.

apskritai Vidurio Europos, rodo besiplečianti Reformacijos idėjų sklaida⁴⁰⁷. Rašytiniuose šaltiniuose fiksuojamos žinios apie liuteronų bendruomenes Vilniuje, Kaune ir pasienio zonose⁴⁰⁸, tačiau neaišku, kiek gausios tokios bendruomenės galėjo būti atskiruose mažesniuose miestuose. Kad kontaktai su Prūsija ir Livonija Kretingos atveju buvo aktyvūs, rodo tai, jog čia archeologinių tyrimų metų surinktos monetos daugiausia buvo kaldintos šiuose kraštuose (žr. 30 pav.). Tokios žinios rodo, kad Skuode ir Kretingoje galėjo ir turėjo kurtis naujakuriai iš kitų regiono miestų ir Vakarų bei Vidurio Europos, kurie čia taikė miestietiškos bendruomenės būdingus elementus. Archeologinių artefaktų analizė atskleidžia, kad indų naudojimo naujovės šiuose miestuose buvo taikomos plačiose socialinėse terpėse, o tai savo ruožtu reiškia, kad miestietiškos elgsenos elementai buvo perimti ir vietinės kilmės miestiečių ar tik naujai įgavusiųjų miestiečių statusą asmenų. Šio sociumo tam tikrą turtinę ir socialinę stratifikaciją rodo aptiktų importuotų keraminių indų kiekiai. Šie indai, pagaminti dabartinės Vokietijos, Nyderlandų ir Belgijos teritorijose (žr. 57 pav.: 1, 2, 4, 6, 7, 16–18), liudija, kad iki XVII a. vidurio bent maža Kretingos miestiečių dalis buvo perėmusi Baltijos jūros regione vyravusias stalo manieras, būdingas aukštesnio socialinio statuso miestiečiams. Taigi šie asmenys, matyt, priklausė socialiniam sluoksniui, kuris fiksuojamas ir Klaipėdos atveju. Šių indų naudojimas taip pat liudija, kad dalis Kretingos ir Skuodo miestiečių palaikė nuolatinius kontaktus su Baltijos jūros regiono miestais bei jų pirkliais ir buityje atkartoję pasiturinčių pirklių bei miestiečių grupei būdingus kasdienybės elementus, tuo identifikuodami save kaip tai grupei priklausančius asmenis ir išsiskirdami iš supusios aplinkos.

Vis dėlto pilkos molio masės indų fragmentai Kretingos atveju sudaro nemažą dalį, o tai turi būti siejama su po XVII a. vidurio ištikusios krizės LDK turėjo kisti gyventojai ir vyko migracija į ištuštėjusius miestus. Šių naujakurių naudojami indai ir perimtos kultūrinės praktikos skyrėsi nuo ankstesnėje Kretingoje praktikuotųjų didžiosios gyventojų dalies. Tokį pokytį ir rodo indų rūšių kiekiai. Tad nemaža šių naujakurių turėjo būti kilę iš kaimiškų vietovių ar miestų, kuriuose nebuvo taikomos kultūrinės naujovės, būdingos Vakarų Europai. Dalis tokių gyventojų Kretingoje buvo ir XVII a. pirmojoje pusėje. Jie, matyt, buvo atsikėlę iš bendruomenių, kurių stalo tradicijas lėmė vietinės realijos. Vis dėlto tokių indų daugiau aptikta XVII a. antrąja puse – XVIII a. pradžia datuojamuose kultūriniuose sluoksniuose (žr. 58 pav.), kas rodo ne tik elgsenos pokyčius, bet ir socialinės struktūros bei gyvensenos pokyčius disertacijoje aptariamojo laikotarpio pabaigoje. Po XVII a. vidurio ir amžių sandūros sukrėtimų LDK miestuose ir miesteliuose miestiečiai daugiau apmokestinami, o didelės gyventojų dalies pagrindine veikla tampa žemės ūkis, todėl vertinant gyvenseną jie turbūt labiau laikytini valstiečiais nei miestiečiais⁴⁰⁹. Regis, Kretingos atveju klostėsi analogiška arba

⁴⁰⁷ VAIVADA, V. *Katalikų Bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai bruožai*. Klaipėda, 2004; LUKŠAITĖ, I. *Kai tikėjimas keitė pasaulį... Reformacija Lietuvoje*. Vilnius, 2017, p. 129–135.

⁴⁰⁸ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 131–132.

⁴⁰⁹ KRYŽEVIČIUS, V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai*. Vilnius, 1981, p. 23–24, 74.

labai panaši situacija, kai po sukrėtimų XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje dalį gyventojų pakeitė valstiečiai ar miestiečiai, gravitavę iki pastarųjų statuso, kurių socialinė padėtis ir elgsena skyrėsi nuo miestiečio statusą turėjusių asmenų. Jų pasirinkimas, o greičiausiai ir galimybės naudotis pilkos molio masės indais yra vienas iš indikatorių, atspindinčių jų socialinę ir kultūrinę padėtį. Tokia pat tendencija XVII a. antrojoje pusėje yra fiksuota Vilniaus mieste⁴¹⁰. Skuodo keraminių dirbinių analizės metu tokios tendencijos nenustatytos, bet tai gali būti nulemta tyrimo metu disponuojamos medžiagos mažu reprezentatyvumu.

Panašios bendros tendencijos kaip Kretingoje ir Skuode šios disertacijos tyrimo metu buvo nustatytos Šventojoje. Tyrimo metu atskleista, kad didžioji čia gyvenusių ir veiklą vykdžiusių asmenų dalis naudojo raudonos masės ir įvairiomis glazūromis dengtus indus (žr. 33 pav.). Čia taip pat nemažą dalį sudarė importuotų indų pavyzdžiai, gaminti dabartinės Nyderlandų, Vokietijos, galbūt Anglijos, Italijos regionuose ir net Kinijoje (žr. 59 pav.). Didžioji tyrimų metu surinktų artefaktų dalis datuojama sąlyginai trumpu XVII a. pabaigos – XVIII a. pradžios laikotarpiu. Tai aiškiai rodo čia aptiktų pympių analizė. Ji atskleidė, kad absoliuti dauguma Šventosios gyventojų naudotų pympių buvo pagaminta Nyderlandų Gaudos miesto amatininkų ir datuota 1675–1725 m. laikotarpiu (žr. 60 pav.). Be to, ši analizė rodo, kad Šventosios uostas galėjo funkcionuoti ilgiau nei manyta iki šiol. Vėlyviausia pympės pagaminimo data apima 1717–1730 m., vadinasi, uostas galėjo funkcionuoti ir XVIII a. pirmajame ketvirtyje. Tai yra kontraversiška istoriografijoje išsakytų teiginių kontekste, kuriais remiantis manyta, jog uostas sunyko apie 1700 m.⁴¹¹ Kad Šventosios uostas funkcionavo ir XVIII a. pirmajame ketvirtyje, patvirtina Klaipėdos uosto muitų knygosose randami duomenys. Čia fiksuojami lavai, atplaukę iš Šventosios 1717 ir 1722 m.⁴¹² Grįžtant prie keraminių indų analizės teikiamų duomenų, reikia pasakyti, kad čia įsikūrę naujakuriai pritaikė jų socialinei grupei būdingas stalo tradicijas. Daugumą importuotos keramikos dirbinių analogijų galima aptikti Klaipėdoje ar Kretingoje, bet Šventojoje surinkto stiklo indų kolekcija yra išskirtinė. Čia aptiktų taurių, stiklinių ar riomerio taurių nustatytos gamybos vietos yra žemės, kuriose gaminti *facon de Venice* ar *facon de Venice* stiliaus indai⁴¹³, Reino kraštas – Pfalco žemės ir Žemutinės provincijos⁴¹⁴.

⁴¹⁰ VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė...*, p. 38.

⁴¹¹ KIAUPA, Z. *Šventosios uostas...* [1999], p. 161.

⁴¹² GROTH, A. Op. cit., s. 282, 297.

⁴¹³ *Facon de Venice* sąvoka apibrėžia Venecijos apylinkėse veikusias stiklo gaminių dirbtuves, tuo tarpu *facon de Venice* stiliaus dirbiniai galėjo būti pagaminti Venecijos apylinkėse, Žemutinėse provincijose ar Anglijoje. Toks skirstymas taikomas, nes XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje dalis aplink Veneciją veikusios dirbtuvių persikėlė būtent į minėtąsias vietas. Žr. plačiau: JANSSENS, K.; CAGNO, S.; De RAEDT, I.; DEGRYSE, P. Transfer of Glass Manufacturing Technology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries from Southern to Northern Europe. In *Modern methods for analysing archaeological and historical glass*. Vol. 1. Ed. K. JANSSENS. Antwerp, 2013, pp. 537–562.

⁴¹⁴ Plačiau: UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. Op. cit., pp. 218–219.

Galima manyti, kad šie radiniai buvo importuojami siekiant juos parduoti vietinėje rinkoje, bet rašytiniuose šaltiniuose tarp atgabnamų prekių jų nėra. Galbūt tik vienas artefaktas – Amersforto (Nyderlandai) plomba, skirta audiniams žymėti, – gali būti tiesiogiai susietas su atgabentomis prekėmis. Tuo tarpu dauguma radinių visų pirma turi būti siejami su čia gyvenusių asmenų kasdieniu gyvenimu, ką rodo jų radimo archeologinis kontekstas: namo vidus ir išorė bei ūkinės duobės. Apskritai tiek keraminių, tiek stiklo indų kilmės vietos ir pobūdis rodo, kad naujakuriai Šventojoje pritaikė jiems artimas ir savitas stalo kultūros praktikas. Toks jų pasirinkimas atsigabenti visus jiems reikalingus indus rodo siekį per šias praktikas pademonstruoti savo kultūrinį ir socialinį statusą, kuris juos išskyrė iš vietinių. Kad toks demonstravimas buvo jų gyvenimo dalis, rodo tokių išskirtinių asmeninių daiktų kaip gintariniai kabučiai ir puošnios pypkės turėjimas. Vis dėlto nepanašu, kad amžių sandūroje Šventojoje besikūrusi bendruomenė ir jos veikla turėjo ilgalaikių pasekmių krašto gyvenimui, nes šioje gyvenvietėje egzistavusių kultūrinių praktikų atkartojimo kituose Vakarų LDK miestuose ar miesteliuose tyrimo metu nepastebėta.

Tyrimo metu nustatyta, kad Palangos ir Kražių archeologiniai radiniai savo stilistika irgi artimesni jau aptartoms miestų bendruomenėms, kuriose fiksuotos artimos Vakarų Europos miestams kultūrinės praktikos. Palangos atvejis yra išskirtinis šios disertacijos kontekste. Čia surinktų artefaktų analizės duomenys atskleidžia, kad XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pradžioje čia gyvenusių ir veiklą vykdžiusių miestiečių butyje dažniausiai būdavo naudojami raudonos masės ir įvairiomis glazūromis dengti indai, kas būdinga Baltijos jūros regiono miestietiškos bendruomenės. Atskirai reiktų pabrėžti šviesiai pilkos molio masės indų gausą. Kaip minėta, šie indai greičiausiai yra prekybos bei komercinių ryšių su Lenkijos uostais ir kitais Baltijos jūros regiono miestais padarinys. Palangos situacija buvo panaši į dabartinės Šilutės, kur pagrindinės istorinės žinios apie XVI a. ir XVII a. pradžios miestelį yra susijusios su karčėmomis. Palangoje įkurtos karčemos priklausė vokiečiui Vilumui ir žydui Kasperui Samuelovičiui⁴¹⁵. Tiesa, Palangai buvo suteiktos turgaus teisės, skirtingai nei dabartinės Šilutės vietoje buvusių kaimų atveju. Be to, Palangoje yra žinių apie XVI a. pabaigoje plėtojamą uostą ir prekybą jūros keliais⁴¹⁶. Archeologinių tyrimų metu aptinkama įkastų drenažo statinių⁴¹⁷. Jos dažnai aptinkamos Klaipėdoje, pasitaiko Vilniuje ir kituose didesniuose miestuose⁴¹⁸. Toks statinių naudojimas yra būdingas būtent uostamiesčiams ar su jais intensyviais komunikaciniais ryšiais susijusiems miestams. Tad panašu, kad Palangos miestelio vystymąsi stipria dalimi lėmė prekybi-

⁴¹⁵ KIAUPA, Z. *Palanga ir Šventoji...*, p. 126.

⁴¹⁶ MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos...* II knyga, p. 25.

⁴¹⁷ BRAZAITIS, D. *Palangos miesto istorinės...*, p. 16–18.

⁴¹⁸ BRAZAUSKAS, M. Provenance Study of Late 16th Century Barrels found in Klaipėda. *Archaeologia Baltica*, 2006, vol. 6, pp. 190–196; Dr. E. Pranckėnaitės žodinė informacija apie Vilniuje aptinkamas statines.

nė veikla ir karčemos, kurios, kaip Šilokarčemos bei Verdainės atveju, tapo kontaktų erdve, kurioje buvo taikomos stalo kultūros naujovės, būdingos miestams. Kad šie kontaktai būtų intensyvūs, liudija archeologinių tyrimų metu gausiai aptinkami importuoti indai.

Atskirai reikia aptarti Palangoje aptiktą lėkštės ar dubenėlio fragmentą iš Izniko (dabartinė Turkijos teritorija) keramikos gamybos centro (žr. 61 pav.: 1). Importuotų indų iš to paties regiono tyrimo metu taip pat identifiukuota Rietavo archeologinėje medžiagoje (žr. 62 pav.: 1). Tokių indų aptinkama ir Vilniaus mieste⁴¹⁹. Šie indai LDK atveju turėtų būti siejami su aukštesnio socialinio sluoksnio asmenimis – bajorais. Abu minėti indų fragmentai buvo aptikti buvusių dvarviečių erdvėje ar netoliese, tačiau LDK atveju bajorų veikla miestuose buvo aktyvi, o dažnai jie sudarė nemažą miestiečių dalį. Tokių indų pasirodymas didikų ar pasiturinčių miestiečių buityje rodo jų ryšius su Artimaisiais Rytai, kas to meto LDK visuomenėje neturėtų stebinti. Osmanų imperija tuo metu buvo viena didžiausių ATR kaimynių. Be to, XVI–XVII a. stebimas prekybinių saitų stiprėjimas su šios valstybės miestais ir uostais⁴²⁰. Apskritai XVI–XVII a. LDK diduomenėje, o tiksliau – jos kultūriniame gyvenime, yra pastebima Rytų kultūrų impulsų. Tai atskleidžia XVI a. dailė ir XVI–XVII a. didikų dėvėti drabužiai⁴²¹. Viena vertus, to meto ATR bajorija ryšius su Rytų kultūromis galėjo traktuoti kaip savo kilmės mito atributą, nes XVI–XVII a. Lenkijoje ir LDK paplito sarmatizmo teorija⁴²². Kita vertus, to meto Vakarų ir Vidurio Europoje plito *turque*, arba orientizmo, mados, stipriai susijusios su kultūrinėmis sąveikomis su Osmanų imperija. XVII a. Vakarų ir Vidurio Europoje pradeda plisti tokios stilistikos drabužių dėvėjimas, o tai ypač suintensyvėjo XVII a. antrojoje pusėje⁴²³. Indikatorių apie šių madų plėtrą galima rasti ir XVI–XVII a. albumuose⁴²⁴, kurių dalis turėjo būti pasiekiami Prūsijos miestiečiams. Kad vyravusios Vakarų Europos dailės idėjos sąlyginai greitai pasiekdavo ir toliau esantį Prūsijos rytinį pasienį (Klaipėdą), rodo koklių de-

⁴¹⁹ URBONAITĖ-UBĖ, M. *Vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų importiniai keraminiai indai Vilniaus miesto ir pilių teritorijose*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2018, l. 78–80.

⁴²⁰ ЧЕЛКИС, Т. Перспектива исследования истории двусторонних отношений Великого княжества Литовского и Османской империи. In *Tiurkų istorija ir kultūra Lietuvoje*. Sud. T. BAIRAŠAUSKAITĖ, G. MIŠKINIENĖ. Vilnius, 2014, p. 36–37.

⁴²¹ MATUŠAKAITĖ, M. *Portretas XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius, 1984, p. 62–88; MATUŠAKAITĖ, M. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius, 2003, p. 43–44, 136–160.

⁴²² VASILIAUSKAS, A. Antika ir sarmatizmas. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. ALIŠAUSKAS, et al. Vilnius, 2001, p. 13–31.

⁴²³ GIERLICH, J. Europeans in „Turkish“ Dress. In *Fashioning the Self in Transcultural Settings: the Uses and Significance of Dress in Self-Narratives* (Istanbuler Texte und Studien, Bd. 17). Ed. by C. ULBRICH, R. WITTMANN. Würzburg, 2015, pp. 151–154.

⁴²⁴ GÜLLÜOĞLU, A. The First Ottoman Legation to Prussia in 1763–1764 and its Depiction in a Costume Album from Berlin. In *Fashioning the Self in Transcultural Settings: the Uses and Significance of Dress in Self-Narratives* (Istanbuler Texte und Studien, Bd. 17). Ed. by C. ULBRICH, R. WITTMANN. Würzburg, 2015, pp. 223–260.

korui pritaikomos graviūros⁴²⁵. Vis dėlto šio tyrimo metu Klaipėdoje Iznike pagamintų indų neaptikta⁴²⁶. Grįžtant prie keraminių artefaktų vertinimo, reikia pasakyti, kad to meto Vakarų Europoje irgi plito orientalizmo idėjų sklaida, pastebima tiek Italijos, tiek Nyderlandų keramikos dirbtuvių meistrų gaminių dekore⁴²⁷. Tokiu atveju svarbu nustatyti Palangoje ir Rietave aptiktų dirbinių chronologiją. Pagal dekorą ir kitus technologinius požymius šie dirbiniai turėtų būti priskirti XVI a. antrosios pusės – XVII a. pirmosios pusės laikotarpiui. Palangos atveju tokiam datavimui neprieštarauja ir greta aptikti radiniai. Toks datavimas sufleruoja ir tokių radinių interpretaciją, nes Vakarų ir Vidurio Europoje iki XVII a. pabaigos Rytų kultūrų stiliaus drabužių dėvėjimas ar kitų atributų naudojimas dažniausiai interpretuojamas kaip teatrinės povyzos išraiška⁴²⁸. Ar tokia interpretacija tinka Vakarų LDK miestų ir miestelių aukštuomenės elgsenai paaiškinti, vargu. Šių indų turėjimas ir naudojimas, bent tarp mažos grupės žmonių, rodo, kad šie asmenys plėtojo komercinius ar kitokio pobūdžio ryšius su Rytais. Be to, atsižvelgiant į to meto LDK bajorijoje paplitusią sarmatizmo kilmės teoriją, galima teigti, kad šie indai galėjo būti vienas iš atributų, reprezentuojančių savininko poziciją dėl jo sarmatiškos kilmės.

Tokia pat tendencija pastebima ir Vilniuje, tad gal šie ryšiai buvo palaikomi per tarpininkus. Visiškai kitą rytietiškos kultūros impulsų sklaidą galima pastebėti XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje. Šiuo atveju tokių impulsų egzistavimą rodo turkiško stiliaus pypkių paplitimas tarp miestiečių. Tokių pypkių buvo aptikta tokiuose vakarų LDK miestuose kaip Kražiai, Jurbarkas, Kretinga, Palanga ir Varniai. Panašių tendencijų pastebėta Vilniaus žemutinės pilies teritorijos archeologėje medžiagoje, kur nuo XVII a. antrosios pusės turkiško stiliaus pypkės paplinta ir tampa dominuojančiomis palyginus su kaolino pypkėmis iš Vakarų Europos⁴²⁹. Būtent rytietiškos stiliškos pypkių gamyba buvo pradėta vystyti ir LDK miestuose, ką rodo Vilniuje aptikta XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pradžios gamybos vieta⁴³⁰. Šių pypkių paplitimas LDK sutampa su santykių su Osmanų imperija normalizavimu, kai grėsmės Vienai ir Habsburgų dinastijai neliko bei pradėjo vystytis intensyvesni politiniai, prekybiniai ir kultūriniai ryšiai tarp šios imperijos bei daugelio Europos kraštų. Šių kultūrinių

⁴²⁵ NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių...*, l. 82–90.

⁴²⁶ Kadangi šiame darbe aptariamas tyrimas neapėmė visų archeologinių tyrimų, vykdytų Klaipėdoje, tai šio miesto atveju Izniko meistrų keraminių gaminių aptikimas išlieka tikėtinas.

⁴²⁷ GOLDRHWAITE, R. The Economic and Social World of Italian Renaissance Maiolica. *Renaissance Quarterly*, vol. 42, no. 1, 1989, p. 28; URBONAITĖ-UBĖ, M. *Vėlyvųjų viduramžių...*, l. 91.

⁴²⁸ GIERLICH, J. Op. cit., pp. 163–169.

⁴²⁹ ŽVIRBLYS, A. *XVII–XIX a. molinės pypkės Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje*. Magistro darbas. Vilnius, 2008, p. 32–35.

⁴³⁰ ČIVILYTĖ, A.; KVIZIKEVIČIUS, L.; SARCEVIČIUS, S. Pypkių gamybos centras Vilniuje. *Kultūros paminklai*, 2005, nr. 12, p. 26–41.

saitų atgarsiai atsirito ir iki vakarinių LDK miestų ir miestelių. Kad šių kultūrinių saitų įtaka buvusi palyginti reikšminga, rodo ir tai, kad vietiniai puodžiai perėmė kai kurių indų formas, būdingas Izniko keramikos gamybos centrams. Toks pavyzdys fiksuotas Kražių archeologinių tyrimų metu, kur buvo aptiktas tipiškos Izniko formos bokalas⁴³¹, sprendžiant iš gamybos technologijos, veikiausiai buvęs gamintas vietinių meistrų. Kad naujos indų formos buvo perimtos LDK gyventojų, rodo ir Lietuvos etnografinėje medžiagoje aptinkami panašių formų indai⁴³².

Palangos vystymąsi ir reikšmę stipriai veikė stichijos. Jau XVI–XVII a. čia fiksuojami intensyvūs eroziniai procesai – smėlio pustymai. Eolinės kilmės sluoksnių virš XI–XVI a. kultūrinio sluoksnio (virš žemės paviršiaus egzistavusio iki XVII a. pradžios) aptinkama daugelyje Palangos vietų⁴³³. Šis supustyto smėlio sluoksnis vietomis siekia 2 m ir daugiau. Taigi toks supustyto smėlio sluoksnis didžiojoje Palangos dalyje rodo, kad daugelis sklypų turėjo dėl to nukentėti. Be to, žemės ūkio arimai turėjo būti sunaikinti. Būtent šie procesai galėjo lemti valsčiaus valdymo perkėlimą į Darbėnus. XVII a. pradžioje buvo užpustytas dvaras. Visą likusį XVII a. Palangos dvaras nebe minimas. Kad ūkinis gyvenimas buvo smukęs, rodo ir tai, kad archeologinių tyrimų metu retai aptinkama sluoksnių, datuotinių XVII a. viduriu – antrąja puse. Čia vykdomų veiklų intensyvumas stipriai sumažėjo – tai rodo ir numizmatinė medžiaga. Numizmatinės medžiagos analizė atskleidė (žr. 39 pav.), kad dauguma monetų priklauso XVI–XVII a. pradžios laikotarpiui. Tuo tarpu XVII a. vidurio – XVIII a. pirmosios pusės monetų praktiškai neaptinkama⁴³⁴. Šie archeologiniai ir rašytiniai duomenys tik patvirtina Palangos miesto ir jame vykusią veiklų, susijusių su prekyba, silpnėjimą XVII a. viduryje lyginant su ankstesniu laikotarpiu. Tai turėjo lemti silpnėjančią kultūrinę sąveiką ir kontaktų intensyvumą su kitomis miestietiškomis bendruomenėmis.

Jau minėtuose Kražiuose bent dalis miestiečių atkartojo miestuose būdingas praktikas. Tiesa, archeologiniai tyrimai buvo atliekami tik buvusios kolegijos aplinkoje, tad ir tyrimų rezultatai reprezentuoja tik mažą miestiečių dalį. Čia nustatytos keraminių indų naudojimo tendencijos praktiškai yra identiškos Palangos atvejui. Ypač krinta į akis sąlyginai didelis kiekis keraminių dirbinių, sietinų su prekybiniais ar kitokio pobūdžio ryšiais su Lenkija. Palangos atveju tokį reiškinį galima būtų sieti su jos geografine padėtimi, kuri lėmė besiplėtojančius kontaktus jūra ir prekybinius ryšius, o Kražių atvejį aiškinti yra sudėtinga. Žinoma, kad Lenkijos pirkliai panašius indus galėjo gabenti vežimais žemyniniais keliais. Tokios prekės registruotos Brastos muitinės knygoje, kurioje nurodyta, kad jie keliavo iš Ilžos į Vilnių⁴³⁵. Vis dėlto panašu, kad Kražiuose yra kitų

⁴³¹ DEVEIKYTĖ, L. Op. cit., p. 359.

⁴³² STELLACCIO, A. *Lithuanian Folk Pottery. Inside and Out*. Vilnius, 2011, p. 207, 213, 220.

⁴³³ ŽULKUS, V. Palangos priešistorė ir viduramžiai archeologo akimis. In *Palangos istorija*. Sud. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1999, p. 11–79.

⁴³⁴ BALČIUS, M. Pamestinės monetos..., p. 478.

⁴³⁵ VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė...*, p. 8.

artefaktų, liudijančių prekių atgabenimą iš Vakarų Europos ir galinčių padėti atsakyti į klausimą, kokiais keliais iki šio miesto atkeliavdavo įvairios prekės. Visų pirma paminėtinos čerpės. Dalis čia aptiktų čerpių yra su gamyklos ženklais, tokiais kaip širdelė su H raide viduje. Tokių pat importuotų čerpių aptinkama ir Klaipėdoje. V. Žulkus jas siejo su Nyderlandų plytinių veikla ir produkcija⁴³⁶. Tačiau naujausi duomenys verčia koreguoti šį teiginį. Klaipėdoje yra aptikti ir identifikuoti tokie ženklai: 1) žvaigždutė; 2) širdelė su jaunu mėnuliu viduje; 3) širdelė su H raide viduje; 4) kūgis, padalintas perpus; 5) raktas su SP raidėmis; 6) karūnėlė (žr. 64 pav.). Pirmieji penki ženklai naudoti plytinių, veikusių aplink Liubeką, o šeštasis veikiausiai naudotas plytinėje, buvusioje prie Meklenburgo⁴³⁷. Tad dauguma žymėtų čerpių buvo pagaminti vokiškuose kraštuose tiek Klaipėdos, tiek Kražių atveju. Vis dėlto anaipol ne dauguma čerpių buvo žymimos, tad galimybė, kad nemaža dalis jų buvo atvežama iš dabartinėje Nyderlandų teritorijoje veikusių plytinių, išlieka nemaža, ypač žinant, kad pastarosios šalies laivai buvo labai dažnai sutinkami ties Klaipėdos krantais. Rašytiniuose šaltiniuose minima, kad tėvas Jokūbas Adamovičius XVII a. antrojoje pusėje važiavo į Liepoją pirkti reikalingų čerpių⁴³⁸. Tad archeologiniai ir rašytiniai šaltiniai leidžia teigti, kad būtent jūriniais keliais per artimiausius uostus į Kražius buvo gabenamos reikalingos statybinės medžiagos, kurių smarkiai stigo statant bažnyčios ir Kražių kolegijos pastatus. Be statybinių medžiagų, į Kražius turėjo persikelti ir nemažas skaičius meistrų, kurie rūpinosi statybos darbais ir estetinė naujojo religinio centro išvaizda. Kita vertus, šių tyrimų metu aptikti kokliai sufleruoja ir kitą kultūrinių sąveikų kryptį. Čia kokliuose pasitaiko įvairių religinių ir alegorinių vaizdinių, kurių dalis yra stilistiškai artimi rastiesiems kituose LDK miestuose. Vieno koklio, kuriame vaizduojama medžioklės scena (žr. 63 pav.: 1), stilistika yra panaši į aptiktųjų LDK Valdovų rūmų rezidencijos teritorijoje ar su Vilniaus pasiturinčiais miestiečiais siejamose vietose⁴³⁹. Tokių ar panašios stilistikos koklių publikuotoje Klaipėdos archeologinėje medžiagoje neaptinkama⁴⁴⁰. Tad galima teigti, kad dalis meistrų, besirūpinusių statybos darbais, buvo atvykę iš LDK centrų. Be to, Kražiuose aptiktų skirtingų koklių santykinis dažnis rodo, kad plokštiniai kokliai čia

⁴³⁶ ŽULKUS, V. XV–XIX amžių Klaipėdos statybinė keramika. *Architektūros paminklai*, 1979, t. 5, p. 40–42.

⁴³⁷ MÖLLER, G. Mineralischer Baustoffhandel und- Transport im Ostseeraum des Spätmittelalters bis zur Jüngerer Neuzeit. In *Terra Praehistorica. Festschrift für Klaus-Dieter Jäger*. Langenweissbach, 2007, S. 463–464.

⁴³⁸ ČIURINSKAS, M.; DAUKŠIENĖ, O. Kražiuose mirusių jėzuitų mažosios biografijos – *Summariola vitae*. In *Senoji Lietuvos literatūra. Istoriniai mūšiai senojoje Lietuvos raštinėje: nuo Livonijos karo iki XVIII a.* T. 32. Vilnius, 2011, p. 235.

⁴³⁹ *Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*. Sud. K. KATALYNAS. Vilnius, 2015, p. 184, 191; RACKEVIČIUS, G. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Vilniuje. XVI a. koklių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas*. Vilnius, 2012, p. 317.

⁴⁴⁰ *Klaipėdos pilies ir senamiesčio kokliai. XIV a. – XIX a. vidurys*. Sud. J. GENYS, L. RUTKAITIENĖ, R. SONGAILAITĖ. Klaipėda, 2015; NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių...*

naudoti gerokai dažniau negu dubeniniai. Šie kiekiai išsiskiria iš visų į tyrimą įtrauktų miestų ir miestelių analizės duomenų. Toks išskirtinumas vėlgi aiškinamas šio miesto, o tiksliau – konkrečios erdvės, funkcinė paskirtimi. Kadangi tai buvo religinis centras, kokliai šiose erdvėse įgaudavo medijos, kuria buvo transliuojamos įvairios religiniais motyvais pagrįstos scenos – pasakojimai, funkciją.

Šiame skyriuje buvo nagrinėti miestai, kuriuose nustatytos tapačios indų ar kitų artefaktų naudojimo tendencijos kaip ir Prūsijos miestuose, kas interpretuota kaip kultūrinių sąveikų su Prūsijos ar kitų Vidurio bei Vakarų Europos miestų bendruomenėmis padarinys. Tačiau tokios tendencijos fiksuotos ne visuose į tyrimą įtraukuose LDK miestuose. Visų pirma reikėtų išskirti Varnius ir Jurbarką (žr. 26, 27, 34 pav.). Abiem atvejais nustatyta, kad čia XVI–XVII a. dominuoja pilkos molio masės indai. Toks dominavimas neglazūrotų pilkos masės indų jurbarkiečių buityje gali būti vertinamas kontraversiškai rašytinių šaltinių suteikiamos informacijos atžvilgiu, nes miesto teisės šiam miestui buvo suteiktos dar 1611 m., o ir muitinės knygos įrašai byloja, kad per Jurbarką tranzitu XVII a. buvo gabenamos ne tik išskirtinės prekės⁴⁴¹, bet ir glazūroti ar kitaip dekoruoti indai⁴⁴². Tad galimybės įsigyti importuotų indų ir užmegzti ryšius su užsienio bei LDK miestų pirkliais buvo tinkamos ir sąlyginai nesunkiai įgyvendinamos. Tačiau šios galimybės nebuvo įgyvendintos. Apie sudėtingą miestiečių teises turėjusios bendruomenės kūrimąsi byloja ir tai, kad tik 1659 m. pirmą kartą paminima rotušė. Jurbarko dvare surinktos indų kolekcijos sudėtis ir kompleksiskumas yra panašus į mieste surinktos kolekcijos. Šios kolekcijos didžiąją dalį sudaro pilkos molio masės indų fragmentai. Be to, čia aptikta degimo krosnių, kuriose, spėjama, ir buvo gaminami šie indai⁴⁴³. Minėti duomenys rodo, kad dauguma Jurbarko gyventojų naudojo dvare pagamintus indus. Viena vertus, toks reiškinys liudija, jog mieste gyvenusieji buvo stipriai priklausomi nuo dvaro ir netgi privalėjo atidirbti ar mokėti mokesčius dvarui. Tai reikštų, kad jų statusas mažai skyrėsi nuo valstiečių. Kita vertus, didelė miestiečių dalis naudojo indus, kurie buvo būdingi šiam kraštui, taigi jų kontaktai su į vakarus nutolusiais miestais nebuvo intensyvūs. Indai glazūrotu paviršiumi ir majolikos indai miestelėnų buvo naudojami labai retai, vadinausi, ir Vakarų Europos miestietiškomis bendruomenėms būdingos kultūrinės praktikos Jurbarko buvo atkartojamos labai mažo skaičiaus gyventojų. Gali būti, kad šie indai naudoti karčemose arba nedidelio vietinių miestiečių skaičiaus. Kad LDK teritorijoje egzistavusiuose dvaruose buvo vystomi specializuoti amatai, rodo ir Švėkšnos atveju aptikta stiklo manufaktūra⁴⁴⁴, kuri vėlgi tiesiogiai sietina su dvaru, o ne su miestu. Be

⁴⁴¹ KIAUPIENĖ, J. Nemuno prekybos...

⁴⁴² VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė...*, p. 9.

⁴⁴³ PRANCKĖNAITĖ, E.; STRAZDAS, D.; VAILIONIS, E. Krosnys Jurbarko dvarvietėje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais*. Vilnius, 2017, p. 432–436.

⁴⁴⁴ STRAZDAS, K.; ŽULKUS, V. Švėkšnos XVII a. stiklo manufaktūra. *Muziejai ir paminklai*, 1987, nr. 8, p. 89–92.

to, čia aptariamos analizės metu buvo nustatyta, kad Švėkšnos miestelio atveju irgi dominavo pilkos molio masės indai (žr. 41 pav.). Tai leidžia kelti mintį, kad esant stipriam dvarui daugelis miestelyje gyvenusių žmonių prisitaikė buityje vietines, artimas kaimiškoms bendruomenėms, kultūrines praktikas. Tokios paralelės įvedimas liudytų, kad gamybos požiūriu stiprių dvarų formavimasis lėmė tai, kad dalies miestelių amatininkų veikla ir jos plėtra buvo apribota dvarų konkurencijos.

Prie miestų, kur vietinių realijų nulemtos gyvenamosios praktikos tiriamuoju laikotarpiu dominavo, reikėtų priskirti ir tokį religinį centrą kaip Varniai. Šio miesto gyventojai daugiausia naudojo pilkos molio masės indus, nors nemažą dalį sudarė ir Prūsijos miestietiškomis bendruomenėms būdingi indai. Išskirtinis šio miesto bendruomenės bruožas yra sąlyginai didelis kiekis žiestų pilkos masės indų su gludintu paviršiumi. Šie indai Estijos tyrėjų yra siejami su Maskvos kunigaikštystės kariuomene bei jos žygiais ir apskritai su ryšiais su šia valstybe⁴⁴⁵. Be to, tokių technologinių savybių indai yra priskiriami XVI a. pabaigos – XVII a. laikotarpiui. Kažin, ar E. Russow ir A. Tvaurio siūloma interpretacija Estijos atveju yra taikytina LDK teritorijoje vykusiems procesams. Šio tyrimo metu tokie pat indai, be Varnių, buvo identifikuoti Jurbarko, Veliuonoje. Gali būti, kad Rietave buvo identifikuoti fragmentai keraminės gertuvės, kurios kilmės vieta irgi turėtų būti siejama su Maskvos kunigaikštyste ar kitų rytinių žemių amatininkų produkcija⁴⁴⁶. Maskvos kunigaikštystės ar kitų į rytus nuo LDK buvusių žemių keramikos dirbtuvėse pagamintų dirbinių aptinkama ir kituose į tyrimą įtrauktuose miestuose ar kaimuose. Išskirtinė šiuo atveju yra radinių kolekcija, surinkta 1985–1987, 1989 m., tyrinėjant Seredžiaus kapinyną, o tiksliau – virš jo buvusį kultūrinį sluoksnį⁴⁴⁷. Čia buvo surinkta keletas šimtų keraminių indų gludintu paviršiumi fragmentų, kurie sudarė didžiąją dalį keraminių radinių (žr. 65 pav.). Jau minėta, kad nemažą dalį Seredžiaus gyventojų turėjo sudaryti stačiatikybės išpažinėjai, kuriems čia buvo pastatyta atskira bažnyčia. Be to, miestelis savo ankstyvuojų laikotarpiu turėjo ir slavišką pavadinimą, tad manytina, jog čia dominavo atvykėliai iš LDK rytinių ar pietinių žemių, kur tyrimo metu identifikuoti indai gludintais paviršiais turėjo vyrauti ar būti dažnas buities elementas aptariamuoju metu. Seredžiuje XVI–XVII a. gyvenusi bendruomenė pritaikė tiek technologines, tiek kultūri-

⁴⁴⁵ TVAURI, A. Liivi sõja aegne Vene keraamika Eesti linnustes ja linnades. In *Linnusest ja linnast. Uurimsi Vilma Trummali auks*. Koost. ja toim A. HAAK, E. RUSSOW, A. TVAURI. Tallinn, Tartu, 2004, l. 405–406; RUSSOW, E. Op. cit., l. 138.

⁴⁴⁶ RUSSOW, E. Op. cit., l. 135–136.

⁴⁴⁷ URBANAVIČIUS, V. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) gyvenvietės ir kapinyno 1985 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1985. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1217; URBANAVIČIUS, V. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) kapinyno 1986 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1986. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1299; URBANAVIČIUS, V. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) kapinyno 1987 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1987. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1330; URBANAVIČIENĖ, S. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) kapinyno 1989 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1989. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1812.

nes praktikas, būdingas rytinėms ir pietinėms LDK slaviškų žemių bendruomenėms. Keraminių indų gludintu paviršiumi pavyzdžiai iš kitų miestų ir miestelių rodo, kad kontaktai, susiję su pietinėmis ar rytinėmis LDK žemėmis ar Rusijos kunigaikštyste, reiškėsi daugelyje miestų ar miestelių. Tiesa, kiek šie kontaktai formavo vienokias ar kitokias kultūrines transformacijas, sunku pasakyti, nes turima medžiaga išlieka labai fragmentiška, o ir jos radimo kontekstas bei chronologija pernelyg problemiški. Kita vertus, daugumoje į tyrimą įtrauktų miestų nustatyti indų gludintų paviršiumi kiekiai nebuvo dideli, o ir nepanašu, kad jų gamybos bei naudojimo paplitimas būtų tapęs visuotiniu. Tačiau dalies gyventojų perimtos ar atsineštos technologinės naujovės LDK vakarinės dalies miesteliuose ir jų raiška išties turėjo būti pastebima bent dalies gyventojų buityje.

Neaišku, koks statusas buvo suteiktas Seredžiuje besikūrusiems naujakuriams, tačiau kitų archeologinių tyrimų medžiagos analizė atskleidė, kad dauguma šio miestelio gyventojų naudojo pilkos molio masės indus (žr. 48 pav.). Tai liudija vietinio pobūdžio, kaimo bendruomenėms artimas kultūrinės praktikas. Panaši padėtis nustatyta ir Veliuonoje (žr. 36 pav.). Nors šiai gyvenvietei 1580 m. buvo suteiktos miesto teisės, tačiau miestietiško atributų neaptinkama nei rašytiniuose, nei archeologiniuose šaltiniuose. Tokių duomenų trūkumas ir archeologinių tyrimų analizės duomenys bent kol kas leidžia daryti prielaidą, kad čia taip ir nepavyko sukurti miestietiškos bendruomenės. Analogiška padėtis matoma ir privilegijuotame Skirsnemunės miestelyje, kur vėlgi daugiausia aptinkama pilkos molio masės indų (žr. 42 pav.). Kaip minėta, Jurbarko archeologinė medžiaga taip pat neleidžia pritaikytų kultūrinių praktikų laikyti artimomis Prūsijos ar apskritai Baltijos jūros regiono miestietiškomis bendruomenėms. Tad situacija visuose Panemunės miestuose ir miesteliuose yra panaši. Tai rodo, kad miestų kūrimasis buvo problemiškas, o jų bendruomenių kultūriniai ryšiai išliko lokalaus pobūdžio. Nors Nemuno prekybos keliu vyko gana intensyvi prekyba, vis dėlto šių miestų kontaktai su Vakarų Europos pirkliais išliko nežymūs. Tai yra čia nustatytos kultūrinės praktikos yra nulemtos vietinių realijų ir artimesnės kaimų gyventojams, o ne Prūsijos ar apskritai Vakarų bei Vidurio Europos miestų bendruomenėms.

Šiame skyriuje buvo aptartos archeologinėje medžiagoje atsiskleidžiančios kultūrinės praktikos vakarų LDK miestuose ir miesteliuose. Miestuose, o tiksliau – ir jų sociumo dalyje, fiksuojamos tapačios indų gamybos ir naudojimo tendencijos – tai šiame tyrime interpretuojama kaip kontaktų su Vidurio ir Vakarų Europos miestų bendruomenėmis pasekmė. Tyrimas atskleidė, kad Kretingos ir Skuodo miestiečių buityje buvo pritaikytos stalo tradicijos, tapačios ar labai panašios į Klaipėdos miesto bendruomenės. Tokios pat tendencijos atsekamos bent dalyje Kražių sociumo. Taip pat Baltijos jūros regionams visiškai būdingų praktikų naudojimas nustatytas ir Šventosios miesto atveju, o tai lėmė Anglijos laivų įgulų ir pirklių dominavimas šioje gyvenvietėje. Tuo tarpu panemunės miestuose ir miesteliuose bei Varniuose tirti keraminiai indai artimesni kaimiškoms bendruomenėms – tai šio darbo kontekste vertinama kaip

perkėlimas kaimui būdingų technologijų ir kultūrinių praktikų į miestietiškas erdves ir sociumus. Tai galėjo būti nulemta ir to, kad šie miestai tapo tik lokaliais centrais, o ne bendro kontaktų ir kultūrinių ryšių tinklo dalimi.

3.6. Kultūrinių sąveikų LDK ir Prūsijos pasienio regione ankstyvaisiais naujaisiais laikais apibendrinimas

Aukščiau pateikti duomenys, jų analizė bei interpretacija suteikia naujų duomenų apie Prūsijos ir LDK pasienyje egzistavusias miestų bei miestelių bendruomenes ir jose vyravusias kultūrinės praktikas. Tai atskleidžia, kad skirtingose valstybėse egzistavusių sociumų padėtis skyrėsi ne tik teisine, bet ir kultūrine prasme. Prūsijos miestuose fiksuojamos labai panašios arba tapačios tendencijos kaip ir daugumoje Baltijos jūros regiono miestų. Analogiškos tendencijos fiksuotos ir dalyje LDK miestų. Vis dėlto nemažos LDK miestų dalies bendruomenių naudoti indai buvo vietinės specifikos.

Tyrimo metu išaiškėjo, kad tokiuose savivaldžiuose miestuose kaip Klaipėda, Kretinga, Skuodas ar Šventoji nustatyti Vakarų ir Vidurio Europos miestams būdingi materialinės kultūros elementai: keraminiai indai, pypkės ir kiti kasdienybėje naudoti daiktai. Šių daiktų naudojimas atskleidžia kultūrinės praktikas, tokias kaip elgsena prie stalo, maisto gaminimas ir patiekimas, įpročiai bei savęs reprezentavimas. LDK atveju tokios pat technologinės naujovės bei kultūrinės praktikos buvo pritaikytos dalyje privilegijuotų ir neprivilegijuotų miestų. Tarp tokių miestų minėtina Palanga ar Kražiai. Tačiau nemažos dalies miestų, turėjusių savivaldos teises, gyventojai kasdienybėje dažnai naudodavo praktikas, artimesnes kaimiškoms bendruomenėms. Toks indų naudojimas gali nurodyti specifinės kultūros formavimąsi, kuris buvo nulemtas vietinės tradicijos bei specifikos. Tarp tokių miestų visų pirma norėtųsi išskirti Jurbarką, Varnius, Veliuoną, Rietavą ir Švėkšną.

Šioje disertacijoje atlikto tyrimo rezultatų įvertinimas geriau suprantamas ir paaiškinamas kitų pasienio ruožų kontekste. Visų pirma tokiais pasienio regiono miestais laikytini šalia pasienio su Livonija buvę Joniškis, Šiauliai ir Žagarė. Šių miestų archeologinę medžiagą yra aptaręs E. Vasiliauskas⁴⁴⁸. Tyrėjo pateiktuose duomenyse galima pastebėti keletą tendencijų. Visų pirma Joniškio mieste arčiau centrinės aikštės esančiuose sklypuose raudonos molio masės ar įvairiomis glazūromis dengti keraminiai indai sudarė apie pusę radinių, tuo tarpu nutolusiuose nuo centro sklypuose jie tesudarė tik apie 17–25 %. Toks pokytis vertintinas kaip tam tikras socialinis atspindys, nurodantis, kad šalia aikštės gyvenę miestiečiai dažniau užsiimdavo prekyba ir amatininkyste. Gali būti, kad šie duomenys iš dalies atskleidžia karčemų buitį. Tokių

⁴⁴⁸ VASILIAUSKAS, E. The Development of Towns of the Šiauliai Crown Estate from the 16th to the 18th Century. In *Settlements and Towns* (Archaeologia Baltica, vol. 16). Ed. by G. ZABIELA. Klaipėda, 2011, pp. 72–103.

indų sąlyginė gausa nurodo, kad žymi gyventojų dalis pritaikė Baltijos jūros regiono miestams artimas kultūrinės praktikas. Kita vertus, nemaža Joniškio gyventojų dalis daugiausia naudojo vietinės tradicijos pilkos molio masės indus, o tai liudija artimų kaimiškoms ar vietinių tradicijų perkėlimą į šiuos miestus. Tai ypač atsiskleidžia nuo miesto centro nutolusiuose sklypuose. Tokių tendencijų raiška ypač stipriai reiškęsi Joniškio dvare, ką rodo čia surinkti keraminiai indai ir jų analizės duomenys⁴⁴⁹. Pasak autoriaus, Šiauliuose ir Žagarėje yra fiksuojamos labai artimos indų naudosenos situacijos. Taigi šiaurinio LDK pasienio miesteliuose fiksuotos indų naudojimo tendencijos yra būdingesnės tokiems LDK miestams kaip Jurbarkas ar kiti, o ne Prūsijos miestams, tokiems kaip Klaipėda ar kitiems Baltijos jūros regiono miestams.

Kitas LDK pasienio ruožas su Prūsija buvo Užnemunėje. Čia surinkta nemažai archeologinės medžiagos, kuri atskleidžia XVI–XVII a. Vladislavovo ir Nova Volios (dabartiniai Kudirkos Naumiestis ir Virbalis) gyventojų stalo indų įvairovę. Abu miestai XVI a. pabaigoje ir XVII a. viduryje buvo gavę miesto teises. Abiejuose miesteliuose vykdyti tik žvalgomojo pobūdžio tyrimai, tad surinktos medžiagos reprezentatyvumas išlieka sąlyginai nedidelis. Virbalio atveju atlikus archeologinių radinių analizę nustatyta⁴⁵⁰, kad čia didžiausią dalį sudarė pilkos molio masės keraminiai artefaktai (žr. 66 pav.). Panaši situacija tiek tyrimų pobūdžiu, tiek medžiagos reprezentatyvumo atžvilgiu fiksuota ir Kudirkos Naumiesčio atveju⁴⁵¹. Tiesa, čia ne ką mažesnę keraminių

⁴⁴⁹ Ibid., p. 88, 91.

⁴⁵⁰ BUDVYDAS, U. *Virbalio senojo miesto vietos (20557), Vilkaviškio r. sav., Virbalio m., 2015 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ir archeologinių žvalgymų ataskaita*. Trakai, 2016. Saugoma: LIIR; KONTRIMAS, D. *Virbalio miestelio istorinio centro (17125) teritorijos ir Virbalio senojo miesto vietos (20557), Vilkaviškio r. sav., Virbalio m., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2013 metais ataskaita*. Vilnius, 2014. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; KONTRIMAS, D. *Virbalio miestelio istorinio centro (17125) ir Virbalio senojo miesto vietos (20557), Vilkaviškio r. sav., Virbalio m., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2012 m. ataskaita*. Vilnius, 2013. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; VAITKEVIČIUS, G. *Žvalgomieji archeologijos tyrimai Virbalyje 1998 metais*. Vilnius, 1998. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3057; BALČIŪNAS, D.; VAŠKELIS, A.; ŽALNIERIUS, A. *Vilkaviškio rajonas, Virbalis. Sklypas Vilniaus gatvė nr. 22. 1993 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Kaunas, 1993. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2196; STRAZDAS, A. *1993 m. žvalgomųjų archeologinių kasinėjimų Virbalio mieste (Vilkaviškio raj.), Vilniaus gatvėje 5A, ataskaita*. 1993. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2319; BERULIS, S. *Žvalgomieji tyrimai Virbalyje 1992 m. Ataskaita*. Vilnius, 1992. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1971.

⁴⁵¹ LISAUSKAITĖ, B. *Kudirkos Naumiesčio miestelio istorinio centro, Šakių r. (reg. nr. 17093), S. Dariaus ir S. Girėno g., V. Kudirkos g., S. Neries g., Vilties g., archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita, 2011 m. T. 1, 2*. Trakai, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3224–3225; ŽVIRBLYS, A. *Kudirkos Naumiesčio miestelio istorinės dalies (17093), Tilto g. 20, Kudirkos Naumiestyje, Šakių r. sav., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2013 m. ataskaita*. Vilnius, 2014. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; ŽVIRBLYS, A. *Kudirkos Naumiesčio Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios statinių komplekso (36417), Kudirkos Naumiesčio miestelio istorinėje dalyje (17093), Bažnyčios g. 28, Šakių r. sav., detaliųjų archeologinių*

indų dalį sudarė raudonos masės ar įvairiomis glazūromis dengti indai (žr. 67 pav.), o tai rodo, kad nemaža gyventojų dalis buityje naudojo artimus Prūsijos miestietiškomis ar aukštesnio socialinio statuso grupėms būdingus indus. Šio miesto atveju reikia pažymėti, kad didžioji dalis miestietiškomis bendruomenėms būdingų indų buvo surinkta bažnyčios aplinkoje, kas gali rodyti tikslesnę naudotojų grupę. Apibendrinant galima teigti, kad šiame pasienio regione atsikartoja panašios tendencijos, kokios nustatytos ir Livonijos pasienio miesteliuose. Abiejuose regionuose egzistavusiuose miestuose tik dalis jų bendruomenės, o turbūt ir tik tam tikros socialinės grupės, buvo pritaikiusios Vakarų ir Vidurio Europos miestams būdingas kultūrinės praktikas.

Aukščiau trumpai apibūdinti ir pateikti archeologiniai duomenys leidžia platesniame kontekste įvertinti jau ankstesniuose skyriuose aptartų miestų ir juose nustatytų tendencijų vertinimą. Visų pirma norisi išskirti Kretingos ir Skuodo miestų atvejus, kadangi čia surinkti duomenys išsiskiria iš kitų LDK miestų ir miestelių. Šiuose miestuose pritaikytos kultūrinės inovacijos tapo beveik visuotinės, jeigu tikėsime, kad surinkta medžiaga reprezentuoja didžiąją dalį bendruomenės. Prie šios grupės dar galima pridėti Palangos gyventojus. Pagrindinis klausimas – kodėl minimų miestų miestietiškos gyvensenos apraiškos yra gerokai ryškesnės, palyginus su kitais vakarinės LDK dalies miestais ir miesteliais? Turbūt atsakymo reikėtų ieškoti to meto komunikaciniuose ryšiuose ir kontaktuose, kurie nulėmė galimybes ir sąlygas socialinėms grupėms, kurios užsiėmė tam tikromis specifinėmis veiklomis, būdingomis miestų bendruomenėms, formuotis. Galima pažymėti, kad šių miestų komunikaciniai ryšiai, kaip ir Klaipėdos ar Šventosios, buvo stipriai susiję su jūros prekyba ir uostais. Tokių prekybinių ryšių mezgimasis nulėmė ne tik jų veiklos pobūdį, bet ir gyvensenos būdą bei taikomas kultūrinės elgsenos normas. Šis teiginys grindžiamas tuo, kad Kretingos ir Skuodo miestai buvo steigiami dvarininkų iniciatyva. Abu miestai buvo kuriami šalia ūkiniu požiūriu stiprių dvarų, tad ir miesto steigimas dvarininkų buvo suvokiamas kaip papildomas finansų šaltinis. Žinoma, potencialūs naujakuriai ir jų finansinis kapitalas neturėjo būti susijęs su žemės ūkio veikla, kuri buvo koncentruota dvaruose. Tad natūralu, kad į kuriamus miestus buvo norima pritraukti kuo daugiau pirklių ir amatininkų tiek iš LDK didžiųjų miestų, tiek iš Prūsijos ir Livonijos ar kitų užsienio kraštų. Skuodo ir Kretingos strateginė vieta bei galimybės megzti kontaktus galėjo padėti sukurti miestietiškas bendruomenes. Nors nedidelės Palangos miestiečių bendruomenės dalies veikla XVI–XVII a. pradžioje irgi turėjo būti daugiausia susijusi su prekyba. Tad pritaikytos kultūrinės praktikos rodo šių miestų nors dalies gyventojų veiklą ir kultūrinę orientaciją.

Tuo tarpu tokiuose miestuose kaip Jurbarkas, Kražiai, Varniai ir kituose panašiuose į juos, kontaktai su tolėliau nutolusiomis kitų miestų bendruomenėmis buvo ne

tyrimų 2012 m. ataskaita. Vilnius, 2013. Saugoma: Asmeniniame tyrėjo archyve; ŽAL-NIERIUS, A. *Kudirkos Naumiestis. Sklypo Dariaus ir Girėno Nr. 18 žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Kaunas, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2305.

tokie intensyvūs. Tai didžiąja dalimi turėjo lemti ir šių bendruomenių taikytas kultūrinės praktikas. Tyrimo metu atskleista, kad reikšminga miesto bendruomenės dalis šiuose miestuose tęsė ar pritaikė vietinio pobūdžio ir artimas kaimiškoms bendruomenėms tradicijas. Žinoma, nedidelis skaičius gyventojų prisitaikė Prūsijos miestų bendruomenėms artimą gyvenseną ir kultūrinės inovacijas. Šiuose miestuose dažnai fiksuojamos technologinės naujovės ar importuotos prekės, o tai liudija, kad nedidelės socialinės grupės perimdavo Baltijos jūros regiono miestams būdingus stalo kultūros, savęs reprezentavimo elementus ir įpročius. Vis dėlto visas duomenų kompleksas, susijęs su šiais miestais, sufleruoja, kad jie turi būti vertinami kaip lokalūs centrai, kurių veiklą labai veikė stiprių dvarų buvimas šalia ir apskritai aplinkinio krašto ūkinė, ekonominė ir kultūrinė situacija.

Išvados

- Tyrimo metu buvo susisteminta dabartinėje Vakarų Lietuvos teritorijoje vykusią archeologinių tyrinėjimų medžiaga, kuri skirtina viduramžių laikotarpiui. Ši medžiaga nebuvo kaupta sistemingai siekiant atsakyti į šiame darbe keliamus klausimus, tad jos reprezentatyvumas laikytinas mažu. Nepaisant to, tyrimo metu nustatyta, kad, kuriant viduramžių Klaipėdą, pilyje rezidavusi įgula ir kitas personalas, kaip ir šalia egzistavusio miesto gyventojų didžioji dalis, kultūrine prasme buvo artimesnė Vakarų ir Vidurio Europos miestų bendruomenėms. Toks teiginys grindžiamas atliktos keraminių indų analizės duomenimis, kurie atskleidžia, kad didžiąją to meto klaipėdiečių stalo indų dalį sudarė akmens masės ar kiti importuoti indai, būdingi Europos viduramžių miestams ar kitiems socialine prasme aukštesniems luomams. Taigi Klaipėdos archeologiniai duomenys dar kartą patvirtina, kad ši bendruomenė yra labai panaši į kitas Baltijos jūros regiono miestuose egzistavusias. Tiesa, radinių analizė išryškino ir kitą tendenciją, kad šie kontaktai su Baltijos jūros erdve buvo aktyvesni ir intensyvesni XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje. Manoma, kad tai turėtų būti siejama su pradine Klaipėdos vizija, pagal kurią naujai steigiama pilis ir miestas turėjo tapti regioniniu Livonijos centru. Tuo tarpu 1323 m. antpuolis ir 1328 m. Klaipėdos perdavimas tiesioginiam Vokiečių ordino pavaldumui rodo visišką šios vizijos ir jos įgyvendinimo žlugimą. Duomenys apie Klaipėdos, ypač mies-

to, vystymąsi ir ryšius XIV a. viduryje – XV a. pirmojoje pusėje yra skurdūs, ką, matyt, lėmė sąlyginai nedidelis gyventojų skaičius ir čia vykdomų veiklų kiekis. Vis dėlto ir aptariamuoju laikotarpiu datuojamų keraminių indų analizė parodė, kad čia naudotų indų naudosena atliepia to meto Vakarų ir Vidurio Europoje vyravusias tendencijas. Tad ir toliau kultūrinės naujovės Klaipėdoje būdavo pritaikomos remiantis lotyniškosios ir krikščioniškosios Europos miestų pavyzdžiais.

- Ta pati viduramžių keraminių artefaktų analizė leidžia teigti, kad ankstyvuojų Klaipėdos gyvavimo laikotarpiu, XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje, Klaipėdos miesto teritorijoje dažnas radinys yra vietinės tradicijos apžiesti keraminiai indai. Čia jie sudarė apie dešimtadalį visų keraminių radinių, ir toks jų dažnumas sietinas su sąlyginai aktyviais kontaktais su vietiniais gyventojais arba jų apsigyvenimu tarp naujakurių. Idėją apie vietinių gyventojų įtraukimą į kuriamo naujo miesto bendruomenę ankstyvuojų laikotarpiu sustiprina atlikta Klaipėdos piliavietėje aptiktų papuošalų analizė, kuri atskleidė, kad surinkta kolekcija greičiausiai yra iš suardytos laidojimo vietos. Šiose viduramžių kapinėse turėjo būti laidojami vietinės kilmės mirusieji. Šių radinių aptikimo vieta rodo, kad aptariamąsios kapinės buvo visai šalia to meto pilies ir miesto, tačiau neaišku, ar čia laidotieji gyveno atskirame kvartale, priemiestyje, šalia buvusiam kaime ar mieste kartu su miestiečių statusą ir teises turėjusiais asmenimis. Kita vertus, vien tik tokių kapinių identifikavimas rodo, kad ši bendruomenė tiesiogiai sąveikavo su naujakuriais ir kartu sudarė viduramžių Klaipėdos bendruomenę, kurios poveikslas pradeda ryškėti tik šių naujausių duomenų kontekste. Be to, šie vietiniai gyventojai laikytini naujakrikštais – tai rodo tiek spėjamų kapinių vieta, tiek fragmentiški duomenys apie laidojimo praktikas.
- Vietinių gyventojų, kurie gyveno nuo Vokiečių ordino pilių ir miestų nutolusiose gyvenvietėse, sąveikavimas su naujai besikuriančiais atvykėliais ir vaidmuo naujai besikuriančioje valstybėje bei LDK ir Ordino pasienio mikroregione yra gerokai komplikutesnis klausimas. Šią temą nors iš dalies leidžia aptarti tyrimo metu dabartinėje Vakarų Lietuvos teritorijoje egzistavusiose gyvenvietėse identifikuoti žistos pilkos molio masės indai. Tokie artefaktai buvo identifikuoti keliose gyvenvietėse, kurios sugrupuotos į tris pogrupus: a) Eketė, Laistai, Žardė; b) Medvėgalis, Šatrija, Pagrybis; c) Kalnėnai, Seredžius, Skirsnemunė, Šereitlaukis ir Veliuona. Šios trys grupės buvo sąlyginai įvardytos Livonijos, Žemaitijos ir Vokiečių ordino įtakos zonomis. Pastaroji zona sietina su Vokiečių ordino siekiais įsitvirtinti palei Nemuną, siekiant užtikrinti komunikacinę arteriją Kauno link bei sustiprinti savo pozicijas regione. Archeologinių tyrimų metu palei Nemuną buvusiose Vokiečių ordino pilyse ir gyvenvietėse aptikti tik žiesti pilkos molio masės bei akmens masės indai, kas rodo, kad čia atsikėlusiu naujakurių praktikuotos stalo tradicijos buvo labai panašios į

Vakarų ir Vidurio Europos miestuose tuo pačiu metu egzistavusias. Tiesa, čia neaptikta vietiniams gyventojams būdingos keramikos radinių, kas gali būti nulemta to, kad tirtos tik pilys, o ne galimai egzistavusios gyvenvietės. Tuo tarpu Žemaitijos įtakos zonos išskyrimas lieka tik sąlyginis, nes minėtų artefaktų radimo aplinkybės yra komplikotos ir jų priskyrimas viduramžių laikotarpiui problemiškas. Vis dėlto tokios zonos išskyrimas grindžiamas rašytiniuose šaltiniuose fiksuojamais duomenimis.

Bene daugiausia duomenų surinkta iš Klaipėdos apylinkėse buvusių vietinių gyvenviečių – Laistų, Eketės ir Žardės. Pastarosios gyvenvietės viršutinių sluoksnių keramikos analizės duomenys leidžia teigi, kad minimos gyvenvietės bendruomenę buvo bandyta įtraukti į kuriamos naujos valstybės sociokultūrinę struktūrą. Žardės gyvenvietės gyventojai buityje dažnai naudodavo pilkos molio masės žiestus indus, kurie siejami su Vokiečių ordino bendruomenėmis. Manoma, kad ši keramika pateko į jų rankas įvairių kontaktų su naujakuriais metu ir buvo tapusi kasdienybės elementu. Kokią įtaką pakitusios aplinkybės darė vietinių gyventojų gyvenimui, išsamiai aptarti šiuo metu negalima, nes duomenys skurdūs. Tačiau surinkti fragmentiški duomenys rodo, kad vietiniai didikai pasinaudojo bendradarbiavimo galimybėmis su Ordinu ir taip nors dalis jų sustiprino savo pozicijas bei materialiąją buitį. Esminis pokytis turėjo būti jų krikštas. Besimezgančius ryšius tarp Ordino ir vietinių gyventojų turėjo stipriai paveikti 1323 m. lietuvių antpuolis, kurio metu buvo sunaikinta ne tik Klaipėda, bet ir trys naujakrikštų pilys, buvusios aplink Klaipėdą. Manoma, kad vėlesniu laikotarpiu vyko gyvenviečių išsiskaidymas į smulkius vienetus, tačiau archeologinių duomenų iš tokių sodybviečių šiuo metu praktiškai nežinoma.

- Ankstyvųjų naujųjų laikų miestų archeologinės medžiagos sisteminimas, analizė ir lyginimas leido sukaupti duomenų bazę, kurios pagrindu tapo įmanoma atskleisti kultūrinę sąveiką LDK ir Prūsijos pasienio mikroregione. Šio tyrimo kontekste visų pirma buvo išskirta Klaipėda, kuri XVI a. pirmojoje pusėje visiškai transformavosi kaip miestas ir ne tik pakeitė savo lokaciją, bet ir joje vykusios socialinės kultūrinės transformacijos palietė daugelį aspektų, susijusių su kasdieniu gyvenimu. Keraminių indų analizės rezultatai ir jų įvertinimas konkrečiu teoriniu lygmeniu atskleidė, kad čia egzistavusi bendruomenė buvo sudaryta iš senųjų gyventojų ir nemažos dalies naujakurių, kurie atvyko iš įvairių regionų ir Vakarų Europos miestų. Šis naujas sociumas kartu pritaikė ir naujas indų gamybos technologijas. Šios technologijos ir naujoviškų indų naudojimas atskleidžia kultūrinės naujovės klaipėdiečių buityje. Šios naujovės atitinka to meto Vakarų Europos miestuose fiksuojamas indų naudosenos tendencijas, tad manoma, kad jų perėmimą ir platų taikymą lėmė užsimezgę komunikaciniai kontaktai su Baltijos jūros regiono uostais ir miestais. Šio sąveikavimo pasekmė buvo tai, kad Klaipėda atsидūrė (ar išliko) šio regiono kultūrinėje erdvėje

ir taikė visam regionui būdingus kultūrinius elementus, o tai ir atskleidžia tiek XVI a., tiek XVII a. keraminių indų analizės rezultatai.

Taip pat Klaipėdoje stebima ir kitų kultūrinių impulsų raiška. Numizmatinės medžiagos ir kai kurių keraminių indų grupių analizės duomenys rodo, kad ekonominiai ir kultūriniai saitai tarp Prūsijos, LDK miestų ir apskritai visoje ATR erdvėje XVI a. pradžioje – XVII a. pradžioje stiprėjo. Daugumą smulkaus nominalo monetų Klaipėdos atveju sudarė kaldintosios LDK ar Lenkijos kalyklose. Be to, tokios monetos tapdavo ne tik atsiskaitymo priemone, bet ir asmeniniu daiktu, kuriame esantys ATR valstybiniai simboliai buvo tapę suprantamais kasdienybės elementais. Tuo tarpu šviesiai pilkos molio masės indų sąlyginė gausa liudija stiprius ekonominius saitus su Lenkijos uostais.

- Tuo tarpu LDK savivaldžiuose miestuose (Kretinga, Skuodas, Šventoji) rastų keraminių indų ir kitų radinių analizė atskleidė, kad čia XVII a. vyraavusios indų naudosenos tendencijos yra labai panašios į Klaipėdoje tuo metu egzistavusias, kas šio tyrimo kontekste yra interpretuojama kaip kultūrinių praktikų elementai, būdingi miestietiškos bendruomenės. Vis dėlto ne visuose savivaldžiuose miestuose tokios pat tendencijos fiksuotos. Pavyzdžiui, Jurbarko, Varniuose ar Veliuonoje didžioji dalis gyventojų naudojo kaimiškoms bendruomenėms stilistiškai ir technologiškai artimus indus, o tai savo ruožtu vertintina kaip archajiškų tradicijų pritaikymas šiose erdvėse. Matyt, tai rodo, kad šių miestų gyventojų kontaktai daugiausia apsiribojo vietine rinka, ir ryšiai su tolimesniais miestais bei jų gyventojais išliko nežymūs. Tai, kad čia fiksuotos tokios tendencijos, suponuoja mintį, jog miesto teisių suteikimas savaime nenulėmė formavimosi miestietiškos bendruomenės, kuri savo atributais būtų panaši į Prūsijoje buvusią, ir šiuo atveju miesto vystymuisi įtakos turėjo vidiniai lokalūs procesai, nebuvo remtasi platesniame Baltijos jūros regione taikomų technologinių ir kultūrinių naujovių pavyzdžiu.

Kita vertus, tokiam privilegijuotame miestelyje kaip Palanga ir neprivilegiuotame mieste kaip Kražiai nustatyti indų vartosenos bruožai vėlgi artimesni tokiems miestams kaip Klaipėda, Kretinga ar Skuodas. Tad šių miestų analizės duomenys rodo, jog miestietiškas ar bent jo elementų pritaikymas nebūtinai yra tiesiogiai susietas su savivaldos teisėmis ir išskirtiniu teisiniu statusu. Be to, nustatytos tendencijos rodo, kad Kražių, Kretingos, Skuodo ir Palangos miestų gyventojai buvo užmezgę kontaktus su miestais, kurių dauguma gyventojų buvo perėmę Vidurio ir Vakarų Europos miestams būdingus stalo kultūros elementus (potencialiai tarp jų buvo Klaipėda). Šių indų gamybos technologijų perėmimas bei pritaikymas ir su tuo susijusių kultūrinių elementų sklaida šiuose LDK miestuose atskleidžia, kad didžioji jų dalis, kaip ir Klaipėda, nors iš dalies buvo užmezgę platesnius ryšius ir kontaktus su Baltijos jūros regionu bei savo kasdienybėje taikė šioje erdvėje būdingas kultūrines praktikas.

Šių užsimezgusių komunikacinių tinklų suardymo arba bent žymaus smukimo laikotarpiu reikėtų laikyti XVII a. vidurį – antrąją pusę, kai po LDK sukrėtusių karų ir kitų stichijų ne tik buvo prarasta apie pusė miestų gyventojų. Šiuo laikotarpiu LDK valstybėje pasireiškė ir miestų bendruomenių statuso bei reikšmės nusilpimas, kurį lėmė didėjantys mokesčiai, laisvių ir teisių suvaržymas. Kretingos archeologinių artefaktų analizė atskleidžia, kad XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. gyventojų, bent žymios jų dalies, indų naudosena taip pat kinta. Šio laikotarpio sluoksniuose aptinkama gerokai daugiau pilkos molio masės indų, o tai rodo archajiškų vietinių tradicijų skverbimąsi ir plėtrą miesto bendruomenėse. Tai tik patvirtina rašytinių šaltinių duomenis, kad daugumos to meto LDK miestų gyventojų pagrindiniu užsiėmimu buvo tapęs žemės ūkis.

Santrumpos

ATR – Abiejų Tautų Respublika.

KM – Kretingos muziejus.

KPD KPC – Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Kultūros paveldo centre saugomų ataskaitų šifras.

LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

LJM – Lietuvos jūrų muziejus.

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus.

LII, f. 1, b. – Lietuvos istorijos instituto Rankraštyne saugomų ataskaitų šifras.

MLIM – Mažosios Lietuvos istorijos muziejus.

PKM – Palangos kurorto muziejus.

ROKIM – Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus.

ŠHŠM – Šilutės Hugo Šojaus muziejus.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai:

1. ABROMAVIČIUS, E. *Seredžiaus senajo miesto vietos (u. k 16351), Seredžiaus mstl., Jurbarko r. sav., archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2010 m. ataskaita.* Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2125.
2. ABROMAVIČIUS, E. *Skirsnemunės senajo miesto vietos (30342), gatvės atkarpos tarp Nemuno g. 24 ir krašto kelio Nr. 141, Skirsnemunės k., Jurbarko r. sav., archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2010 m. ataskaita.* Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2126.
3. ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Jurbarko mieste 1995 m. ataskaita.* Vilnius, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2473.
4. ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Skirsnemunėje (Jurbarko raj.) 1995 m. ataskaita.* Vilnius, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2482.
5. ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Veliuonos miestelyje (Jurbarko raj.) 1995 metais ataskaita.* Vilnius, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2518.
6. ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologijos tyrinėjimų Kražiuose (Kelmės raj.) 1997 metais ataskaita.* Vilnius, 1997. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2975.
7. ALELIŪNAS, G. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Seredžiuje (Jurbarko raj.) 1994 m. ataskaita.* Vilnius, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2271.

8. BALČIŪNAS, D.; VAŠKELIS, A.; ŽALNIERIUS, A. *Vilkaviškio rajonas, Virbalis. Sklypas Vilniaus gatvė nr. 22. 1993 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Kaunas, 1993. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2196.
9. BALSAS, D. *Varnių senojo miesto vietos (2535) Telšių r. sav., Varnių m., Birutės ir M. Valančiaus g. 2012 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2012. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
10. BALTRAMIEJŪNAITĖ, D. *Veliuonos senojo miesto vietos (13009), Jurbarko r. sav., (Veliuonos sen.) archeologinių tyrinėjimų 2009 m. ataskaita*. Vilnius, 2009. Saugoma: KPC 39-1-2986.
11. BANYTĖ-ROWELL, R. *1998 metų žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Priekulės mieste (Klaipėdos r.) būsimų telefoninio ryšio trasų vietoje ataskaita*. Klaipėda, 1998. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3192.
12. BANYTĖ-ROWELL, R. *Priekulės miesto istorinės dalies (33624), Klaipėdos r., archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2010 metais ataskaita. I ir II dalis*. Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3090-3091.
13. BAUBONIS, Z. *Jurbarko senojo miesto vietos (2814), Jurbarko m., 2011 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. T. I–II. Vilnius, 2011. Saugoma: KPC 3-1-4441-4442.
14. BERULIS, S. *Žvalgomieji tyrimai Virbalyje 1992 m. Ataskaita*. Vilnius, 1992. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1971.
15. BRAČIULIS, V. *Archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai ir archeologiniai žvalgymai Gediminaičių gatvėje, Švėkšnos mstl., Šilutės r. 2008 metais*. Klaipėda, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5013.
16. BRAZAITIS, D. *Palangos miesto istorinės dalies (U2), sklypo Vytauto g. 27–29, Palanga, archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2011. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
17. BUDVYDAS, U. *Virbalio senojo miesto vietos (20557), Vilkaviškio r. sav., Virbalio m., 2015 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ir archeologinių žvalgymų ataskaita*. Trakai, 2016. Saugoma: LIIR.
18. DAKANIS, B. *2000 m. žvalgomųjų archeologijos tyrimų Rietave, Plungės g. nr. 17 ataskaita*. Vilnius, 2000. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3643.
19. GENYS, J. *1994 metų Žardės gyvenvietės, Klaipėdos raj., archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2632.
20. GENYS, J. *8 gyvenamo rajono Klaipėdoje (Žardės piliakalnio gyvenviečių) žvalgomųjų archeologinių kasinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1990. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1764.
21. GENYS, J. *8 gyv. rajonas Klaipėdoje, Žardės piliakalnio gyvenvietė. Archeologinių tyrimų ataskaita, 1991 m.* Klaipėda, 1991. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1902.
22. GENYS, J. *Buv. Aleksandro bažnyčios Varniuose archeologinių tyrimų ataskaita*. Telšiai, 1981. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 841.

23. GENYS, J. *Gyv. namas Klaipėdoje, P. Cvirkos g. 20. Archeologinių tyrimų ataskaita. Klaipėdos m. Butų valdyba*. Vilnius, 1983. Saugoma: MLIM, AS 238, Pg. m. 8159.
24. GENYS, J. *Klaipėdos g. nr. 1 Šilutėje, archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1991. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1898.
25. GENYS, J. *Koncentracijos stovykla Varniuose, Didvyrių 6, Telsių raj. Papildomi archeologiniai tyrimai*. Klaipėda, 1986. Saugoma: LIIR f. 1, b. 1328.
26. GENYS, J. *Palangos m. centrinės dalies žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1024.
27. GENYS, J. *Pastato Klaipėdoje Kurpių g. 4 rūšiai. Archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1981. Saugoma: MLIM, AS 73, Pg. m. 7961.
28. GENYS, J. *Sklypo Lietuvininkų g-vėje nr. 55 žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1992. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2061.
29. GENYS, J. *Žardės piliakalnio gyvenvietė. Klaipėdos raj. Archeologinių tyrimų ataskaita 1993 m.* Klaipėda, 1993. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2190.
30. GENYS, J. *Žardės gyvenvietės (Klaipėdos raj.) žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita 1996 m.* Klaipėda, 1996. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2734.
31. GENYS, J. *Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Žardės (Klaipėdos raj.) gyvenvietėje ataskaita 1999 m.* Klaipėda, 1999. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3476.
32. GENYS, J. *Žardės gyvenvietės (Klaipėdos m.) 2000 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2000. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3652.
33. GENYS, J.; SPRAINAITIS, R. *Universalinė parduotuvė Kretingoje. Centrinės aikštės šiaurinėje dalyje vykdytų 1986–1987 m. archeologinių tyrimų ataskaita (rytinė dalis)*. Klaipėda, 1987. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1332.
34. IVANAUSKAS, E. *Tauragės dvarvietės 2001 m. žvalgomieji archeologijos tyrimai*. Vilnius, 2001. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3768.
35. IVANAUSKAS, T. *Palangos miesto istorinės dalies (12613) teritorijos, senojo miesto vietos (17139), Palangos m., sav., Palangos m., Vytauto g. 92 / Vasario 16-osios g. 1, žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita*. Klaipėda, 2015. Saugoma Palangos kurorto muziejuje.
36. IVANAUSKAS, T. *Palangos senojo miesto vietos (17139) ir miesto istorinės dalies (12613) teritorijos, Palangos m., sav., Palangos m., Vytauto g. 92 detaliųjų archeologinių tyrimų ir archeologinių žvalgymų 2015 metais ataskaita*. Klaipėda, 2015. Saugoma Palangos kurorto muziejuje.
37. IVANAUSKAS, T. *Rietavo senojo miesto vietos (29647) teritorijos, Rietavo m. sav., Žemaitės g. žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2016 m. ataskaita*. Klaipėda, 2016. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
38. IVANAUSKAS, T. *Veliunos senojo miesto vietos (13009), Jurbarko r. sav., Veliunos mstl., Nemuno g. 5, 2011 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 2012. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.

39. JAZBUTYTĖ, D. *Palangos senajo miesto vietos (17139), Palangos miesto istorinės dalies (12613) Palangos m., Vytauto g. 41 2016 m. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita.* Klaipėda, 2017. Saugoma Palangos kurorto muziejuje.
40. JUKNEVIČIUS, A. *Veliuonos magazino (16625) sklypo, Gedimino g. 17, Jurbarko raj., rytinė dalis. 2012 m. archeologinių tyrimų ataskaita.* Kėdainiai, 2012. Saugoma: LIIR f. 1, b. 91494.
41. JUKNEVIČIUS, A. *Veliuonos senajo miesto vietos (13009), Veliuonos magazino (16625) aplinkos, Gedimino g. 17, Veliuonos mstl., Jurbarko raj. 2011 m. archeologinių tyrimų ataskaita.* Kėdainiai, 2012. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 91050.
42. JUŠKAITIS, V. *Žagarės senajo miesto vietos (30333), Joniškio r. sav., 2011 m. detaliųjų archeologinių tyrimų, žvalgomųjų tyrimų ir žvalgymų ataskaita. I ir II dalis.* Jurbarkas, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3249-3250.
43. KARALIENĖ, D. *1999 m. Varnių senamiestis (Telšių raj.) archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita.* Telšiai, 1999. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3421.
44. KARALIENĖ, D. *Varnių kapinynas. 1998 m. archeologinių tyrinėjimų pietvakarinėje dalyje ataskaita.* Telšiai, 1998. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3239.
45. KARALIENĖ, D. *Varnių senamiestis (Telšių r.) Daukanto g. nr. 3 / Dariaus ir Girėno g. archeologinių žvalgomųjų tyrimų 2002 m. ataskaita.* Telšiai, 2002. Saugoma: LIIR f. 1, b. 3970.
46. KIULKYS, D. *Skuodo urbanistinės vietovės (u. k. 17108) teritorijoje, Vilniaus g. 1A, Skuodo m., esančio sklypo žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2015 m. ataskaita.* Klaipėda, 2015. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
47. KONTRIMAS, D. *Virbalio miestelio istorinio centro (17125) ir Virbalio senajo miesto vietos (20557), Vilkaviškio r. sav., Virbalio m., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2012 m. ataskaita.* Vilnius, 2013. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
48. KONTRIMAS, D. *Virbalio miestelio istorinio centro (17125) teritorijos ir Virbalio senajo miesto vietos (20557), Vilkaviškio r. sav., Virbalio m., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2013 metais ataskaita.* Vilnius, 2014. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
49. KRANIAUSKAS, R. *Palangos senajo miesto vietos (17139) Vytauto g. 80–80A 2010 m. archeologinių tyrimų ataskaita.* Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3491.
50. KVIZIKEVIČIUS, L. *Archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai Jurbarke ir Veliuonoje 1999 metų tyrinėjimų ataskaita.* Vilnius, 1999. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3288.
51. KVIZIKEVIČIUS, L. *Jurbarko senamiesčio ir Seredžiaus miestelio 2001 m. žvalgomieji archeologijos tyrimai. Ataskaita.* Vilnius, 2001. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3782.
52. KVIZIKEVIČIUS, L. *Veliuonos senamiesčio 1997 metų archeologiniai žvalgomieji tyrimai. Ataskaita.* Vilnius, 1997. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2814.
53. KVIZIKEVIČIUS, L. *Veliuonos senamiesčio 1996 metų archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai.* Vilnius, 1996. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2628.

54. KVIZIKEVIČIUS, L. *Žvalgomieji archeologijos tyrimai Žemutinės Panemunės miesteliuose (Jurbarkas, Seredžius, Veliuona, Zapyškis) 2000 m.* Vilnius, 2000. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3599.
55. LISANKA, A. *1975 m. būsimųjų Kražių kultūros namų, Kelmės raj., teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita.* Vilnius, 1975. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 580.
56. LISAUSKAITĖ, B. *Kudirkos Naumiesčio miestelio istorinio centro, Šakių r. (reg. nr. – 17093) S. Dariaus ir S. Girėno g., V. Kudirkos g., S. Neries g., Vilties g., archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita, 2011 m.* T. 1–2. Trakai, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3224-3225.
57. MASIULIENĖ, I. *Kretingos senajo miesto vietos (A 1821), Rotušės a., Kretingos miestas, archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2006 m. ataskaita.* Klaipėda, 2006. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4711.
58. MERKEVIČIUS, A. *Eketės piliakalnio ir gyvenvietės, Sendvario apyl., Klaipėdos raj., 1972 m. kasinėjimų ataskaita.* Vilnius, 1972. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 329.
59. MICHELBERTAS, M. *Kražių senajo miesto vietos (13012), Kražių kolegijos (138) teritorijos, Kelmės r., 2010 m. archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita.* Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3065.
60. MOCKUS, M. *Varnių senajo miesto vietos (2535) Vytauto g. ir Dariaus ir Girėno g. 8, Telšių r., Varnių m., 2011 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita.* Klaipėda, 2013. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
61. NABAŽAITĖ, R. *Klaipėdos senamiesčio Turgaus g. 37 2012–2013 m. archeologinių tyrinėjimų (u. k. 27077) ataskaita.* T. 9. Klaipėda, 2016. Saugoma: BRIAI bibliotekoje.
62. PILIČIAUSKIENĖ, G. *Kretingos senajo miesto vietoje (12310), Rotušės a. IIA, 2010 m. vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita.* Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2116.
63. PILIČIAUSKIENĖ, G. *Palangoje, sklype Vytauto g. 27–29, 2008 m. vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita.* Vilnius, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5042.
64. PILIČIAUSKIENĖ, G. *Priekulės miesto istorinėje dalyje, Turgaus aikštėje 2010 m. vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita.* Vilnius, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2124.
65. POŠKA, T. *Archeologijos tyrinėjimai Kražių (Kelmės raj.) kolegijos aikštėje 2002 m. ataskaita.* Vilnius, 2002. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3902.
66. POŠKA, T. *Kražių (Kelmės raj.) jėzuitų kolegijos pastato aplinkos archeologijos tyrinėjimai 2003 m. Ataskaita.* Vilnius, 2003. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4141.
67. PRANCKĖNAITĖ, E. *Jurbarko dvaro sodybos (143) (Jurbarko miestas) teritorijos 2006 metų archeologinių žvalgomųjų ir archeologinių tyrimų ataskaita.* T. 1–2. Vilnius, 2006. Saugoma: KPC 39-1-3478-3479.
68. PRANCKĖNAITĖ, E. *Jurbarko senajo miesto (A676) teritorijos (Tauragės apskr., Jurbarko m.) 2007 metų žvalgomųjų archeologijos tyrinėjimų ir archeologinių tyrinėjimų ataskaita.* Vilnius, 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4948.

69. RAMANAUSKAITĖ-OSTAŠENKOVIENĖ, V. *Varnių miestelio, Telšių raj., 2001 m. žvalgomųjų archeologijos tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2001. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3775.
70. SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos (A1704), Skerdėjų g. 2, 6, 8, 2007 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. I–II dalis. Klaipėda, 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4958.
71. SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos su priemiesčiais (27077), Aukštoji / Didžioji Vandens g. 2, archeologinių tyrimų 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC 39-1-2202.
72. SONGAILAITĖ, R. *Klaipėdos senojo miesto vietos (A1704 K), Aukštoji g. / Didžioji Vandens g. 2 archeologinių tyrinėjimų 2010 m. ataskaita*. I–II dalis. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3053-3054.
73. SONGAILAITĖ, R. *Rietavo senojo miesto vieta. Elektros tinklų rekonstrukcija Laisvės aikštėje ir gatvėje. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų 2004 m ataskaita*. Vilnius, 2004. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4401.
74. SONGAILAITĖ, R. *Skuodo istorinės miesto dalies (17108), Gedimino, Laisvės, D. Poškos ir Vydūno g. žvalgomųjų archeologijos tyrimų 2010 m. ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2459.
75. SONGAILAITĖ, R. *Skuodo istorinės miesto dalies (17108), Gedimino g., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2010 m. ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-2458.
76. SONGAILAITĖ, R. *Skuodo miesto istorinės dalies (17108) archeologinių žvalgymų P. Cvirkos ir Birutės g., žvalgomųjų archeologinių tyrimų Gedimino-Vytauto g., archeologinių tyrimų Gedimino g. 4 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC 39-1-2273.
77. SPRAINAITIS, R. *Birutės g-vė nr. 1 Kretingoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2289.
78. SPRAINAITIS, R. *Buv. Rotušės vieta Kretingoje. Archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1994. Saugoma: LIIR f. 1, b. 2354.
79. SPRAINAITIS, R. *Buvusi kirchė Rusnėje, Šilutės raj. Archeologinių tyrimų 1991 m. ataskaita*. Klaipėda, 1992. Saugoma: MLIM, AS 131, g. m. 8019.
80. SPRAINAITIS, R. *Buvusi Rusnės kirchė, Šilutės raj. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1984. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1256.
81. SPRAINAITIS, R. *Buvusios Rotušės vieta Kretingoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1992. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2044.
82. SPRAINAITIS, R. *Buvusi kolegija Kražiuose (Kelmės rajonas). Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1988. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1572.
83. SPRAINAITIS, R. *Buvusios Šv. Jono bažnyčios tarp Turgaus ir Pylimo (buv. Pakalnės) g-vių Klaipėdoje. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų II etapo ataskaita*. Klaipėda, 1996. Saugoma: MLIM, AS 165, Pg. m. 8086.

84. SPRAINAITIS, R. *Gyvenamasis namas Teatro g. nr. 7, Klaipėdoje. Archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1043.
85. SPRAINAITIS, R. *Sklypo tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje archeologinių tyrimų ataskaita 1992 m.* Klaipėda, 1993. Saugoma: MLIM, AS 17, Pg. m. 7905; LIIR, f. 1, b. 2039.
86. SPRAINAITIS, R. *Sklypas tarp Tomo, Vežėjų, D. Vandens ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje archeologinių tyrimų III etapo ataskaita*. Klaipėda, 1991. Saugoma: MLIM, AS 15, Pg. m. 7903; AS 16, Pg. m. 7904; LIIR, f. 1, b. 1873.
87. SPRAINAITIS, R. *Sklypo tarp Tomo, D. Vandens, Vežėjų ir Pasiuntinių gatvių Klaipėdoje žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita 1993 m.* Klaipėda, 1994. Saugoma: MLIM, AS 18, Pg. m. 7906; LIIR, f. 1, b. 2157.
88. STRAZDAS, A. *1993 m. žvalgomųjų archeologinių kasinėjimų Virbalio mieste (Vilkaviškio raj.), Vilniaus gatvėje 5A, ataskaita*. Vilnius, 1993. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2319.
89. ŠAPAITĖ, A. *2002 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų Varniuose, Dariaus ir Girėno, S. Daukanto ir M. Daukšos gatvėse, ataskaita*. Šiauliai, 2002. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3941.
90. ŠAPAITĖ, A. *Varnių senojo miesto, Vytauto g. 4, archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2008 m. ataskaita*. Šiauliai, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5074.
91. ŠMIGELSKAS, R. *Palangos miesto istorinės dalies (u.k. 12613), Palangos m. sav., Palangos m., Vytauto g. 43 archeologinių tyrimų 2014 m. ataskaita*. Vilnius, 2015. Saugoma Palangos kurorto muziejuje.
92. ŠMIGELSKAS, R. *Palangos senojo miesto vietos (17139), Palangos miesto istorinės dalies (12613), Palangos Kurhauzo (1291) teritorijos Palangos m. sav., Palangos m., Grajų Tiškevičių al., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2015 m. ataskaita*. Vilnius, 2016. Saugoma Palangos kurorto muziejuje.
93. TAUTAVIČIUS, A. *Veliuonos pilaičių, Jurbarko raj., 1965 m. kasinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1965. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 224.
94. UBIS, E. *Detaliųjų archeologinių tyrimų Turgaus aikštėje 12, Klaipėdoje, Klaipėdos senamiestyje (u.k. 16075) masinių radinių sąrašas. Plotas 1–3. T. 2–3*. Klaipėda, 2015. Saugoma: MLIM.
95. UBIS, E. *Kretingos senojo miesto vietoje (u.k. 12310), sklype adresu Rotušės a. 11A, Kretingoje, 2010 m. vykdytų archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 2010. Saugoma: KPC 39-1-3066.
96. URBANAVIČIENĖ, S. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) kapinyno 1989 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1989. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1812.
97. URBANAVIČIUS, V. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) gyvenvietės ir kapinyno 1985 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1985. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1217.
98. URBANAVIČIUS, V. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) kapinyno 1986 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1986. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1299.

99. URBANAVIČIUS, V. *Seredžiaus (Jurbarko raj.) kapinyno 1987 m. tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 1987. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1330.
100. VAITKEVIČIUS, G. *Žvalgomieji archeologijos tyrimai Virbalyje 1998 metais*. Vilnius, 1998. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 3057.
101. VALATKIENĖ, L. *Varnių senkapis, Telšių raj. Archeologinių tyrinėjimų pietvakarinėje dalyje 1995 m. ataskaita*. Telšiai, 1995. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2520.
102. VAŠKEVIČIŪTĖ, I. *Rietavo senojo miesto vietos (A 1830), Plungės g., Rietavo mieste, archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2006 m. ataskaita*. Vilnius, 2006. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4674.
103. VAŠKEVIČIŪTĖ, I. *Rietavo senojo miesto vietos (A1830; Rietavo savivaldybė) Plungės g., Oginskių ir Paupio g bei perėjimo tarp Laukuvos g. ir J. Naujalio g., archeologinių žvalgomųjų tyrimų ataskaita*. Vilnius, 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4866.
104. VĖLIUS, G. *Veliuonos piliakalnio (A690P) bei Veliuonos piliakalnio II su papiliu (A691KP) aplinkos, Jurbarko raj., archeologinių tyrinėjimų 2007 m. ataskaita*. Vilnius, 2007. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 4986.
105. ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies 2010 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–4. Vilnius, 2013. Saugoma: BRIAI bibliotekoje.
106. ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies (10303) 2014 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–10. Vilnius, 2016. Saugoma: BRIAI bibliotekoje.
107. ZABIELA, G. *Klaipėdos pilies (10303) 2016 m. detaliųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–6. Klaipėda, Vilnius, 2017. Saugoma: BRIAI bibliotekoje.
108. ZALEPŪGIENĖ, A. *Šereitlaukio piliakalnio, Pagėgių sav., 2008 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. T. 1–2. Vilnius, 2013. Saugoma: LNM.
109. ZUBRICKAS, D. *Palangos m. sav. Kretingos g. 26 archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3229.
110. ZUBRICKAS, D. *Palangos senojo miesto (17139) ir Palangos miesto istorinės dalies (12613), elektros kabelių trasų A. Mickevičiaus, S. Daukanto, Kęstučio, L. Vainiečio, Medžiotojų, Ronžės gatvėse ir Meilės alėjoje. Archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2011 m. ataskaita*. Klaipėda, 2011. Saugoma: KPC 39-1-3230.
111. ŽALNIERIUS, A. *Kudirkos Naumištis. Sklypo Dariaus ir Girėno nr. 18. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Kaunas, 1994. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 2305.
112. ŽALNIERIUS, A. *Veliuonos (Jurbarko raj.) senojo miesto vietos (A694P), sklypo Vytauto g-vė nr. 29, žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*. Kaunas, 2008. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 5118.
113. ŽULKUS, V. *Gyv. namas Klaipėdoje, Pergalės g-vė 6A. Archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1981. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 970.
114. ŽULKUS, V. *Kaimo ambulatorijos statyba Kražiuose, Kelmės raj. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1984. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1502.

115. ŽULKUS, V. *Laistų piliakalnio (Klaipėdos raj.) gyvenvietės 1982 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1047.
116. ŽULKUS, V. *Naglio kalno Palangoje archeologiniai kasinėjimai 1978 m. Ataskaita*. Klaipėda, 1978. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 656.
117. ŽULKUS, V. *Palangos archeologiniai paminklai. 1988 m. žvalgomųjų kasinėjimų duomenys*. Klaipėda, 1988. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1557.
118. ŽULKUS, V. *Pergalės 6A Klaipėdoje. Papildomų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1025.
119. ŽULKUS, V. *Pergalės g-vė nr. 14 Klaipėdoje. Archeologinė priežiūra ir fiksacija. Užs. Klaipėdos m. butų ūkio v-ba*. Klaipėda, 1983. Saugoma: MLIM, AS 77, Pg. m. 7965.
120. ŽULKUS, V. *Sklypas tarp Kastyčio, Mažosios, Galinės, Žaibo g-vių Klaipėdoje. Klaipėdos m. Kultūros paminklų apsaugos inspekcija. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai*. Klaipėda, 1988. Saugoma: MLIM, AS 9, Pg. m. 7897; LIIR, f. 1, Nr. 1339.
121. ŽULKUS, V. *Šilutės m. senoji dalis. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1983. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1505.
122. ŽULKUS, V. *Šventosios gyvenvietė Palangos m. Archeologinių žvalgomųjų kasinėjimų ataskaita*. Klaipėda, 1985. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1495.
123. ŽULKUS, V. *Švėkšnos dvaras Šilutės rajone. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*. Klaipėda, 1982. Saugoma: LIIR, f. 1, b. 1028.
124. ŽVIRBLYS, A. *Kudirkos Naumiesčio miestelio istorinės dalies (17093), Tiltu g. 20, Kudirkos Naumiestyje, Šakių r. sav., žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2013 m. ataskaita*. Vilnius, 2014. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.
125. ŽVIRBLYS, A. *Kudirkos Naumiesčio Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios statinių komplekso (36417), Kudirkos Naumiesčio miestelio istorinėje dalyje (17093), Bažnyčios g. 28, Šakių r. sav., detaliųjų archeologinių tyrimų 2012 m. ataskaita*. Vilnius, 2013. Saugoma asmeniniame tyrėjo archyve.

Publikuoti šaltiniai:

1. 2016 m. išduoti leidimai archeologiniams tyrimams. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 541–557.
2. ČIURINSKAS, M; DAUKŠIENĖ, O. Kražiuose mirusių jėzuitų mažosios biografijos – Summariola vitae. In *Senoji Lietuvos literatūra. Istoriniai mūšiai senojoje Lietuvos raštijoje: nuo Livonijos karo iki XVIII a.* T. 32. Vilnius, 2011, p. 215–268.
3. GROTH, A. *Żegluga i handel morski Klajpedy w latach 1664–1722. Statystyka obrotu towarowego. Seria Bałtoznawcza*. T. III. Gdańsk, 1995.

4. Hermanas iš Vartbergės. Livonijos kronika. In *Livonijos kronikos*. Red. ir vert. J. JURGINIS. 1991, Vilnius, p. 166–208.
5. *Kuršo aktai. Acta Curoniae*. Red. T. BARANAUSKAS, Pasvalys, Joniškis, 2017.
6. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Joniškis ir Jurbarkas*. T. I. Vilnius, 1991.
7. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Kretinga, Skuodas, Šiauliai, Šventoji, Varniai, Veliuona, Viekšniai, Virbalis, Vladislavovas*. Vilnius, 1997.
8. *Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*. Ats. red. E. VASILIAUSKAS. Klaipėda, 2013.
9. Pasaulio aprašymas. In *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Ats. red. A. DUBONIS. Vilnius, 2005, p. 86–91.
10. PETRAS DUSBURGIETIS. *Prūsijos žemės kronika*. Sud. R. BATŪRA. Vilnius, 1985.
11. POSILGE, J. von. Chronike des Landes Preussen. In *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussichen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. Hrsg. von T. HIRCH, M. TÖPPEN, E. STREHLKE. Bd. 3. Leipzig, 1866.
12. STRYKOWSKI, M. *Kronika polska, litewska, zmódzka i wszystkiéj Rusi*. T. 1–2, Warszawa, 1846.
13. *The Livonian Rhymed Chronicle*. Ed. and transl. by J. C. SMITH, W. L. URBAN. Bloomington, 1977.
14. VALATKA, V. *Žemaičių žemės tyrinėjimai. Knyga I. Archeologija*. Vilnius, 2004.
15. VYGANDAS MARBURGIETIS. *Naujoji Prūsijos kronika*. Red. K. GUDMANTAS. Vilnius, 1999.

Istoriografija:

1. ALMONAITIS, V.; DAUNORIENĖ, J. Vokiečių ordino Dubysos pilis: jos vieta, statyba, kasdienybė ir žlugimas. In *Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje*. Red. V. ALMONAITIS. Kaunas, 2013, p. 206–243.
2. ANDERSON, H. The Development of Medieval Towns. In *The Archaeology of Medieval Europe*. Vol. 2: *Twelfth to Sixteenth Centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLÁPŠTĚ. Aarhus, 2011, pp. 370–375.
3. ARNOLD, U. Edmundas Vertas, Vokiečių Ordino vienuolis ir Kuršo vyskupas. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. 2). Sud. A. NIKŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 168–187.

4. BALČIUS, M. Lietuvos uostamiesčių piniginės rinkos ypatumai XVI a. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 35–40.
5. BALČIUS, M. Pamestinės monetos Kurhauzo aplinkoje Palangoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 475–479.
6. BALČIUS, M.; IVANAUSKAS, E. Šventosios anglų pirklių kontoros numizmatinė medžiaga. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984–1985 metais*. Vilnius, 1986, p. 91–93.
7. BALIULIS, A. Apie Veliuonos miesto privilegijas. In *Veliuona*. Vyr. red. V. GIRININKIENĖ. Vilnius, 2001, p. 117–124.
8. BALTALI, S. Culture Contact, Cultural Integration and Difference: a Case from Northern Mesopotamia. *Stanford Journal of Archaeology*, 2007, vol. 5, pp. 1–17.
9. BANYTĖ-ROWELL, R. Europinių ir Rytų Baltijos regionų madų įtakos – moters diržas iš Rusnės senkapio. In *Klaipėdos (Memel) kraštas: nuo ištakų iki XVIII amžiaus*. Sud. A. BLIUJENĖ. Klaipėda, 2018, p. 292–294.
10. BARANAUSKAS, T. Klaipėdos kraštas: geografinė aprėptis ir susiformavimo istorija. In *Klaipėdos (Memel) kraštas: nuo ištakų iki XVIII amžiaus*. Sud. A. BLIUJENĖ. Klaipėda, 2018, p. 15–30.
11. BARANAUSKAS, T. Saxo Grammaticus on the Balts. In *Saxo and the Baltic Region: A Symposium*. Ed. by T. NYBERG. Odense, 2004, pp. 63–79.
12. BARANOV, A. Die Frühzeit des Deutschen Ordens in Livland und die Eroberung Kurlands. Ein peripheres Tätigkeitsfeld? In *Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages*. Ed. by M. THUMSER, A. SELART. Köln, 2017, pp. 315–345.
13. BARONAS, D. Geopolitinė situacija ir jos pokyčiai. In *Lietuvos istorija XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. T. 3. Red. J. KIAUPIENĖ. Vilnius, 2011, p. 157–240.
14. BARONAS, D. Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sūkuryje. *Lituanistica*, 2010, t. 56, nr. 1–4(79–82), p. 2–18.
15. BEAUDRY, M.; MEHLER, N. The Material Culture of the Modern World. *Post-medieval Archaeology*, 2016, vol. 50, no. 1, pp. 108–120.
16. BELICH, J. The Black Death and the Spread of Europe. In *The Prospect of Global History*. Ed. by J. BELICH, J. DARWIN, M. FRENZ, C. WICKHAM. Oxford, 2016, pp. 93–107.
17. BERTAŠIUS, M. *Dingęs miestas. Viduramžių Kaunas archeologinių tyrimų duomenimis*. Kaunas, 2013.
18. BIERMANN, F.; HERGHELIU, C.; VOIGT, H.; BENTZ, M.; BLUM, O. Das Gräberfeld des 13. bis 15. Jahrhunderts von Stangenwalde bei Rossitten auf

- der Kurischen Nehrung: Auswertung der Materialien im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (ehemals Königsberg / Ostpreußen). *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 2011, Bd. 43, S. 215–345.
19. BIERMANN, F.; HERRMANN, CH.; KOPERKIEWICZ, A. Alt-Wartenburg / Barczewko Interdisziplinäre Erforschung einer spätmittelalterlichen Stadtwüstung im Ermland (Nordostpolen). *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*. Bd. 44. Hrsg. von U. MÜLLER, S. BRATHER, H. STEUER. Berlin, 2016, S. 115–148.
20. BIERMANN, F.; HERRMANN, CH.; KOPERKIEWICZ, A. Alt Wartenburg / Barczewko na Warmii. Początki miasta średniowiecznego i jego fortyfikacje. In *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje* (Archaeologia Hereditas, t. 7). Red. Z. KOBYLŃSKI. Warszawa, 2016, s. 49–70.
21. BIRŽIŠKA, V. Kryžiuočių keliai į Lietuvą XIV amž. (Iš Wegeberichtų). *Praeitis*, 1930, t. 1, p. 1–63.
22. BISHOP, G. Statistical Modelling for Ceramic Analysis. In *The Oxford Handbook of Archaeological Ceramic Analysis*. Ed. by A. HUNT. Oxford, 2017, pp. 58–72.
23. BLIUJENĖ, A. Pottery in Curonian Cremation Burials. Some Aspects of Interaction across the Baltic Sea in the Late Viking Age and Early Medieval Period. In *Interarchaeologia 1. Culture and Material Culture (BASE)*. Ed. by V. LANG. Tartu, Riga, Vilnius, 2005, pp. 147–165.
24. BOAS, F. *Race, Language and Culture*. New York, 1940.
25. BOOCKMANN, H. *Vokiečių ordinas. XII jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003.
26. BRAZAITIS, D. Turtingos sodybos Vytauto gatvėje tyrinėjimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 364–367.
27. BRAZAUSKAS, M. *Kultūriniai sluoksniai kaip šaltinis Klaipėdos XVI–XVIII a. infrastruktūros ir urbanistikos raidos tyrimui*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2011.
28. BRAZAUSKAS, M. Provenance Study of Late 16th Century Barrels found in Klaipėda. *Archaeologia Baltica*, 2006, vol. 6, pp. 190–196.
29. BRĪVKALNE, E. Tērvetas saktas. *Arheologija un etnogrāfija*, 1974, t. 11, l. 121–140.
30. BUCEVIČIŪTĖ, L. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XV–XVI a. Valstybės erdvės ir jos sienų samprata*. Vilnius, 2015.
31. BUCEVIČIŪTĖ, L. Vandens kelias Kaunas–Karaliaučius XV–XVIII a. kartografijoje. *Kauno istorijos metraštis*, 2005, nr. 6, p. 55–104.
32. Burlaivių epochos faktai apie Klaipėdoje laivus aptarnavusius amatus. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009.
33. CARVER, M. Scope and Agenda. In *The Archaeology of Medieval Europe*. Vol. 2: *Twelfth to Sixteenth centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLÁPŠTĚ. Aarhus, 2011, pp. 15–47.
34. CZAJA, R. Klaipėdos vieta Baltijos jūros prekyboje viduramžiais. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Sud. ir red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 26–32.

35. ČELKIS, T. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*. Vilnius, 2014.
36. ČESNYS, G.; MITRAITĖ, E.; BIRKAUSKAITĖ, I. Kuršų žmonės: kuršiai ar žemaičiai? In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 51–53.
37. ČIVILYTĖ, A.; KVIZIKEVIČIUS, L.; SARCEVIČIUS, S. Pypkių gamybos centras Vilniuje. *Kultūros paminklai*, 2005, nr. 12, p. 26–41.
38. DAUGUDIS, V. Imbarės archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai. In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 54–65.
39. DEVEIKYTĖ, L. Kražių kolegijos aplinka. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 357–359.
40. DEWALD, J. Preface. In *Europe 1450 to 1789. Encyclopedia of Early Modern World*. Ed. by J. DEWALD. New York, 2004, pp. XXV–XXVIII.
41. DUBONIS, A. Teritorija. In *XIII a. – 1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų. Lietuvos istorija, T. 3*. Red. A. DUBONIS. Vilnius, 2011, p. 35–58.
42. DUBUIS, M. Swedish Intervention and Conduct in the Thirty Years' War. *Grand Valley Journal of History*, 2015, vol. 4, issue 1, pp. 1–28.
43. DRENKHAHN, U. *Die Lübecker Keramikchronologie vom 12. bis zum 16. Jahrhundert*. Rahden, 2015.
44. ELERTAS, D. 1642–1822 m. įstojusiujų į Klaipėdos pirklių gildiją sąrašas: statistika ir geografinė. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 84–106.
45. ELERTAS, D. Juodoji mirtis ir komunikacija: Klaipėda, 1350 metai. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 34–53.
46. ELERTAS, D. Prūsijos dvarai Žemaitijos pasienyje 1540 metais. In *Vertybių transformacijos: Baltijos regiono rytinė pakrantė XIII–XVIII amžiais*. Sud. S. C. ROWELL. Klaipėda, 2015, p. 198–292.
47. ENGEL, C. *Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes*. Memel, 1931.
48. ENGEL, C. Zur Vorgeschichte der Kurischen Nehrung. In *Mannus, Zeitschrift für Vorgeschichte*. Bd. VIII. Leipzig, 1931, S. 97–121.
49. FOKT, K.; KLÍR, T.; TAKÁCS, M. Central–Eastern Europe: Historical Archaeology. In *Encyclopedia of Global Archaeology*. Ed. by C. SMITH. New York, 2014, pp. 1258–1274.
50. GAIMSTER, D. An Embarrassment of Riches? Post-medieval Archaeology in Northern and Central Europe. In *International Handbook of Historical Archaeology*. Ed. by T. MAJEWSKI, D. GAIMSTER. New York, 2009, pp. 525–547.
51. GAIMSTER, D. A Parallel History: the Archaeology of Hanseatic Urban Culture in the Baltic c. 1200–1600. *World Archaeology*, 2005, vol. 37, no. 3, pp. 408–423.

52. GAIMSTER, D. R. Pottery imported from the West: reception and resistance. In *The Pottery from Medieval Novgorod and its Region*. Ed. by C. ORTON. New York, 2006, pp. 135–144.
53. GAIMSTER, D. The Baltic Ceramic Market c. 1200–1600: An Archaeology of the Hanze. *Fennoscandia Archaeologica*, 1999, vol. 16, pp. 59–69.
54. GAIMSTER, D. *The Historical Archaeology of Pottery Supply and Demand in the Lower Rhineland AD 1400–1800*. BAR International Series 1518. Oxford, 2006.
55. GARLICKI, A. Salt Mines at Bochnia and Wieliczka. *Przegląd geologiczny*, 2008, vol. 56, no. 8 (1), s. 663–669.
56. GAWRONSKI, J. *Amsterdam Ceramics. A City History and Archaeological Ceramics Catalogue 1175–2011*. Amsterdam, 2012.
57. GEDMINIENĖ, S.; VALATKIENĖ, L. Ar gyveno kuršiai Kuršuose? In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 45–51.
58. GENIENĖ, Z.; GENYS, J. *Varnių kunigų seminarija*. Vilnius, 1999.
59. GENYS, J. Klaipėdos kokliai ir jų gamyba XVI–XVII amžiuje. *Architektūros paminklai*, 1984, t. IX, p. 43–53.
60. GENYS, J. *Miestai Vakarų Lietuvoje XI–XVII a. (archeologijos duomenimis)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1993.
61. GENYS, J. Protomiestų tipo gyvenvietės Vakarų Lietuvoje. In *Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse*. Red. A. GIRININKAS. Vilnius, 1994, p. 80–88.
62. GENYS, J. Varnių senkapiai. In *Žemaičių praeitis I*. Red. A. BUTRIMAS. Vilnius, 1990, p. 65–76.
63. GENYS, J. Žardė: a Medieval Curonian Trade and Craft Center. In *Archaeological Investigations in Independent Lithuania 1990–2010*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2012, pp. 44–49.
64. GENYS, J. Žardės gyvenvietė. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*. Vilnius, 2001, p. 28–30.
65. GENYS, J.; ŽULKUS, V. Fachverkinių XVI a. pastatų liekanos Klaipėdoje, Kurpių gatvėje. *Architektūros paminklai*, 1982, t. 7, p. 51–57.
66. GIERLICH, J. Europeans in “Turkish” dress. In *Fashioning the Self in Transcultural Settings: The Uses and Significance of Dress in Self-Narratives* (Istanbuler Texte und Studien, Bd. 17). Ed. by C. ULBRICH, R. WITTMANN. Würzburg, 2015, pp. 151–186.
67. GOLDRHWAITE, R. The Economic and Social World of Italian Renaissance Maiolica. *Renaissance Quarterly*. Vol. 42, No. 1. 1989, pp. 1–32.
68. GOLDSTONE, J. The problem of the „Early modern“ world. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1998, vol. 41, no. 3, pp. 249–284.
69. GOßLER, N.; JAHN, CH. Der spätmittelalterliche Komplex (Burg und Gräberfeld) von Unterplehnen, Kr. Rastenburg (Równina Dolna, pow. Kętrzynski) im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (ehemals Königsberg / Ostpreußen). In *Pruthenia*. T. VII. Red. G. BIAŁUŃSKI. Olsztyn, 2012, S. 191–213.

70. GOßLER, N.; JAHN, CH. Die archäologischen Untersuchungen am spätmittelalterlichen Gräberfeld und am Burgwall von Unterplehnen, Kr. Rastenburg (Równina Dolna, pow. Kętrzyński) zwischen 1827 und 1940 – Ein Rekonstruktionsversuch anhand der Materialien im Berliner Bestand der Prussia-Sammlung (ehem. Königsberg / Ostpreußen). *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 2013, Bd. 45, S. 217–278.
71. GOßLER, N.; JAHN, CH. Zur materiellen Kultur der Prußen während der Ordenszeit im 14./15. Jahrhundert: das archäologische Fallbeispiel Burg und Gräberfeld Unterplehnen, Kr. Rastenburg (Równina Dolna, pow. Kętrzyński). *Preußenland*, 2013, Bd. 4, S. 23–55.
72. GROTH, A. Jūrinės prekybos bendrovės ir jų veikla Klaipėdoje XVII amžiuje. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009, p. 87–101.
73. GUDAVIČIUS, E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989.
74. GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 2001.
75. GUDAVIČIUS, E. *Miestų atsiradimas Lietuvoje*. Vilnius, 1991.
76. GÜLLÜOĞLU, A. The First Ottoman Legation to Prussia in 1763–1764 and its Depiction in a Costume Album from Berlin. In *Fashioning the Self in Transcultural Settings: The Uses and Significance of Dress in Self-Narratives* (Istanbuler Texte und Studien, Bd. 17). Ed. by C. ULBRICH, R. WITTMANN. Würzburg, 2015, pp. 223–260.
77. HENNIG, A. Das Gräberfeld bei Gerdauen: Vortrag, Alterthumsgesellschaft Prussia. *Zeitschrift für Ethnologie*, 1879, Bd. 11, S. 303–323.
78. IMMONEN, V. Defining a Culture: the Meaning of Hanseatic in Medieval Turku. *Antiquity*, 2007, vol. 81, pp. 720–732.
79. IVANAUSKAS, E. *Lietuvos pinigų lobiai 1390–1865 metais*. Vilnius, 1995.
80. IVINSKIS, Z. *Lietuvos prekyba su prūsais. Pirma dalis iki XVI amžiaus pradžios*. 1934, Kaunas.
81. JANECEK, A. Frontiers and Borderlands in Medieval Europe. Introductory Remarks. *Quaestiones Medii Aevi Novae. Frontiers and Borderlands*, 2011, vol. 16, pp. 5–14.
82. JANKUS, G. *Priekulė – Klaipėdos krašto parapijos ir prekybos centras*. Priekulė, 1990.
83. JANSSENS, K.; CAGNO, S.; DE RAEDT, I.; DEGRYSE, P. Transfer of Glass Manufacturing Technology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries from Southern to Northern Europe. In *Modern Methods for Analysing Archaeological and Historical Glass*. Vol. 1. Ed. by K. JANSSENS. Antwerp, 2013, pp. 537–562.
84. JANUSKAITĖ, D. Piliakalniai – didingos praeities liudininkai. *Durys*, 2017, nr. 2 (38), p. 4–11.
85. JAROCKIS, R. Bubių piliakalnis – Dubysos pilis. *Baltų archeologija*, 1994, nr. 2, p. 14–16.

86. JAROCKIS, R. *Urbanizacijos raida Žiemgaloje 11–16 a. Centras, periferija ir valdžia*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002.
87. JATAUTIS, Š. *Lietuvos paleodemografija (remiantis osteologiniais duomenimis)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2018.
88. JAZBUTYTĖ, D. Palangos dvarvietė grafų Tiškevičių alėjoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 206–209.
89. JÄHNIG, B. Sakralinės topografijos vystymasis Klaipėdoje viduramžiais ir naujųjų amžių pradžioje. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. NIKŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 17–30.
90. JONAITIS, R. *Civitas Rutenica Vilniuje XIII–XV a.* Daktaro disertacija. Klaipėda, 2013.
91. JUKNEVIČIUS, A. Village sites, a Forgotten Archaeological Heritage. In *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania*. Ed. by G. ZABIELA, Z. BAUBONIS, E. MARCINKEVIČIŪTĖ. Vilnius, 2016, pp. 410–417.
92. JURGINIS, J.; MERKYS, V.; TAUTAVIČIUS, A. *Vilniaus miesto istorija (nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos)*. Vilnius, 1968.
93. KALJUSAAR, K. The lives of hostages and their influence on the conversation and acculturation of Livonia and Prussia during the Baltic crusades in the 13th century. In *The emerging Christian community in the Eastern Baltic* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXIII). Ed. by M. ŠČAVINSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2016, pp. 23–46.
94. KANARSKAS, J. *Kretingos istorijos bruožai*. Kaunas, 2018.
95. KAPLŪNAITĖ, I. *Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI amžiaus pradžioje*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2015.
96. KARGE, P. *Die Litauerfrage in Altpreussen in geschichtlicher Beleuchtung*. Königsberg, 1925.
97. KEMMERS, F.; MYRBERG, N. Rethinking Numismatics. The Archaeology of Coins. *Archaeological Dialogues*, 2011, vol. 18 (1), pp. 87–108.
98. KIAUPA, Z. *Lietuvos miestai*. Kaunas, 2007.
99. KIAUPA, Z. Palanga ir Šventoji – Lietuvos pajūrio miesteliai XVI–XVII a. In *Palangos istorija*. Sud. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1999, p. 119–146.
100. KIAUPA, Z. Šventosios uostas Palangos seniūnijoje. In *Palangos istorija*. Sud. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1999, p. 147–165.
101. KIAUPA, Z. Šventosios uostas Palangos seniūnijoje. In *Vėjas rėjose. Burlaivių epochos atspindžiai Lietuvoje*. Sud. D. ELERTAS. Klaipėda, 2009, p. 31–43.
102. KIAUPIENĖ, J. Epochos apibūdinimas ir periodizacija. In *Lietuvos istorija. Veržli naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. T. 5. Ats. red. J. KIAUPIENĖ. Vilnius, 2013, p. 23–25.

103. KIAUPIENĖ, J. Nemuno prekybos keliu į Baltijos jūros uostus XVII a. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. NIKŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 40–43.
104. KING, C. Post-medieval Archaeology (Europe). In *Encyclopedia of Global Archaeology*. Ed. by C. SMITH. New York, 2014, pp. 6066–6074.
105. KIRKIENĖ, G. *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI a.* Vilnius, 2008.
106. KISIELIENĖ, D.; MASIULIENĖ, I.; DAUGNORA, L.; STANČIKAITĖ, M.; MAŽEIKA, J.; VAIKUTIENĖ, G.; PETROŠIUS, R.. History of the Environment and Population of the Old Town of Klaipėda, Western Lithuania: Multidisciplinary Approach to the Last Millennium. *Radiocarbon*, 2012, vol. 54, no. 3-4, pp. 1003–1015.
107. KIUDSOO, M. Coins of the Grand Duchy of Lithuania in Estonian Monetary Circulation. In *Tarptautinė numizmatikos konferencija, skirta Lietuvos nacionalinio muziejaus 150-mečiui*. Sud. D. GRIMALAUSKAITĖ. Vilnius, 2010, pp. 323–328.
108. KIULKYS, D.; UBIS, E. Les découvertes numismatiques des fouilles de la place Turgus à Klaipėda (Lituanie): quelques remarques sur la circulation monétaire dans une ville frontière. *Bulletin du Cercle d'Etudes Numismatiques*, 2015, vol. 52, no. 3, p. 22–33.
109. KIULKYS, D.; UBIS, E. Monetų radiniai, rasti Turgaus a. 12, Klaipėdoje. In *Numizmatika 13–17. Metraštis 2012–2016*. Sud. E. REMECAS. Vilnius, 2017, p. 31–57.
110. *Klaipėdos pilies ir senamiesčio kokliai XIV a. – XIX a. vidurys*. Sud. J. GENYS, L. RUTKAITIENĖ, R. SONGAILAITĖ. Klaipėda, 2015.
111. KOPERKIEWICZ, A. Beżławki cmentarzysko. Przyczynek do badań nad chrystianizacją ziem pruskich. *Pruthenia*, 2011, t. VI, s. 281–301.
112. KRANIAUSKAS, R. Kuršių gyvenvietės Palangos dvaro sodybos teritorijoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 2011, p. 45–60.
113. KRYŽEVIČIUS, V. *Lietuvos privileijuotieji miestai*. Vilnius, 1981.
114. KULAKOV, V.; VALUEV, A. Veluva (Alt–Wehlau), ein heidnischer Friedhof im christlichen Nadrauen. In *Eurasia Antiqua: Zeitschrift für Archäologie Eurasiens*. Bd. 2. Hrsg. von PH. von ZABERN. Mainz, 1996, S. 493–498.
115. KULIKAUSKAS, P. Seniausieji Kuršių Neringos gyventojai. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1959, t. 2, p. 72–85.
116. KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos viduramžių archeologija*. Vilnius, 2005.
117. KURILA, L. Gedimino Petrausko daktaro disertacija „Laidosena viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys“. *Lietuvos archeologija*, 2017, t. 43, p. 247–252.
118. KVIŽIKEVIČIUS, L. Seredžius archeologijos šaltinių duomenimis. In *Seredžius*. Vyr. red. V. GIRININKIENĖ. Vilnius, 2003, p. 117–124.
119. KVIŽIKEVIČIUS, L. Tyrimai Seredžiaus senamiestyje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2003, p. 208–211.

120. KVIZIKEVIČIUS, L. *Žemaitijos kunigaikštystės Panemunės miestų ir miestelių raida*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.
121. KVIZIKEVIČIUS, L. Žemutinės Panemunės regiono miestelių numizmatinė medžiaga. *Lietuvos archeologija*, 2001, t. 21, p. 431–450.
122. LAUL, S.; VALK, H. *Siksälä: A Community at the Frontiers. Iron Age and Medieval*. Tallinn, Tartu, 2007.
123. LEIMUS, I. Monetary History of Medieval Courland: Some Speculations. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2013, nr. 89, pp. 37–59.
124. LIŠKEVIČIENĖ, J. Kražių bažnyčios statybos pradžia. In *Kražiai amžių sandūroje*. Red. J. GIRDZIJAUSKAS. Vilnius, 2005, p. 33–38.
125. LUCHTANAS, A.; VĖLIUS, G. Laidosena Lietuvoje XIII–XIV a. In *Vidurio Lietuvos archeologija: etnokultūriniai ryšiai*. Sud. A. ASTRAUSKAS, M. BERTAŠIUS. Vilnius, 1996, p. 80–88.
126. LUKŠAITĖ, I. *Kai tikėjimas keitė pasaulį... Reformacija Lietuvoje*. Vilnius, 2017.
127. LÜDTKE, H. Grauware des 12. Bis 15. Jahrhunderts. In *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Band 1: Text. Hrsg. von H. LÜDTKE, K. SCHIETZEL. Neumünster, 2001, S. 83–173.
128. MASIULIENĖ, I. 16th–17th cen. Klaipėda Town Residents' Lifestyle (by Archaeological, Palaeobotanical, and Zooarchaeological Data of Kurpių Street Plots). *Archaeologia Baltica*, 2009, vol. 12, pp. 95–111.
129. MASIULIENĖ, I. Klaipėdos senamiesčio šiaurės vakarinės dalies raida XVI–XVII amžiais. *Lietuvos archeologija*, 2009, t. 35, p. 241–258.
130. MATUŠAKAITĖ, M. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius, 2003.
131. MATUŠAKAITĖ, M. *Portretas XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius, 1984.
132. MAŽEIKA, R. Prekyba ir taika mirties zonoje: prekybinės taikos sutartys tarp kryžiuočių ir lietuvių XIV a. *Lietuvių katalikų Mokslo akademijos suvažiavimų darbai*, 1993, t. 14, p. 105–117.
133. MÄGI, M. Viking Age and Early Medieval Eastern Baltic between the West and the East. In *Taxes, Tributes and Tributary Lands in the Making of the Scandinavian Kingdoms in the Middle Ages*. Ed. by S. IMSEN. Trondheim, 2011, pp. 189–235.
134. MEHLER, N. Globalization, Immigration, and Transformation: Thoughts from a European Perspective. *Historical Archaeology*, 2013, vol. 47, no. 1, pp. 38–49.
135. MEHLER, N. Hanse Archaeology. In *Encyclopedia of Global Archaeology*. New York, 2014, pp. 3209–3219.
136. MEHLER, N. The Perception and Interpretation of Hanseatic Material Culture in the North Atlantic: Problems and Suggestions. *Journal of the North Atlantic*, 2009–2011, spec. vol. 1: Archaeologies of the Early Modern North Atlantic, pp. 89–108.
137. MEILUS, E. *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a. (raida, gyventojai, amatai, prekyba)*. Vilnius, 1997.

138. MERKEVIČIUS, A. Eketės (Klaipėdos raj.) piliakalnio tyrinėjimai 1972 m. In *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972–1973 metais*. Vilnius, 1974, p. 15–19.
139. MICKEVIČIUS, A. Kuršiai Sakso Gramatiko duomenimis. In *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. II). Sud. A. NIKŽENTAITIS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 1994, p. 160–167.
140. MIŠKINIS, A. Kražių urbanistinės raidos iki 1893 m. bruožai. In *Kražiai*. Vyr. red. A. TYLA. Vilnius, Kaunas, 1993, p. 14–35.
141. MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. I knyga. Vilnius, 2004.
142. MIŠKINIS, A. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. II knyga. Vilnius, 2007.
143. MORTENSEN, G. *Beiträge zu den Nationalitäten und Siedlungsverhältnisse von Pr. Litauen*. Berlin, 1927.
144. MÖLLER, G. Mineralischer Baustoffhandel und – Transport im Ostseeraum des Spätmittelalters bis zur Jüngerer Neuzeit. In *Terra Praehistorica. Festschrift für Klaus-Dieter Jäger*. Langenweissbach, 2007, S. 449–468.
145. MUIŽNIEKS, V. 14., 15 gs. ugunskaipi Kurzemē. In *Pētījumi Kuršu senatnē. Rakstu krājums*. Sast. V. MUIŽNIEKS. Rīga, 2008, l. 35–56.
146. MUIŽNIEKS, V. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc archeoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga, 2015.
147. MUIŽNIEKS, V., VASILIAUSKAS, E. XIII–XIV a. sandūros žiemgalių migrantai Šiaurės Kurše ir Žemutiniam Padoauguvyje? *Liaudies kultūra*, 2013, nr. 1 (148), p. 21–32.
148. MÜLLER, U. Hanse und Archäologie. Von einem Konstrukt zur Vielfalt kultureller Praxen. In *Hansegeschichte als Regionalgeschichte. Kieler Werkstücke*. Band. 37. Ed. by O. AUGÉ. Frankfurt a. Main, 2013, S. 133–172.
149. MURA, A. National Finitude and the Paranoid Style of the One. *Contemporary Political Theory*, 2016, vol. 15, issue 1, pp. 58–79.
150. NABAŽAITĖ, R. 1542–1678 m. gyvenamojo namo dubeninių koklių krosnis prie Kurpių gatvės Klaipėdoje. *Kultūros paminklai*, 2010, nr. 15, p. 28–37.
151. NABAŽAITĖ, R. Ikireformacinio laikotarpio religiniai siužetai Klaipėdos reljefiniuose kokliuose. *Lietuvos archeologija*, 2014, t. 39, p. 121–144.
152. NABAŽAITĖ, R. *Vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų koklininkystė Klaipėdoje: tarp inovacijos ir kultūrinės tradicijos*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2016.
153. NAUDUŽAS, J. Šiaulių miesto archeologiniai paminklai. *Iš lietuvių kultūros istorijos*, 1959, t. 2, p. 177–187.
154. NAUM, M. Difficult Middles, Hybridity and Ambivalence of a Medieval Frontier: the Cultural Landscape of Lolland and Falster (Denmark). *Journal of Medieval History*, 2012, vol. 38, no. 1, pp. 56–75.
155. NAUM, M. Multi-ethnicity and Material Exchanges in Late Medieval Tallinn. *European Journal of Archaeology*, 2014, vol. 17, issue 4, pp. 656–677.

156. NAUM, M. Re-emerging Frontiers: Postcolonial Theory and Historical Archaeology of the Borderlands. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 2010, vol. 17, issue 2, pp. 101–131.
157. NEWMAN, D. Boundaries, Borders, and Barriers: Changing Geographic on Territorial Lines. In *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. Ed. by M. ALBERT, D. JACOBSON, Y. LAPID. Minneapolis, London, 2001, pp. 137–159.
158. NIKŽENTAITIS, A. Žemaitija XIII–XV a. pirmojoje pusėje. In *Žemaitijos istorija*. Red. A. NIKŽENTAITIS. Vilnius, 1997, p. 52–102.
159. NORKUS, Z. *An Unproclaimed Empire: The Grand Duchy of Lithuania*. London, New York, 2018.
160. NORVILAITĖ, N.; DAKANIS, B. Bubių piliakalnis. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 52–58.
161. ODOJ, R. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w miejscowości Równina Dolna pow. Kętrzyn. *Wiadomości Archeologiczne*, 1958, t. 23, z. 2, s. 117–154.
162. O'KEEFFE, T. Medieval. In *Encyclopedia of Archaeology*. Vol. 2. Ed. by D. M. PEARSAL. Elsevier, 2007, pp. 1240–1249.
163. ORTON, C.; TYERS, P.; VINCE, A. *Pottery in Archaeology*. New York, 2010.
164. OSSOWSKI, W. *Przemiany w skutnictwie rzecznym w Polsce*. Gdańsk, 2010.
165. PASZKIEWICZ, B. *Moneta w dawnym Gdańsku: Badania archeologiczne w latach 1997–2009*. Gdańsk, 2013.
166. PELUS-KAPLAN, M. L. Mobility and Business Enterprise in the Hanseatic World: Trade Networks and Entrepreneurial Techniques (Sixteenth and Seventeenth Centuries). In *The Hanse and Medieval and Early Modern Europe*. Ed. by J. WUBS-MROZEWICZ, S. JENKS. Leiden, Boston, 2013, pp. 239–254.
167. PETRAUSKAS, G. *Laidosena viduramžių Lietuvoje: mirusiųjų deginimo paprotys*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017.
168. PETRAUSKAS, R. Tarp riteriško mobilumo ir indigenato: svetimšaliai riteriai Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare XV a. pirmoje pusėje. In *Krikščionių visuomenės raidos atodangos LDK vakarinėje dalyje ir Prūsijoje: nuo užuomazgos iki brandos*. Sud. M. ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 183–193.
169. PILO, L. The Pottery. In *Things from the Town. Artefacts and Inhabitants in Viking-age Kaupang*. Ed. D. SKRE. Aarhus, 2011, pp. 281–304.
170. PLUSKOWSKI, A. *The Archaeology of the Prussian Crusade. Holy War and Colonization*. London and New York, 2013.
171. POŠKIENĖ, J. Senųjų Takų XIV a. keramika. *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*, 1996, p. 15–28.
172. POŠKIENĖ, J. *Trakų pilių ir miesto viduramžių keramika*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002.

173. PRANCKĖNAITĖ, E.; STRAZDAS, D.; VAILIONIS, E. Krosnys Jurbarko dvarvietėje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais*. Vilnius, 2017, p. 432–436.
174. *Putzger Historischer Weltatlas*. Hrsg. von W. LEISERING. Berlin, 1997.
175. RACKEVIČIUS, G. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Vilniuje. XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas. Vilnius, 2012.
176. RAULINAITIS, A. Klaipėdos senamiesčio architektūra ir įtvirtinimai. *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1966, t. 3, p. 341–357.
177. REMECAS, E. XVI a. monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje. *Pinigų studijos*, 2002, nr. 2, p. 58–77.
178. REMECAS, E. XVII a. pirmosios pusės monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje. *Pinigų studijos*, 2010, nr. 2, p. 53–68.
179. REMECAS, E. XVII a. vidurio ir antrosios pusės monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje. *Pinigų studijos*, 2011, nr. 2, p. 54–69.
180. REMECAS, E. Находки курляндских монет в Клайпеде. In *Between Klaipėda and Turku: decennary volume of the Association of Baltic Numismatists* (Numismatica Baltica, t. 1). Ed. by I. LEIMUS. Tallinn, 2016, pp. 14–20.
181. RENFREW, C.; BAHN, P. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London, 2008.
182. RIMŠA, E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai. Vilnius, 1999.
183. ROESDAHL, E.; VERHAEGHE, F. Material Culture – Artefacts and Daily Life. In *The Archaeology of Medieval Europe. Vol. 2: Twelfth to Sixteenth Centuries*. Ed. by M. CARVER, J. KLÁPŠTĚ. Aarhus, 2011, pp. 189–227.
184. ROSLUND, M. Bringing “the Periphery” into Focus: Social Interaction between Baltic Finns and the Svear in the Viking Age and Crusade Period (c. 800 to 1200). In *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond. Communicators and Communication*. Ed. by J. CALMER, I. GUSTIN, M. ROSLUND. Leiden, Boston, 2017, pp. 168–204.
185. ROSLUND, M. Transcending Borders – Social Identity as a Factor in the Middle Ages and in Medieval Archaeology. In *Archaeology of Medieval Towns in the Baltic and North Sea Area*. Ed. by N. ENGBERG, A. NØRGAARD JØRGENSEN, J. KIEFFER-OLSEN, P. K. MADSEN, C. RADTKE. Copenhagen, 2009, pp. 181–190.
186. ROWELL, S. C. Aspects of Settlement in the Klaipėda District (Memelland) in the Late Fifteenth and Early-Sixteenth Centuries. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 22–34.
187. RUSSOW, E. *Import keramika Lääne-Eesti linnades 13.–17. sajandil*. Tallinn, 2006.
188. SAFRONOVAS, V. Klaipėdos miesto istorijos ir jo vieta Europoje (vieto įvado). In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Sud. ir red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 6–24.

189. SAFRONOVAS, V. Klaipėdos vietinio valdymo sistema: istorinių tyrimų būklė, problemos ir perspektyvos. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVII). Sud. S. POČYTĖ, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, p. 11–27.
190. SCHIEFFERDECKER, P. Der Begräbnisplatz bei Stangenwalde. *Schriften der Königlich physikalisch-ökonomischer Gesellschaft zu Königsberg*, 1871, Bd. 12. 1872, S. 42–56.
191. SØRENSEN, M. L. S. „Paradigm Lost“ – on the State of Typology within Archaeological Theory. In *Paradigm Found. Archaeological Theory: Present, Past and Future*. Ed. by K. KRISTIANSEN, L. ŠMEJDA, J. TUREK. Oxford, Philadelphia, 2015, pp. 84–94.
192. SÖDERLIND, U. Examples of the Research Potential at Inns along Coastlines. In *Underwater Archaeology in the Baltic Region* (Archaeologia Baltica, vol. 14). Ed. by A. GIRININKAS. Klaipėda, 2011, pp. 194–204.
193. SPRAINAITIS, R. XVII–XIX a. olandiško tipo pypkės Klaipėdos kultūriniuose sluoksniuose. In *Vakarų baltų archeologija ir istorija*. Red. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1989, p. 150–157.
194. STANČIKAITĖ, M.; ŠINKŪNAS, P.; RISBERG, J.; ŠEIRIENĖ, V.; BLAŽAUSKAS, N.; JAROCKIS, R.; KARLSSON, S.; MILLER, U. Human Activity and the Environment during the Late Iron Age and Middle Ages at the Impiltis Archaeological Site, NW Lithuania. *Quaternary International*, 2009, no. 203 (1–2), pp. 74–90.
195. STEINGRABER, A. *Region of Divisions, Region of Connections – Border Theory and the Archaeology of the Anglo-Scottish Border, 1066–1400*. York, 2014.
196. STELLACCIO, A. *Lithuanian Folk Pottery. Inside and Out*. Vilnius. 2011.
197. STRAZDAS, K.; ŽULKUS, V. Švėkšnos XVII a. stiklo manufaktūra. *Muziejai ir paminklai*, 1987, nr. 8, p. 89–92.
198. STROPUS, S. *Rietavo kraštas 1253–2003. Rietavas*. Vilnius, 2003.
199. SVARĀNE, D. 13.–15. gadsimta Rīgas alvas piekariņi. In *Senā Rīga Pētījumi pilsētas arheoloģija un vēsturē*. Red. I. OSE. Rīga, 2015, l. 128–149.
200. SVETIKAS, E. XIV a. pabaigos – XV a. amuletai iš apkaustyto lokio nago Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir kaimyniniuose kraštuose. *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 34, p. 17–210.
201. SVETIKAS, E. XV a. antkaklės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Lietuvos archeologija*, 2007, t. 30, p. 97–120.
202. SVETIKAS, E. *Krikščioniškasis bestiariusas XIII–XV a. Lietuvos kultūroje: omega segės zoomorfiniais galais*. T. 1–2. Vilnius, 2014.
203. SVETIKAS, E. Latin Christianization in the Orthodox Christian Grand Duchy of Lithuania in Late 14th and 15th Centuries: A Puzzle of Historical Facts and Archaeological Data. In *Rome, Constantinople and Newly-converted Europe*.

- Archaeological and Historical Evidence*. Ed. by M. SALAMON, et al. Kraków, Leipzig, Rzeszów, Warszawa, 2012, pp. 677–688.
204. SVETIKAS, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a.* T. 1–2. Vilnius, 2009.
 205. SVETIKAS, E. *Monetos ir žiedai XIV–XVII a. kapuose. Tipologija ir chronologija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1995.
 206. SVETIKAS, E. Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis. In *Iš baltų kultūros istorijos*. Vyr. red. V. KAZAKEVIČIUS. Vilnius, 2000, p. 173–187.
 207. SVETIKAS, E. Šešiakampės žvaigždinės segės LDK ir jų analogijos Šv. Romos imperijoje. *Lituanistika*, 2003, nr. 3, p. 23–41.
 208. ŠČAVINSKAS, M. Ankstyvieji socialiniai, politiniai, kultūriniai ir mentaliniai visuomenės pokyčiai Baltijos regiono rytinėje pakrantėje. In *Vertybių transformacijos: Baltijos regiono rytinė pakrantė XIII–XVIII amžiais*. Sud. S. C. ROWELL. Klaipėda, 2015, p. 19–84.
 209. ŠČAVINSKAS, M. *Kryžius ir kalavijas. Krikščioniškųjų misijų sklaida Baltijos jūros regione X–XIII amžiais*. Vilnius, 2012.
 210. ŠIMKUTĖ, I. Glass Bottles from the 16th Century to the 19th Century in the Old Town of Klaipėda: Data from Archaeological Excavations. In *Settlements and Towns* (Archaeologia Baltica, vol. 16). Ed. by G. ZABIELA. Klaipėda, 2011, pp. 152–167.
 211. ŠIMKUTĖ, I. Svaigieji gėrimai ir jų importas Klaipėdoje XIII–XIX amžiais. In *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Red. V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2013, p. 54–65.
 212. ŠIROUCHOV, R. Kuršių nerijos ankstyvųjų viduramžių archeologiniai paminklai. Kuršių ir Prūsų kontaktų zonos klausimas. *Res Humanitariae*, 2014, t. XV, p. 115–143.
 213. ŠIROUCHOV, R. *Prūsų ir kuršių kontaktai XI–XIII a. pradžioje archeologijos duomenimis*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2012.
 214. ŠMAIŽIENĖ, R. Skuodas – didikų Chodkevičių įkurtas miestas. *Žemaičių žemė*, 2010, nr. 1, p. 2–19.
 215. ŠMIGELSKAS, R. Vytauto gatvė 43. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*. Vilnius, 2015, p. 354–357.
 216. TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994.
 217. TAUTAVIČIUS, A. Kryžiuočiai ties Veliuona. *Mokslas ir gyvenimas*, 1965, nr. 10, p. 29–31.
 218. TAUTAVIČIUS, A. Seniausia praeitis. In *Veliuona (Jurbarko rajonas)*. Red. V. GIRININKIENĖ. Kaunas, 2001, p. 63–77.
 219. TRIGGER, B. G. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge, 2010.
 220. TUČAS, R. *Lietuvos teritorijos apgyvendinimo raida I–XII a.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2012.

221. TVAURI, A. Liivi sõja aegne Vene keraamika Eesti linnustes ja linnades. In *Linnusest ja linnast. Uurimisi Vilma Trummali auks*. Koost. ja toim A. HAAK, E. RUSSOW, A. TVAURI. Tallinn, Tartu, 2004, l. 395–409.
222. UBIS, E. Importuoti keraminiai indai Klaipėdos pilyje ir papilio mieste 1252–1600 m. In *Klaipėdos pilies tyrimai*. Sud. G. ZABIELA. Klaipėda, 2018. (Priimtas spausdinti).
223. UBIS, E. Turgaus a. 12, 14. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*. Vilnius, 2014, p. 317–325.
224. UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. The English Merchants' Settlement in Šventoji: An Analysis and Interpretation of the Artefacts. In *The Sea and the Coastlands* (Archaeologia Baltica, vol. 23). Ed. by V. ŽULKUS. Klaipėda, 2016, pp. 214–224.
225. URBAN, W. *Kryžiaus karas Žemaitijoje*. Vilnius, 2005.
226. URBAN, W. The Prussian-Lithuanian frontier of 1242. *Lituanus. Lithuanian Journal of Arts and Sciences*, 1975, vol. 21, issue 4, pp. 5–18.
227. URBONAITĖ-UBĖ, M. Stoneware from the 14th to the 17th centuries found in archaeological excavations in Vilnius. *Archaeologia Baltica*, 2018, vol. 25, pp. 191–202.
228. URBONAITĖ-UBĖ, M. *Vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų laikų importiniai keraminiai indai Vilniaus miesto ir pilių teritorijoje*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2018.
229. URBANAVIČIUS, V. Jakšaičių senkapis. *Lietuvos archeologija*, 1979, t. 1, p. 122–151.
230. URBANAVIČIUS, V. *Lietuvių pagonybė ir jos reliktai XIII–XVI a.* Humanitarinių mokslų srities archeologijos krypties habil. daktaro disertacijos tezės. Vilnius, 1993.
231. URBANAVIČIUS, V. *Rumšiškėnai XIV–XVI amžiais*. Vilnius, 1970.
232. URBANAVIČIUS, V. Šlapgirio kaimo (Kelmės raj.) senkapis. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija*, 1967, t. 1 (23), p. 51–67.
233. VAITKEVIČIUS, G. Puodininkystės profesionalizacija XIV–XVII a. Vilniuje. In *Miestų praeitis 1*. Red. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2004, p. 175–276.
234. VAITKEVIČIUS, G. *Vilniaus buitinė keramika (14–17 a.)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1999.
235. VAITKEVIČIUS, G. Vilniaus tapsmas. In *Miestų praeitis 2*. Sud. G. VAITKEVIČIUS. Vilnius, 2010.
236. VAIVADA, V. Dėl Žemaitijos visuomenės transformacijų XIII amžiuje. In *1260 metų Durbės mūšis: šaltiniai ir istoriniai tyrimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXII). Sud. V. VAIVADA. Klaipėda, 2011, p. 58–68.
237. VAIVADA, V. *Katalikų bažnyčia ir reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai bruožai*. Klaipėda, 2004.
238. VAIVADA, V. Žemaitija XV–XVIII amžiuje. In *Žemaitijos istorija*. Vilnius, 1997, p. 103–174.
239. VALATKEVIČIENĖ, R. XIV–XVII a. žiedai Vilniaus žemutinėje pilyje. *Lietuvos pilys*, 2005, t. 1, p. 38–45.

240. VALATKIENĖ, L. Kuršų kapinynas. *Lietuvos archeologija*, 1995, t. 11, p. 214–243.
241. VALIONIENĖ, O. Kreivosios pilies ištakų problematika. In *Kreivoji pilis: tarpdisciplininių tyrimų atvejis*. Sud. S. SARCEVIČIUS, O. VALIONIENĖ, V. PUGAČIAUSKAS. Vilnius, 2016, p. 103–130.
242. VALIONIENĖ, O. *Vilniaus erdvinė struktūra viduramžiais*. Daktaro disertacija. Klaipėda, Vilnius, 2015.
243. VASILIAUSKAS, A. Antika ir sarmatizmas. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Sud. V. ALIŠAUSKAS. Vilnius, 2001, p. 13–31.
244. VASILIAUSKAS, E. XII–XIII a. zoomorfiniai pakabučiai Žiemgalos teritorijoje. *Lituanistica*, 2003, nr. 2 (54), p. 32–55.
245. VASILIAUSKAS, E. XII–XIII a. žiemgalių laidojimai. *Lietuvos archeologija*, 2001, t. 21, p. 335–354.
246. VASILIAUSKAS, E. The Development of Towns of the Šiauliai Crown Estate from the 16th to the 18th Century. In *Settlements and Towns* (Archaeologia Baltica, vol. 16). Klaipėda, 2011, pp. 72–103.
247. VASILIAUSKAS, E. *Žiemgala XII a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. Kultūriniai procesai*. Daktaro disertacija. Klaipėda, Vilnius, 2008.
248. VAŠKEVIČIŪTĖ, I.; DAKANIS, B. Tyrinėjimai Rietavo mieste. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais*. Vilnius, 2008, p. 370–372.
249. VENGALIS, R. Lietuvos archeologinio žemėlapių reprezentatyvumas. *Lietuvos archeologija*, 2015, t. 41, p. 81–110.
250. VENGALIS, R. *Rytų Lietuvos gyvenvietės I–XII a.* Daktaro disertacija. Vilnius, 2009.
251. VENGALIS, R. Rytų Lietuvos keramika VIII–XII a. *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 33, p. 41–70.
252. VĖLIUS, G. *Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje*. Vilnius, 2005.
253. *Vilniaus kokliai XV–XVII amžiuje*. Sud. K. KATALYNAS. Vilnius, 2015.
254. ZABIELA, G. *Lietuvos medinės pilyys*. Vilnius, 1995.
255. ZABIELA, G. Nuo medinės pilies prie mūrinės pilies (motai Europoje ir Lietuvoje). In *Lietuvos pilių archeologija*. Red. J. GENYS, V. ŽULKUS. Klaipėda, 2001, p. 11–41.
256. ZABIELA, G.; ABROMAVIČIUS, E.; KRANIAUSKAS, R.; URBONAITĖ-UBĖ, M.; UBIS, E. Klaipėdos pilies rytinės kurtinos vietos tyrimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*. Vilnius, 2015, p. 210–217.
257. ZABIELA, G.; BAUBONIS, Z. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. T. I–III. Vilnius, 2005.
258. ZABIELA, G.; BUKANTAITĖ, V.; ČĖSNA, Ž.; KRANIAUSKAS, R.; ABROMAVIČIUS, E.; UBIS, E. Klaipėdos piliavietės pietinė dalis ir kurtinos. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 2011, p. 199–210.
259. ZABIELA, G.; KRANIAUSKAS, R.; UBIS, E.; URBONAITĖ-UBĖ, M. Klaipėdos pilies šiaurinė kurtina. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2016 metais*. Vilnius, 2017, p. 183–193.

260. ZARINA, A. Dažu mąrtiņsalas kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem. *Arheologija un etnogrāfija*, 1974, t. 11, l. 242–256.
261. ZARINA, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks 10.–13. gadsimts*. Rīga, 2006.
262. ZEMBRICKIS, J. *Klaipēdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. T. I. Klaipėda, 2002.
263. ZINKEVIČIUS, Z. Kitų baltų genčių įsiliejimas į lietuvių tautybę. Substrato reikšmė lietuvių tarmių formavimuisi. In *Lietuvių etnogenezė*. Red. R. VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ. Vilnius, 1987, p. 213–217.
264. ZURKALOWSKI, E. Neue Beiträge zur Geschichte der Stadt Memel. In *Altpreußische Monatsschrift*. Bd. 46. Königsberg, 1909, S. 82–115.
265. ZURKALOWSKI, E. Studien zur Geschichte der Stadt Memel und der Politik des Deutschen Ordens. *Altpreußische Monatsschrift*, 1906, Bd. 43, S. 144–191.
266. ŽIGEU, I. *Stiklo dirbiniai ir jų naudojimo kultūra Klaipėdoje Baltijos jūros regiono kontekste*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2018.
267. ŽUKAS, J. Jūrinių laivų statyba viduramžių Klaipėdoje (1252–1525 m.): prielaidos ir faktai. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros*. (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. V. VAIVADA, D. ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 70–83.
268. ŽUKAS, J. *Klaipėdos miesto ir regiono ekonominė istorija XIII–XVI amžiais. Ūkinė raida ikiindustinėje epochoje*. Klaipėda, 2015.
269. ŽUKOVSKIS, R. Senkapis Verkių dvaro sodybos teritorijoje. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 171–180.
270. ŽULKUS, V. Die Kuren im 13.–15. Jahrhundert. In *Prußen, Kuren und Masuren. Drei Beiträge zur Landeskunde Ostpreußens*. Hrsg. von V. ŽULKUS, H. TIMMANN, W. TIMMANN. Hamburg, Weißenburg, 1991, S. 15–29.
271. ŽULKUS, V. XV–XIX amžių Klaipėdos statybinė keramika. *Architektūros paminklai*, 1979, t. 5, p. 37–43.
272. ŽULKUS, V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius, 2004.
273. ŽULKUS, V. Kuršių kaimai XI–XV a. *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 135–151.
274. ŽULKUS, V. Laistų gyvenvietės žvalgomieji kasinėjimai. In *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982–1983 metais*. Vilnius, 1984, p. 41–43.
275. ŽULKUS, V. Naglio kalno archeologiniai tyrinėjimai. *Kraštotyra*, 1981, t. 12, p. 63–72.
276. ŽULKUS, V. Palangos priešistorė ir viduramžiai archeologo akimis. In *Palangos istorija*. Sud. V. ŽULKUS. Klaipėda, 1999, p. 11–79.
277. ŽULKUS, V. *Palangos viduramžių gyvenvietės*. (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. VI). Klaipėda, 1997.
278. ŽULKUS, V. Senieji kuršiai. *Baltų archeologija*, 1995, nr. 4 (7), p. 2–6.
279. ŽULKUS, V. Settlements and Piracy on the Eastern Shore of the Baltic Sea: the Middle Ages to Modern Times. *Archaeologia Baltica*, 2012, vol. 16, pp. 58–71.

280. ŽULKUS, V. Tikėjimų kaita pagoniškuose baltuose. Kuršiai. *Sociologija, mintis ir veiksmas*, 2001, nr. 1–2 (7), p. 9–19.
281. ŽULKUS, V. *Viduramžių Klaipėda: miestas ir pilis, archeologija ir istorija*. Kaunas, 2002.
282. ŽULKUS, V.; JAROCKIS, R. *Lietuvos archeologija*. T. IV: *Vikingų laikai ir iki valstybinis laikotarpis*. Klaipėda, 2013.
283. ŽULKUS, V.; KLIMKA, L. *Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais*. Vilnius, 1989.
284. ŽVIRBLYS, A. *XVII–XIX a. molinės pyrkės Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje*. Magistro darbas. Vilnius, 2008.
285. WIEWIÓRKA, J.; DUDEK, K.; CHARKOT, J.; GONERA, M. Natural and Historic Heritage of the Bochnia Salt Mine (South Poland). *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Geologia*, 2008, vol. 54 (1), pp. 43–47.
286. WILLOWEIT, G. *Die Wirtschaftsgeschichte des Memelgebiets*. Bd. 1–2. Marburg an der Lahn, 1969.
287. ВАЛУЕВ, А. Итоги изучения грунтового могильника Альт–Велая. In *Проблемы Балтийской археологии*. Калининград, 2003, с. 104–116.
288. УРБАНАВИЧЮС, В. *Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV–XVII вв. (по данным исследований могильников)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Вильнюс, 1967.
289. ЧЕЛКИС, Т. Перспектива исследования истории двусторонних отношений Великого княжества Литовского и Османской империи. In *Tiurkų istorija ir kultūra Lietuvoje*. Sud. T. BAIRAŠAUSKAITĖ, G. MIŠKINIENĖ. Vilnius, 2014, p. 29–41.

Priedai

1 pav.

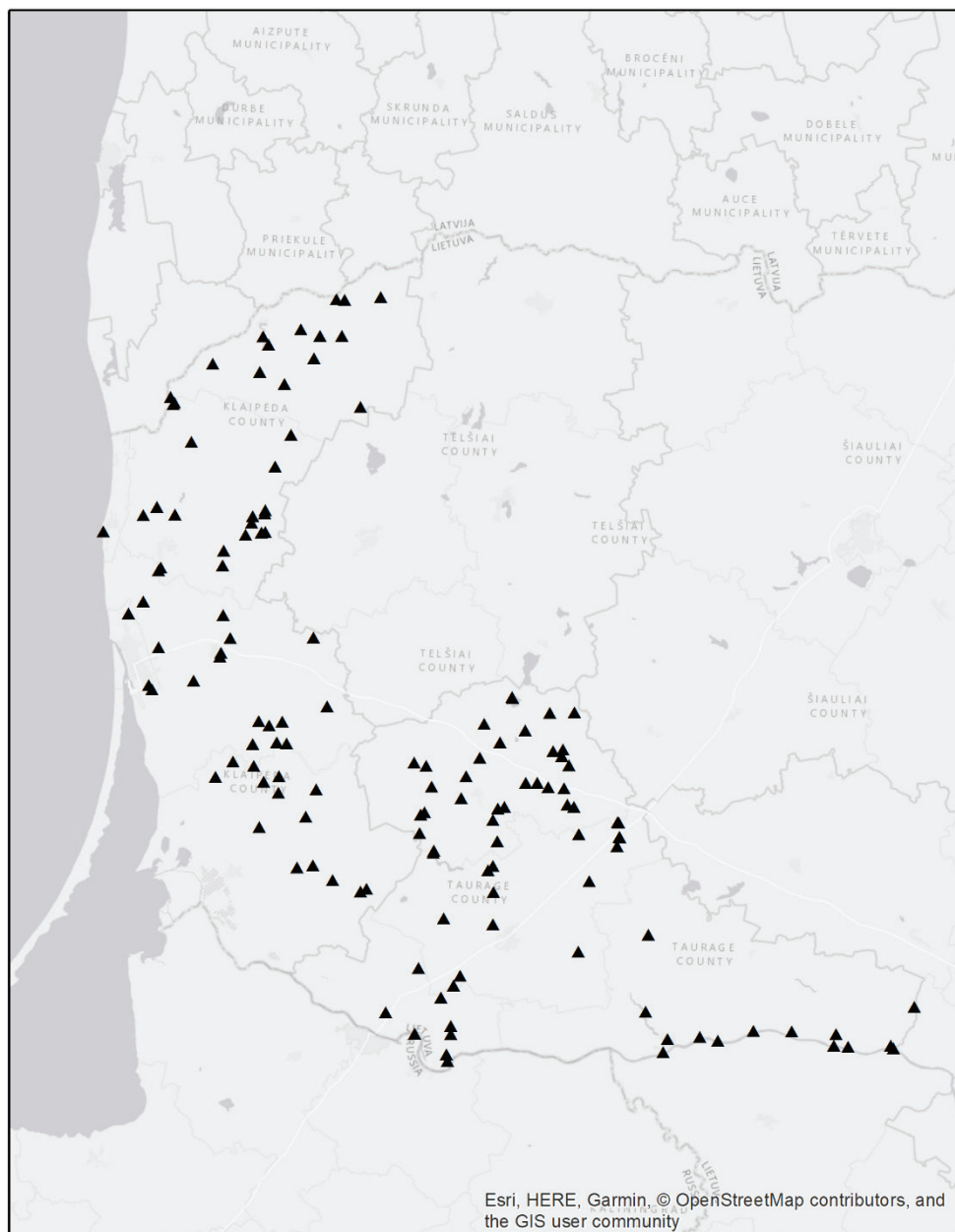
Sutartiniai ženklai

1. ◇ 2. ◆ 3. +

Planas su istoriniuose šaltiniuose minimais piliakalniais ar piliavietėmis su gyvenvietėmis:

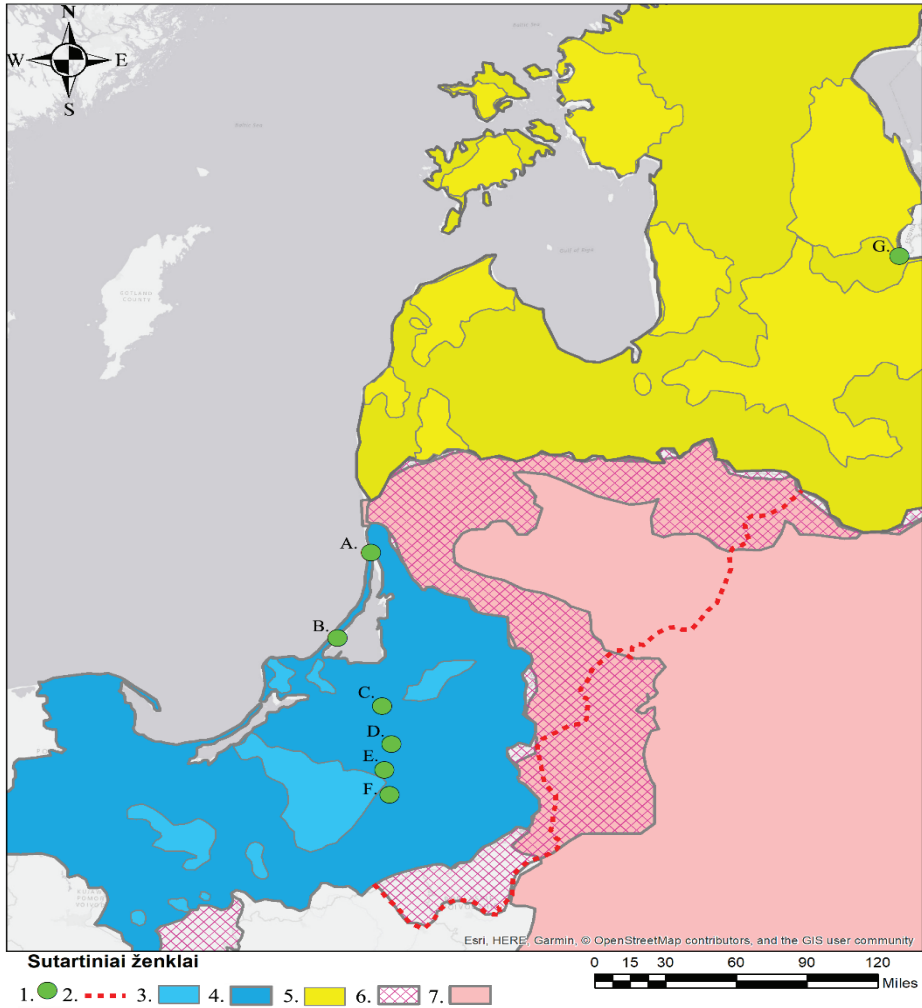
1. Vietinių gyvenvietės minimos rašytiniuose šaltiniuose; 2. Gyvenvietės ar piliakalniai, kuriose aptikta žistos keramikos; 3. Vokiečių ordino pilių vietos (sud. E. Ubis).

2 pav.

Planas su pažymėtais žinomais piliakalniais (duomenys iki 2005 m.)
Vakarų Lietuvoje (sud. E. Ubis)

3 pav.

1. Viduramžių kapinės su baltiškos stiliškos radiniais Vokiečių ordino paribiuose: A. Klaipėda (Memel); B. Stangenwalde; C. Alt Wehlau; D. Gerdauen; E. Unterplehnen; F. Beżławki (Bäslack); G. Siksälä. 2. 1398 m. apytikslė sienos vieta; 3. Prūsijos žemės valdomos vyskupo; 4. Prūsijos žemės valdomos Vokiečių ordino; 5. Livonijos žemės valdomos vyskupo; 6. Livonijos žemės valdomos Vokiečių ordino; 7. Žemės buvusios Vokiečių ordino įtakoje XIV a. pabaigoje; 8. LDK žemės XV a. (sud. E. Ubis).

4 pav.

Atrinkti keraminių indų pavyzdžiai: a) Keraminiai indai iš Žardės Vakarinės gyvenvietės: Nr. 1–3 žiesti pilkos molio masės, Nr. 4–7 apžiesti; b) keraminiai indai iš viduramžių Klaipėdos: Nr. 8 viduramžių glazūruotas ir dekoruotas, Nr. 9 protoakmens masės, Nr. 10 pilkos masės, Nr. 11–14 apžiesti (Saugoma MLIM; E. Ubio nuotrauka).

5 pav.

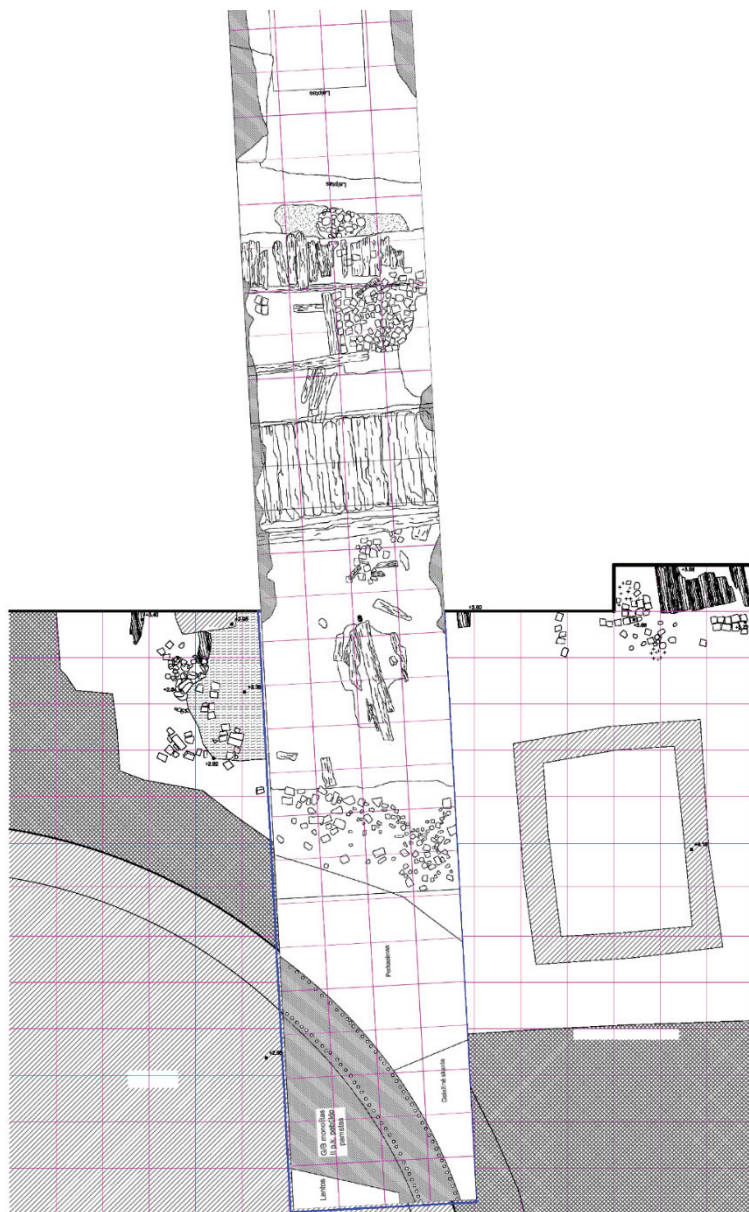
Vokiečių ordino moto tipo pilies ties Veliuona rekonstrukcija (pagal A. Tautavičių, 1965; koreguota E. Ubio).

6 pav.

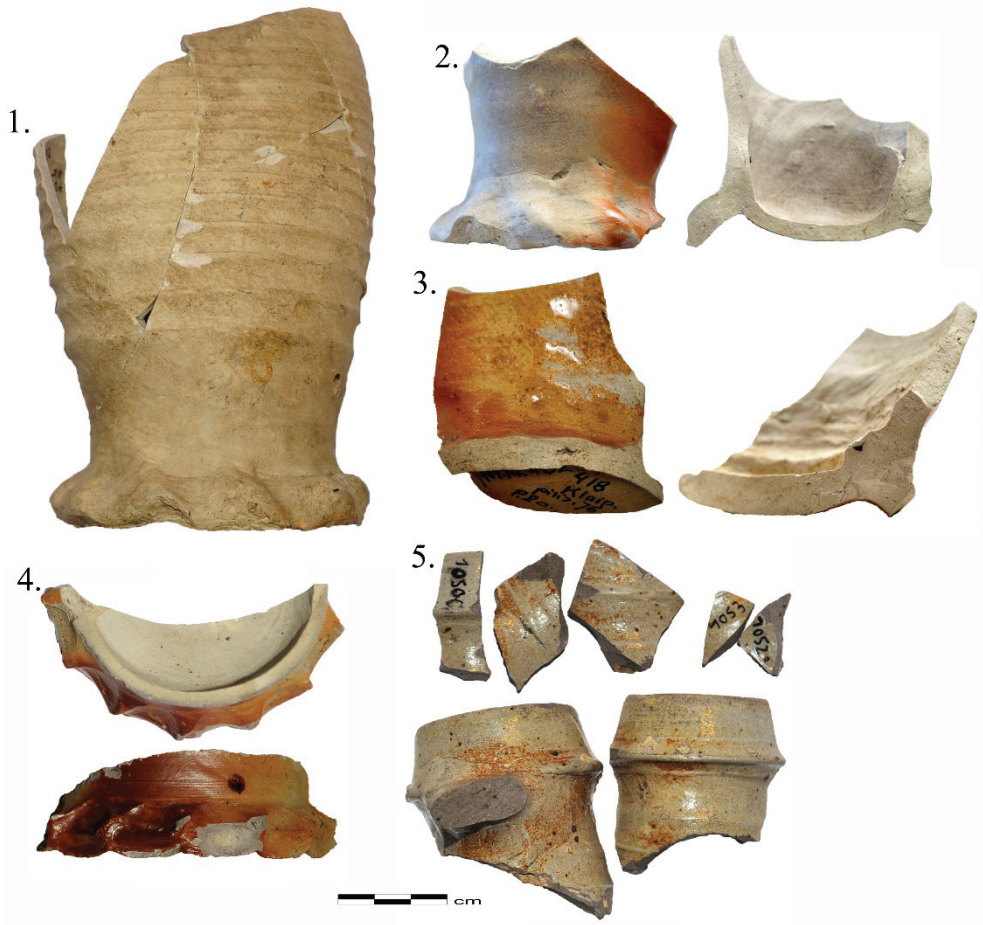
Planas su pažymėtais piliakalniais ir gyvenvietėmis ir išskirtomis zonomis: 1. Vietinių gyventojų gyvenvietės paminėtos šaltiniuose; 2. Ordino pilys ir gyvenvietės; 3. Gyvenvietės, kuriuose aptikta žiestų keraminių indų; 4. Išskirtos sąlyginės kontaktų zonos (sud. E. Ubis).

7 pav.

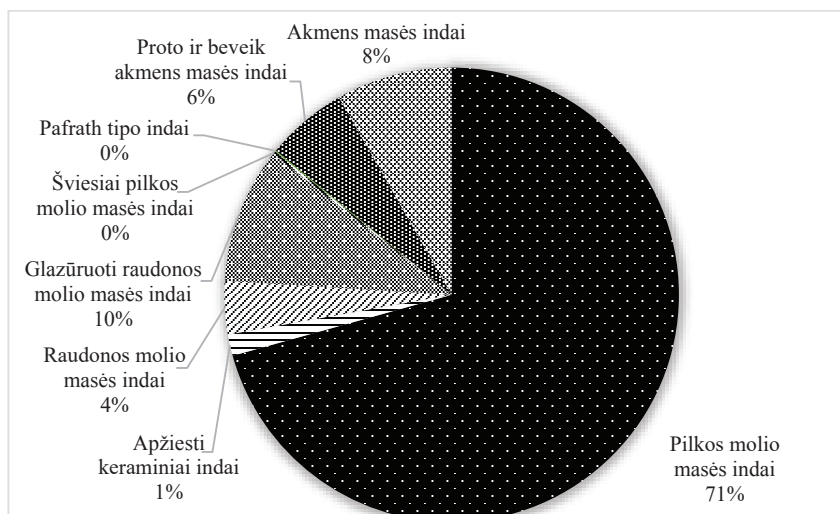
Užstatymo fragmentai (XV a. antrosios pusės – XVI a. pradžios) aptikti 2010 ir 2016 m. archeologinių tyrimų metu šiaurinėje Klaipėdos piliavietės dalyje (brėžinys R. Kraniausko; koreguotas E. Ubio).

8 pav.

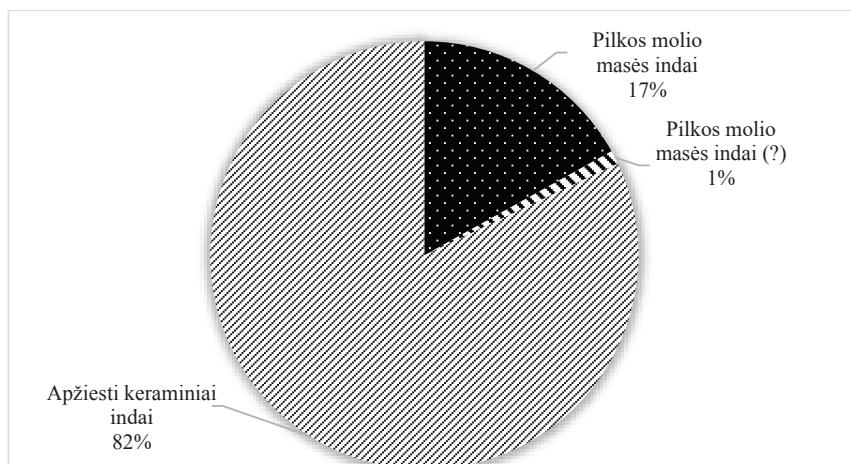
- XIV–XVI a. pradžios atrinkti importuotos akmenų masės keramikos pavyzdžiai:
1. Bokalas / ąsotis iš Zygburgo; 2. Bokalas / ąsotis dengtas pelenų glazūra iš Zygburgo;
 3. Bokalas / ąsotis dengtas druskos glazūra iš Zygburgo; 4. Bokalas / ąsotis iš Valdenburgo;
 5. Ašočio / butelio fragmentas iš Raereno (saugoma MLIM; E. Ubio nuotrauka).

9 pav.

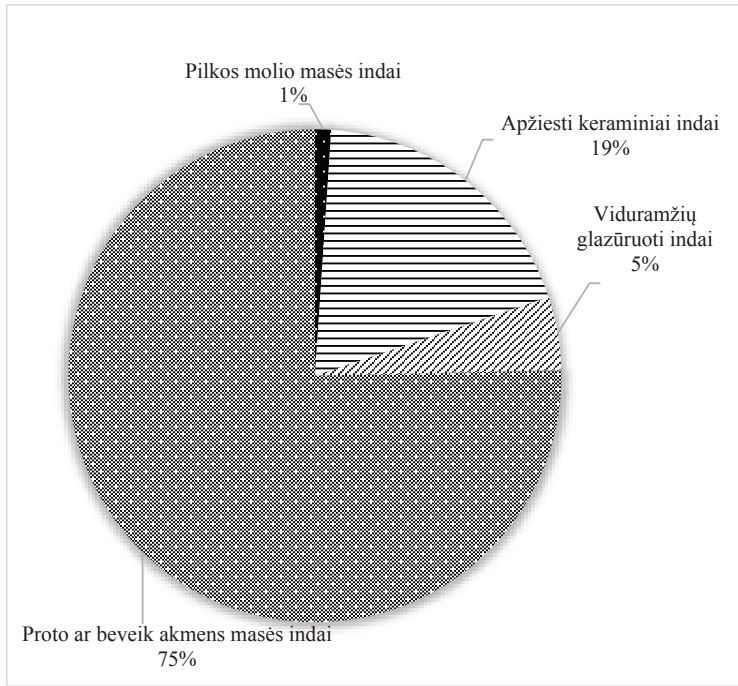
Viduramžių Klaipėdos (1252–1600 m.) keraminių indų rūšių kiekių diagrama (sud. E. Ubis).

10 pav.

Žardės Vakarinės gyvenvietės viršutinių horizontų keraminių indų rūšių kiekių diagrama (sud. E. Ubis).

11 pav.

Viduramžių Klaipėdos (1252 m. – XIV a. pradžia)
keraminių indų rūšių kiekių diagrama (sud. E. Ubis).

12 pav.

XIV–XV a. keraminio indo fragmentas aptiktas Klaipėdos piliavietėje
(Saugoma MLIM; E. Ubio nuotrauka).

13 pav.

Papuošalų aptiktų Klaipėdos piliavietės 2014 m. tyrimų metu pavyzdžiai: 1. Pasaginė segė cilindriniais galais; 2. Pasaginė segė stačiakampiais galais; 3. Pasaginė segė aguoniniais galais; 4–5. Pasaginės segės zoomorfiniais galais; 6. Pasaginė segė platėjančiais galais; 7. Plokščia „ažūrinė“ segė; 8. Žvaigždinė segė; 9. Stilizuota šešiakampė segė; 10. Apvali segė su keturiomis ataugomis; 11–15. Įvairių tipų žiedai; 17–20. Pakabukai ir žvangučiai; 21–22. Apyrankės (Saugoma MLIM; E. Ubio nuotrauka).

14 pav.

Drabužių ar įkapių rūšis, tipas, chronologija	Stangenwalde kapinynas	Klaipėda, rytinis griovys, 2014 m.	Klaipėda, 1968–2009 m.	Klaipėda, 2010 m.	Klaipėda, 2016 m.
Lokio nago pakabutis	1 (+2?)	2 (2620, 2589)	-	-	1
Antkaklės (XIII–XV a.)	19	2 (+1?)	-	-	2
Žvangučiai	2	20 (+7 varpeliai)	1	1	1
Pasaginės segės:	72:	20:	4:	-	5:
a) Cilindriniais galais (X–XV a.)	a) 16 (22%)	a) 4 (20%)	a) –		a) –
b) Keturkampiais (piltuvėlio formos) galais (XII–XV a.)	b) 11 (15%)	b) 2 (10%)	b) 1		b) 1
c) Daugiakampiais galais (X–XV a.)	c) 11 (15%)	c) 2 (10%)	c) –		c) –
d) Aguoniniais galais (X–XV a.)	d) 4 (6%)	d) 3 (15%)	d) –		d) –
e) Zoomorfiniais galais (IX–XV a.)	e) 22 (31%)	e) 7 (35%)	e) 1		e) 2
f) Platėjančiais galais (X–XV a.)	f) 6 (8%)	f) 2 (8%)	f) 2		f) 2
Žiedinės segės/sagtys:	40:	29:	-	3 (4?):	1:
a) Apvalios lietos (XIII–XVI a.)	a) 14 (35%)	a) 6 (21%)		a) 1	a) –
b) Su lotyniškais įspaudais ar krikščioniškais ženklais (XIII–XIV a.)	b) 4 (10%)	b) 4 (14 %)		b) 1	b) –
c) Stilizuotos šešiakampės (XIII–XV a.)	c) 2 (5 %)	c) 6 (21%)		c) –	c) –
d) Apskritos skardinės (XIII–XVI a.)	d) 12 (28%)	d) 6 (?) (21%)		d) 1?	d) –
e) Profiliuotos rozetės formos (XIV–XVI a.)	e) 5 (13%)	e) 3 (10%)		e) –	e) 1
f) Žvaigždinės (XIV–XVI a.)	f) 2 (5%)	f) 3 (10%)		f) 1	f) –
g) Apvalios su keturiomis ataugomis	g) 1 (3%)	g) 1 (3%)		g) –	g) –

Drabužių ar įkapių rūšis, tipas, chronologija	Stangenwalde kapinynas	Klaipėda, rytinis griovys, 2014 m.	Klaipėda, 1968–2009 m.	Klaipėda, 2010 m.	Klaipėda, 2016 m.
Žiedai:	43:	40:	3:	4:	3:
a) Juostiniai	a) 10 (23%)	a) 22 (55%)	a) 1	a) 1	a) 1
b) Pastorinta priekine dalimi su vijimo imitavimu (XII–XV a.)	b) 28 (65%)	b) 11 (28%)	b) 2	b) 1	b) 2
c) Pinti žiedai pastorintu priekiu (XV–XVI a.)	c) 3 (7%)	c) 0 (0%)	c) –	c) 1	c) –
d) Inkrustuoti žiedai (XV–XVI a.)	d) 2 (5%)	d) 6 (15%)	d) –	d) –	d) –
e) Įvijinis	e) 0 (0%)	e) 1 (3 %)	e) –	e) 1	e) –
Apyrankės:	27:	13:	1:	1:	2:
a) Įvijinės apyrankės (VII–XV a.)	a) 18 (67%)	a) 5 (38%)	a) –	a) –	a) –
b) Pintos arba imituojančios pynimą (XII–XV a.)	b) 5 (19%)	b) 3 (23 %)	b) –	b) –	b) –
c) Juostinės/lietos	c) 4 (15%)	c) 5 (38 %)	c) 1	c) 1	c) 2
Sagtys:	13 (+2):	44:	+	+	7:
a) Apvalios žiedinės	a) 5 (38%)	a) 14 (32%)			a) 1
b) D ar lyros formos (XIV–XV a.)	b) 5 (38%)	b) 18 (41%)			b) –
c) Stačiakampės (XII–XV a.)	c) 2 (15%)	c) 8 (18%)			c) 3
d) Dvigubos D ar stačiakampio formos (XIV–XV a.)	d) 1 (8%)	d) 4 (9 %)			d) 3
Diržų apkalai	+	+	+	+	+
Geriamųjų ragų apkalai	+	?	-	-	?
Ginklai¹:	19:	17:	+	-	59:
a) Ietigaliai	a) 13 (68%)	a) 3 (18%)			a) –
b) Kirviai	b) 6 (32%)	b) 13 (76%)			b) –
c) Strėlės antgalis	c) 1	c) 228			c) 59
d) Kalavijas	d) 0	d) 1 (6%)			d) –
Svarstyklės	+	+	+	-	-
Peiliai	+	+	+	+	+
Keraminiai indai	+ Apžiesti	+ Apžiesti	+	+	+ Apžiesti
Verpstukai	+	+	+	-	+
Skiltuvai	+	+	+	-	+
Galastuvai	+	+	+	-	+

¹ Strėlių antgalių kiekis neįtrauktas apskaičiuojant santykinius kiekius.

Drabužių ar įkapių rūšis, tipas, chronologija	Stangenwalde kapinynas	Klaipėda, rytinis griovys, 2014 m.	Klaipėda, 1968–2009 m.	Klaipėda, 2010 m.	Klaipėda, 2016 m.
Stiklo ir gintaro karoliukai	+	+	+	-	+
Akmeniniai tinklo pasvarai	+	+	+	+	+

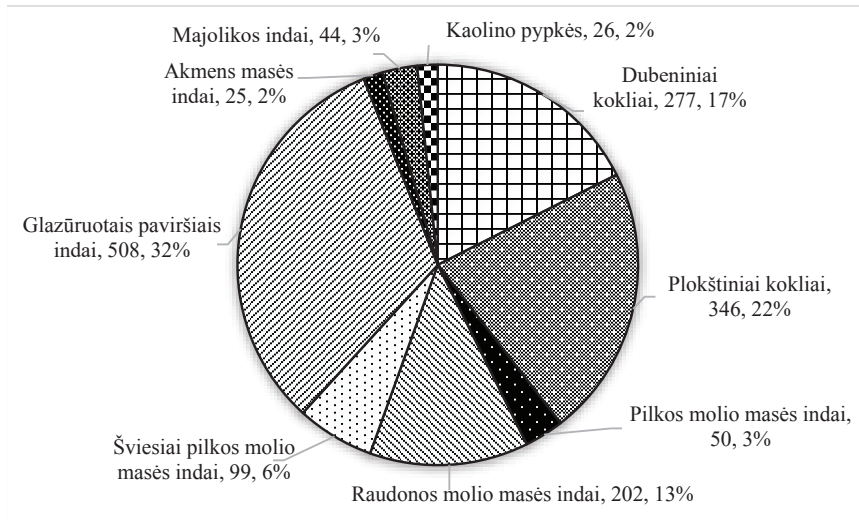
Drabužių aksesuarų ar kitų galimai su viduramžių kapinėmis susijusių Klaipėdos radinių ir Stangenwalde įkapių palyginamoji lentelė (sud. E. Ubis)

15 pav.

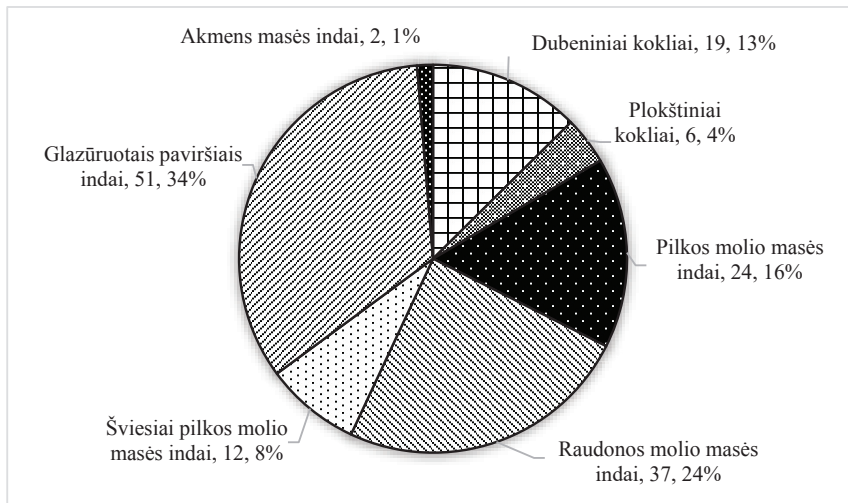
Žmonių kaulai aptikti Klaipėdos piliavietės teritorijoje; kairėje 2014 m. aptiktas kaukolės fragmentas (D. Nikitenkos nuotrauka), dešinėje 1999 m. supiltiniuose sluoksniuose aptikti žmonių kaulai (V. Žulkaus nuotrauka).

16 pav.

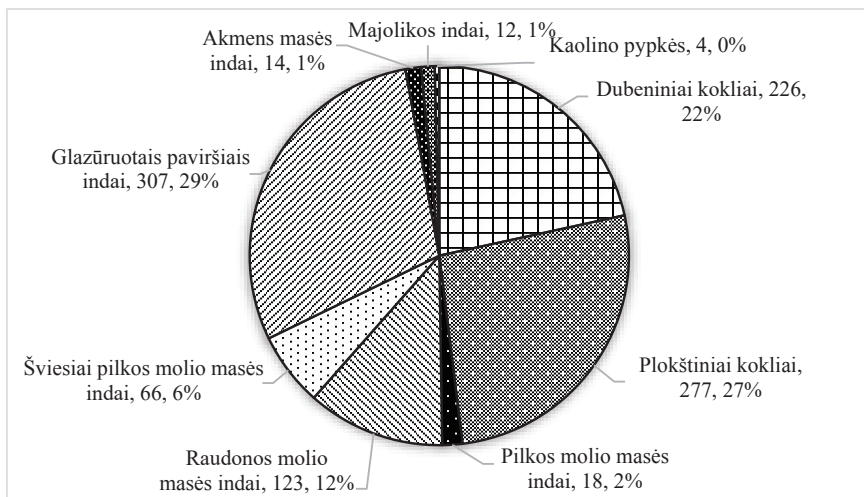
Keraminių dirbinių Klaipėdoje XVI–XVII a.
pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis)

17 pav.

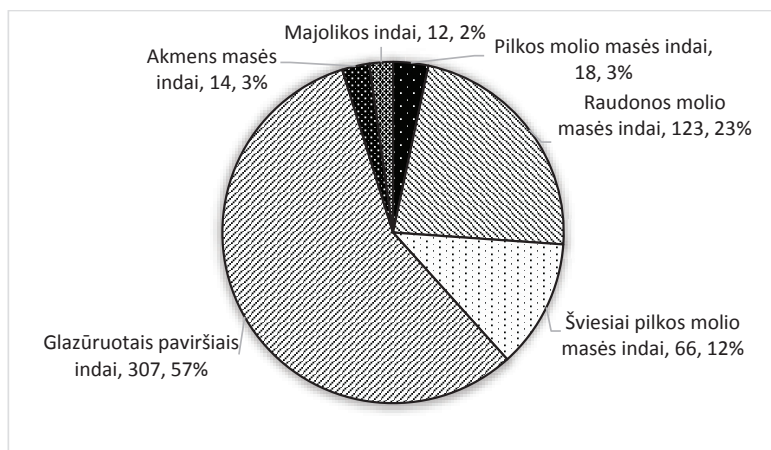
Keraminių dirbinių Klaipėdoje XVI a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis)

18 pav.

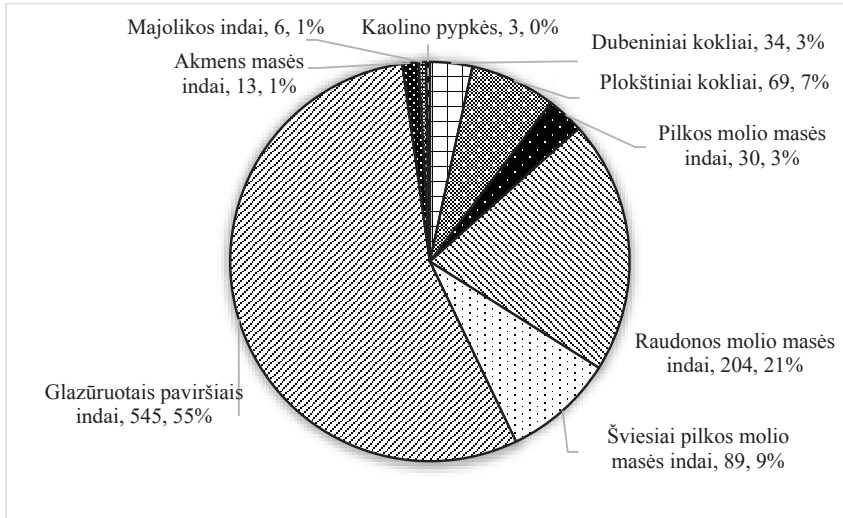
Keraminių dirbinių Klaipėdoje XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

19 pav.

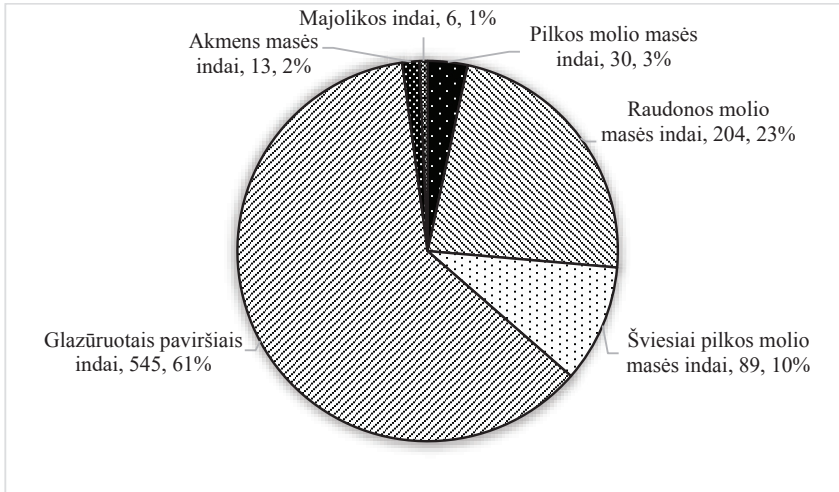
Keraminių indų rūšių Klaipėdoje XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

20 pav.

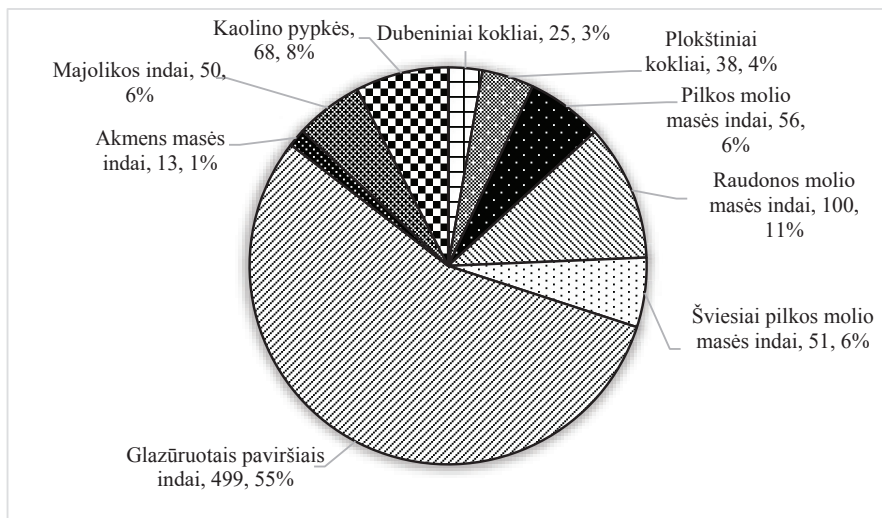
Keraminių dirbinių Klaipėdoje, sklype Turgaus a. 12, XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

21 pav.

Keraminių indų rūšių Klaipėdoje, sklype Turgaus a. 12, XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

22 pav.

Keraminių dirbinių Klaipėdoje, sklype Turgaus a. 12, XVII–XVIII a. pradžioje pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

Klaipėdos keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (16–22 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Klaipėdos mieste suvestinė lentelė, kurių duomenys įtraukti į tyrimą				
Metai, vadovas	Sklypas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2013, E. Ubis	Turgaus a. 12	Detalieji, 339 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai XVI a. pabaigos – XX a. su gausiu kiekiu radinių.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti. Kokliai, monetos, pypkės ir kt.
2011, R. Songailaitė	Aukštoji / Didžioji Vandens g. 2	Detalieji, 624 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniais datuoti XVI–XVIII a.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti
2010, R. Songailaitė	Aukštoji/ Didžioji Vandens g. 2	Detalieji, 300 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniais datuoti XVI–XVIII a.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti
2007, R. Songailaitė	Skerdėjų g. 2, 6, 8	Detalieji, 947 m ²	XVII a. antrosios pusės – XIX a. kultūriniai sluoksniai su radiniais.	Keraminiai indai vietiniai ir importiniai.

Archeologinių tyrimų vykdytų Klaipėdos mieste suvestinė lentelė, kurių duomenys įtraukti į tyrimą				
Metai, vadovas	Sklypas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1991, 1993, R. Sprainaitis	Skveras prie Tomo ir Didžioji Vandens g.	Detalieji, 165 ir 148 m ²	Aptikti užstatymų datuojamų XVI–XVII a. fragmentai bei analogiško laikotarpio sluoksniai su radiniais.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti. Kokliai, pypkės ir kt.
1988, V. Žulkus	Skveras prie Tomo ir Didžioji Vandens g.	Detalieji, 72 m ²	Aptikti užstatymų datuojamų XVI–XVII a. fragmentai bei analogiško laikotarpio sluoksniai su radiniais.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti. Kokliai, pypkės ir kt.
1984, V. Žulkus	Liepų g. 5	Žvalgomieji, 6 perkastos (60 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniais datuoti XVI–XX a.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti. Pypkė.
1982, R. Sprainaitis	Teatro g. 7	Žvalgomieji, 5 perkastos (82 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir struktūros datuotos XVII–XX a.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti.
1981–1982, V. Žulkus	Tiltų g. 6 A	Detalieji, žvalgomieji, 4 perkastos (81 m ²), 10 šurfų (32 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir struktūros datuoti XVI–XIX a. Analogiškai ir radiniai.	Keraminiai indai vietiniai ir importuoti.

Radinių aptiktų Klaipėdoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2013, E. Ubis ²	25	38	56	100	51	369+18 ³ +112 ⁴	13	50	68	-	+	+
	34	69	30	204	89	473+51 ⁵ +21 ⁶	13	6	3	-	+	+
Viso	59	107	86	304	140	1044	26	56	71	-	+	+
2011, R. Songailaitė	-	7	5	8	1 ⁷	33+1 ⁸	4	3	6	-	-	+

² Išskirti du horizontai: a) XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios (P 1 2,2–2,6 m; P 2 2–2,4 m; P 3 2,0–2,5 m); b) XVII–XVIII a. pradžios (P 1 1,8–2,2 m; P 3 1,8–2,0 m).

³ Angobais dengti indai.

⁴ Šviesiai pilkos/baltos masės glazūruoti indai.

⁵ Angobais dengti indai.

⁶ Šviesiai pilkos/baltos masės glazūruoti indai.

⁷ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

⁸ Šviesiai pilkos masės glazūruota (Kielcai?).

Radinių aptiktų Klaipėdoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2010, R. Songailaitė	-	3	1	2	1	19	1	2	-	-	-	-
2007, R. Songailaitė ⁹	-	22	-	14	7	59+25 ¹⁰ +1 ¹¹	1	24	11	-	-	+
1993, R. Sprainaitis: H 4, H 5, H 6–7 ¹²	29	14	3	16	2 ¹³	36	-	2	-	-	-	+
	51	14	1	16	4	34+3 ¹⁴	3	1	1	-	-	+
	18	5	3	10	9	38	1	-	-	-	-	-
1991, R. Sprainaitis: H 4, H 5, H 6 ¹⁵	86	18	2	50	36	98	4	1	1	-	-	+
	63	9	2	20	12	20	2	-	-	-	-	+
	10	-	4	14	1	16	1	-	-	-	-	-
1987, V. Žulkus: H 3, H 4, H 5–6 ¹⁶	3	30	-	2	-	13	3	2	1	-	-	+
	-	3	-	1	-	1	-	-	-	-	-	+
	1	1	17	13	2 ¹⁷	12	-	-	-	-	-	-
1984, V. Žulkus	-	3	-	2	4 ¹⁸ +1 ¹⁹	1	-	-	1	-	-	-
1982, R. Sprainaitis	12	168	10	16	5	100+2 ²⁰	2	5	-	-	-	+
1982, V. Žulkus, H 3, H 4, H 5–6	-	15	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
	2	3	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-

⁹ Atrinkti indai iš sluoksnių datuojamų XVII a. antrąja puse – XVIII a. pirmąja puse (P 1 g. 1,1–1,7 m, P 2 – 1,5–1,9 m).

¹⁰ Angobais dengti indai.

¹¹ Šviesiai pilkos/baltos masės glazūruoti indai.

¹² H 4 – XVII a.; H 5 – XVI a. antroji pusė; H 6–7 – XVI a. pirmoji pusė.

¹³ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

¹⁴ Šviesiai pilkos masės glazūruoti indai (Lenkija?).

¹⁵ H 4 – XVII a. vidurys – antroji pusė (pagal radinius XVI a. pabaiga – XVII a.); H 5 – XVI a. vidurys – antroji pusė; H 6 – XVI a. pirmoji pusė.

¹⁶ H 3 – XVII a.; H 4 – XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia; H 5–6 – XVI a. vidurys – antroji pusė.

¹⁷ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

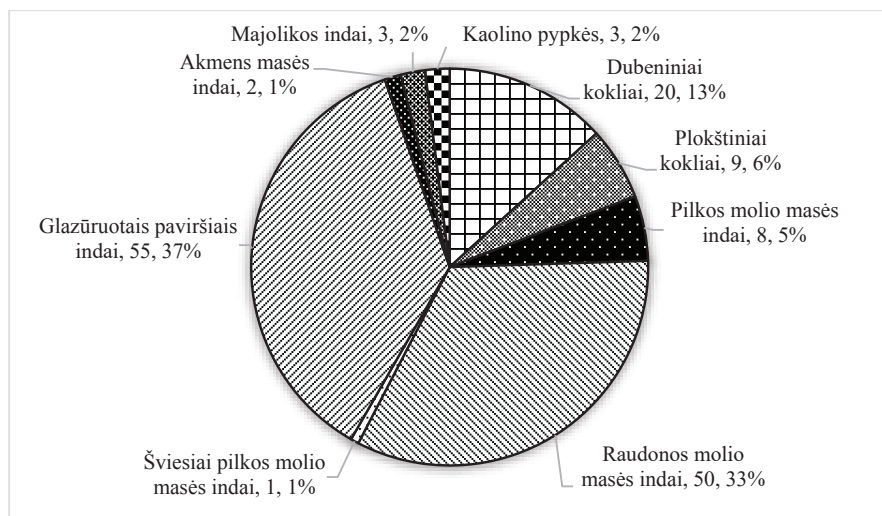
¹⁸ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

¹⁹ Gludintu paviršiumi indai.

²⁰ Šviesiai pilkos masės glazūruoti indai (Kielcai?).

Radinių aptiktų Klaipėdoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
1981, V. Žulkus, H 3, H 4, H 5–6.	-	25	1	2	5 ²¹	2	1 (?)	4	5	-	1 ²²	+
	-	3	-	-	4 ²³	7	1	-	-	-	-	+
	2	3	1?	2	1	5	1	-	-	-	-	+
Viso	277	346	50	202	99	508	25	44	26	-	1	+

23 pav.

Keraminių dirbinių Šilutėje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis)

²¹ Šviesiai pilkos masės glazūruoti indai (Kielcai?).

²² Žygimanto Vazos III (1587–1632) šilingas, Lenkija, 1621.

²³ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

Šilutės keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (23 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Šilutės mieste suvestinė lentelė				
Metai, vadovas	Sklypas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1983, V. Žulkus	Centrinė dalis	Žvalgomieji, 32 perkasos (229,5 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVI–XIX a. Surinkti analogiško laikotarpio radiniai.	Aptikti indai kai kurie būdingi miestams.
1991, J. Genys	Klaipėdos g. 1	Žvalgomieji, 2 perkasos (45 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai atokiau nuo Šilokarčemos buvo datuoti XVII–XX a.	Keraminiai indai būdingi miestams.
1992, J. Genys	Lietuvininkų g. 55	Žvalgomieji, 2 perkasos (34,4 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai atokiau nuo Šilokarčemos buvo datuoti XVII–XX a.	Keraminiai indai būdingi miestams.

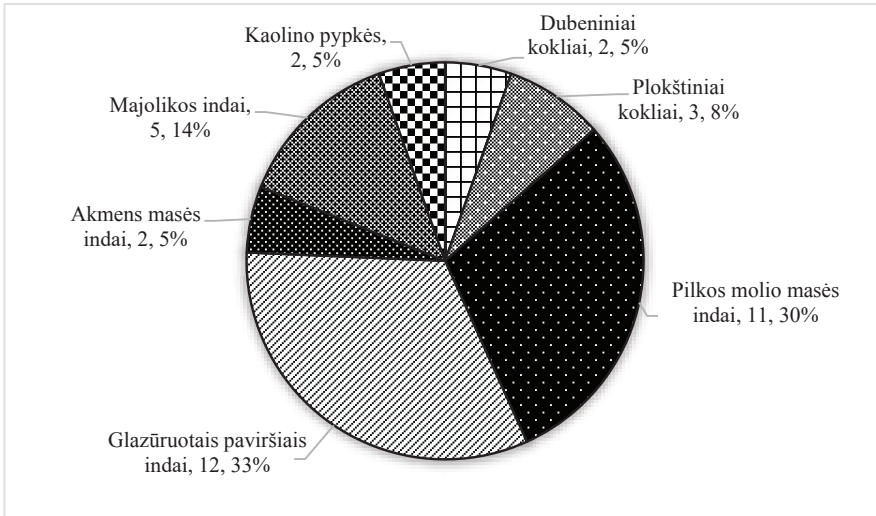
Radinių aptiktų Šilutėje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
1983, V. Žulkus ²⁴	18	8	5	45	1 ²⁵	35+2	1	3	-	1	-	+
1991, J. Genys	-	1	1	3	-	14	-	3	-	-	-	+
1992, J. Genys	2	-	2	2	-	4	1	-	3	-	1 ²⁶	+
Viso	20	9	8	50	1	55	2	3	3	-	1	+

²⁴ Rasti indai įvairių formų: bokalai, lėkštės, ąsočiai, dubenys ir kt.

²⁵ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija).

²⁶ Gustavo II Adolfo Vazos (1621–1632) šilingas, Ryga.

24 pav.

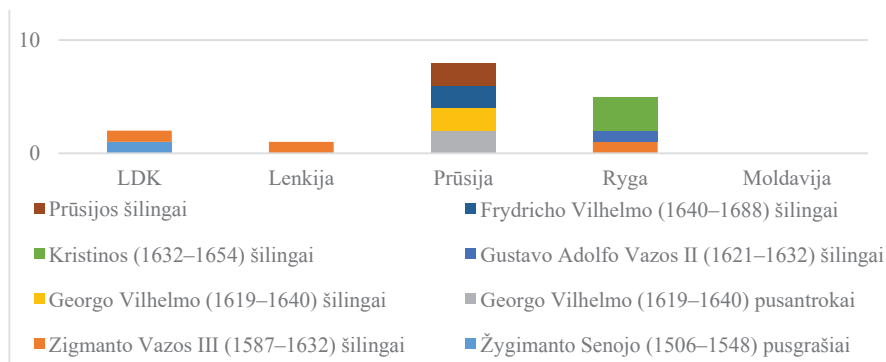
Keraminių dirbinių Priekulėje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis)

Priekulės keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (24 pav.) lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Priekulės mieste suvestinė lentelė				
Metai, vadovas	Sklypas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1998, R. Banytė-Rowell	Centrinė dalis	Žvalgymai	Aptikti smarkiai apardyti kultūriniai sluoksniai datuoti XIX–XX a. Kai kurie radiniai priskirti XVII–XVIII a.	Keraminiai indai būdingi miestams.
2010, R. Banytė-Rowell	Centrinė dalis	Žvalgomieji, 54 šurfai (69,75 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai XIX–XX a. Pavieniai radiniai priskirti XVII–XVIII a.	Keraminiai indai būdingi miestams.
2010, G. Piličiauskienė	Turgaus aikštė	Žvalgomieji, 5 šurfai (20 m ²)	Aptikti XIX–XX a. sluoksniai. Pavieniai radiniai gali būti ankstyvesni.	-

Radinių aptiktų Priekulėje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniai kokliai	Plokščiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2010, G. Piličiauskienė	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
2010, R. Banytė-Rowell ²⁷	-	3	11	-	-	8+1	1	-	1	-	-	+
1998, R. Banytė-Rowell	2	-	-	-	-	1+2	1	1	-	-	-	-
Viso	2	3	11	-	-	12	2	1	2	-	-	+

25 pav.

Rusnėje aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis)

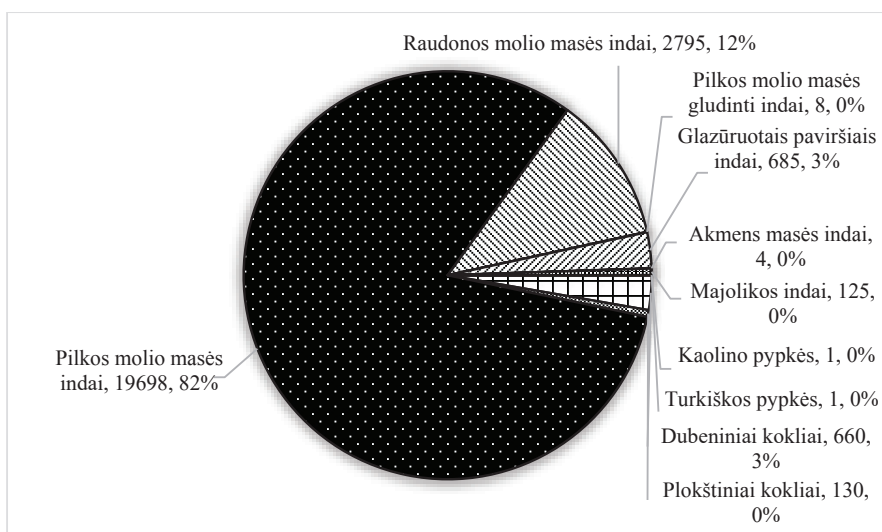
Priekulės keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (25 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Rusnėje suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1984, R. Sprainaitis	Žvalgomieji, 77,5 m ²	Bažnyčios aplinkoje aptikti XVII–XVIII a. kapai bei ankstyvesnio (XV–XVI a.) kultūrinio sluoksnio fragmentai su užstatymo žymėmis.	Keraminiai dirbiniai, segės, monetos.
1991, R. Sprainaitis	Žvalgomieji, 81 m ²	Bažnyčios viduje aptikti XVII–XVIII a. kapai bei ankstyvesnio (XVI a.) kultūrinio sluoksnio fragmentai su užstatymo žymėmis.	Keraminiai indai, monetos.

²⁷ Šurfai nr. 11–12, 15–16.

Radinių aptiktų Rusnėje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
1984, R. Sprainaitis ²⁸	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5 ²⁹	-
1991, R. Sprainaitis	11	-	4	3	-	1	-	-	-	-	11 ³⁰	+
Viso	11	-	4	3	-	1	-	-	-	-	16	+

26 pav.

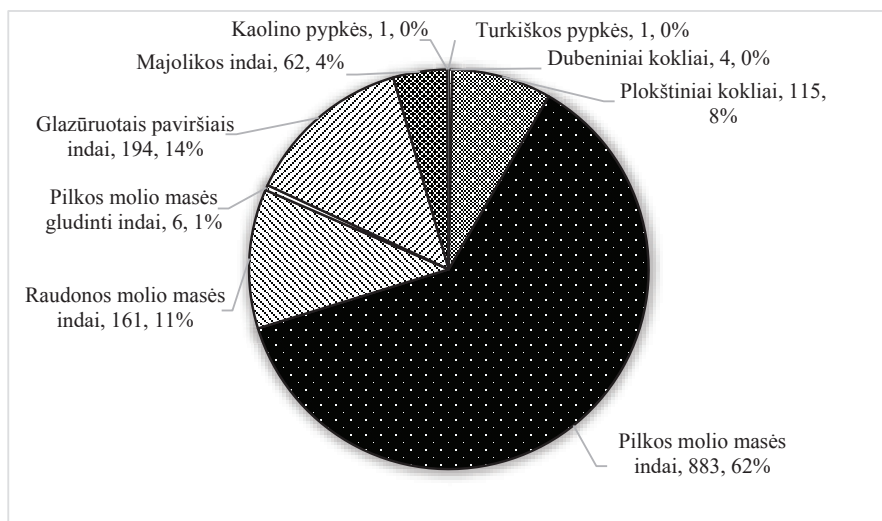
Keraminių dirbinių Jurbarko (mieste ir dvare) XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

²⁸ Tyrimuose aptiktuose papuošaluose galima išžvelgti žiedinių segių stilistinę tąsą nuo XIII–XV a.

²⁹ Kristinos (1632–1654) šilingas, Ryga; Frydricho Vilhelmo (1640–1688) šilingas, Prūsija, 1664; Georgo Vilhelmo (1619–1640) šilingas, Prūsija, 1627; Žygimanto Vazos III (1587–1632) šilingas, Ryga, 1597; Gustavo Adolfo Vazos II (1621–1632) šilingas, Ryga, 16....

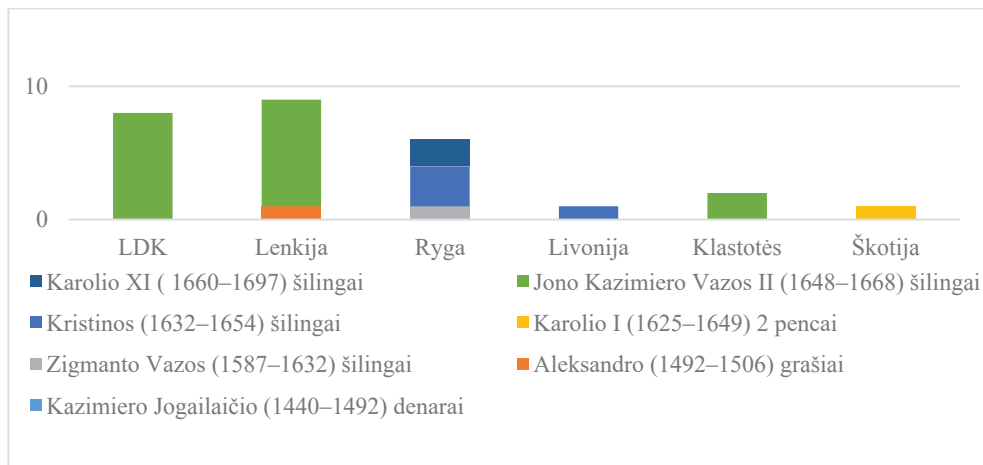
³⁰ Žygimanto Senojo (1506–1548) pusgrašis, LDK, 1511; Zigmanto Vazos III (1587–1632) šilingas, Lenkija (?), 1626; Zigmanto Vazos III (1587–1632) šilingas, LDK; 2 Prūsijos šilingai, 1669–1671, 1695; 2 Georgo Vilhelmo (1619–1640) pusantrokai, Prūsija, 1622, 1633; Georgo Vilhelmo (1619–1640) šilingas, Prūsija, 162...; Frydricho Vilhelmo (1640–1688) šilingas, Prūsija, 1654; 2 Kristinos (1632–1654) šilingai, Ryga.

27 pav.

Keraminių dirbinių Jurbarko (mieste) XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

28 pav.

Jurbarko aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis).

Jurbarko keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (26–28 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Jurbarko mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1995, G. Aleliūnas	Žvalgomieji, 70 šurfų	Aptikti kultūriniai sluoksniai, kurie centrinėje dalyje datuoti XVI–XVII a.	Kokliai būdingi miestams
1996, G. Aleliūnas	Žvalgomieji, 12 (14 m ²) šurfų	Rasta pavienių radinių, kurie priskirti XVII a. Sluoksniai suardyti.	Kokliai būdingi miestams.
1997, L. Kvizikevičius	Žvalgomieji, 22 (22 m ²) šurfų	Rasti pavieniai XVII–XVIII a. radiniai. Sluoksniai suardyti.	-
1999-2001, L. Kvizikevičius	Žvalgymai, apie 46 m ²	Rasta radinių sanakaupa su XVII a. antrosios pusės – XVIII a. radiniais.	Kokliai būdingi miestams. Monetos.
2006, E. Pranckėnaitė	Žvalgomieji, 23 (92 m ²) ir detalieji, 1456 m ²	Daugiau kaip 20 tūkst. radinių datuojamų XVII–XX a.	Kokliai miestams būdingi, keramika miesteliams.
2007, E. Pranckėnaitė	Šurfai 25 (100 m ²), 8 (32 m ²), detalieji (105,56 m ²)	Aptiktas XVII–XIX a. kultūrinis sluoksnis.	Keraminiai radiniai, monetos. Pypkė.
2011, Z. Baubonis	Žvalgomieji, perkastos ir šurfai, 292 m ² .	Sluoksniai maišyti, surinkti keli tūkstančiai radinių XVI–XVII a.	Keraminiai radiniai, monetos.
2012, D. Antropikaitė	Žvalgomieji, 3 (3 m ²) šurfai.	Aptikti sluoksniai datuoti XIX–XX a. Kai kurie radiniai priskirti XVII–XVIII a.	Keraminiai indai būdingi miestams.

Radinių aptiktų Jurbarko ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2011, Z. Baubonis ³¹	?	78	579	123	6	146	?	53	?	?	2 ³²	+
2007, E. Pranckėnaitė	2	3	197	16	-	37	-	8	-	1	1 ³³	+
2006, E. Pranckėnaitė	656	15	18865	2634	2	491	4	63	-	-	4 ³⁴	+

³¹ Radiniai priskiriami XVI–XVIII a. Indai įvairių formų: bokalai, lėkštės, dubenys, trikojai ir keptuvės bei kt.

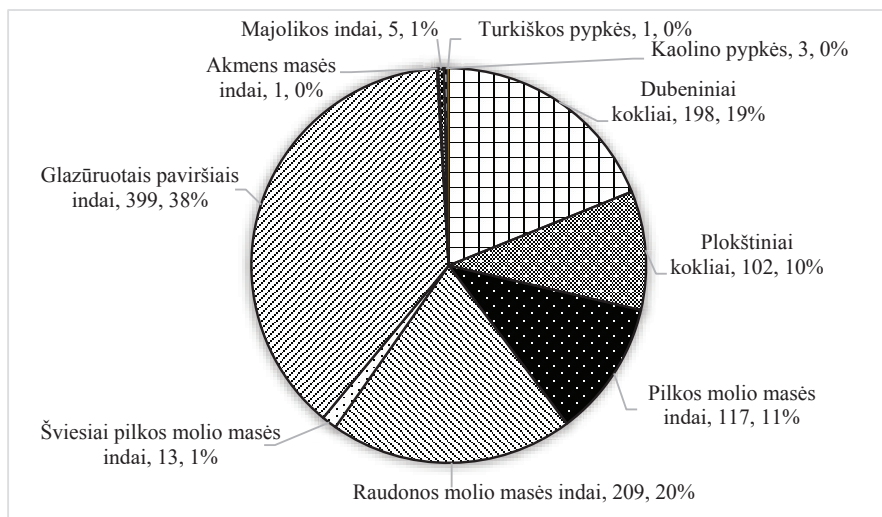
³² 2 Jono Kazimiero (1648–1668) šilingai, Krokuva.

³³ Kristinos (1632–1654) šilingas, Ryga.

³⁴ 2 Kristinos (1632–1654) šilingai, Ryga; Zigmanto Vazos III (1587–1632) šilingas, Ryga; Jono Kazimiero (1649–1668) šilingas, LDK, 1652.

1999-2001, L. Kvizikevičius	1	26	1	22	-	2	-	1	1	-	17 ³⁵	+
1995, G. Aleliūnas	1	8	56	-	-	9	-	-	-	-	1 ³⁶	+
Viso	660	130	19698	2795	8	685	4	125	1	1	25	+
Viso mieste:	4	115	833	161	6	194	-	62	1	1	21	+

29 pav.

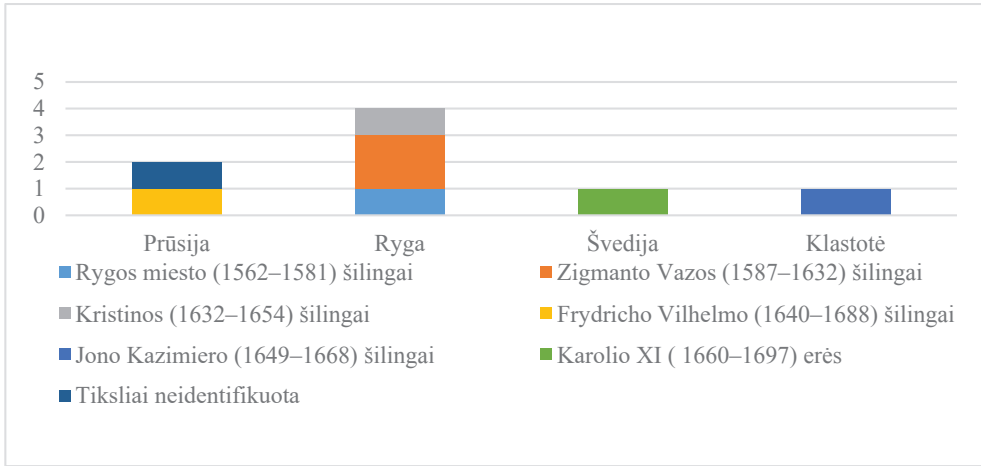

Keraminių dirbinių Kretingoje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

³⁵ 5 Jono Kazimiero (1649–1668) šilingai, Lenkija, 1660, 1663, 1665, 166...; 7 Jono Kazimiero (1649–1668) šilingai, LDK 1663, 1666, 166...; 2 Jono Kazimiero (1649–1668) šilingai, klostotės; Kristinos (1632–1654) šilingas, Livonija, 1651; 2 Karolio XI (1660–1697) šilingai, Ryga, 166...; Karolio I (1625–1649) 2 pensai, Škotija; Aleksandro (1492–1506) grašis, Lenkija.

³⁶ Jono Kazimiero (1649–1668) šilingas, Lenkija, 1663.

30 pav.

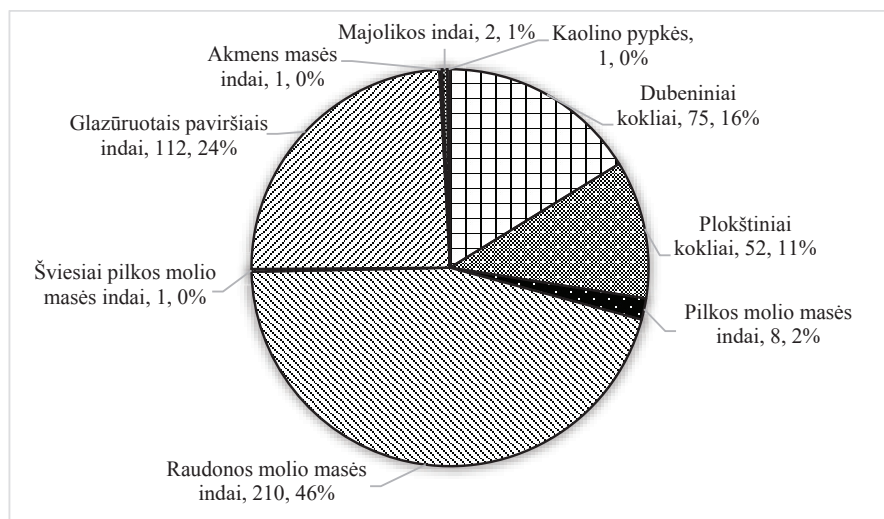
Kretingoje aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis).

Kretingos keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (29–30 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Kretingos mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2010, G. Pličiauskienė	Detalieji, 1 perkasa (268 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir struktūros datuoti XIX–XX a. Paskiri radiniai datuoti XVII–XVIII a.	Pavieniai radiniai susiję su miesto kultūra.
2010, E. Ubis	Žvalgomieji, 4 šurfai (16 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVIII–XX a. Radiniai datuoti XVII–XX a.	Pavieniai radiniai būdingi miestams.
2006, I. Masiulienė	Žvalgomieji, 5 šurfai (20 m ²)	Kultūriniai sluoksniai datuoti XIX–XX a. Radiniai XVIII–XX a.	Pora radinių sietinų su prekyba.
1986–1987, J. Genys, R. Sprainaitis	Detalieji, 9 plotai (398 m ²)	Kultūriniai sluoksniai ir struktūros datuotos XVII–XIX a. Radiniai analogiškai.	Keraminiai indai, kokliai, monetos, pypkės.

Radinių aptiktų Kretingoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2010, E. Ubis	-	1	7	2	-	2	-	-	-	-	-	-
2010, G. Piličiauskienė	2	9	-	-	-	2	-	-	1	1	3 ³⁷	?
2006, I. Masiulienė	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
1986–1987, J. Genys, R. Sprainaitis	97	27	83	82	-	96	-	2	2	-	5 ³⁸	+
	99	65	26	123	13 ³⁹	296+3 ⁴⁰	1	5	-	-		
Viso	198	102	117	209	13	399	1	5	3	1	8	+

31 pav.

Keraminių dirbinių Skuode XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

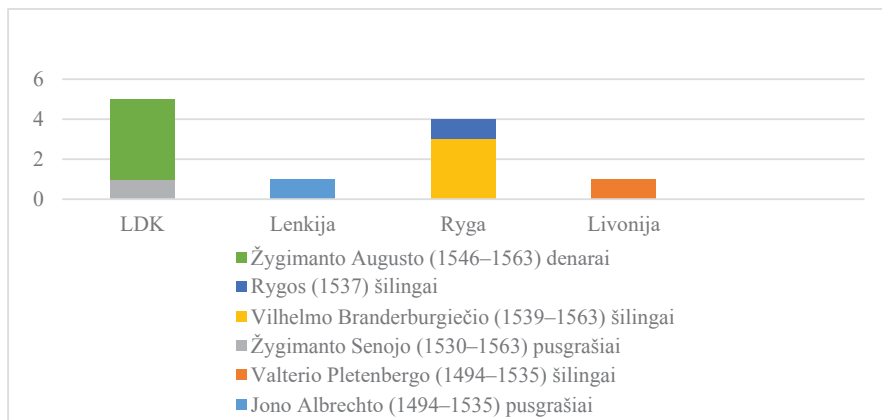
³⁷ 3 monetos: šilingas, Prūsija, 16...; Kristinos (1632–1654) šilingas, Ryga, 1645; Žygimanto Vazos III (1587–1632) šilingas, Ryga, 1588–1620.

³⁸ Rygos miesto (1562–1581) šilingas, Ryga, 1576; Zigmanto III Vazos (1587–1632) šilingas, Ryga, 1615; Karolio XI (1660–1697) erė, Švedija, 166...; Frydricho Vilhelmo (1640–1688) šilingas, Prūsija, 166...; Jono Kazimiero (1649–1668) šilingo klastotė.

³⁹ Šviesiai pilkos molio indai (Lenkija?).

⁴⁰ Šv. pilkos masės glazūruoti indai (Kielcai?).

32 pav.

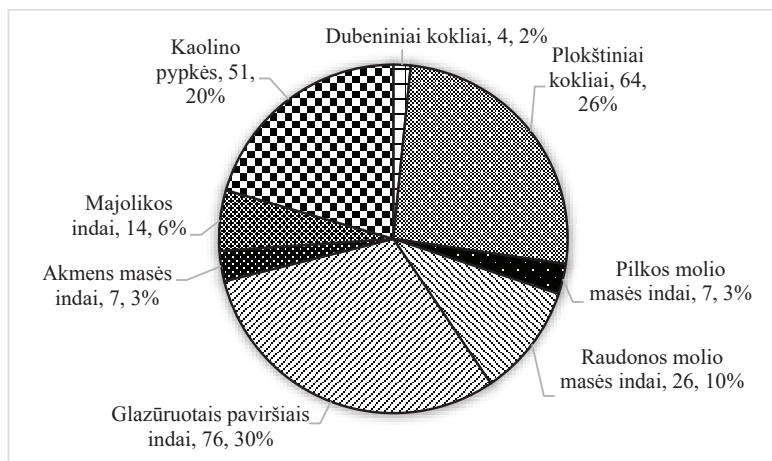
Skuode aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis).

Skuodo keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (31–32 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Skuodo mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2015, D. Kiulkys	Žvalgomicji, 2 šurfai (5 m ²)	XVI–XVIII a. kultūrinis sluoksnis ir struktūros.	Keletas keramikos ir koklių būdingų miestams.
2011, R. Songailaitė	Žvalgomicji, 31 šurfas ir 4 perkastos (170 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai priskirti XVIII–XX a. Paskiri radiniai XVI–XVII a.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai, pavieniai importuoti. XVI–XVII a. monetos iš Rygos, Livonijos, LDK ir Lenkijos.
2010, R. Songailaitė	Žvalgomicji, 337 m ² .	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVI–XX a. Analogiškai ir aptikti radiniai.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai, pavieniai importuoti.
2010, R. Songailaitė	Žvalgomicji, 35 šurfai (53,53 m ²)	Sluoksniai datuoti XVII–XX a. Radiniai analogišku laikotarpiu.	Keletas koklių būdingų miestams. Keraminiai indai vietiniai.

Radinių aptiktų Skuode ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2015, D. Kiulkys	5	3	-	32	1 ⁴¹	4+3	-	1	1	-	1 ⁴²	+
2011, R. Songailaitė	28	25	5	77	-	38+7 ⁴³	-	1	-	-	10 ⁴⁴	+
2010, R. Songailaitė	41	23	1	95	-	48+8	1 (?)	-	-	-	-	+
2010, R. Songailaitė	1	1	2	6	-	4	-	-	-	-	-	+
Viso	75	52	8	210	1	112	1	2	1	-	11	+

33 pav.

Keraminių dirbinių Šventojoje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

⁴¹ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

⁴² Žygimanto Senojo (1506–1548) pusgrašis, LDK, 1518.

⁴³ 7 indų fragmentai dengti angobais. Apskritai indai įvairių formų: keptuvės, trikojai, dangčiai, ąsočiai ir kt.

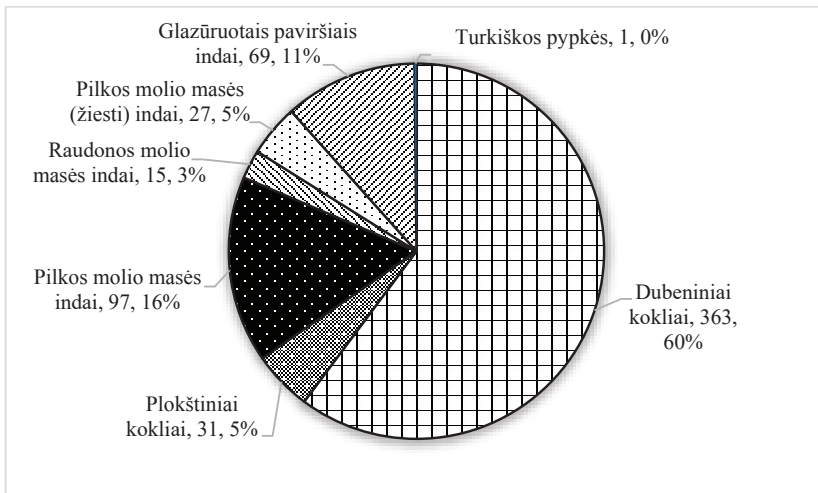
⁴⁴ 3 Rygos arkivyskupo Vilhelmo Branderburgiečio (1539–1563) šilingai, 1546; 4 Žygimanto Augusto (1544–1572) denarai, 1556; Livonijos Valterio Pletenbergo (1494–1535) šilingas; Rygos šilingas 1537; Jono Albrechto (1492–1501) pusgrašis, Lenkija.

Šventosios keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (33 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Šventosios mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1985, V. Žulkus	Detalieji, 538,5 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir struktūros datuoti XVII–XVIII a.	Keramikos, stiklo ir kt. dirbiniai.

Radinių aptiktų Šventojoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
1985, V. Žulkus	4	64	7	26	-	72+1 ⁴⁵ +3 ⁴⁶	7	14	51	-	+	+

34 pav.

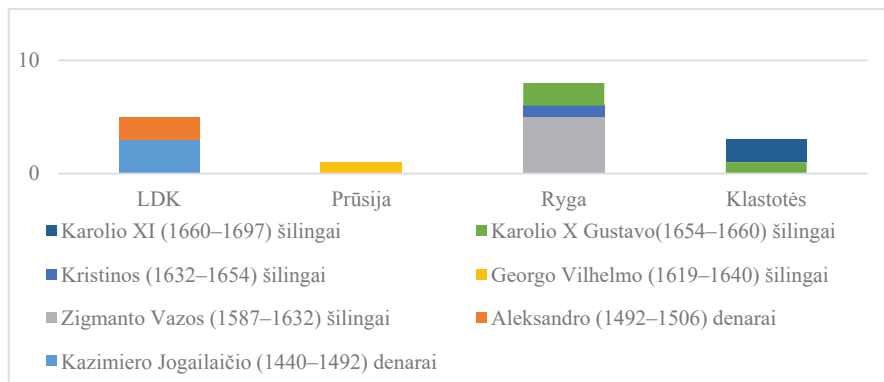

Keraminių dirbinių Varniuose XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

⁴⁵ Šviesiai pilkos masės glazūruoti indai (Kelcai?).

⁴⁶ Baltos/gelsvos masės glazūruoti indai (Nyderlandai?).

35 pav.

Varniuose aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis).

Varnių keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (34–35 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Varnių mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2012, D. Balsas	Žvalgomieji, 19 šurfų (89 m ²)	Aptikti sluoksniai datuoti XVI–XX a. Atitinkamai ir radiniai.	Vietiniai keraminiai indai.
2011, M. Mockus	Žvalgomieji, 4 šurfai (14,25 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVII–XVIII a. Panašu, kad perkasti.	Keraminiai indai vietiniai.
2008, A. Šapaitė	Žvalgomieji, 3 šurfai (3 m ²)	Aptikti suardyti kultūriniai sluoksniai su pavieniais XVII a. radiniais.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai.
2002, D. Karalienė	Žvalgomieji, 3 šurfai (3 m ²)	Aptikti suardyti kultūriniai sluoksniai su pavieniais XVI–XVII a. radiniais.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai.
2002, A. Šapaitė	Žvalgomieji, 11 šurfų (16,4 m ²)	Aptikti suardyti kultūriniai sluoksniai su pavieniais XVII a. radiniais.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai.
2001, V. Ramanauskaitė-Ostašenkovienė	Žvalgomieji, 21 šurfas (33,8 m ²)	Aptikti sluoksniai su radiniais, kurie datuojami XVI–XIX a.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai. Pypkė.
1999, D. Karalienė	Žvalgomieji, 11,27 m ²	Aptikti permaišyti sluoksniai, su XV–XX a. radiniais.	Kokliai, monetos.
1998, D. Karalienė; 1995, L. Valatkienė	Žvalgomieji, 3 perkastos (34 m ²); 1 perkasa (11,7 m ²)	Aptikti palaidojimai priskirti XV–XVIII a. Radiniai analogiško laikotarpio.	Kokliai būdingi miestams. Importuoti keraminiai indai.

Archeologinių tyrimų vykdytų Varnių mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	I tyrimą įtraukti duomenys
1986, J. Genys; 1981, J. Genys	Žvalgomieji, 334 m ² ; 112 m ²	Aptikti palaidojimai datuoti XV–XVII a. Surinkta analogiškos chronologijos radinių kolekcija.	Segės, monetos.

Radinių aptiktų Varniuose suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2012, D. Balsas	342	-	12 ⁴⁷	-	5	3	-	-	-	-	-	-
2011, M. Mockus	1	4	12	10	-	29	-	-	?	-	-	+
2008, A. Šapaitė	1	2	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-
2002, D. Karalienė	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2002, A. Šapaitė	-	2	6	1	-	10 ⁴⁸	-	-	-	-	-	-
2001, V. Ramanauskaitė - Ostašenkovienė	2	4	7	-	-	10	-	-	-	1	-	-
1999, D. Karalienė	1	-	5	-	-	-	-	-	-	-	2 ⁴⁹	+
1998, D. Karalienė;	9	1	22	-	13	1	-	-	-	-	2 ⁵⁰	+
1995, L. Valatkienė	-	-	20	-	6	2	-	-	-	-	-	+
1986, J. Genys	4	17	7	4 ⁵¹	3 ⁵²	10 ⁵³	-	-	-	-	12 ⁵⁴	+
1981, J. Genys	2	1	4	-	-	1	-	-	-	-	1 ⁵⁵	+
Viso	363	31	97	15	27	69	-	-	?	1	17	+

⁴⁷ Vienas bokalo ar ąsočio dugnas.

⁴⁸ Vienas trikojis indas.

⁴⁹ Zigmanto Vazos (1587–1632) šilingai, Ryga.

⁵⁰ Aptiktos 2 monetos: Kazimiero Jogailaičio (1440–1492) III tipo moneta ir Aleksandro (1492–1506) denaras.

⁵¹ 2 indų dugno fragmentuose yra pirštų įspaudais suformuota bangelė ties kojele.

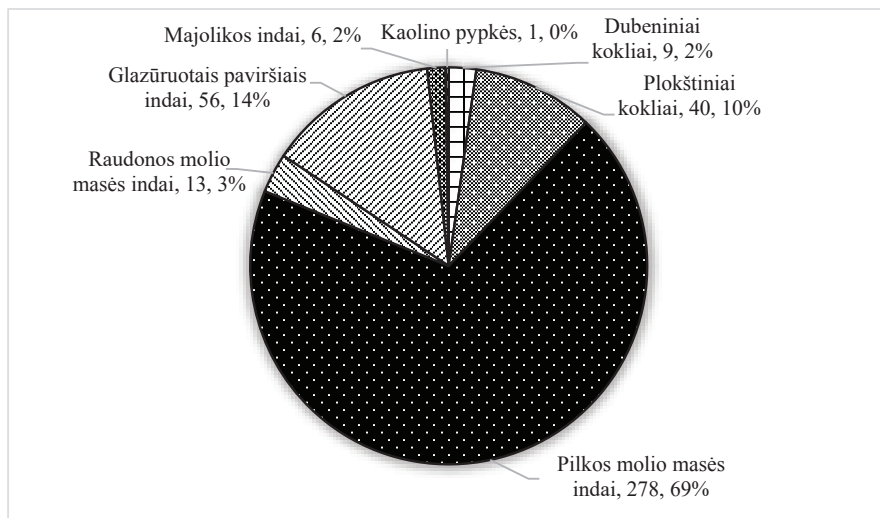
⁵² 1 taurelės (?) fragmentas.

⁵³ 1 bokalo fragmentas.

⁵⁴ 12 monetų: Georgo Vilhelmo (1619–1640) šilingas, Prūsija, 1633; 2 Kazimiero Jogailaičio (1440–1492) denarai; Aleksandro (1492–1506) denaras; 3 Zigmanto Vazos (1587–1632) šilingai, Ryga, 1616, 1618, 161...; Kristinos (1632–1654) šilingas, Ryga, 1637; Karolio X Gustavo (1654–1660) šilingas, Ryga; Karolio X Gustavo (1654–1660) šilingas, Moldavija; 2 Karolio XI (1660–1697) šilingai, Moldavija, 1612, 1660.

⁵⁵ Karolio X Gustavo (1654–1660) šilingas, Ryga, 1654.

36 pav.

Keraminių dirbinių Veliuonoje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

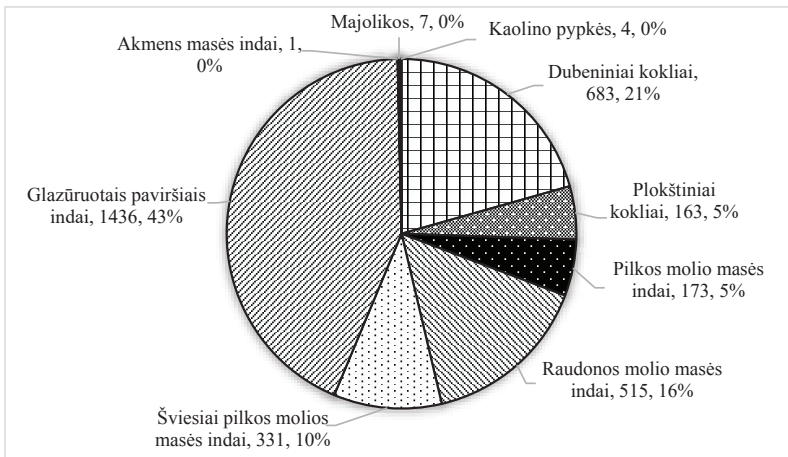
Veliunos keraminių dirbinių analizės duomenų grafikų (36 pav.) lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Veliunos mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1995, G. Aleliūnas	Žvalgomieji, 50 šurfų (50 m ²)	Teritorijoje link Nemuno aptiktas kultūrinis sluoksnis, su XVI–XVII a. būdingais radiniais.	Keraminių indų fragmentai. Keli kokliai būdingi miestams. Monetos.
1996–1997, L. Kvizikevičius	Žvalgymai ir žvalgomieji, 12 šurfų (12 m ²)	Sluoksniai suardyti, rasti radiniai XVI–XVIII a.	Keraminiai indai, monetos.
2008, A. Žalnierius	Žvalgomieji, 3 šurfai (6 m ²)	Sluoksniai apardyti. Radiniai datuoti XVII a. pabaiga – XIX a.	-
2007, 2009, G. Vėlius, D. Baltramiejūnaitė	Žvalgomieji, 6 šurfai (24 m ²) ir detalieji, 74 m ²	Sluoksniai XVII–XVIII a. Radiniai XIV a. ir XVI a. pabaiga – XVIII a.	Kokliai būdingi miestams ar dvarams.
2010, V. Juškaitis, N. Vailionytė	Žvalgomieji	XVII–XVIII a. sluoksnis su radiniais.	Keraminiai dirbiniai.
2011, T. Ivanauskas	Žvalgomieji, 12 m ²	XVII–XVIII a. sluoksnis su radiniais.	Keraminiai indai.

2011, A. Juknevičius	Detalieji, 232 m ²	XV–XVII a. sluoksnis su radiniais.	Keraminiai indai, pypkės, kokliai.
2012, A. Juknevičius	Detalieji, 12 m ²	XVI–XIX a. suneštinis sluoksnis su radiniais.	Keraminiai indai.
2012, A. Žvirblis	Žvalgomieji, 10 m ²	Pavieniai XVII–XVIII a. radiniai.	-
2014, M. Vitkūnas	Detalieji, 32,4 m ² , žvalgymai, 185 m ²	XV–XX a. radiniai suardytuose sluoksniuose. Taip pat kapai XV–XVIII a.	Radiniai.

Radinių aptiktų Veliuonoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2011–2012, A. Juknevičius ⁵⁶	-	-	99	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	8	23	82	9	-	42	-	5	-	-	-	+
2011, T. Ivanauskas ⁵⁷	1	-	157	3	2 ⁵⁸	5	2	-	-	-	-	-
2007, G. Vėlius; 2009, D. Baltramiejūnaitė	+	+	8	3	-	5	-	1	-	-	-	-
2008, A. Žalnierius	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1995, G. Aleliūnas	1	17	86	-	-	9	-	-	1	-	84	+
Viso	9	40	278	13	-	56	-	6	1	-	84	+

37 pav.

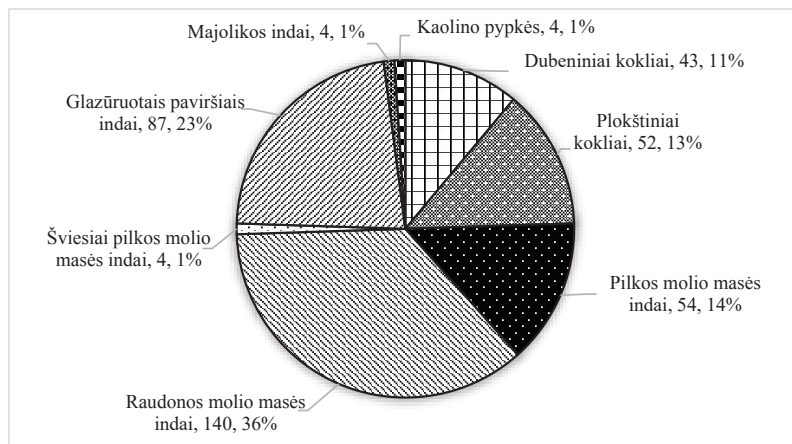
Keraminių dirbinių Palangoje XVI–XVII a. pradžioje pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

⁵⁶ Autorius išskyrė sluoksnius, kurie priskirti XV–XVI a. ir XVII a. laikotarpiams.

⁵⁷ Absoliuti dauguma radinių turėtų būti datuojami viduramžiais.

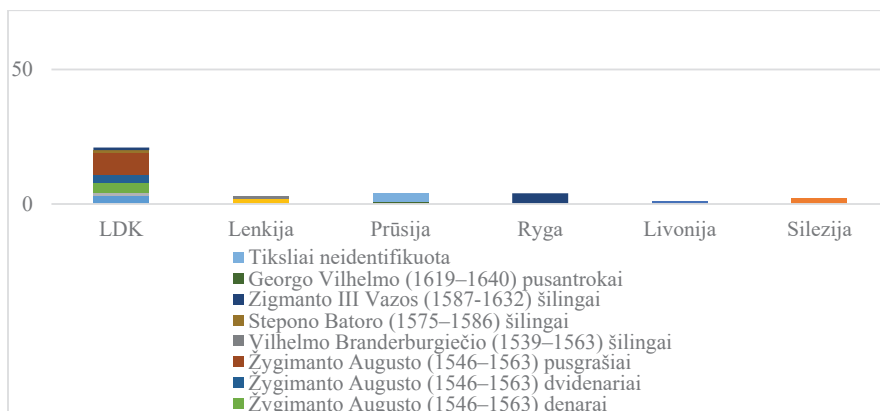
⁵⁸ Indai gludintu paviršiumi.

38 pav.

Keraminių dirbinių Palangoje XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

39 pav.

Palangoje aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis)

Palangos keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (37–39 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Palangos mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	I tyrimą įtraukti duomenys
2016, D. Jazbutytė	Žvalgomieji.	Aptikti XVI–XX a. sluoksniai su radiniais.	Keraminiai indai, kokliai.
2015, R. Šmigelskas	Žvalgomieji, 8 šurfai (16 m²)	XVI–XVII a. kultūriniai sluoksniai su radiniais.	Keraminiai indai, kokliai.

Archeologinių tyrimų vykdytų Palangos mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2015, T. Ivanauskas	Detalieji, 168 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniais datuoti XVII–XVIII a.	Keraminiai indai, kokliai.
2014, T. Ivanauskas	Žvalgomieji, 4 šurfai (8 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniais datuoti XVII–XVIII a.	Keraminiai indai, kokliai.
2014, R. Šmigelskas	Žvalgomieji ir detalieji, 270 m ²	XVI–XVII a. sluoksnis su radiniais ir struktūromis.	Keraminiai indai, kokliai, monetos.
2011, D. Zubrickas	Žvalgomieji, 1 perkasa (10 m ²)	Neaptikta vertingų kultūrinių sluoksnių. Pavieniai radiniai surinkti.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai.
2011, D. Zubrickas	Žvalgomieji, 28 šurfai ir 1 perkasa (64,9 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVI–XVIII a. (Š. 10, 13).	Paskiri radiniai būdingi miestams.
2010, R. Kraniauskas	Detalieji, 2 plotai (167,75 m ²)	Kultūriniai sluoksniai datuoti XIX–XX a. Pavieniai radiniai gali būti datuoti XVII–XVIII a.	Pavieniai radiniai.
2008, D. Brazaitis	Detalieji, 290 m ²	XVI a. kultūrinis sluoksnis su radiniais.	Keramika ir kokliai. Monetos.
2008, G. Piličiauskienė	Žvalgomieji, 7 šurfai (13 m ²)	Aptiktas XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis su vienalaikiais radiniais.	Dalis radinių būdingi miestams.
1988, V. Žulkus	Žvalgomieji	Aptiktas XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis su atitinkamo laikotarpio radiniais.	Keraminiai indai, kurių dalis vietiniai bei dalis importuotų.
1982, J. Genys.	Žvalgomieji, 10 šurfų ir 3 perkastos	Aptiktas kultūrinis sluoksnis datuotas XVI a. pabaiga – XIX a. Radiniai irgi vienalaikiai.	Dauguma keraminių indų vietiniai. Keletas tik importuotų.

Radinių aptiktų Palangoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2016, D. Jazbutytė	3	5	1	4	-	9	-	-	-	-	-	-
2015, R. Šmigelskas	2	1	1	2	-	1	-	1	-	-	-	-
2015, T. Ivanauskas ⁵⁹	29	23	13	75	-	44 ⁶⁰	-	-	-	-	-	+
2014, T. Ivanauskas	-	19	-	3	-	3	-	-	-	-	-	-
2014, R. Šmigelskas	626	109	75 ⁶¹	163	208 ⁶²	992 ⁶³ +4 ⁶⁴	-	-	-	-	1 ⁶⁵	+

⁵⁹ Kultūrinis sluoksnis maišytas, bet dauguma radinių priklauso XVI–XVII a. laikotarpiui.

⁶⁰ Lėkštės (tame tarpe dengtos angobais), trikojai, dubenys ir kt.

⁶¹ Dalis gali būti šviesiai pilkų, kaip ir dalis apžiesti, kurie gali būti ankstyvesni ar iš kaimiškų gyvenviečių.

⁶² Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

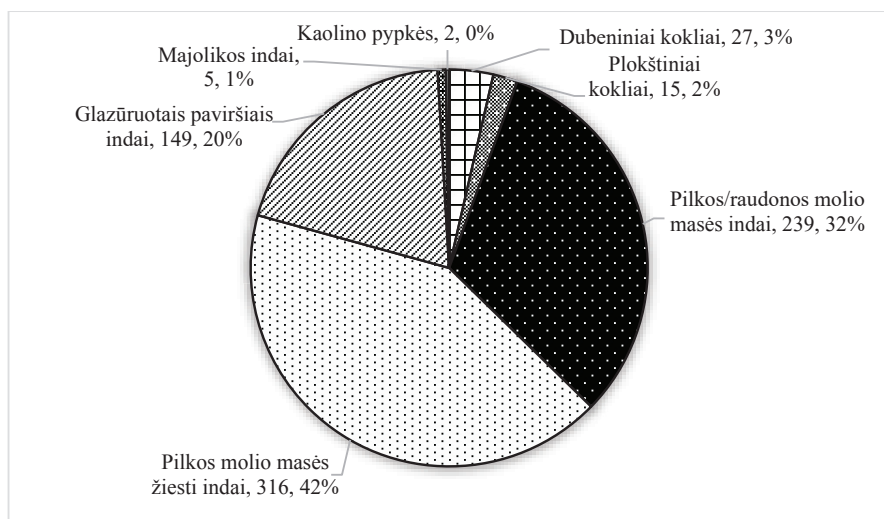
⁶³ Angobais dengti ir glazūruoti indai.

⁶⁴ Baltos molio masės ir glazūruoti indai, greičiausiai iš Kielcų.

⁶⁵ Žygmanto Senojo (1530–1548) denaras, Elbingas.

Radinių aptiktų Palangoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2011, D. Zubrickas	-	-	-	-	-	2	-	-	2	-	-	-
2011, D. Zubrickas	-	-	4	28	-	17	-	-	-	-	-	-
2010, R. Kraniauskas	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
2008, D. Brazaitis	6	2	46	205	118	343	1 (?)	3	-	-	3 ⁶⁶	+
2008, G. Piličiauskienė	8	-	-	7	1 ⁶⁷	10	-	-	-	-	-	+
1988, V. Žulkus ⁶⁸	1	-	21	2	2 ⁶⁹	-	-	-	-	-	-	-
1982, J. Genys	8	3	14	26	2 ⁷⁰	10	-	3	2 ⁷¹	-	-	+
Viso	683	163	175	515	331	1436	1	7	4	-	4	+
Viso XVI a.	640	111	121	375	327	1349	1	3	-	-	4	+

40 pav.

Keraminių dirbinių Rietave XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis)

⁶⁶ Vilhelmo Branderburgiečio (1539–1563) šilingas, Ryga; Žygimanto Augusto (1546–1563) denaras, LDK; Žygimanto Senojo (1530–1548) denaras, Elbingas.

⁶⁷ Šviesiai pilka (Lenkija?).

⁶⁸ Fiksuota įkasta statinė.

⁶⁹ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

⁷⁰ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

⁷¹ Viena pypkės galvutė iš kaolino molio, bet turkiškos formos.

Rietavo keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (40 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Rietavo mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2016, T. Ivanauskas	Žvalgomieji, 8 šurfai (8 m ²)	Sluoksniai datuoti XVIII–XX a. Kai kurie radiniai gali būti ankstyvesni.	Keraminiai indai būdingi miestams.
2007, I. Vaškevičiūtė	Žvalgomieji, 10 šurfų (28 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai, kurie centrinėje dalyje datuoti XVII–XVIII a. Radiniai irgi. [Visgi akivaizdu, kad dauguma radinių priklauso XV–XVI a.]	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai būdingi miestams. Pypkės.
2006, I. Vaškevičiūtė	Žvalgomieji, 11 šurfų (30 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XIX–XX a. Analogiškai ir radiniai. [Visgi kai kurie radiniai turėtų būti priskirti XVII–XVIII a.]	Keraminiai indai būdingi miestams. Pypkės.
2004, R. Songailaitė	Žvalgomieji, 8 šurfai (8 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVII–XX a. Taip pat ir radiniai	Keletas koklių būdingi miestui. Dauguma keraminių indų vietiniai.
2000, B. Dakanis	Žvalgomieji, 1 šurfas (4 m ²)	Aptikti permaišyti sluoksniai su XVI–XX a. radiniais.	Keletas radinių sietinų su miestais.

Radinių aptiktų Rietave ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XV–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2016, T. Ivanauskas	12	3	11	13	-	16 ⁷²	-	3	-	-	-	+
2007, I. Vaškevičiūtė	15	12	215 ⁷³		316 ⁷⁴	133 ⁷⁵	-	2?	1	-	-	+
2006, I. Vaškevičiūtė	?	-	+	+	-	+	-	-	1	-	-	-
2004, R. Songailaitė	+	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-
2000, B. Dakanis	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-
Viso	27	15	239		316	149	-	5	2	-	-	+

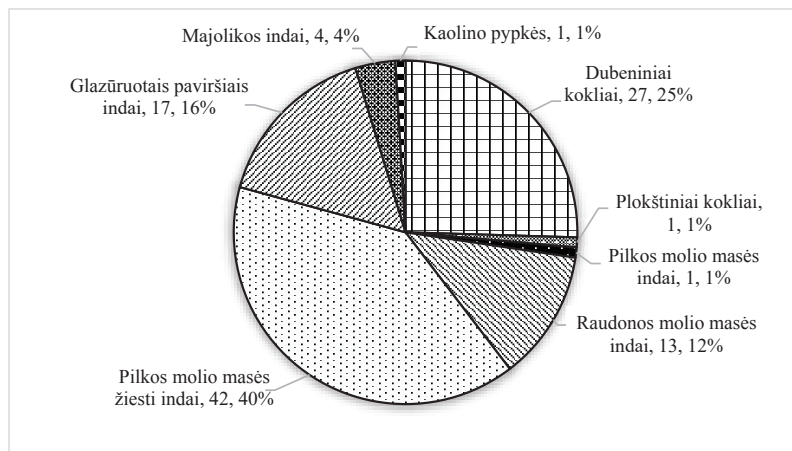
⁷² Dalis indų dengti angobais.

⁷³ Indai dengti oksidacinėje ar nereguliuojamoje aplinkoje. Įvairios indų formos, lėkštės, ąsočiai, bokalai (?) ir kt.

⁷⁴ Didelė dalis indų ornamentuoti. Dauguma, turbūt, ąsočių dalys.

⁷⁵ Dalis indų dengti angobais.

41 pav.

Keraminių dirbinių Švėkšnoje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

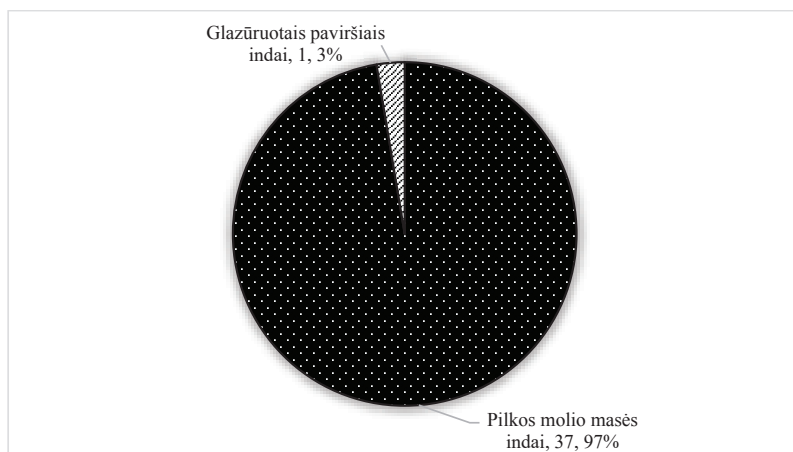
Švėkšnos keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (41 pav.) lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Švėkšnoje suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1982, V. Žulkus	Žvalgomieji, 253 m ²	Tirta dvarvietė. Sluoksniai datuoti XVI–XVIII a. Rasti suardyti kapai XIV–XV a.	Keraminiai dirbiniai būdingi miestams. Rasta šviesiai pilkos keramikos.
1998, J. Genys	Žvalgymai, 510 m ilgio tranšėja	XVII–XVIII a. ūkinės duobės su analogiškai datuojamais radiniais.	Keraminiai indai daugiausiai vietiniai.
2008, V. Bračiulis	Žvalgomieji (20 m ²) ir žvalgymai (apie 600 m ²)	Sluoksniai datuoti XVIII a. pabaigos – XX a. Rastas pavienis arbaleto strėlės antgalis.	Pavieniai radiniai.

Radinių aptiktų Švėkšnoje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
1998, J. Genys ⁷⁶	27	1	1	13	42	16+1	-	4	1	-	-	+

⁷⁶ Indai įvairių formų: bokalai, lėkštės, dubenys, trikojai ir keptuvės bei kt.

42 pav.

Keraminių dirbinių Skirsnemunėje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

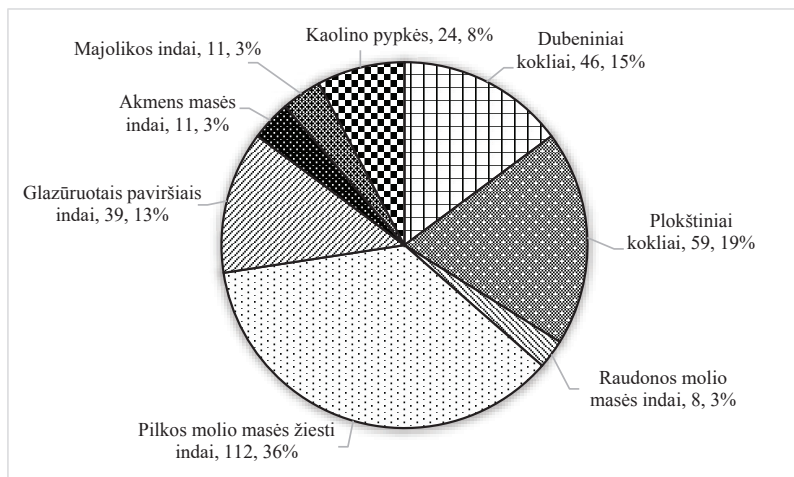
Skirsnemunės keraminių dirbinių analizės duomenų grafikų (42 pav.) lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Skirsnemunės mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2010, E. Abromavičius	Žvalgomieji, 3 šurfai (6 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XIX–XX a. [Keletas radinių apima ir XVII–XVIII a. laikotarpį].	Keraminiai indai vietiniai.
1995, G. Aleliūnas	Žvalgomieji, 40 (40 m ²) šurfų	Aptikti kultūriniai sluoksniai, kurie centrinėje dalyje datuoti XVI–XVII a.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai.

Radinių aptiktų Skirsnemunėje suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)													
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas	
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.			
2010, E. Abromavičius	-	-	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
1995, G. Aleliūnas	-	-	34	-	-	-	-	-	-	-	6 ⁷⁷	-	
Viso	-	-	37	-	-	1	-	-	-	-			

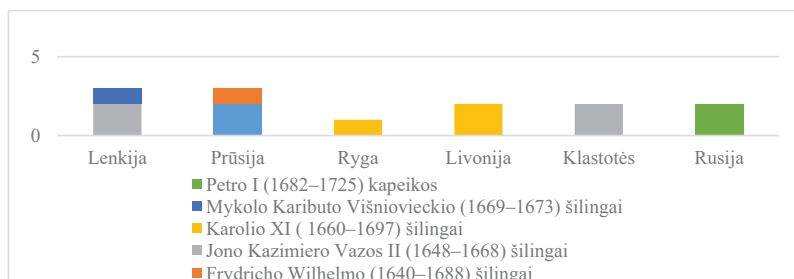
⁷⁷ 2 Jono Kazimiero (1649–1668) šilingai, LDK, 1666; Jono Kazimiero (1649–1668) šilingo klastotė, LDK, 1666; Jono Kazimiero (1649–1668) šilingas, Lenkija, 1664; Žygimanto Augusto (1544–1572) pusgražio klastotė, LDK, 155...; Žygimanto Vazos III (1587–1632) šilingo klastotė.

43 pav.

Keraminių dirbinių Tauragėje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

44 pav.

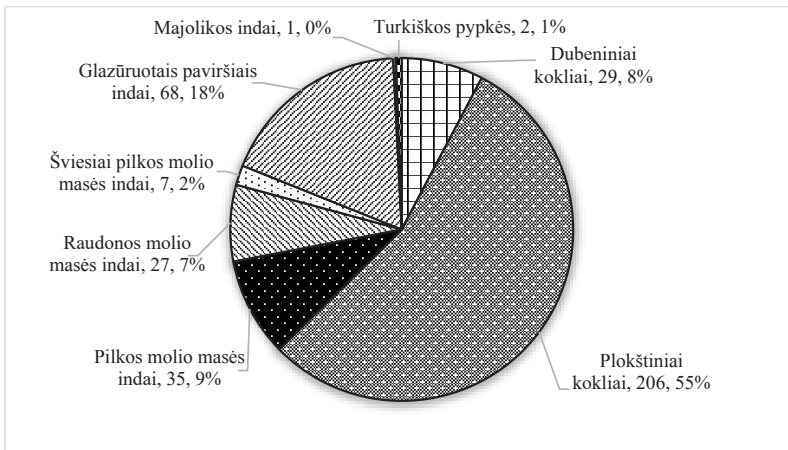
Tauragėje aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis).

Tauragės keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (43–44 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Tauragės mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	I tyrimą įtraukti duomenys
2001, E. Ivanauskas	Žvalgomieji, 6 (11 m ²) šurfai	Aptikti kultūriniai sluoksniai permaišyti. Radiniai datuoti XVI–XIX a.	Keramika būdinga miestams. Monetos iš įvairių šalių.

Radinių aptiktų Tauragėje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2001, E. Ivanauskas ⁷⁸	46	59	-	8	112	39	11	11	24	-	13 ⁷⁹	+

45 pav.

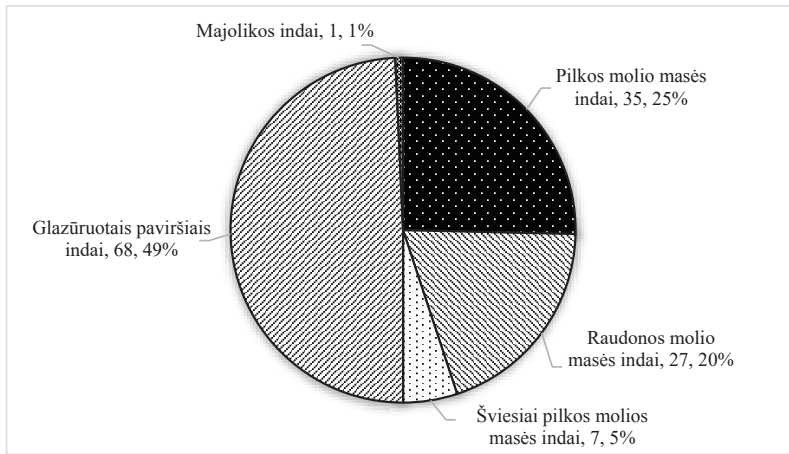

Keraminių dirbinių Kražiuose XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

⁷⁸ Radiniai apima XVI–XVIII a. Indai įvairių formų: bokalai, lėkštės, dubenys, trikojai ir keptuvės bei kt.

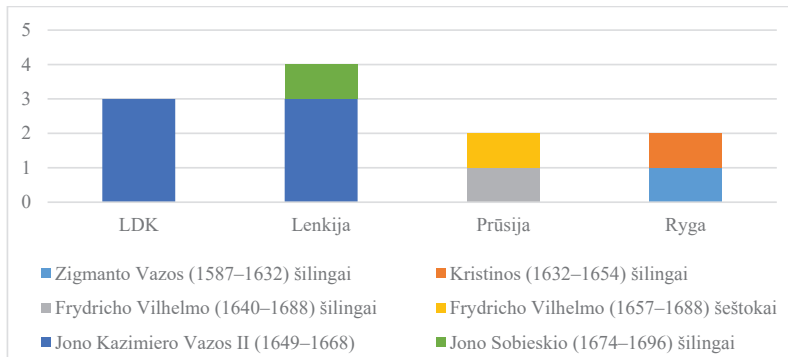
⁷⁹ Jono Kazimiero (1648–1668) šilingo klastotė; Jono Kazimiero (1648–1668) šilingo klastotė, Berzaunė, 1665; 2 Jono Kazimiero (1648–1668) šilingai, Krokuva, 1660–1661; Mykolo Kaributo Višniovieckio (1669–1673) šilingas, Thornas (Lenkija), 1671; 2 Karolio XI (1660–1697) šilingai, Livonija, 1663; Karolio XI (1660–1697) šilingas, Ryga, 1661; 2 Petro I (1682–1725) kapeikos, Rusija; 2 Georgo Vilhelmo (1619–1640) šilingai, Prūsija, 1628, 162...; Frydricho Vilhelmo (1640–1688) šilingas, Prūsija, 1670.

46 pav.

Keraminių indų rūšių Kražiuose XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

47 pav.

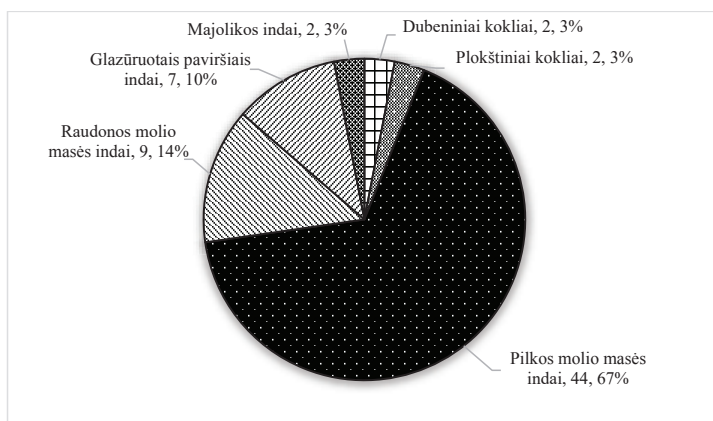
Kražiuose aptiktų monetų pasiskirstymo pagal kaldinimo vietas diagrama (sud. E. Ubis).

Kražių keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (45–47 pav.)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Kražių mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2010, M. Michelbertas	Žvalgomieji, 7 šurfai (18 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai, kurie centrinėje dalyje datuoti XVII–XX a.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai.
2008, L. Deveikytė	Žvalgomieji, 2 šurfai	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVII–XX a. Radiniai – XVI–XX a.	Kokliai būdingi miestams, keraminiai indai vietiniai.
2003, T. Poška	Žvalgomieji, 81 m ²	Aptikti vėlyvi sluoksniai. Paskiri radiniai priskirti XVII a.	Kokliai būdingi miestams. Keraminiai indai vietiniai.
2002, T. Poška	Detalieji, 4140 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir struktūros datuotos XVI–XX a. Radiniai XV–XX a.	Keraminiai indai daugiausiai vietiniai. Kokliai būdingi miestams. Pypkės.
1997, G. Aleliūnas	Žvalgomieji, 7 šurfai (8 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai permaišyti. Radiniai datuoti XVII–XX a.	Keraminiai indai daugiausiai vietiniai. Kokliai būdingi miestams.
1989–1988, R. Sprainaitis	Žvalgomieji, 282 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir radiniai datuoti XVII–XIX a.	Kokliai būdingi miestams. Indai daugiausia vietiniai. Stiklas. Čerpės su H ir kitais ženklais.
1984, V. Žulkus	Žvalgomieji, 186 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir struktūros datuotos XVII–XIX a.	Keraminiai indai daugiausiai vietiniai. Kokliai būdingi miestams.
1975, A. Lisanka	Žvalgomieji, 412 m ²	Aptikti kultūriniai sluoksniai ir kapai datuoti XVI–XVII a. Radiniai irgi panašiu laikotarpiu.	Kokliai būdingi miestams. Keraminiai indai vietiniai.

Radinių aptiktų Kražiuose ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)													
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas	
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.			
2010, M. Michelbertas	10	8	3	-	-	-	-	-	-	-	-	+	
2008, L. Deveikytė	+	+	+ ⁸⁰	-	-	-	-	-	-	-	-	+	
2003, T. Poška	5	45	8	-	-	3	-	-	-	1	1 ⁸¹	+	
2002, T. Poška	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	+	
1997, G. Aleliūnas	-	1	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	
1988-1989, R. Sprainaitis	2	14	-	2	-	+14 ⁸²	-	-	-	-	7 ⁸³	+	
1984, V. Žulkus	6	24	13	16	7 ⁸⁴	15	-	-	-	1	2 ⁸⁵	+	
1975, A. Lisanka	6	113 ⁸⁶	10	8	-	32	-	1	-	-	1 ⁸⁷	+	
Viso	29	206	35	27	7	68	-	1	-	2	11	+	

48 pav.

Keraminių dirbinių Seredžiuje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis)

⁸⁰ Bokalas pagamintas pagal Izniko stilistiką ir formą.

⁸¹ Kristinos (1632–1654) šilingas, Ryga (?).

⁸² Indų formos įvairios. Rasta lėkščių, ąsočių, kepimo lovių, trikojų ir t. t. Čerpės su širdelės ir H raidės ženklų.

⁸³ 6 Jono Kazimiero Vazos II (1649–1668) šilingai, Lenkija (3) ir LDK (3), 1661–1668; 1 Zigmano Vazos III (1587–1632) šilingas, Ryga, 1618.

⁸⁴ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

⁸⁵ Jono Sobieskio (1674–1696) šilingas, Lenkija (?), 168...; Frydricho Vilhelmo (1640–1688) šilingas, Prūsija (?), 1654.

⁸⁶ Kokliai stilistiškai artimi LDK valdovų rūmuose rastiesiems.

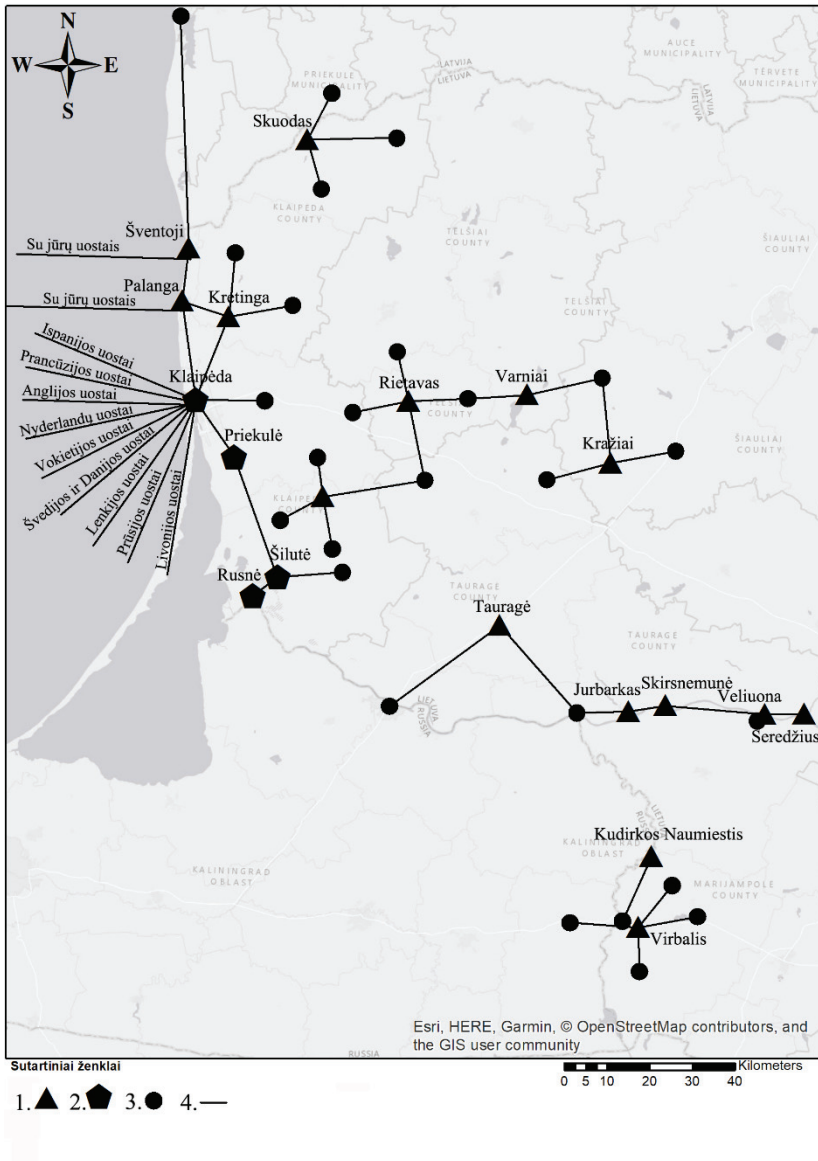
⁸⁷ Frydricho Vilhelmo (1657–1688) šeštukas, Prūsija, 1686.

Seredžiaus keraminių dirbinių analizės duomenų grafikus (Pav. 48)
lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Seredžiaus mieste suvestinė lentelė			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2010, E. Abromavičius	Žvalgomieji, 2 šurfai (8 m ²)	Sluoksniai datuoti XVI–XX a. Radiniai XVI–XVIII a.	Keraminiai indai vietiniai.
2002, L. Kvizikevičius	Žvalgomieji, 6 perkastos (175 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XV–XX a. Dauguma radinių XVI–XVIII a.	Kokliai būdingi miestui. Keraminiai indai vietiniai. Monetos.
2000, L. Kvizikevičius	Žvalgomieji, 11 m ²	Aptikti XVII–XX a. kultūriniai sluoksniai su radiniais.	Keramika.
1994, G. Aleliūnas	Žvalgomieji, 40 (43 m ²) šurfų	Aptikti kultūriniai sluoksniai, kurie centrinėje dalyje datuoti XVI–XVII a.	Kokliai būdingi miestams

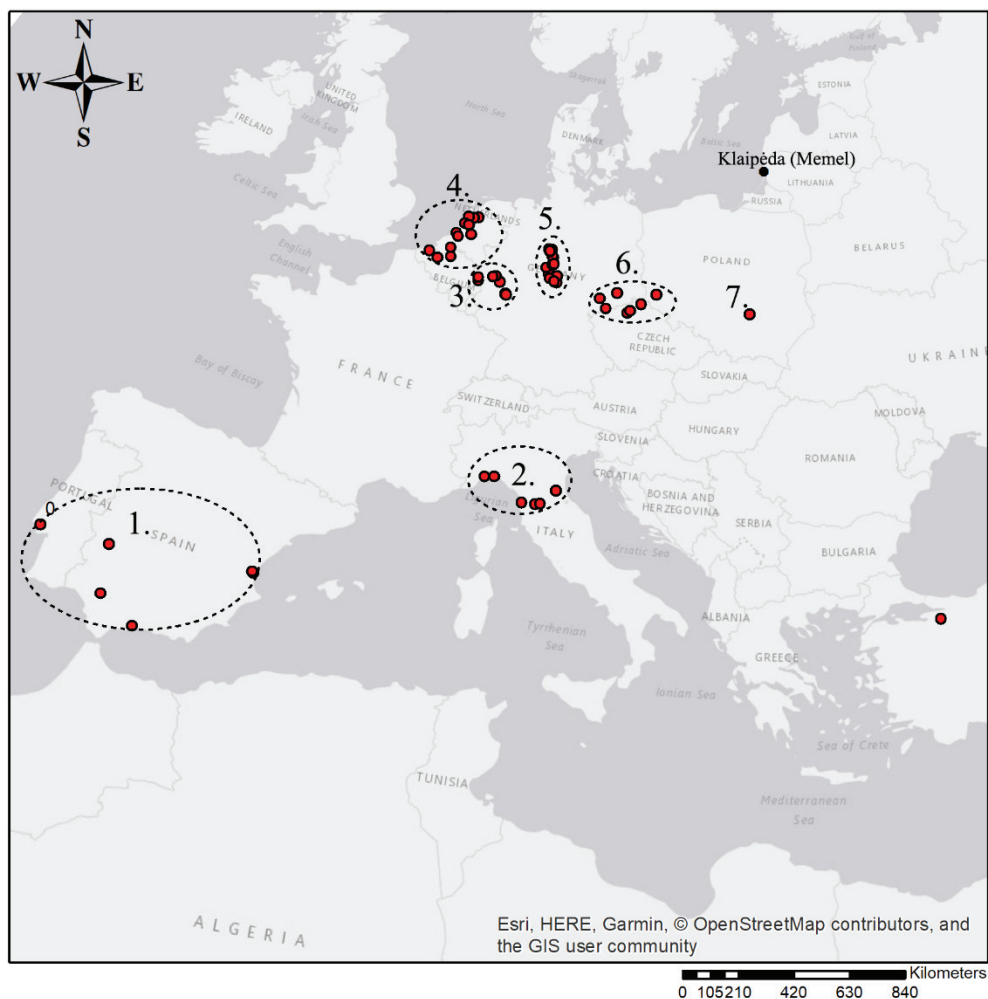
Radinių aptiktų Seredžiuje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2010, E. Abromavičius	-	-	11	3	-	1	-	-	-	-	-	-
2000, L. Kvizikevičius	1	1	14	6	-	2	-	2	-	-	-	-
1994, G. Aleliūnas	1	1	19	-	-	4	-	-	-	-	+	+
Viso	2	2	44	9	-	7	-	2	-	-	+	+

49 pav.

Planas su miestais ir jų jungtimis su aplinkinėmis gyvenvietėmis: 1. LDK miestai ir miesteliai įtraukti į tyrimą; 2. Prūsijos miestai ir kaimai įtraukti į tyrimą; 3. Miestai ar kaimai turintys jungtis su į tyrimą įtrauktais objektais; 4. Jungtys tarp gyvenviečių (sud. E. Ubis).

50 pav.

Importuotų keraminių indų į Klaipėdą kilmės vietos: 1. Ispanijos ir Portugalijos gamybos vietos; 2. Šiaurės Italijos gamybos vietos; 3. Reino ir Maso upių regiono gamybos vietos; 4. Nyderlandų gamybos vietos; 5. Veros ir Vėzerio upių regiono gamybos vietos; 6. Žemutinės Saksonijos, Bohemijos ir Pietų Lenkijos gamybos vietos; 7. Kelcų gamybos vietos (sud. E. Ubis).

51 pav.

Atrinktų XVI–XVII a. importuotų keraminių indų pavyzdžiai aptikti Klaipėdoje:

1. Bokalo/ąsočio fragmentas iš Kelno; 2. Butelio ar ąsočio fragmentas iš Frecheno;
3. ąsočio fragmentas iš Raereno; 4. Bokalo (?) fragmentas iš Zygburgo; 5–6. Bokalo ar ąsočio fragmentai iš Vestervaldo; 7. Lėkštė iš Delftų; 8. Lėkštės ar dubens fragmentas iš Portugalijos; 9. Lėkštė iš Nyderlandų; 10. ąsotis iš Valdenburgo; 11–14, 16. Įvairių indų fragmentai iš Veros ir Vèzerio regiono; 15. Dubens fragmentas iš Malhorno; 17. Puodo fragmentas iš Kelcų (?); 18. Puodų fragmentai iš Žemutinės Saksonijos, Bohemijos ar pietų Lenkijos (Saugoma MLIM; E. Ubio nuotrauka).

----- 1660 m. (Prūsijos hercogystė tampa pilnai suverenia valstybe)

■ Tiksliai datuotos monetos

■ Netiksliai datuotos monetos (datavimo intervalai)

Smulkių nominalų monetų aptiktų Turgaus a. 12 (Klaipėda) sklype pasiskirstymas pagal kaldinimo vietą (pagal D. Kiulki, E. Ubi, 2014, 2017.).

53 pav.

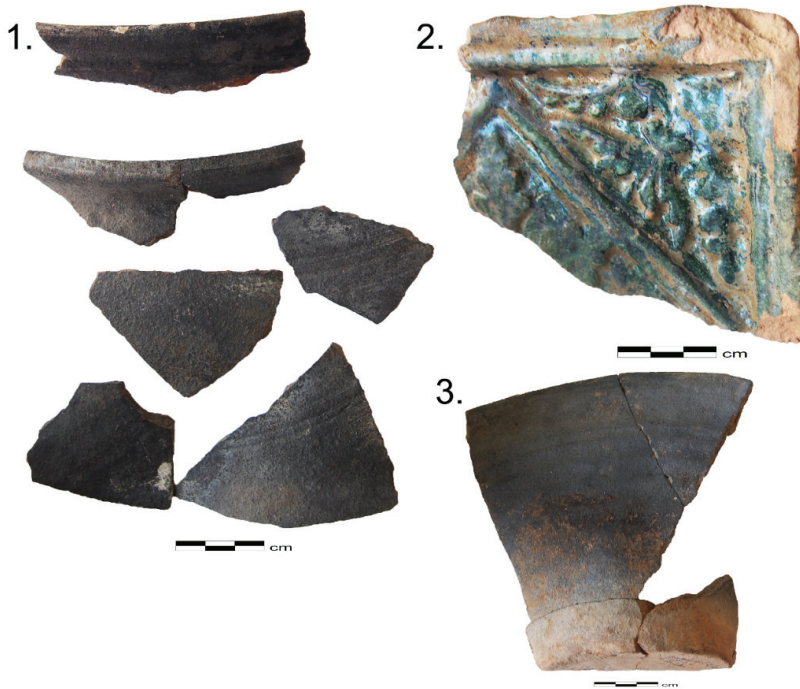
Klaipėdos mieste aptikti XVI–XVII a. pakabukai: 1. Moneta; 2. Ilties ar lokio nago amuletas (Saugoma MLIM; E. Ubio nuotraukos).

54 pav.

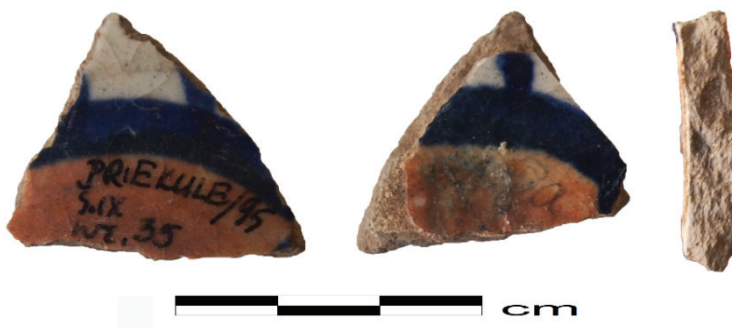
Atrinkti XVI–XVII a. keraminiai dirbinių pavyzdžiai aptikti dabartinėje Šilutėje:
 1–2. Majolikos lėkščių ar dubenų fragmentai; 3. Akmens masės bokalų (?) iš Vestervaldo fragmentai; 4. Angobais dengtos lėkštės (?) fragmentas; 5–7. Glazūruotų indų fragmentai;
 8–9. Pilkos molio masės indų fragmentai; 10. Raudonos molio masės indo fragmentas;
 11–12. Šviesiai pilkos molio masės puodų fragmentai iš Žemutinės Saksonijos, Bohemijos ar Pietų Lenkijos regiono; 13. Šviesiai pilkos ar baltos masės puodo fragmentas iš Kelcų (?) (Saugoma ŠHŠM; E. Ubio nuotrauka).

55 pav.

Atrinkti XVI–XVII a. keraminiai dirbinių pavyzdžiai aptikti Rusnėje: 1. Pilkos molio masės indų fragmentai; 2. Plokštinio koklio dalis; 3. Dubenis koklis (Saugoma MLIM, E. Ubio nuotrauka).

56 pav.

Priekulėje aptikto importuoto keraminio indo iš Harlemono ar Antverpeno fragmentas (Saugoma MLIM; E. Ubio nuotrauka).

57 pav.

Atrinkti XVII a. keramikos artefaktų pavyzdžiai aptikti Kretingoje: 1–2. Angobais dengtų lėkščių ar dubenų fragmentai iš Veros ir Vėzerio regiono (?); 3, 5. Plokštiniai koklių fragmentai; 4, 6. Majolikos lėkščių ar dubenų fragmentai iš Pamario ir Arnštato regionų; 7, 9, 16. Angobais dengtų lėkščių ar dubenų fragmentai iš Veros ir Vėzerio regiono; 8. Angobais dengtos lėkštės fragmentas (vietinė produkcija?); 10, 14–15. Pilkos molio masės įvairių indų fragmentai; 11–13. Glazūruoti keraminiai indai; 16. Akmens masės bokalo fragmentas iš Vestervaldo; 18. Šviesiai pilkos molio masės puodų fragmentai iš Žemutinės Saksonijos, Bohemijos ar Pietų Lenkijos regiono (Saugoma MLIM ir KM; E. Ubio nuotrauka).

58 pav.

Atrinkti XVIII a. pilkos molio masės indų pavyzdžiai aptikti kultūriniuose sluoksniuose Kretingoje (Saugoma KM; E. Ubio nuotrauka).

59 pav.

Atrinkti XVII a. pabaigos – XVIII a. pradžios keramikos artefaktų pavyzdžiai aptikti Šventojoje: 1. Lėkštė iš Veros ir Vėzerio regiono; 2. Gertuvė iš Šiaurės Italijos; 3. Fajanso lėkštė iš Nyderlandų; 4. Fajanso bokalas ar ąsotis iš Nyderlandų ar Anglijos; 5. Akmens masės bokalas iš Anabergo; 6. Porceliano dubenėlis iš Kinijos; 7. Šviesiai pilkos masės indas (Žemutinė Saksonija?); 8. Trikojis indas su rankena (Nyderlandai?); 9. Raudonos masės puodas (vietinės gamybos); 10. Angobais dengta lėkštė ar dubuo (Saugoma LJM; E. Ubio nuotrauka).

60 pav.

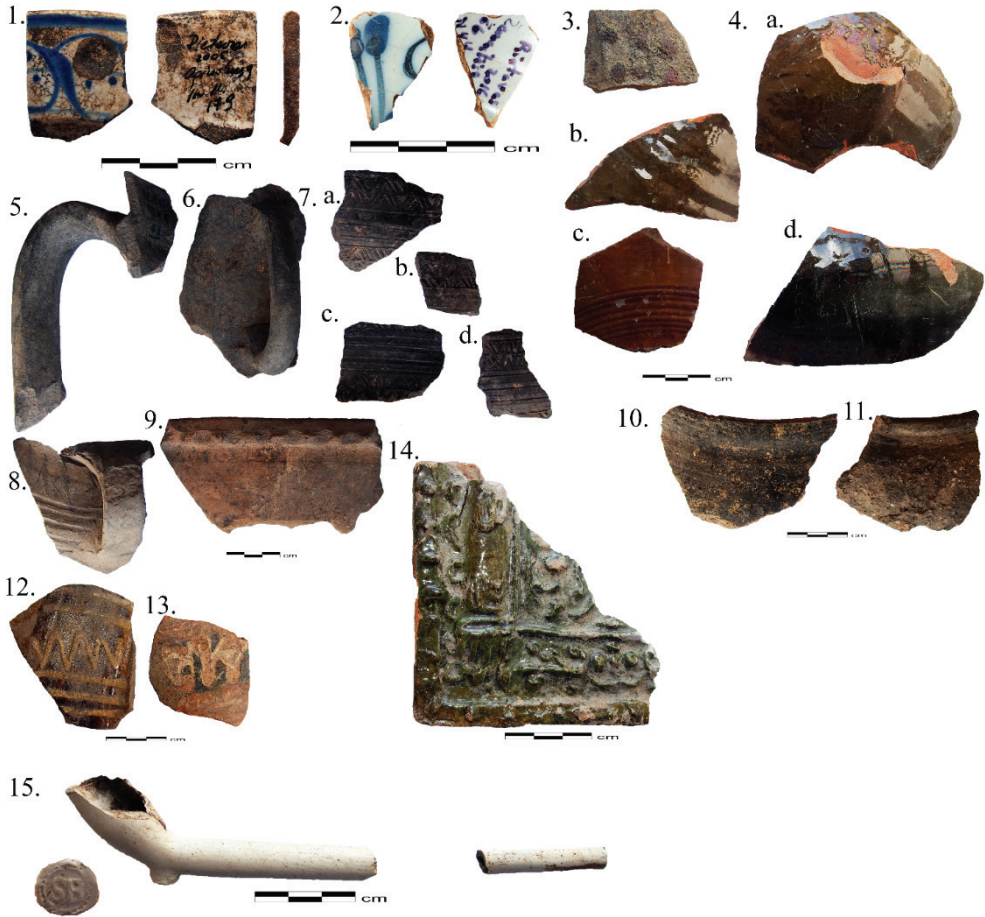
Šventojoje aptiktų tabako pypkių iš kaolino ženklai, gamintojai ir chronologija (sud. E. Ubis)			
Galvučių kiekis	Ženklas	Gamintojo vardas	Ženklo, gamintojo veiklos ar gamyklos laikotarpis
1	Gulbė	Govert Davitsz.	1667–1719
1	Bažnyčios žvakidė	Claes Laurensz. De Vroom	1687–1726
1	Jonas banginyje	Jacobus de Mol	1688–1729
11	Šuoliuojantis elnias	Jan de Vink	1688–1753
1	Karūna	Louwys Cornelisz van der Brugh	1699–1725
1	Olandų mergaitė olandiškame sode	-	XVIII a. pradžia
1	Undinė su veidrodžiu (?)	-	Pagal formą 1680–1700
1	IHS	-	Pagal formą 1680–1700
1	Žvakidė	Jan van Duyn	1719–1730

61 pav.

Atrinkti XVI–XVII a. keraminių indų pavyzdžiai iš Palangos: 1. Indo fragmentas iš Izniko; 2, 4–5. Angobais dengti indų fragmentai; 3 a-d. Šviesiai pilkos molio masės puodų fragmentai iš Žemutinės Saksonijos, Bohemijos ar Pietų Lenkijos regiono; 6. Majolikos lėkštė ar dubuo; 7. Keptuvės ar trikojo fragmentas su glazūruotu vidumi; 8. Raudonos molio masės puodo fragmentas (Saugoma PKM; E. Ubio nuotrauka).

62 pav.

Atrinkti XVI (XV?)–XVII a. keraminių dirbinių pavyzdžiai aptikti Rietave: 1. Izniko lėkštės ar dubens fragmentas; 2. Fajanso indo fragmentas iš Nyderlandų; 3. Glazūruoto indo fragmentas; 4 a–d. Gerturvės ar kitoniško indo fragmentai iš Šiaurės Vakarų Rusijos; 5–6. Įvairių pilkos molio masės indų fragmentai; 7 a–d. Dekoruoti pilkos molio masės indų fragmentai; 8–11. Vietinės tradicijos pilkos molio masės puodų fragmentai; 12. Angobais dengtų indų fragmentai; 14. Plokštinio koklio dalis; 15. Kaolino pypkė iš Nyderlandų (1650–1675) (Saugoma ROKIM; E. Ubio nuotrauka).

63 pav.

1.

2.

3.

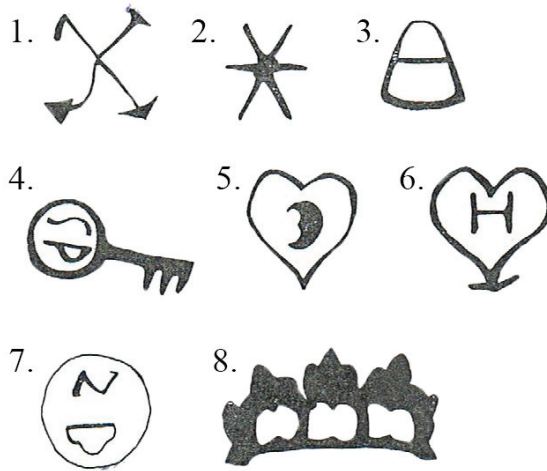

4.

Atrinkti XVI–XVII a. koklių pavyzdžiai aptikti Kražiuose
(Nuotraukos A. Lisankos; koreguotos E. Ubio).

64 pav.

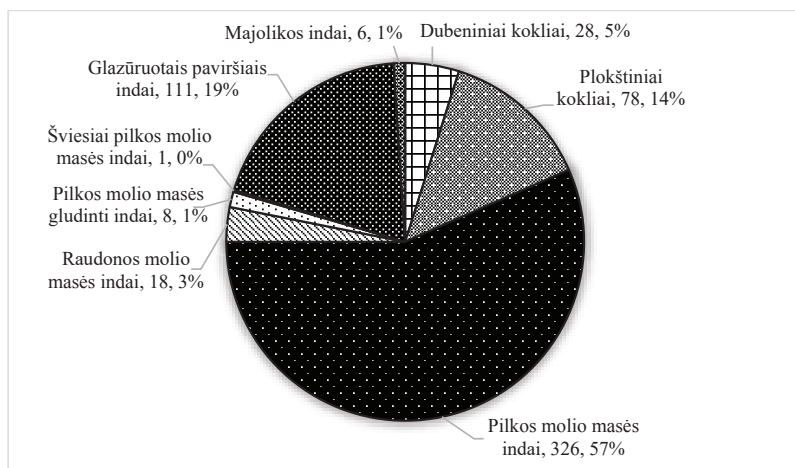
Gamintojų ženklai ant Klaipėdoje aptiktų čerpių: 1, 7. Neidentifikuoti; 2, 5–6. Didžioji Vesenbergo plytinė prie Liubeko; 3. Statybų plytinė Liubeke; 4. Šv. Petro plytinė prie Liubeko; 8. Meklenburgo plytinė (Piešinys pagal V. Žulkų, 1979; koreguotas E. Ubio).

65 pav.

Seredžiaus kapinyno 1985 m. tyrimų metu surinkti keraminių indų fragmentai, kurių didelė dalis yra gludintu paviršiumi (saugoma LNM fonduose; E. Ubio nuotrauka).

66 pav.

Keraminių dirbinių Virbalyje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis)

Virbalio keraminių dirbinių analizės duomenų grafiką (66 pav.) lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Virbalio mieste suvestinė lentelė, kurių duomenys įtraukti į tyrimą			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2015, U. Budvydas	Žvalgomieji, 37 šurfai (55 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniai datuoti XVII–XVIII a.	Keraminiai dirbiniai XVII–XVIII a.
2013, D. Kontrimas	Žvalgomieji, 34 šurfai (34 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai su XVII–XIX a. radiniais.	XVII–XVIII a. pradžioje keraminiai dirbiniai.
2012, D. Kontrimas	Žvalgomieji, 92 šurfai, 1 perkasa (101,5 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai su XVI–XIX a. radiniais.	XVI–XVII a. keraminiai dirbiniai.
2000, D. Balčiūnas; A. Vaškelis.	Žvalgomieji, 8 šurfai (12,75 m ²)	Radinių ir struktūrų datuotinu XVI–XVIII a. neaptikta.	-
1998, G. Vaitkevičius ⁸⁸	Žvalgomieji, 7 šurfai (10,2 m ²)	Radiniai iš kultūrinio sluoksnio datuoti XVII–XIX a. pradžios laikotarpiu.	Keraminiai dirbiniai.

⁸⁸ Š 1 aptikti radiniai gylyje nuo 1,30 m (Nr. 1–19?) ir Š 2 aptikti radiniai gylyje nuo 1,10 m (Nr. 20–33).

Archeologinių tyrimų vykdytų Virbalio mieste suvestinė lentelė, kurių duomenys įtraukti į tyrimą			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
1993, D. Balčiūnas; A. Vaškelis; A. Žalnierius. ⁸⁹	Žvalgomieji, 10 perkasų (106 m ²)	Aptikti sluoksniai ir radiniai datuoti XV a. pabaiga – XVIII a.	Keraminiai dirbiniai.
1993, A. Strazdas ⁹⁰	Žvalgomieji, 3 šurfai (10m ²)	Šurfluose aptiktas kultūrinis sluoksnis su radiniais datuotas XVI–XVIII a.	Keraminiai dirbiniai
1992, S. Berulis			

Radinių aptiktų Virbalyje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2015, U. Budvydas ⁹¹	3	6	158	15	8 ⁹²	43	-	-	1	-	2	+
2013, D. Kontrimas ⁹³	-	6	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2012, D. Kontrimas ⁹⁴	1	28	95	-	-	48	-	1	-	-	-	+
1998, G. Vaitkevičius	-	17	8	2	1 ⁹⁵	2+1 ⁹⁶	-	-	-	-	-	-
1993, D. Balčiūnas; A. Vaškelis; A. Žalnierius ⁹⁷	-	-	12	-	-	2	-	-	-	-	-	-
	10	2	24	-	-	3	-	1	-	-	-	-
	14	9	8	-	-	2	-	-	-	-	-	-
	-	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Viso	24	11	46	-	-	9	-	1	-	-	-	-
1993, A. Strazdas	-	4	8	1	-	8	-	3 (?)	-	-	1 ⁹⁸	
1992, S. Berulis	-	6	2	-	-	-	-	-	-	-	1 ⁹⁹	-
Viso	28	78	326	18	8+1	111		6	-	-	4	+

⁸⁹ P 1, 1A, 2–3 (sl. 1–4), 6 (sl. 1–3), 7 (sl. 1–4), 8 (sl. 2)

⁹⁰ Š 2 gylyje nuo 90 cm, Š 3 gylyje nuo 80 cm.

⁹¹ Š 3, 6, 8, 17, 20, 23–24, 28–29, 32, 34–37.

⁹² Indai gludintu paviršiumi.

⁹³ Š 2.

⁹⁴ Š 28, 31, 35, 39, 46, 68, 79–81.

⁹⁵ Šviesiai pilkos masės indai (Lenkija?).

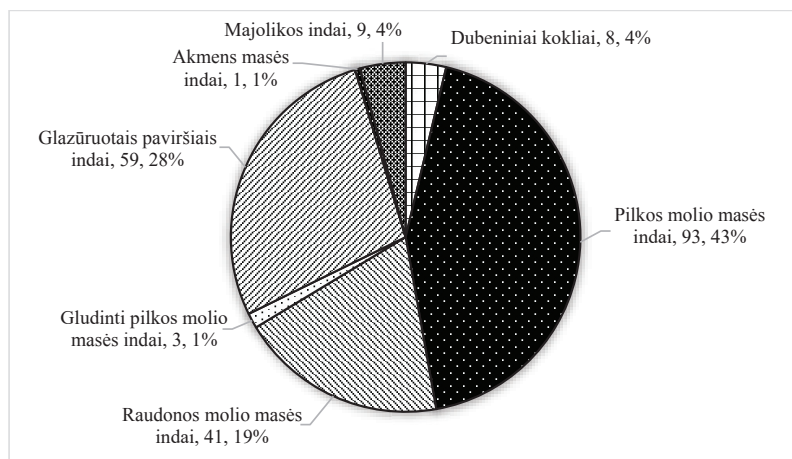
⁹⁶ Šv. pilkos masės indai (Lenkija?).

⁹⁷ Sl. 1–4

⁹⁸ Elbingo šilingas, 1630–1634 m.

⁹⁹ Kristinos (1632–1654) šilingas, Ryga, 164?.

67 pav.

Keraminių dirbinių Kudirkos Naumiestyje XVI–XVII a. pasiskirstymo pagal kiekius diagrama (sud. E. Ubis).

Kudirkos Naumiesčio keraminių dirbinių analizės duomenų grafiką (67 pav.) lydinčios lentelės (sud. E. Ubis):

Archeologinių tyrimų vykdytų Kudirkos Naumiesčio mieste suvestinė lentelė, kurių duomenys įtraukti į tyrimą			
Metai, vadovas	Pobūdis, plotas	Rezultatai	Į tyrimą įtraukti duomenys
2015, B. Lissauskaitė	Žvalgomieji, 45 šurfai (123,75 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai datuoti XVII–XX a. Tačiau išnagrinėjus medžiagą XVII a. datuojamų radinių neidentifikuota.	Vėlyvi radiniai (XVIII–XIX a.)
2013, A. Žvirblis	Žvalgomieji, 3 šurfai (6,75 m ²)	Tyrimų metu aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniais datuoti XVII–XIX a. radiniais.	Apatiniame sluoksnyje rasti keraminiai radiniai.
2012, A. Žvirblis	Detalieji ir žvalgomieji, 52,75 m ²	Tyrimų metu aptikti kultūriniai sluoksniai su radiniais datuoti XVII–XIX a.	Apatiniame sluoksnyje rasti keraminiai radiniai.
2011, B. Lissauskaitė	Žvalgomieji, 44 šurfai (100 m ²)	Tyrimų metu aptikti kultūriniai sluoksniai su XVII–XIX a. radiniais. Radinius išskirstyti pagal laikotarpius neįmanoma.	Pavieniai radiniai.
1994, A. Žalnierius	Žvalgomieji, 3 šurfai (15 m ²)	Aptikti kultūriniai sluoksniai su XVII–XIX a. radiniais.	Apatiniame sluoksnyje surinkti radiniai.
1992, S. Berulis	Žvalgomieji, 2 šurfai (5 m ²)	Aptiktas XX a. sluoksnis ir neaiškos chronologijos apatinis sluoksnis.	-

Radinių aptiktų Kudirkos Naumiestyje ir įtrauktų į tyrimą suvestinė lentelė (XVI–XVII a.)												
Tyrimų metai, vadovas	Dubeniniai kokliai	Plokštiniai kokliai	Vietiniai indai		Importuoti indai				Pypkės		Monetos	Stiklas
			Pilk.	Raud.	Pilk.	Glaz.	Akm.	Maj.	K.	T.		
2013, A. Žvirblys	3	-	35	17	-	10	-	1	-	-	-	+
2012, A. Žvirblys	4	-	51	24	2 ¹⁰⁰	48	1	2	-	-	-	+
2011, B. Lissauskaitė	-	+	+	+	+ ¹⁰¹	+	+ ¹⁰²	+	-	-	-	+
1994, A. Žalnierius	1	-	7	-	1 ¹⁰³	1	-	6	-	-	-	-
Viso	8		93	41	3	59	1	9	-	-	-	+

¹⁰⁰ Indai gludintu paviršiumi.

¹⁰¹ Indai gludintu paviršiumi.

¹⁰² Galbūt, Zygburgo bokalo fragmentas.

¹⁰³ Indai gludintu paviršiumi.

Klaipėdos universiteto leidykla

Edvinas Ubis

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS IR VOKIEČIŲ ORDINO (PRŪSIJOS)
PASIENIO MIKROREGIONO KULTŪRINĖS SĄVEIKOS XIII–XVII A.
(ARCHEOLOGIJOS DUOMENIMIS)

Daktaro disertacija

Klaipėda, 2019

SL 1335. 2019 01 03. Apimtis 18,26 sąl. sp. l. Tiražas 20 egz.

Išleido ir spausdino Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda
Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt; interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>